

2
G
12
11.11.11
12.11.11
13.11.11
14.11.11
15.11.11
16.11.11
17.11.11
18.11.11
19.11.11
20.11.11
21.11.11
22.11.11
23.11.11
24.11.11
25.11.11
26.11.11
27.11.11
28.11.11
29.11.11
30.11.11
31.11.11
1.12.11
2.12.11
3.12.11
4.12.11
5.12.11
6.12.11
7.12.11
8.12.11
9.12.11
10.12.11
11.12.11
12.12.11
13.12.11
14.12.11
15.12.11
16.12.11
17.12.11
18.12.11
19.12.11
20.12.11
21.12.11
22.12.11
23.12.11
24.12.11
25.12.11
26.12.11
27.12.11
28.12.11
29.12.11
30.12.11
31.12.11

INSTITUT ZA SRPSKOHRVATSKI JEZIK
BIBLIOTEKA JUŽNOSLOVENSKOG FILOLOGA

Nova serija, knj. 3

Urednik
Akademik *MIHAILO STEVANOVIĆ*,
direktor Instituta za srpskohrvatski jezik

TATJANA BATISTIĆ

LOKATIV U SAVREMENOM
SRPSKOHRVATSKOM
KNJIŽEVNOM JEZIKU

BEOGRAD
1972.

Provided by the Library of Congress
Public Law 480 Program

TATJANA BATISTIĆ

LOKATIV U SAVREMENOM SRPSKOHRVATSKOM
KNJIŽEVNOM JEZIKU

INSTITUT ZA SRPSKOHRVATSKI JEZIK
BIBLIOTEKA JUŽNOSLOVENSKOG FILOLOGA

Nova serija, knj. 3

Urednik
Akademik *MIHAILO STEVANOVIĆ*,
direktor Instituta za srpskohrvatski jezik

TATJANA BATISTIĆ

LOKATIV U SAVREMENOM
SRPSKOHRVATSKOM
KNJIŽEVNOM JEZIKU

BEOGRAD
1972.

PG

1203

, B58

1.3.
V.3

Primljeno za štampanje na osnovu referata: dr Milke Ivić, red. profesora
univerziteta i dr Darinke Gortan-Premk, naučnog saradnika

Izdaje: Institut za srpskohrvatski jezik. Beograd, Knez-Mihailova 35

Štampa: Izdavačka ustanova „Naučno delo“. Beograd, Vuka Karadžića 5

SADRŽAJ

	Str.
SPISAK NAJVIŠE UPOTREBLJAVANIH IZVORA	7
SPISAK SIMBOLA	8
1. U V O D	9
2. MJESNI LOKATIV	15
U svojstvu obaveznog determinatora	15
U funkciji glagolskih dopuna — <i>na/o/u</i> + <i>l</i>	18
Adverbijalna upotreba — <i>na/pri/u</i> + <i>l</i>	25
<i>Po</i> + <i>l</i> u funkciji glagolskih dopuna	30
<i>Po</i> + <i>l</i> u adverbijalnoj upotrebi	33
3. LOKATIV VAN MJESNE UPOTREBE U FUNKCIJI GLAGOLSKIH DOPUNA	36
<i>Na/u</i> + <i>l</i>	36
<i>O</i> + <i>l</i>	43
4. LOKATIV „RADNJE“, „STANJA“ ILI „OSOBINE“	47
5. LOKATIV GLAGOLSKIH IMENICA U ADVERBIJALNOJ UPOTREBI	54
6. LOKATIV U PASIVNIM REČENIČKIM STRUKTURAMA	63
7. LOKATIV U KORELACIJI SA NUKLEARNIM REČENIČKIM ELE- MENTIMA	87
8. LOKATIV U ADVERBIJALNOJ I PRILOŠKO-PREDLOŠKOJ FUNK- CIJI	132
Vremenski lokativ	133
Lokativ „mjesta u prenesenom smislu“	154
Mjesni lokativ u priloško-predloškoj funkciji	157
Lokativ „materije“	160
<i>U</i> + <i>l</i> „načina“	160

Lokativne konstrukcije sa predlozima <i>po</i> i <i>prema</i> u značenju „kriterija“, „načina“ itd.	165
<i>U + I</i> uzroka — „u nedostatku“	173
Lokativne konstrukcije „u cilju“ i „u slučaju“	174
O nekim osobinama lokativnih konstrukcija u funkciji priloških i predloških izraza	176
Lokativ u funkciji priloških izraza	179
9. LOKATIV U ADNOMINALNOJ FUNKCIJI	184
ZAKLJUČAK	204
LITERATURA	209

SPISAK NAJVIŠE UPOTREBLJIVANIH IZVORA

Spisak se daje prema skraćenim nazivima koji se navode u radu.

- Aktuelni problemi — Treći plenum CK SKJ, Aktuelni problemi borbe Saveza komunističke Jugoslavije za sprovođenje reforme. Komunist, Bgd. 1966.
- Andr. — I. Andrić, Odabrane pripovetke. Srpska književna zadruga, Bgd. 1954.
- Bel. 1 — A. Belić, O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku, knjiga 1. Nolit, Bgd. 1958.
- Bel. 2 — A. Belić, O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku, knjiga 2. Naučno delo, Bgd. 1959.
- Bih. — O. Bihalji-Merin, Nevidljiva kapija. Kosmos, Bgd. 1956.
- Bož. — M. Božić, Povlačenje. Stožer, Bgd. 1959.
- Ćos. — D. Ćosić, Koreni. Prosveta, Bgd. 1962.
- Dav. — O. Davičo, Radni naslov beskraja. Kultura, Bgd. 1958.
- Ekon. — N. Čobeljić, Privredna stabilnost i investicioni ciklusi u Jugoslaviji. Ekonomist br. 1—4, Bgd. 1966, str. 201—205.
- I. Lavreč, Prilagodavanje proizvodnje potrošnji i kretanje zaliha. Ekonomist br. 1—4, Bgd. 1966, str. 257—65.
- Ivan. — D. Ivanišević, Ljubav u koroti. Stožer, Bgd. 1958.
- Iv. M. — M. Ivić, Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj. Naučna knjiga, Bgd. 1954.
- Iv. P. — P. Ivić, Sabrana dela Vuka Karadžića, Knjiga druga, Pogovor. Prosveta, Bgd. 1964.
- Jonke — Lj. Jonke, Književni jezik u teoriji i praksi — Književni jezik danas. Znanje, Zgb. 1965.
- Krl. — M. Krleža, Aretej. Mogućnosti, Split, novembar 1969.
- Lal. — M. Lalić, Svadba. Reč i misao, Bgd. 1964.
- Marin. — R. Marinković, Kiklop. Prosveta, Bgd. 1965.
- Matoš — A. G. Matoš, Eseji i feljtoni. Prosveta, Bgd. 1952.
- Mih. — B. Mihajlović Mihiz, Banović Strahinja. Prosveta, Bgd. 1963.
- Nov. — M. Novosel, Odnosi među ljudima u proizvodnji. Informator, Zgb. 1963.
- Pol. 19072 — „Politika“ br. 19072, Bgd., 7. XI 1966.
- Pravo — J. Tahović, Krivično pravo. Naučna knjiga, Bgd. 1953, str. 17—9.
- J. Tahović, Krivično pravo. Savremena administracija, Bgd. 1961, str. 3—7.

Pravo st.	— S. Petković, Komentar zakona o stambenim odnosima. Savremena administracija, Bgd. 1962.
Radiol.	— Z. Merkaš i M. Perović, Osnovni radiologije. Medicinska knjiga. Bgd.—Zgb. 1965.
Selim.	— M. Selimović, Derviš i smrt. Svjetlost, Sarajevo 1966.
Šeg.	— P. Šegedin, Orfej u maloj bašti. Svjetlost, Sarajevo 1964.
Vuk	— V. St. Karadžić, Pravitelstvjuščij sovjet serbskij. Beč 1866.

Osim navedenih izvora u analizi su se koristili i razni drugi savremeni tekstovi. U prvom redu to su dnevne novine: „Vjesnik“, Zgb. 1965—9, „Politika“, Bgd. 1965—9, odnosno tjednici: „Telegram“, Zgb. 1965—8, „Student“, Bgd. 1968—9, zatim publikacije kao „Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu“, u tekstu označen GFFNS, od 1957. nadalje, „Zbornik za filologiju i lingvistiku“, „ZbFL“, Novi Sad, od 1957. nadalje, „Južnoslovenski filolog“, „JF“, Bgd., od 1951. nadalje, „Naš Jezik“, „NJ“, Bgd., od 1960. nadalje, „Prilozi za proučavanje jezika“, „Prilozi“, Novi Sad 1965—7. i dr.

SPISAK SIMBOLA

Adj	pridjev
Adv	prilog
Cop	glagol kopulativnog tipa (<i>biti</i>)
D _o	neispustivi determinator (bez obzira na morfološku strukturu)

Za pojedine padežne oblike imeničkih riječi upotrebljavaju se skraćenice:

n	nominativ
g	genitiv
d	dativ
a	akuzativ
l	lokativ
i	instrumental

N Simbol stoji za nominalne elemente i javlja se redovno sa oznakom nekog padežnog oblika u indeksu dole (N_n , N_g itd.), dok u indeksu gore dolazi broj koji označava izvorni redoslijed javljanja (tj. ukoliko element označen npr. N_a^1 mijenja padežni oblik, broj čuva njegov identitet: N_n^1). *

pos	posvojni pridjev
V	lični aktivni glagolski oblik
Vpas	lični pasivni glagolski oblik („refleksivni“ i „pravi“)
T	formule u procesu transformacije
Ø	znak da se sprovodi brisanje nekog elementa
*	znak za neprihvatljivost

*) Analiza se sprovodi na sintaksičkom nivou tako da se ne uzimlju u obzir i sve morfološke promjene koje nastaju pri nekim postupcima u prikazu.

UVOD

1.1. Predmet ovog rada je ispitivanje upotrebe lokativa u savremenom srpskohrvatskom jeziku.

1.2 Srpskohrvatski lokativ predstavlja konstrukciju jednog od predloga *na, o, po, prema, pri* ili *u* i imeničke riječi.¹

1.3 Konstrukciona veza navedenih predloga i imeničkih riječi označuje se znakom „+“, prema tome lokativ će se predstavljati kao *na + l, o + l, po + l, prema + l, pri + l* i *u + l*.

IDENTIFIKACIJA LOKATIVNIH KONSTRUKCIJA

1.4 Identifikacija lokativa kao posebne padežne kategorije vrši se, osim u slučaju konstrukcije sa *prema*, na osnovu morfoloških obilježja ovih predložko-padežnih konstrukcija, tj. oblik imeničke riječi uz *na, o, po* i *u* mora biti isti kao uz *pri*.² Taj se zahtjev postavlja zato što se osim u slučaju predloga *pri*, koji se javlja jedino sa lokativom, svi ostali predlozi slažu sa još jednim ili dva padeža.³

1.5 Slučaj *prema + l* zahtijeva da se iznese poznata činjenica da su u savremenom književnom srpskohrvatskom jeziku morfološki eksponenti

---

¹ Istu situaciju u ruskom jeziku ističe Jakobson (1936) 1966, 78—9: „Doch ist die Fügung mit einer Präposition für den L im Gegensatz zum A, G, I und D nicht eine der syntaktischen Möglichkeiten, sondern die einzige und unentbehrliche Möglichkeit, ähnlich wie die präpositionlose Konstruktion für den N oder wie die Fügung mit dem Zeitworte (ausgedrückt oder hinzugedacht) für den A. Die Bedeutung des präpositionalen Gebrauchs fungiert mithin nicht als eine der Sonderbedeutungen des L-s, sondern als seine Gesamtbedeutung“.

² U pisanju je oblik imeničke riječi uz *pri* uvijek indentičan onom koji dolazi i uz *prema*. Identifikacija *prema* ,međutim, predstavlja svojevrsan problem i dalje će se posebno razmatrati.

³ Maretić 1963, 527: „Mnogi se prijedlozi slažu samo s jednim padežom . . . *pri* samo s lokativom. Neki se prijedlozi slažu po s dva padeža, takvi su: . . . *na, o, po* s akuzativom i lokativom . . . — a gdje koji sa tri padeža: *u* s genitivom, akuzativom i lokativom . . .“ Maretić ne spominje *prema* pošto smatra da se taj predlog javlja samo uz lokativ.

za dativ i lokativ identični, ukoliko se to odnosi na njihov segmentalni sastav. Što se tiče njihove akcenatske (suprasegmentalne) strukture, o tome Daničić kaže slijedeće:⁴ „Akcenti su u Srpskome jeziku veoma znatni, oni su n.p. (osim onoga što se gdješto govori: po selijeh, po brdijeh) jedino i veoma jako svjedočanstvo da u Srpskome jeziku ima lokal; u svjema doja-košnjem našijem gramatikama stoji ili da ovog padeža nema, ili da je on kao i dativ, a niko se nije sjetio da na pr. grād u dativu ima grādu, a u lokativu grādu, ili ōblāk da u dativu ima ōblāku, a u lokativu oblāku, i to ne predloga radi“.

I Maretić prema Daničiću zasniva svoju tvrdnju o slaganju *prema* s lokativom na akcentu u tim konstrukcijama.⁵ Međutim, u govorima koji čine osnovicu našeg književnog jezika ta razlika u akcentu postoji samo kod nekih imenica muškog i ženskog roda.⁶ Drukčiju sliku pokazuju jedino neki dijalekti koji su sačuvali stare razlike između oblika dativa i lokativa množine, a neki, malobrojniji, čak i između oblika jednine.⁷ Tako su se npr. u Banatu održali kao jedini arhaični padežni oblici instrumental i lokativ množine imenica muškog i srednjeg roda na *-i*.⁸

Navedene razlike između oblika dativa i lokativa takve su prirode da se u jednoj analizi pisanog teksta savremenog srpskohrvatskog književnog jezika mora poći od činjenice da postoji oblički sinkretizam ovih padeža, i da se, za razliku od ostalih lokativnih konstrukcija identifikacija *prema + l* ne može vršiti na osnovu njihove morfološke strukture⁹, a da se diferencijalna obilježja putem kojih se razrješuje problem izdvajanja ovih konstrukcija nalaze u njihovom neposrednom rečeničkom okruženju.¹⁰ U stvari, poznata je činjenica da se padežni inventar nekog jezika određuje pomoću kombiniranih kriterija formalne identifikacije i distribucije.¹¹

1.6 Opis lokativa polazi u prvom redu od pretpostavke da on predstavlja posebnu padežnu kategoriju, a u srpskohrvatskom padežnom sistemu spada u tzv. marginalne padeže.¹² Dalje se ide od pretpostavke da se predlozi posmatraju kao pomoćni morfološki elementi uz padežne oblike¹³, a

⁴ Daničić 1913, 1.

⁵ Maretić 1963, 591—2.

⁶ M. Ivić 1951—2, 174.

⁷ Isto, 174—5.

⁸ P. Ivić 1949—50, 149: „Prema imenicama i pridjevi imaju instrumental i lokativ plurala na *-i* i to, kako je Miletić tačno zapazio, češće no imenice“.

⁹ Martinet 1949, 21: „It must be kept in mind that the phonemic make-up of a form is never decisive in attributing it to one category or another. The decisive factor is the type of syntactic combinations in which it appears“.

¹⁰ Katz & Postal 1965, 15: „Thus when there is an ambiguous lexical item in a semantically unambiguous sentence, either the syntactic properties of the sentence or the meanings of the other constituents prevent the ambiguous lexical item from contributing more than one of its senses to the meaning of the whole sentence“.

¹¹ Bazell (1952) 1966, 271.

¹² M. Ivić 1961, 39.

¹³ Op. cit., 39.

njihovo obavezno prisustvo uz lokativ, tj. činjenica da navedeni predlozi čine u stvari integralni dio lokativne konstrukcije navodi na to da se sagleda gramatička funkcija predloga uopće i tako uoče neke posljedice obavezne formalne obilježnosti lokativa predlogom.

1.7 Razlog koji Kuryłowicza¹⁴ navodi da predložku konstrukciju tipa *na stolu* posmatra kao jednu riječ, a ne kao grupu riječi, jest činjenica da predlog sam ne može imati istu sintaksičku upotrebu kao navedena konstrukcija. Iz toga on takođe zaključuje da predlog nije riječ već morfema (ponekad pod-morfema koja čini cjelinu sa padežnim nastavkom).

1.8 Termin „funkcijske riječi“ u koje spadaju predlozi danas je potpuno uobičajen. Uveo ga je C.C. Fries¹⁵ koji kao razlog za njihovo izdvajanje, unatoč razlika među raznim grupama koje su obuhvaćene tim pojmom, navodi neke osobine koje su im svima zajedničke. Te su riječi relativno malobrojne, frekvencija upotrebe im je visoka, a „obično je teško ili nemoguće odvojiti njihovo leksičko značenje od strukturnog značenja čiji su oni signali“.¹⁶ A. Martinet ističe fundamentalnu razliku između funkcijskih monema, kao što su predlozi, koji povezuju neki rečenički segment sa ostalim dijelovima iskaza, i drugih gramatičkih elemenata, kao što su, na primjer, jednina i množina, koji samo pomažu da se odredi vrijednost segmenta kome pripadaju.¹⁷ Za razliku od leksičkih monema koje sačinjavaju otvoreni inventar jezičkih elemenata, funkcijske, odnosno gramatičke moneme u ograničenom broju alterniraju u određenim pozicijama.¹⁸

1.9 L. Tesnière izdvaja na semantičkom planu „pune“ i „prazne“ riječi, s tim što prve imaju svoje posebno značenje, druge, „prazne“ samo gramatičku upotrebu.¹⁹ Toj podjeli odgovara formalnija podjela na strukturalnom planu gdje se razlikuju „konstitutivne“ i „pomoćne“ riječi.²⁰ Podjela na pune i prazne riječi samo se približno poklapa sa podjelom na konstitutivne i pomoćne riječi.²¹ U pogledu podjele na „pune“ i „prazne“ riječi vjerovatno je u pravu R. H. Robins kad kaže da su tu u pitanju razni stepeni punoće odnosno odsustva značenja, a ne binarna podjela na dvije klase.²²

1.10 S jedne strane obilježnost lokativa predlogom automatski isključuje njegovo zauzimanje osnovnih sintaksičkih pozicija subjekta i direktnog objekta²³, s druge strane, upravo zbog te obilježnosti predlogom lokativ

¹⁴ Kuryłowicz (1936) 1966, 47.

¹⁵ Fries 1940, 109.

¹⁶ Fries 1952, 106.

¹⁷ Martinet 1960, 4—5.

¹⁸ Martinet 1966, 117.

¹⁹ Tesnière 1966, 53.

²⁰ Isto, 55.

²¹ Isto, 57.

²² Robins (1961) 1966, 391.

²³ M. Ivić 1961, 38—47.

može imati i primarnu funkciju u rečenici, tj. „odnositi se na iskaz u cjelini, a ne na neki segment iskaza.“²⁴

1.11 Kao što je rečeno na početku, identifikacija lokativa omogućena je uglavnom na morfološkoj osnovi. Ostaje da se u glavnim crtama odredi postupak na osnovu kojeg će se vršiti klasifikacija ovih predložko-padežnih konstrukcija.

1.12 Razvojem strukturalne lingvistike opis jezičkih elemenata na osnovu njihovih međusobnih odnosa²⁵ formalizovan je i kao takav uglavnom općenito prihvaćen posljednjih decenija.²⁶ Insistiranje na formalnim kriterijima i izbjegavanje pojmovnih definicija dovelo je do iznalaženja novih postupaka koji omogućavaju da se sintaksičko ispitivanje postavi na jednu formalnu osnovu.

U ovoj analizi lokativnih konstrukcija koriste se formalne postavke ali se uz to polazi i od pretpostavke da između strukture i značenja postoji odnos u smislu kako to izražava Tesnière: „Nous venons de voir... que le plan structural et le plan sémantique sont indépendants l'un de l'autre. Mais cette indépendance n'est qu'une vue théorique de l'esprit. Dans la pratique les deux plans sont en fait parallèles, par ce que le plan structural n'a d'autre objet que de rendre possible l'expression de la pensée, c'est-à-dire du plan sémantique. Entre les deux, il n'y a pas identité, mais il y a parallélisme“.²⁷ Treba, međutim, naglasiti da se sam pojam značenja upotrebljava samo u smislu nekoliko opće poznatih semantičkih kategorija lokativa kao što su, na primjer, mjesto i vrijeme i da se pri tom u nekim slučajevima našla određena formalna osnova za njihovo izdvajanje. Na taj način klasifikacija raznih funkcija lokativa vrši se istodobno kako prema izvjesnim karakteristikama samih leksičkih ekspanenata²⁸, tako i prema nekim relevantnim osobinama njihovog rečeničkog okruženja.

U samom ispitivanju, ukoliko to dozvoljava materijal, koriste se neke postavke generativnog pristupa²⁹, pa prema tome i transformacija, pri čemu

²⁴ Martinet 1966, 107.

²⁵ Robins (1961) 1966, 389: „Applied to syntax, perhaps, the term („structural“) adds less than to the other levels of linguistic analysis. In a sense syntax has always been structural, as it has concerned the relations of the parts of sentences to each other, whether as exponents of the logical constituents of propositions in the traditional view, or as the expression of the psychological components of „Judgements“ or, in formal terms, as the elements of a number of patterns to which sentences of a particular language can be shown to conform“.

²⁶ Metod distribucije, tj. definiranje pojedinog jezičkog elementa putem skupa okruženja u kojima se javlja kao i putem njegovih sintagmatskih i paradigmatičkih odnosa rezimira Benveniste 1964, 267. V. također Haugen (1951) 1966, 360—2.

²⁷ Tesnière 1966, 42.

²⁸ Da li su pri tom osobine u pitanju po svojoj prirodi sintaksičkog ili semantičkog karaktera, ili jednog i drugog, ovdje nije od presudnog značaja pošto se ispituje kako se te osobine očituju u njihovom sintaksičkom ponašanju. O problemu prehvatanja sintaksičkih i semantičkih „markera“ uz napomenu da kriterij za njihovo razgraničenje treba potražiti u smislu teoretske funkcije koju vrše v. Katz i Fodor (1963) 1964, 517—8.

²⁹ Osnovne postavke ovog pristupa izložene su u Chomsky 1965, 3—62.

se smatra da se u odgovarajućim transformacijama čuva leksičko a mijenja gramatičko značenje elemenata.

1.13 Sam opis zasniva se prvenstveno na jezičkom materijalu koji je sakupljen u raznovrsnim tekstovima pisanim većinom poslije 1950. godine i odabranim tako da su zapadna i istočna varijanta srpskohrvatskog književnog jezika³⁰ ravnomjerno predstavljene. Ispitivanje ne obuhvata stanja u dijalektima, a govorni jezik samo u mjeri u kojoj je on predstavljen u dramskim djelima. Treba naglasiti da se ograničavanje na beletristiku, uobičajeno u izvjesnim slučajevima, ovdje ne bi moglo opravdati pošto ne bi dozvolilo da se obuhvate neki tipovi upotrebe vrlo prošireni van područja literarne narativne proze. Potrebno je također napomenuti da se, iako analiza polazi sa sinhroničnih pozicija savremenog jezika, time ne isključuje uzimanje u obzir pojmova arhaizma i inovacije, kao u načelu ni izvođenje dijahroničnih zaključaka.³¹ Za informacije o starom i starijem jeziku korišćen je materijal u „Rječniku iz književnih starina srpskih“ i „Srbskoj sintaksi“ Đure Daničića, Rječniku Jugoslavenske akademije (predlog „u“ u rukopisu), ekscerpirani su primjeri iz „Pravitelstvjuščeg sovjeta“ V. St. Karadžića, a dalje je iskorišćena i rječnička građa Instituta za srpskohrvatski jezik i Matice srpske, dok se iz spiska najviše upotrebljivanih izvora može vidjeti što sačinjava bazu jezičkog materijala.³²

★

Na ovom mjestu prijatna mi je dužnost da zahvalim prof. dr Milki Ivić na njenoj pomoći u ovom radu.

Beograd, februar 1970.

Tatjana Batistić

³⁰ Jonke 1965, 190.

³¹ Kuryłowicz 1964, 9: „The transitional and at the same time fluctuating character of the linguistic phenomena, the hesitation between residuary and unproductive procedures, on the one hand, and innovations and living rules, on the other, has been frequently stressed. Everywhere a complete „synchronic“ description of a language must have recourse to the notions of archaism and innovation. The ousting of an old form by a new one is not a momentary event but a process extending over time and space. Looked at from the historical point of view, linguistic material, however restricted in time and space, is composed of chronological layers.“

³² Ovdje je zanimljivo iznijeti mišljenje Gleasona u vezi sa problemom odabiranja i određivanja jezičkog materijala koji treba da posluži kao baza neke lingvističke analize, osobito s obzirom na nužno prisutan statistički aspekt pri ispitivanju. On ističe da se naročito ovom posljednjem nije obratila dovoljna pažnja i zato zaključuje: „Linguists have instead relied on the use of very large samples (in most cases) — probably very often larger than necessary for their purposes . . . The commonest shortcoming of linguists in this regard is to fail to recognize that their results ultimately rest on data of a statistical nature, and that the conclusions must be interpreted with this in mind.“ Gleason 1956, 167.

MJESNI LOKATIV

U SVOJSTVU OBAVEZNOG DETERMINATORA

2.1 U našoj lingvističkoj nauci lokativ se prikazuje kao predložko-padežna kategorija koja u prvom redu označava mjesne odnose.¹ I u ovom radu na samom početku iznosi se takva upotreba lokativa što, u stvari, znači da se prikazuju lokativne konstrukcije u kojima su lokativom obilježene imeničke lekseme koje imaju konkretno predmetno značenje. Kad se u rečeničkom okviru sa takvim lokativom u poziciji glagola u predikatu nalazi leksička jedinica *biti*², dok poziciju subjekta zauzima neka imenička riječ u značenju živog stvora ili konkretnog predmeta, lokativ ima funkciju leksičkog jezgra predikata u svojstvu obaveznog (neispustivog) determinatora³, a sama rečenica predstavlja elementarnu, minimalnu rečeničku strukturu za koju se ovdje pretpostavlja da spada u jezgro srpskohrvatskog jezika.⁴

Treba napomenuti da se kao relevantno okruženje lokativa u ovom dijelu analize smatra bilo rečenica sa finitnim glagolskim oblikom, bilo zavisna klauza u kojoj se lokativ javlja.

Primjeri lokativa uz *biti*:

Drugovi su u *mučionici* (Bož., 55). — Marta je u *svojoj sobi* (Ivan., 26). — I Mačva je u *nahiji Šabačkoj* (Vuk, 46). — A krma je još uvijek

¹ Daničić 1858, str. 610, 620, 624, 633, 634 i 635; Maretić 1963, 592; BHŽ 1952, 211—3; Stevanović 1957, 372—5; M. Ivić 1957, 152, M. Ivić 1957—8, 156—8. I RJA daje u prvom redu mjesno značenje za *na, o(ob), po, prema (pram), pri i u*. Ovi su odnosi, kao i lokativ u cjelini, detaljnije razrađivani u knjizi „Savremeni srpskohrvatski jezik“ II, Bgd. 1969, M. Stevanovića, koja je, međutim, izašla iz štampe kada je ovaj rad bio završen.

² U vezi sa implikacijama koje za rečeničku strukturu ima semantička amorfnost glagolske lekseme *biti*, v. M. Ivić 1966, 211—5.

³ Pojam neispustivog determinatora uzimlje se u skladu sa izlaganjem u M. Ivić 1964, 476—9. Pri tom se smatra da ispuštanje lokativa iz pozicije kao što je npr. pozicija uz *biti* dovodi do besmisla (op. cit., 476).

⁴ Ziff 1964, 394: “The class of kernels is some finite class of structured n-tuples of morphological elements of the language. More particularly, the kernels of the language are those utterances of the language having the simplest structure and providing the most adequate basis for projection. Thus, presumably, utterances like „The house is red“, “The cat is on the mat“, “The man eats the cake“, and so on would be kernels of English“. V. takode Harris (1957) 1964, 205—208, Chomsky 1957, 45 i 1965, 17—8, Lees 1963, 3.

u moru (Šeg., 63). — . . . — ali mi smo zapravo *u grobu!* — rekao sam ne prestajući se smijati (Šeg., 71). — Nijemci su već bili *u Bordou* (Marin., 363). — Vlade Bilić ti je *u samostanu*, siroče je bio (Bož., 13). — Svi su *na istim mjestima*, u istom dekoru, sa istim starim navikama (Pol. 19072, 11). — Tri godine je već *u našoj kući* (Mih., 24). — Bio sam jutros *u Orskomandaturi* (Bož., 42). — . . . a bio je *u tom uzvišenom dvorcu* samo jednom (Mih., 20). — Kada se *lift* osvjetljen spustio, iznenadi se: netko je već bio *u njemu* (Šeg., 56). — Sve banalne riječi, ali ja sam *u pustoši* (Isto, 243). Da: opet sam *na jednom pragu* (Isto, 67). — On je, evo, sada *na slobodnom oceanu* (Isto, 51). — Izlaz iz tog hangara je *u tom produženju* (Isto, 48). — Ja sam *u kugli* retorte, zapravo *u hangaru* (Isto, 48). — *U koru* sam, ako me bude tražila (Bož., 54). — *Na tvrdom* je terenu i moći će da se koristi (Pol. 19072, 7). — Reći ću joj, ako je još *u crkvi* (Bož., 54). — Može biti da je slučajno *u zvoniku* (Isto, 44). — Da nije *u zvoniku?* (Isto, 44). — Kako, zar smo *u obruču* (Isto, 50). — Hoću da budeš *u mojoj sobi* (Ivan., 52). — . . . ali kad je bio *u kasabi*, nije mogao izbeći razgovore po dućanima (Andr., 259). — Dobro da ste *u svom gradu*, pod svojim krovom u roditeljskoj kući (Ivan., 25). —

Dok je trezan, on je *u hanu* i *po varoši* (Andr., 237). — Stalno je *po svetu*, odvojen od nje i kuće (Čos., 36). —

Samo prvi primjer predstavlja minimalnu rečeničku strukturu. U svim ostalim slučajevima rečenički okvir je složeniji, ali je bazična struktura istovjetna.

U velikoj većini slučajeva lokativ je predstavljen konstrukcijama *u + l*, zatim dolazi *na + l* i *po + l*.⁵ Iako Daničić i većina naših gramatičara za svih šest predloga uz lokativ navode mjesno značenje, (s tim što je Maretić, za razliku od ostalih, upotrebu *o + l* koju oni nazivaju mjesnom, okarakterizirao kao doticanje)⁶ potrebno je odmah istaknuti da je u savremenom jeziku mjesna upotreba konstrukcija *o + l* i *pri + l* minimalna⁷, dok mjesna upotreba *prema* obično implicira usmjeravanje ili okrenutost u pravcu pojma uz koji se javlja i prema tome spada u okvir dativa. Daljnje izlaganje na osnovu materijala iz savremenog jezika samo će potvrditi ovaj omjer u upotrebi mjesnog lokativa.⁸

⁵ Frekvencija javljanja pojedinih predložkih konstrukcija nema nekog posebnog značaja na ovom stupnju ispitivanja. Međutim, ipak se može napomenuti da ovaj omjer u javljanju konstrukcije *u + l* prema ostalim lokativnim konstrukcijama odgovara uglavnom omjeru koji u savremenom srpskohrvatskom jeziku postoji u frekvenciji pojedinih predloga uz lokativ. Potvrđuje ga, na primjer, analiza teksta u jednom broju „Politike“ (7. XI 1966, 19072), u kojoj je analizirano jedanaest prvih strana. Mjesnu upotrebu imaju samo konstrukcije sa *na*, *po* i *u*.

⁶ Maretić 1963, 592.

⁷ M. Ivić 1957, 152; M. Ivić 1957—8, 155 i 157.

⁸ Formulacija u gramatici BHŽ 1952, 213: „Predlog *prema* kazuje: 1. mjesto, *kamo* je nešto usmjereno“ najbolje pokazuje da nema osnove nazivati takve predložke konstrukcije lokativnim. Što se tiče mjesne upotrebe *pri + l*, V. N. Toporov tačno zaključuje da su te konstrukcije bile mnogobrojne u starom jeziku. Međutim, daljnja tvrdnja da su se

Treba napomenuti da je u analiziranom materijalu nađen veći broj primjera $u + l$ koji se ovdje nisu iznijeli a čije su rečeničke strukture stične iznesenima, dok su nađena svega dva slučaja $po + l$ u mjesnoj upotrebi sa *biti*: „Dok je trezan on je u hanu i po varoši“ i „Stalno je po svetu, odvojen od nje i kuće“. Postavlja se pitanje da li $po + l$ može poput $u + l$ i $na + l$ sačinjavati minimalne rečeničke strukture sa *biti*, tj. da li je prihvatljiv iskaz *on je po svetu* (kao što se to može tvrditi u slučaju ako se po zamijeni sa u) bez priloga *stalno* u gornjem primjeru. Činjenica da je rečenica *on je stalno/negdje po gradu* bez sumnje prihvatljiva objašnjava se semantikom predloga po koja ima, kao što je već u nauci prikazano⁹, svoje specifičnosti zbog kojih se i nameću posebne restrikcije (o kojima će dalje biti govora) relevantnim rečeničkim okruženjima konstrukcija $po + l$.

2.2 Elementarne rečeničke strukture koje preostaju u gornjim primjerima (osim prvog) uz ispuštanje raznih, za ovo ispitivanje sporednih rečeničkih elemenata¹⁰ daju jednu osnovnu informaciju o smještanju pojma u poziciji subjekta u odnosu na pojam obilježen lokativom¹¹, uz obavještenje o vremenu tog smještanja koje je sadržano u gramatičkom značenju *biti*.

2.3 Kad je rečeno da iskazi tipa *cvijet je na stolu* predstavljaju minimalne rečeničke strukture imalo se u vidu da bi brisanje bilo kojeg dijela okrnjilo njihovu cjelovitost odnosno gramatičnost. Ovdje se može odgovoriti na moguću primjedbu da bi ispuštanje lokativa u gornjim rečenicama (naravno, ne misli se na slučajeve kao „Svi su na isti mjestima, u istom dekoru . . .“ kad postoje dva lokativa pa je, razumljivo, samo jedan dovoljan)

---

u nešto transformiranom vidu sačuvale i danas, ali da se osjećaju kao arhaizmi, dovoljno ne naglašava činjenicu da se u najnovijem jeziku radi samo o malom broju ustaljenih izraza. V. Toporov 1961, 242. Poseban slučaj predstavljaju konstrukcije $o + l$ u kojima je lokativom obilježena imenička leksema u značenju nekog dijela tijela ili konkretnog predmeta. Primjeri „Milica je nosila o vratu derdan“, BHŽ 1952, 212, i „Osim sablje o pojasu ništa drugo uza se nije imao“, Stevanović 1957, 374, predstavljali bi mjesnu upotrebu uz prelazne glagole o kojoj će kasnije biti riječi, samo što u analiziranom tekstu nisu nađeni, i može se reći da su u savremenom jeziku u najboljem slučaju vrlo rijetki. Zaključak V. N. Toporova da su konstrukcije $o + l$ u značenju mjesta u jeziku narodnih pjesama dosta česte, ali da su uslovi upotrebe ograničeni, tj. da se javljanju gotovo isključivo uz glagole *visiti* i *objesiti*, rjeđe uz *nositi* i u rečenicama bez glagola (v. Toporov 1961, 221) zapravo važi i za sve ostale primjere iz starijeg jezika u Daničićevoj „Sintaksi“, RJA i primjerima koje sam Toporov navodi. Slučajevi tipa *visiti + o + l* (s tim što je specijalno ova konstrukcija u savremenom jeziku arhaično obojena) navode se na str. 23.

⁹ M. Ivić 1951—2, 177—181.

¹⁰ Pošto je u pitanju glagol *biti* ispuštanje pojedinih dijelova rečenice u nekim slučajevima povlači za sobom i potrebu razmještaja enklitičkih oblika ovog glagola prema zakonima o položaju enklitika u standardnom srpskohrvatskom jeziku.

¹¹ Na ovom mjestu neće se posebno obraćati pažnja na specifičnosti određivanja mjesta pomoću u odnosno na , pošto to ovdje nije od bitnog značaja. O značenjima predloga u mjesnoj upotrebi uz lokativ sasvim je dovoljna informacija u M. Ivić 1957, 152: . . . „ u “ i „ na “ koji odgovaraju dvema osnovnim mogućnostima bližeg određivanja mesta glagolske radnje (unutrašnjost ili površina), i pored njih još samo dva predloga, „ o “ i „ po “ koji, u stvari, nose u sebi takođe predstavu o „površini“, ali sa specifičnim određivanjem (po — prostiranje, zahvatanje gornje površine nečega, o — dodirivanje ili obuhvatanje u kružnom obliku spoljne površine nečega).“

moglo u nekim slučajevima dati strukture koje su eventualno prihvatljive u nekom kontekstu gdje se javljaju, na primjer, kao odgovor na pitanje.¹²

2.4 U većini iznesenih primjera moguća je zamjena glagola *biti* sa *nalaziti se* uz čuvanje značenja. Isti postupak u obrnutom smjeru može se sprovesti u slijedećim primjerima uz *nalaziti se*, up.:

Zaista, u *liftu* se nalazio čovjek okrenut licem prema kutu kabine (Šeg., 56). — A mene obuzme misao: grob, u *grobu* se nalaziš (Šeg., 70). — Uz to, (magacin) nalazi se *na periferiji* grada (Pol. 19072, 9). — . . . zavisi i od položaja katetra, to jest da li se njegov vrh nalazi u *veni kavi, desnoj pretkomori, desnoj komori* . . . (Radiol., 165). — Barrijum se u vodi mora tako razmutiti da se u *suspenziji* ne nalaze veće gromuljice (Radiol., 169). — Glavni kulturni centri Srba nalazili su se, u ono vreme kao i sada, *na ekavskom zemljištu, u oblastima ekonomski i politički najaktivnijim* (P. Iv., 23). —

Razlog što se glagol *biti* izdvaja od *nalaziti se* je u tome što posljednji postavlja veće zahtjeve u pogledu konkretnosti pojmova i u poziciji subjekta i u poziciji lokativa. Te restrikcije proizlaze iz činjenice da u slučaju glagola *nalaziti se*, za razliku od semantičke amorfnosti *biti*, postoji jasnije značenje smještenosti.

Iako su se do sada za obje pozicije uzimale uglavnom u obzir samo lekseme sa konkretnim predmetnim značenjem, odnosno u značenju živih bića, mogućnosti kada je glagol *biti* u pitanju zapravo su mnogo veće, tj., ili jednu ili drugu, ili pak obje pozicije mogu imati imeničke riječi apstraktnog značenja, a onda je u nekim slučajevima supstitucija *biti* — *nalaziti se* isključena (up.: *U gradu je užurbanost, hapse* (Bož., 55)). Ukratko, dok normalno ne postoje zapreke da se glagol *nalaziti se* zamijeni sa *biti*, obrnuto je moguće u prvom redu ako se u poziciji subjekta i u poziciji lokativa nalaze imeničke lekseme u značenju živog stvora ili nekom konkretnom predmetnom značenju.

U FUNKCIJI GLAGOLSKIH DOPUNA — NA/O/U + L

2.5 Glagol *nalaziti se* izdvojen je ovdje odmah iza *biti* kao prvi u nizu glagola više ili manje nepotpunog značenja čija semantika obavezno zahtijeva eksplicitno izraženu dopunu u vidu nekog mjesnog padeža. U posljednje vrijeme napominje se u lingvistici potreba da bi se formalnim putem vršilo izdvajanje s jedne strane glagolskih dopuna, a s druge strane izraza koji će se ovdje uslovno nazivati adverbijali.¹³ U tom cilju mora se proširiti

¹² Tako bi se moglo reći da subjekt uz samu kopulu, npr. *Drugovi su* može predstavljati pozicionu varijantu rečenice, ali to se ovdje ne može uzeti u obzir pošto se u tom smislu kao pozicioni ekvivalenti rečenice mogu javiti i pojedine riječi, v. Martinet 1966, 123; (na taj način mogu se npr. i oblički nastavci naći u funkciji riječi, v. Buyssens 1964, 276).

¹³ Tako Chomsky ističe potrebu da se uoči kako je odnos koji postoji između glagola i mjesne dopune u rečenici „John died in England“ (= “in England John died“) vrlo različit od odnosa između glagola i iste mjesne dopune u rečenici „John stayed in England“. V. Chomsky 1965, 217. V. također Guiraud 1967, 54.

pojam „glagolska dopuna“¹⁴ koji po tradiciji obuhvata razne predložke konstrukcije ali redovno isključuje konstrukcije u mjesnom značenju. U slučaju glagola čija semantika sadrži u sebi pojam prostornosti, međutim, takve konstrukcije predstavljaju dopune glagolske radnje a njihovo prisustvo obavezno je u istom smislu kao što je to prisustvo direktnog objekta uz prelazne glagole. Drugim riječima, mogućnost da se glagoli za koje dopuna u vidu, na primjer, mjesnog lokativa ima isti sintaksički aspekt kao objekatska dopuna uz prelazne glagole, javljaju i bez te dopune, može se smatrati paralelnom tzv. neprelaznoj upotrebi prelaznih glagola. Kao što postoje razne podvrste prelaznih glagola u odnosu na mogućnost javljanja bez direktnog objekta, tako se i glagoli čija semantika znači prisustvo na nekom mjestu, zauzimanje nekog položaja u prostoru, kretanje, ostvarivanje nekog fizičkog dodira itd. razlikuju međusobno po mogućnosti javljanja bez mjesne dopune. Na svaki način, veza tih glagola sa mjesnim dopunama tješnja je od veze koja postoji između glagola i elemenata za koje je gore rečeno da će se uslovno nazivati adverbijalima, a pod kojima se podrazumijevaju u ovom slučaju lokativne konstrukcije u mjesnom značenju koje se u svojstvu ispuštivih determinatora odnose na iskaz u cjelini kad su u pitanju rečenice sa neprelaznim glagolima ili u pasivu. Drukčija je situacija u slučaju rečenica sa prelaznim glagolima jer onda postoji nekoliko mogućnosti (v. 2.13-20).

2.6 Pored glagola *nalaziti se* obavezno zahtijeva mjesnu dopunu i perfektivni glagol *naći se*. Up.:

Kad se moker i ljut nađoh *na obali*, desnica mi je stražarila (Ćos., 18). — Sad, za kratak čas, naći ću se *u mjestancu*, doći ću do svog prijatelja (Šeg., 7). — ... ne bih želio više nikada da se nađem *u grmlju* bespomoćan dok nekog meni znanog i blizog vode u nasilnu smrt (Isto, 24). — ... i riječ mobilizacija nađe se odjednom *u jesenjem blatu* (Marin., 23). —

Zamjena sa glagolom *biti* i ovdje je moguća iako se pri tom, razumljivo, samo značenje unekoliko mijenja.

2.7 I grupa glagola koju sačinjavaju *stajati*, *ležati*, *počivati* i *ostati* (*ostajati*) javlja se sa mjesnim lokativom u rečeničkim okvirima koji u najvećem broju slučajeva dozvoljavaju zamjenu sa oblicima glagola *biti* i *nalaziti se*. Ta je supstitucija isključena u slučaju kad se uz glagol nalazi način-ski prilog, pošto poznato neslaganje glagola *biti* sa način-skim priložima¹⁵

¹⁴ Ista upotreba označava se kao „dopuna glagolima“ (Maretić 1963, 593), „prijedložni objekt“ (BHŽ 1952, 212), „član dopusne sintagme“ (Stevanović 1957, 375).

¹⁵ Maretić 1963, 523. Lees 1963, 6: „... not all adverbials may appear after verb phrases in *be*; in particular, *be* does not occur with so-called „manner“ adverbials, as in: „John is tall slowly...“ U smislu raznih ograničenja u mogućnosti javljanja *biti* + *pri-djev* + *mjesni adverbijal* Lees kaže dalje na str. 12: „... it would seem that there is a restriction here to „non-inherent“ adjectives if a Loc adverbial is also chosen:

John is popular in America.

*John is wise in America.

John is happy in his new home.

*John is tall in his new home.

There is thus at least a small promise that some grammatical basis can be found for an important philosophical distinction between „inherent“ and „accidental“ properties.“

ne važi u istoj mjeri za ove glagole koji inače dijele sa *biti* mogućnost zauzimanja iste pozicije u istim rečeničkim shemama.

Primjeri:

. . . a druga (ruka) je ležala *na njoj*, priljubljena, utišana (Selim., 22). — Nekoliko minuta ležao mu je pogled *na kutijama* i *papirićima* (Đ. Vilović, Hrvatski sjever i jug, Zgb. 1930, 130). — Tu, *u zemlji*, leže opipljive, naučne činjenice (Bih., 91). — Ruke su joj ležale, mršave i naborane, *na kolenima* (B. Ćosić, Pokošeno polje, Bgd. 1953, 78). — *U tankom pepelu* ležao je bačen crni pekarski nož (Andr., 267). — Njegov leš koso leži *u tami* (Ćos., 27). — Brat je već deset dana ležao zatvoren *u tvrđavi* (Selim., 14). — Samo poneki od pijanaca . . . ležali su *u jarku* ili pored plotu kao posečeni (Andr., 254). — Dok sam ležao *u bolnici*, žena sve založila (Marin., 19). —

Usamljena jurta počivala je *na uzvisini* odakle se pružao pogled . . . (Pol. 19072, 4). —

Na samim vratima stoji proto, crn i bled u svjetlu luča (Andr., 252). — Stojim *na pragu* u gustom zapahu i gledam (Šeg., 66). — *Na tornju* stoje naoružani ljudi (Bih., 120). — Pred njim, dolje *na zemlji*, stajali su stražari (Lal., 24). — Stajao sam *na praznom prostoru* (Selim., 17). — Ja, prije svega, ne volim stajati *u vratima* (Ivan., 29). — . . . odjuri prema uglu gdje je *na vagi slijepčevoj* stajao don⁴Kuzma (Marin., 27). — I sad, dok ukrućen stoji *u svom carstvu*, on osjeća . . . (Lal., 20). — Zamišlja sebe — stoji mirno *u postrojenoj koloni* sve samih strašnih Samsona (Marin., 23). — . . . *u zadivljaloj bašti* nad cestom stoji grbavi Ivan (Lal., 12). —

. . . ljevorječki četnici ostadoše *u sigurnoj pozadini* (Isto, 12). — Ostali smo *u sivoj kotlini* (Pol. 19072, 4). — . . . on sam još je ostao *u hodniku* (Šeg., 23). — Zašto ne ostane *u svom krevetu* (Nov., 13). — Netko mora ostati *u varoši* (Bož., 51). — Kad naide studen dan sa susnežicom i mračnim nebom Anika ostaje *u sobi*, naloži furunu (Andr., 219). — . . . *a na izrovanoj cesti* osta sam i neveseo dječak (Lal., 16). — Ostao sam tako sam *u ovom prostoru* (Šeg., 73). — . . . povećava realni dohodak onih koji ostaju *na selu* (Ekon., 204). — . . . proto ostade još neko vreme *u svojoj sobi* (Andr., 254). — . . . da bi uzeo torbicu koja mi je ostala *u predsoblju* (Šeg., 29). — Nož je ostao *u rami* (Andr., 260). — Krv je ostala *u njoj* (Isto, 267). —

U većem dijelu primjera uz oblike glagola *ležati* subjekt je imenica za neživo i za razliku od slučajeva sa glagolom *stajati* (uz koji se u svim primjerima nalazi imenica za živo u poziciji subjekta), ovdje lokativ ima svojstvo neispustivog mjesnog determinatora. Ova je situacija paralelna situaciji sa glagolom *biti* i prema tome može se reći da niz gornjih primjera lokativnih konstrukcija sa glagolom *ležati* predstavlja minimalne rečeničke strukture. Drukčiji je slučaj kad se u poziciji subjekta nalazi imenica za

živo. Uz takav subjekt finitni oblici glagola *ležati*, *stajati*¹⁶, *počivati* i *ostati* sačinjavaju i bez dopuna minimalne rečeničke strukture. *Stoji*, *leži* znači nalazi se u stojećem ili ležećem položaju, *počiva* znači što i *odmara se*. Ako se lokativ ispusti u rečenicama gdje je subjekt živi stvor dobijaju se, na primjer, strukture „stoji proto, crn i bled“, „stojim i gledam“, „stajao sam“, „ja, prije svega, ne volim stajati“, „brat je ležao“, „dok sam ležao, žena sve založila“, „ljevorječki četnici ostadoše“, „ostao sam“ itd. I u primjeru sa glagolom *počivati* mogao bi se ispustiti lokativ: „usamljena jurta je počivala“. Leksema „jurta“ ima u tom slučaju metonimijsku upotrebu u značenju „stanovnici jurte“ i rečenica predstavlja potpun iskaz. Stvarno značenje gornjeg iskaza, međutim, čuva jedino supstitucija *počivati* — *nalaziti se*: „Usamljena jurta nalazila se na uzvisini“.

Kad se ispusti lokativ u rečenicama sa glagolom *ostati*, u kojima je subjekt imenica za neživo, up.: *nož je ostao* i *krv je ostala*, a zatim se u dobivenim strukturama oblik glagola *ostati* zamijeni sa odgovarajućim oblikom glagola *biti*: „nož je bio“ i „krv je bila“ svakako se mora zaključiti da su prve prihvatljivije od drugih (za koje je već rečeno da se ne smatraju punim iskazima). Sad se postavlja pitanje da li i uolikoj mjeri rečenice kao što su gore navedene „stoji proto, crn i bled“, „brat je ležao“, „ljevorječki četnici ostadoše“ itd. predstavljaju potpune, neovisne i autonomne iskaze. Može se reći da „brat je ležao“ odgovara po autonomnosti iskazu „brat je pisao“, u kojem se mjesni lokativ može javiti samo u funkciji adverbijala pošto semantika glagola *pisati* ne sadrži primarno pojam prostornosti (kada se kaže „semantika ne sadrži primarno pojam prostornosti“ pri tom se misli kako se to ogleda u sintaksičkom ponašanju glagola). Drugi je slučaj u primjeru „ljevorječki četnici ostadoše“, pošto *ostati* u prvom redu znači zadržati se na nekom mjestu, iz čega proizlazi da ukoliko se pretpostavi da je ovdje u pitanju sintaksički autonomna jedinica, ona se za svoju stvarnu aktualizaciju oslanja na kontekst odnosno situaciju u jednoj većoj mjeri nego što je to slučaj, na primjer, sa rečenicom „ljevorječki četnici napadaju“.¹⁷

2.8 Sada će se posmatrati niz primjera sa glagolima u neprelaznoj upotrebi, u kojima se lokativ javlja u vidu mjesne glagolske dopune. Svi ti glagoli imaju kao zajedničku osobinu to što njihova semantika pretpostavlja pojam prostornosti i prema tome regularnu vezu sa mjesnim determinatorima. Ranije je spomenuto da se ti glagoli međusobno razlikuju po mogućnosti javljanja bez mjesne dopune slično kao što se prelazni glagoli razlikuju

¹⁶ Semantika imeničke lekseme u poziciji subjekta određuje značenje *stajati* : *brat stoji* (brat je na nogama), *vino stoji* (ne troši se, ne prodaje se), *ta tvrdnja stoji* (istinita je). Kao što se vidi, *stajati* može u izvjesnim slučajevima i kad je subjekt imenica za neživo sačinjavati minimalnu rečeničku strukturu.

¹⁷ U posljednje vrijeme ističe se potreba razvijanja teorije teksta i konteksta, određivanja pravila spajanja mnoštva raznih rečenica koje sačinjavaju neki tekst, diferenciranja onih rečenica koje ne zahtijevaju oslanjanje na kontekst od rečenica koje se ne mogu zamisliti van konteksta. V. Isačenko 1965, 405. I problem ispustivosti lokativa vrlo često je u direktnoj vezi sa kontekstom, tj. često se rečenica može smatrati gramatički prihvatljivom uz ispuštanje lokativa, s tim što se pretpostavlja da se ispuštena informacija sadrži u neposrednom vanrečeničkom okruženju.

po tome da li i u kojim uslovima mogu da se jave u rečeničkim strukturama bez objekta. Iako to znači da bar u ovoj fazi ispitivanja nije moguće u svakom slučaju jasno povući liniju prihvatljivosti odnosno neprihvatljivosti danog iskaza poslije brisanja lokativa¹⁸, primjena kriterija o mogućnosti ispuštanja ipak je i ovdje najbolji formalni postupak koji pokazuje da u slučaju npr. glagola *boraviti* poslije brisanja lokativa preostaje neprihvatljiva struktura, up.: *Marko je boravio u gradu* → *Marko je boravio. Međutim, kad se isti postupak primijeni u primjeru: *Doduše, on se u Vojvodini najviše zadržavao u Sremu* (P. Iv., 51) (treba napomenuti da je zbog jasnijeg rezultata potrebno ispustiti oba lokativa) i dobije *doduše, on se najviše zadržavao* rezultat možda nije neprihvatljiv, ili na svaki način nije to u istom smislu kao u slučaju glagola *boraviti*.

Postoji i jedan formalni kriterij koji se može primjenjivati, na primjer, u francuskom i engleskom, tj. u jezicima u kojima red riječi zbog relativno manje bogate fleksije ima veću ulogu nego u srpskohrvatskom, a to je uska povezanost po mjestu javljanja.¹⁹ U pitanju je mjesto neposredno poslije glagola u slučaju glagolske dopune, kad i ne postoji mogućnost javljanja ispred glagola. Drukčija je situacija kada se radi o adverbijalima jer oni imaju veću slobodu javljanja i mogu se nalaziti u raznim pozicijama.²⁰ Iako u našem jeziku iz poznatih razloga taj kriterij ne može imati značaj kao u spomenutim jezicima, ipak se može primijetiti da u primjerima sa mjesnom glagolskom dopunom lokativ češće neposredno slijedi iza glagola nego kad je u pitanju adverbijalna upotreba.²¹

Primjeri lokativnih konstrukcija u svojstvu mjesnih dopuna:

... kao da nitko nije živio *u ovom velikom zdanju*, kao da se niko nije kretao po hodnicima i sobama (Selim., 15). — Živi i spava *u pekarnici* (Andr., 258). — Sve to kako on živi *u tom svom dobrom stanu*, sred smirene obitelji ... (Šeg., 37). — ... i najzad, „okorjeli“ — kojih je najmanje bilo i od kojih ni jedan nije duže živio *u zatvoru* (Lal., 22). — Tu je *u velikoj bolnici* na Kovačima, *u jednoj polumračnoj sobici*, živio još deset godina (Andr., 214). — U posljednje vrijeme pojavili su se *u gradu* iznuđivači novca (Marin., 17). — *U Tuzli* su se iznenada obreli predstavnici jedne galerije slika (Pol. 19072, 11). — Tada se pojavio

¹⁸ Martinet, na primjer, pravi razliku između nezavisnosti odnosno autonomnosti nekog datog iskaza. Na taj način kad se iz iskaza „Hier, il y avait fête au village“ ispusti *hier* i *au village* : *il y avait fête*, on smatra da je preostala „predikativna sintagma“ bezavisna, ali ne i autonomna. V. Martinet 1966, 122—3.

¹⁹ Ovdje se, naravno, ne zaboravlja na činjenicu da se linearni redoslijed u javljanju jezičkih elemenata na podudara sa njihovim stvarnim korelacijama. Halliday 1961, 355: „A structure is made up of „elements“ which are graphically represented as being in linear progression, but the theoretical relation among them is one of „order“. Order may, but does not necessarily, have as its realization „sequence“, the formal relation carried by linear progression; sequence is at a lower degree of abstraction than order and is one possible formal exponent of it“. V. takode Šaumjan 1964, 157.

²⁰ Guiraud 1967, 54—5; Chomsky 1965, 101.

²¹ U oko 50 primjera sa lokativom u poziciji glagolske dopune i isto toliko u poziciji adverbijala, lokativ se kao dopuna javlja poslije glagola u 82%, a kao adverbijal u 61% slučajeva.

starac *na vratima* (Šeg., 32). — I bilo je već kasno kada se pojavio *na ulici* (Isto). — Od stida nije se dva dana pojavljivao *na poslu* (Ćos., 19). — . . . ali se baš u tom trenutku pokraj Ančiča *na kamionu* pojavi novajlija (Lal., 26). — *U staklu* među izloženim cipelama pojavi se tanka, izdužena silueta (Marin., 23). — *U Putincima* živi preko 400 učesnika narodnooslobodilačkog rata (Pol. 19072, 7). — A kada se lovac izgubio *u magli*, trgne se (Šeg., 52). Šaka tresnu po kesi i rezak cik dukata izgubi se *u magli* i tutnjavi (Ćos., 30). — Vrh gradi luk aorte, koji se gubi *u senci* torakalnog dela kičmenog stuba (Radiol., 159). — Pri zemlji, činilo se, da *magla* još nije gusta, ali gore u visini, kuće su se gubile *u njoj* (Šeg., 33). — Javila mu se ptica, nestao je *u dimu* (Krl., 897). — . . . da, to je njega, Matka, zvala majka, jer se zadržavao dolje *u selu* (Šeg., 13). — . . . mali kameni *trg* . . . imam nešto da mu ispričam: tišinu, možda i mjesečevu svjetlost što su se smjestile *u njemu* i počivaju (Isto, 9). — I, zaista, slika njena, to kako se smjestila *u onoj pustoj krčmici*, ponovo ude . . . (Isto, 51). — Dok su joj prsti dugo klizili . . . i zaboravljeno zastali *na vršku*, osmehivala se (Ćos., 34). — . . . od duvanskog dima . . . koji mu je zastirao vidik kovitlajući se *u nepomičnom vazduhu* (Andr., 265). — . . . i koluti su još dugo lebdeli *u vazduhu* (Isto, 265). — Zaustavio sam se *na trgu*, osluškujući (Šeg., 8). — (ruka) . . . i jedna bi pošla u samostalan pohod . . . ili bi se zaustavila *u vazduhu* da čuje neku riječ (Selim., 22). — . . . proto odjednom zastade *na samom pragu* (Andr., 252). — Sakrila se tu *u spilji* i čeka svoje žrtve (Šeg., 50). — Tako se, npr. depoi kalcijuma jasnije ocrtavaju *na tomogramima* (Radiol., 163). — Kao dete obešeno za noge *na zidu* vise gusle od vrga (Ćos., 39). — Upravo iznad kotlića *u zidu*, bile su zabodene dvije jednako tako zardale vijuške (Šeg., 70). —

Čiča-Milojevo telo otkriše *u travi i mulju* (Andr., 202). — Otkriva don Kuzma tamo *u klupi* nekog klipana (Marin., 13). —

Gledam kako mi visi *o ruci* (V. Nazor, Novele, Zgb. 1946, 24). — To se *o vratu tvome* splele ženske kose (I. G. Kovačić, Jama, Zgb. 1947, 32). — *O toj niti* visimo svi mi (Krl., 934). —

Na direk od ljuljaške objeseše *o koncu* uvelu crvenu jabuku (Andr., 11). — . . . da su dakle objesili načelnika *o prvome stablu* (J. Hašek, Doživljaji dobrog vojaka Švejka, Zgb. 1953, preveo sa češkog Lj. Jonke, 218). —

Iako se pod mjesnom upotrebom lokativa podrazumijeva da se u toj poziciji prvenstveno nalaze lekseme u konkretnom predmetnom značenju, a slično značenje, uključujući lekseme koje označavaju žive stvorove pretpostavlja se i za pojmove na koje se odnosi sama smještenost, česta je i paralelna upotreba lokativnih konstrukcija kad nije u pitanju konkretno predmetno značenje, za koju se obično kaže da znači mjesto u prenesenom smislu. Osnovno materijalno mjesno značenje shvata se sada više ili manje apstraktno, iako se sama sintaksička shema podudara sa shemom u kojoj

je konkretna predmetna leksika u pitanju. Tako, na primjer, glagolska leksema *smjestiti se* pored značenja konkretnog lociranja u prostoru može označavati i smještenost nekog apstraktnog pojma u drugom pojmu sa sličnom apstraktnom semantikom, up. . . . *njegov rad bio je on sam i u tom radu smjestili su se svi izvori njegove osjetljivosti* (Šeg., 30).

Na kraju se može iznijeti niz primjera u kojima su lokativom obilježene imeničke lekseme koje označavaju bilo neke fizičke pojave (npr. *vjetar, ritam, smijeh* u smislu zvuka), bilo ljudsko biće, dijelove tijela itd., up.:

Smijeh je stizao izvana, gubio se u *vjetru* i ritmu cvrčaka (Šeg., 76). — (A njen glas . . .) Izgubih se sav u *njemu* (Isto, 77). . . . ženski sopran ne umije zadržati ozbiljnost pa se konačno izgubi u *smijehu* (Isto, 10). — . . . znajući unapred da neće uspeti da ispriča svoju priču, da će joj se kraj, ako uopšte stigne do kraja, izgubiti u *gromkom smehu* (Andr., 163). — Počeo je sumnjati u svoj razum i svoje pamćenje, traži se u *prostoru i vremenu* (Krl., 905). — Zatvorim oči i potonem u *sebi*: sve bi sama čista tama (Šeg., 81). — Okrenuo sam se i zaista potonuo u *njoj*: crna kosa, nasmijana, ista ona usta (Isto, 75). — Onaj bes koji živi u *svakoj dokonjoj ženi* kazuje Aniki, a ona Tanu u pero (Andr., 247). — Preko tih pasa oni se i upoznaše, zapravo preko smiješka koji se uvijek rađao na *njegovim usnama* kada bi se sreo s njima (Šeg., 31). — Širok osmijeh pobjede zacari se na *njegovu licu* (Isto, 37). — Odmoren, blag i tužan smiješak caruje na *njegovu licu* (Isto, 7). — Laokon je gledao u lice svog susjeda: ono se sve rastapalo u *smiješku* (Isto, 39). —

Pojedinačna analiza ovih rečenica pokazala bi da između raznih glagola²² i njihovih mjesnih dopuna postoje razni stupnjevi „kohezije“²³, što se odražava u različitim stupnjevima prihvatljivosti iskaza u slučaju ispuštanja lokativa.

Pored primjera sa glagolima *boraviti* i *obresti se* ima još niz rečenica za koje se može tvrditi da ispuštanje mjesne glagolske dopune oštećuje informaciju preostalog dijela. U nekim slučajevima u tome igra ulogu imenička leksema u poziciji subjekta. Dok je iskaz „*Marko caruje*“ prihvatljiv, „*odmoren, blag i tužan smiješak caruje*“ to nije. Jedna iscrpnija analiza u ovom pravcu zahtijevala bi konkretnu primjenu nekih kriterija na osnovu kojih bi se ustanovljavao stepen gramatičnosti rečeničkih struktura nakon ispuštanja lokativne dopune.²⁴ Bez takvih kriterija postoji opasnost da se jednostrano odlučuje, osobito pošto se većinom radi o primjerima iz beletristike gdje se preciznost izražavanja može tumačiti na razne načine. Tako, na primjer, prilično jasan slučaj neprihvatljivosti kad je u pitanju „. . . smiješak caruje“, inače često ne postoji u takvom vidu, pa struktura koja preo-

²² Lista glagola u gornjim primjerima pokazuje da se u velikoj većini radi o neprelaznim glagolima od kojih veći dio ima uza se *se* kao obilježje intransitivnosti, tj. isti glagoli bez *se* predstavljaju prelazne glagolske oblike.

²³ Chomsky 1965, 101.

²⁴ O „gramatičnosti“ v. Chomsky (1961) 1964, 384—5—6.

stane u „živi preko 400 učesnika narodnosolobodilačkog rata“ (brisan je početak „U Putincima“) predstavlja krnjenje osnovne informacije (i sam glagol, između ostalog, sad ima promijenjeno značenje „u životu je“, umjesto prvobitnog „... 400 učesnika ... nastavaju Putince“).²⁵

Slučaj sa glagolom *živjeti* nije usamljen. I u primjerima sa prelaznim glagolom *otkriti* (u kojima je u pitanju lociranost objekta u pojmu obilježenom lokativom): „Čiča-Milojevo telo otkriše . . .“ i „Otkriva don Kuzma . . . nekog klipana“ bez lokativne dopune mijenja se značenje glagola, tj. mjesto „pronašli su“, „ugleda“, sad izgleda da je u pitanju otkrivanje nečeg što je bilo pokriveno.

ADVERBIJALNA UPOTREBA — NA/PRI/U + L

2.9 Ranije je spomenuto (2.5) da će se lokativne konstrukcije u mjesnom značenju koje se javljaju u rečenicama u svojstvu ispuštivih determinatora nazivati adverbijalima. Dok se u slučajevima kad je u pitanju lokativ u funkciji glagolske dopune njegovim ispuštanjem nekad mijenja značenje glagola (ili dolazi do besmisla), ispuštanje lokativa u adverbijalnoj upotrebi ne dovodi do oštećenja iskaza. Ova se upotreba uvijek smatrala kao najčešća kad je u pitanju mjesni lokativ.²⁶

Za određivanje neke predložke konstrukcije kao adverbijalne, pored kriterija ispuštivosti može se primijeniti i pojam primarne funkcije koja se pripisuje onim elementima u nekom iskazu koji se odnose na iskaz u cjelini a ne na neki njegov segment.²⁷

2.10 Postoji još jedna mogućnost pri analizi ovih adverbijala, a to je da ih posmatramo kao rečeničke transforme preostale ispuštanjem glagola *biti* i subjekta rečenice u slučaju neprelaznih struktura.²⁸ (Ista mogućnost, treba napomenuti, najčešće postoji i u odnosu na rečenice sa glagolima uz koje je obavezna mjesna dopuna.) Tako bi se za primjer: „Napolju je izlazilo sunce i Jelenka jednako pevala negde u bašti“ (Andr., 268) pretpostavilo da ima u bazičnoj strukturi *Jelenka je bila u bašti, Jelenka je pevala u bašti*, odnosno *dok je bila u bašti Jelenka je pevala*.

²⁵ M. Ivić 1964, 476.

²⁶ U vezi sa ovom upotrebom lokativa u ruskom jeziku ističe se u Akademijinoj gramatici ruskog jezika da se predlozi *v* i *na* uz lokativ kojim je obilježena imenica u konkretnom predmetnom značenju javljaju uz glagole bilo kojeg značenja. V. „Gramatika“, Moskva 1960, II, 201 i 204.

²⁷ V. Martinet 1966, 116; Guiraud 1967, 54.

²⁸ Guiraud objašnjava adverbijalnu upotrebu konstrukcije „u vrtu“ u primieru „il travaille dans son jardin“ (on radi u svom vrtu) na taj način što kaže da se može reći „il est dans son jardin et il travaille“ (on je u vrtu i radi). V. Guiraud 1967, 54—5. Chomsky napominje da se ova vrsta mjesnih adverbijala mora ponekad ili možda uvijek smatrati rečeničkim transformima“ . . . (so that, for example, „I read the book in England“ derives from an underlying structure very much like the one that underlies „I read the book while (I was) in England“). Adverbials are a rich and as yet relatively unexplored system, and therefore anything we say about them must be regarded as quite tentative.“ V. Chomsky 1965, 218—9.

Primjeri mjesnog lokativa u adverbijalnoj upotrebi uz neprelazne glagole:

Dok to Aretejev glas govori u *žutom dimu* koji obavija atrij kao koprana . . . (Krl., 897). — Govoreći na aerodromu Džamum pred 100000 ljudi, Indira Gandi je rekla . . . (Pol. 19072, 3). — Iza njega, u *senci*, naslonjena na načve nečujno suzi Simka (Čos., 38). — Oni se tu vzikaju u *gumenim čamcima* (Marin., 23). Ali slušam one male: tata će, kažu, šofirati u *tenku* (Isto, 22). — Otkida se u *drvoredu* poneki žuti list (Isto, 16). — U *nekoj gori* pritajiti se kao savijena buba duboko u kori (Isto, 24). — U *gradu* je mirisala jesen (Isto, 16). — U *ušima* mu se objavljivao mukli neki gong (Šeg., 35). — U *Hadžićima* je igralo kolo (Pol. 19072, 1). — Te iste godine pronevaljali se u *kasabi* jedna žena (Andr., 215—6). — U *Dobrunu* je vašar tekao u punom jeku (Isto, 250). — U *crnoj šumi*, iznad Banpolja vidi se svako veče vatra (Isto, 256). — Spetljana s divljom zvijeri što će zaglaviti u *opkoljenim šumama* (Bož., 17). — . . . ali siliti je sada da se uda za drugoga, pa makar i u *crkvi*, s djetetom onoga nesretnika (Bož., 37). — Oko njih, u *velikoj zgradi* gdje su stanovali, upravo se bjesomučno pjevalo (Šeg., 29). — *Pri zemlji*²⁹ činilo se da magla još nije gusta (Isto, 33). —

U ovim primjerima ispuštanje lokativa ne utiče na strukturu rečenice, a isto je tako u principu moguća zamjena originalnog glagola sa odgovarajućim oblikom glagola *biti*.

Uspostavljanje bazičnih struktura od kojih potiče ova vrsta adverbijala zahtijevalo bi mnogo detaljniju analizu a i paralelno ispitivanje na isti način drugih jezičkih pojava sa kojima su oni u vezi. Ovdje se može samo ukazati na činjenicu da uspostavljanje rečenica čije transforme predstavljaju ovi lokativi ima raznih implikacija. Ako se uzmu slijedeće rečenice: Što radi na putevima — to ne doznajemo (Dav., 221); Čovjek je izvor misli, i u ovakvim prostorima one počnu teći prirodno, zaista kao potok (Šeg., 9); I tek u sobi stale mi se objašnjavati njegova skrb i strah (Isto, 23) mogu se vidjeti vremenske klauze sa *kad* za koje se pretpostavlja da se nalaze u njihovoj bazičnoj strukturi. Up.: Što radi — *kad je na putevima* — to ne doznajemo; Čovjek je izvor misli — i *kad je u ovakvim prostorima* — one počnu teći prirodno; I tek — *kad sam bio u sobi* — stale mi se objašnjavati . . . Za primjer: Sad je mladić spavao na pojati (Andr., 237) može se pretpostaviti da ima u svojoj derivaciji: Sad — *mladić kad je spavao* — *mladić je bio na pojati*. U slijedećem primjeru: Mislile su da je prešao da odpava malko u toj velikoj sobi (Andr., 254), pošto se adverbijal nalazi u zavisnoj klauzi potreban je i dulji proces u derivaciji. U slučaju: Ja se za ovo vrijeme u

²⁹ Može se primijetiti da u primjeru sa predlogom *pri* leksički eksponent u lokativu pripada nevelikom nizu imenica koje se u savremenom jeziku javljaju u konstrukciji sa ovim predlogom u mjesnom značenju (npr. *more, vrh, dno, početak, kraj*). O vrlo različitom stanju u starom i starijem jeziku v. Daničić 1858, 634; „pri“ u mjesnom značenju u RJA i Toporov 1961, 242—3. Potrebno je takođe napomenuti da se ovdje ima u vidu mjesna upotreba *pri* + *l* samo u okviru jezičkog materijala koji je poslužio kao baza ovom ispitivanju.

varoši, nisam javno isticao (Bož., 51) glavni glagol u rečenici je negativan, dok je lociranost subjekta u pojmu obilježenom lokativom pozitivna.

2.11 U primjerima koji su se do sada prikazali samo u tri slučaja: *U gradu je mirisala jesen*, *U Dobrunu je vašar tekao u punom jeku* i *U Hadžićima je igralo kolo* imeničke lekseme u poziciji subjekta ne mogu se, za razliku od ostalih, naći u konstrukciji sa glagolom *nalaziti se*. Up.: *U Hadžićima je igralo kolo*, u *Hadžićima je bilo (*nalazilo se) kolo*. Isti je slučaj i u slijedećim primjerima gdje je u pasivnim rečeničkim strukturama u subjektu *sjednica* i *kongres*, odnosno u aktivnoj rečenici u subjektu *mir*. Up.:

Tim povodom danas je, u *pozorišnoj dvorani* . . . održana svečana sednica (Pol. 19072, 5). — *U Delhiju* je završen peti međunarodni kongres kardiologa (Isto, 3). — Dopisnici javljaju da je u *glavnom gradu* danas vladao mir (Isto, 1). —

2.12 Do sada su se uglavnom analizirale samo lokativne konstrukcije u kojima su lokativom obilježene imeničke lekseme u konkretnom predmetnom značenju, dok su poziciju subjekta imale i lekseme u značenju živog stvora. Ovdje će se samo ukazati na činjenicu da se napuštanjem područja konkretnog leksičkog fonda prirodno javljaju i druge implikacije. Ako se u primjeru: *Najpre je radio u Državnom sekretarijatu za unutrašnje poslove* (Pol. 19072, 7) zamijeni oblik glagola *raditi* sa odgovarajućim oblikom glagola *biti*, značenje će se jedva izmijeniti (doduše, samo zbog konteksta koji ukazuje, pošto je u pitanju životopis, da se ne radi o nekoj posjeti). Može se primijetiti da je glagol *biti* u ovakvom kontekstu dvosmislen (u pitanju je radni odnos ili samo boravljenje), dok *raditi u nekoj ustanovi* ne znači primarno fizičko prisustvo već postojanje radnog odnosa i sl.

2.13 Kao što je ranije spomenuto⁸⁰, kada se mjesne lokativne konstrukcije u funkciji adverbijala nalaze u rečenicama sa prelaznim glagolima, smještanje u pojmu obilježenom lokativom (stvarno ili potencijalno) može se odnositi bilo na subjekt i objekt glagolske radnje, bilo samo na subjekt ili samo na objekt.

2.14 Sada će se razmotriti upotreba lokativa uz prelazne glagole kada se lociranost u pojmu obilježenom lokativom odnosi i na vršioca i na objekt glagolske radnje. Up.:

. . . Kljakić je postavio prvu šinu *na trasi* današnje pruge (Pol. 19072, 7). — . . . okrivljeni su oslobođeni od optužbe zbog . . . krađe, koju su počinili na taj način što su *na njivi* našli sedam džakova pšenice (Isto, 8). — Italijanski muzičari su izveli *na koncertnom podijumu* „Studija M“ . . . dela Vivaldija . . . (Isto, 11). — Komandanti, kuriri i obični borci započeli su novi život *u nekadašnjem švapskom selu* (Isto, 7). — Samo čoveku sa bolesnom maštom . . . može pasti na pamet da *razruši . . . „Pijetu“ u crkvi* Svetoga Petra u Rimu (Isto, 2). — Voda je uništila ogromne količine robe i namirnica *u prizemlju* trgovina

⁸⁰ V. 2.5, str. 18-9.

(Isto, 1). — I ovde je poplava izazvala najviše žrtava među nemoćnim starcima i bolesnima koje je voda zatekla u *krevetu* (Isto, 1). — *U sobi zatekoše protu kako u mraku skida sa zida dugačku pušku* (Andr., 252). — *Dok se reka Arno, čije su vode ostavile pravu pustoš u Firenci, lagano povlači . . .* (Pol., 19072, 1). — *A poslije su vas u špitalu, u nekom Kapošvaru, stjenice izjedale* (Marin., 27). —

U gornjim primjerima rečenička struktura ispuštanjem lokativa ne gubi na svojoj cjelovitosti, s tim što se u tom slučaju pretpostavlja da se obavještenje o mjestu radnje nalazi negdje u neposrednom kontekstu. Drukčija je situacija u istim slučajevima u odnosu na direktni objekt čije je prisustvo uslov za realizaciju predikata.³¹ Up. **Italijanski muzičari izveli su na koncertnom podijumu, *Poslije su . . . u špitalu, u nekom Kapošvaru, stjenice izjedale* itd.

2.15 I za adverbijale u rečenicama sa prelaznim glagolima može se tvrditi da su rečenički transformi. Bazične rečenice iz kojih su izvedeni pokazat će u ovom slučaju da li se smještenost u okviru pojma obilježenog lokativom odnosi na subjekt i objekt radnje kao u gornjim primjerima, ili pak samo na objekt ili samo na subjekt. Zbog složenije strukture ovih rečenica složenija je i njihova derivacija i vjerovatno postoji više načina prikazivanja. U primjeru *Voda je uništila ogromne količine robe i namirnica u prizemlju trgovina* može se reći da i *voda je bila i ogromne količine robe i namirnica nalazile su se u prizemlju* (za vrijeme uništavanja). Ovaj problem važno je istaknuti utoliko što postoje, kao što je spomenuto, i slučajevi kad je samo subjekt ili samo objekt radnje smješten u pojmu obilježenom lokativom.

2.16 Iako su se za slučaj kada se smještenost u pojmu obilježenom lokativom odnosi jedino na vršioца glagolske radnje našli samo primjeri sa glagolima *čekati* i *pričekati*, ipak je potrebno da se na to skrene pažnja. Up.:

Momak je bio izmakao i čekao ih u jednom hladu (Andr., 250). — *Čeka Vas, čeka u vrtu* (Bož., 27). — . . . *možda ga noćas u njoj (šumi) čekaju razbojnici* (Ćos., 25). — *Ajte, ajte, pričekate me u isповijedaonici* (Bož., 15). —

Čekati i *pričekati* su ujedno jedini prelazni glagoli uz koje ,za razliku od ostalih glagola u primjerima ,prisustvo lokativa nije uslovljeno prisustvom direktnog objekta, up.: . . . *možda noćas u šumi čekaju razbojnici*. Ako se analizira primjer *Momak je bio izmakao i čekao ih u jednom hladu* može se reći da se u njegovoj derivaciji sadrži *momak je bio u hladu, momak je čekao u hladu*, odnosno *dok je čekao momak je bio u hladu*. Objekt glagolske radnje u ovom slučaju očevidno se ne nalazi na mjestu označenom lokativom, premda u principu to nije isključeno, up.: *ovdje nas u šumi čekaju razbojnici*, *ovdje* implicira da smo i *mi* i *razbojnici* u šumi.

³¹ U pogledu načinskih adverbijala u engleskom jeziku Chomsky zaključuje: „ . . . every Verb in English that can occur with a Direct-Object and a following Manner Adverbial can occur as well with just a Direct-Object, though not conversely“. Chomsky 1965, 166.

2.17 Drukčiji je slučaj u pogledu ispustivosti objekta kada su u pitanju prelazni glagoli inače slične semantike *sačekivati* i *dočekivati*. Up.: *Mihailo je isprva redovno sačekivao u porti* (Andr., 219), *Ona me dočekuje na vratima prozračna, lepa* (Dav., 216). Izvršenje glagolske radnje ovdje je uslovljeno pretpostavkom prisustva na istom mjestu i aktora radnje i njenog objekta.

2.18 Sad će se razmotriti niz primjera sa glagolima percepcije *vidjeti* odnosno *ugledati*. Up.:

A tenk sam ja vidio samo *u kinu* (Marin., 22). — ... to je bio poznat pogled koji je video nekad, *u hanu* (Andr., 230). — Vidje Melkior suze osvetničke *u očima vjeroučiteljevim* (Marin., 14). — To je onaj isti nož koji je toliko puta video *u Lalinim rukama* (Andr., 267). — ... Ugledao sam *na sećiji* lijepu ženu (Selim., 17). —

U prvom primjeru bazična struktura *vidio sam tenk samo (kad sam bio) u kinu* pokazuje da se i vršilac i objekt radnje (odnosno slika stvarnog predmeta) nalaze u pojmu obilježenom lokativom. Slična je situacija i u drugom primjeru, dok se u daljnjim slučajevima samo objekt glagolske radnje nalazi u pojmu obilježenom lokativom. Za primjer: *ugledao sam na sećiji lijepu ženu* pretpostavlja se da je bazična struktura *na sećiji je bila lijepa žena*, odnosno, *ugledao sam — na sećiji je bila lijepa žena*, iz koje se dalje izvodi *ugledao sam — lijepu ženu (koja je bila) na sećiji* da bi se uz ispuštanje relativna sa kopulom i izmijenjen red riječi dobilo *ugledao sam na sećiji lijepu ženu*.

Uz glagole *vidjeti* ili *ugledati* mjesni lokativ može locirati odraz nekog predmeta. Up.:

Ovidijev Narcis koji je sam sebe ugledao *u reci* Stiks (Bih., 67). — ... isprsio se s takvom važnošću kao da nikad nije vidio *ogledalo* i *u njemu* svoju njušku (Lal., 24). —

2.19 I u slijedećem nizu primjera samo se objekt glagolske radnje nalazi lociran u lokativu. Up.:

Ajni-efendiji je više stalo da se ne zamjeri bogatom tastu nego da zadrži *u zatvoru* nekog jasnika (Selim., 19). — ... pobunjenike ... koje je bivša vlada držala *u zatvorima* u raznim delovima zemlje (Pol. 19072, 3). — Da li će sirijska vlada ... da održava zategnutost *na granicama* jevrejske države (Isto, 4). — Sovjetski fabrikanti nameravaju takođe da otvore nekoliko servisa *u velikim gradovima* Francuske (Isto, 3). — U to nisu uračunati vojni objekti koje je gradila američka armija *u Tajlandu* (Isto, 2). —

Lociranost objekta potvrđuje se poticanjem iz bazičnih struktura kao što su *jadnik je u zatvoru, pobunjenici su (bili) u zatvorima, na granicama je zategnutost* itd. Radi preglednosti mogu se u gornjim rečenicama izdvojiti samo nuklearni dijelovi, uz izvjesno uprošćavanje odnosa koji ovdje nisu od primarnog značaja, tako da pored lokativa preostane imenička riječ u funkciji vršioaca radnje i prelazni glagol sa svojim objektom. Up.:

Ajni-efendija zadržava u zatvoru nekog jadnika, vlada je držala pobunjenike u zatvorima, vlada održava zategnutost na granicama, fabrikanti otvaraju servise u gradovima i armija je gradila objekte u Tajlandu.

Upada u oči da subjekti radnje nisu ti koji sami lično vrše radnju i njihovo prisustvo na samom mjestu akcije je ili nemoguće (tako se Ajni-efendija, vlada, tj. članovi vlade ne nalaze u zatvoru odnosno na granici, rad na mjestu otvaranja servisa neće vršiti sami fabrikanti) ili irelevantno. Ovdje se u stvari podrazumijeva da pojam u poziciji subjekta odlučuje o vršenju radnje ali je sprovodi uz izvjestan broj učesnika od kojih su neki, kao i objekt radnje, potencijalno fizički prisutni u pojmu obilježenom lokativom.

2.20 Na koncu se mogu prikazati primjeri mjesnog lokativa uz glagole u prelaznoj upotrebi kada je vršilac radnje živi stvor, a sama priroda glagola takva da pojam u lokativu može označavati samo lociranost objekta radnje. Na taj način u primjeru: *Krije dukate u nedrima* (Ćos., 29) imamo *dukati su u nedrima* ali **on je u nedrima*. Up.:

I tebe grejem *na rebrima* (Ćos., 29). — Sećaš li se, oče, kako si me nosio *na ramenima* (Bih., 118). — I kada se vratio nosio je *u ruci* dvije boce (Šeg., 13). — Rekao si da ćeš me *na rukama* nositi (Mih., 74). — One katehetske pljuske nosi još uvijek *na svojim obrazima* kao zagonetku (Marin., 11). — . . . donese *na zahrđalom nekom tanjuru* bijeli sir sav namočen u ulju (Šeg., 72). — Znam, znam, da možeš da me odneseš vezanu *na sedlu* (Mih., 47). — Krsta je držao *u desnoj ruci* sekiru (Andr., 223). — Bum te sad strelil . . . vikao je držeći pušku *u ruci* (Šeg., 53). — Osjeti svoja dva dinara *u džepu* (Marin., 10). — On je pun toga njenog ćutanja, i *u utrobi* ga oseća (Andr., 246). — Posle ih čuva zajedno s novcem *u kaci* punoj pšenice (Ćos., 25). — *U stupcu* na str. 1 naša sam 62 reči . . . prisutne u Vukovom Rječniku (P. Iv., 25). — Ovaj registruje nejednake impulse *na fotografskoj hartiji* (Radiol., 164).

2.21 Do sada su se uglavnom razmatrali samo mjesni odnosi koji se izražavaju pomoću konstrukcija *u + l* i *na + l*. Iako su prve znatno frekventnije, izbor između „u“ i „na“ uvjetovan je prvenstveno semantikom imeničkih leksema uz koje se javljaju, dok su osnovne karakteristike njihove upotrebe takve prirode da su se mogle zajedno posmatrati. Već ranije je spomenuto da će se konstrukcije *po + l* zbog specifičnosti koju ispoljavaju u svojoj upotrebi posebno analizirati.

I *po + l* u konkretnom predmetnom značenju javlja se bilo kao dopuna glagola, bilo u adverbijalnoj upotrebi.

PO + L U FUNKCIJI GLAGOLSKIH DOPUNA

2.22 (a) *Po + l* uz glagole „dodira“³² u neprelaznoj upotrebi:

³² M. Ivić 1951—2, 177.

Krupan smeh zasipa mu glavu, tuče *po moždanoj opni* (Ćos., 30). — ... kad se dobije *po tom kljumu* slinavom dovrši don Kuzma (Marin., 13). — Kucajući *po stijeni* Aretej je otkrio jedno šuplje mjesto (Krl., 924). — Šaka tresnu *po kesi* i rezak cik dukata izgubi se u magli i tutnjavi (Ćos., 30). — ... a mašta gledalaca kljuca, kljuca *po tim raskošima* (Marin., 9). —

(b) *Po + l* uz isti tip glagola u prelaznoj upotrebi:

Da se brzo ne izmače on bi je udario *po ustima* (Ćos., 37). — ... no don Kuzma ga klepne *po drugome uhu* svojom teškom mesnatom rukom (Marin., 13). — ... crvene su kite bile bijelca *po očima* (Andr., 8). — Preseče ga *po srcu* saznanje da se on ovo oprašta (Andr., 266). — ... i udari familijarno vagu *po gvozdenom vratu* (Marin., 25). — Želja da je tresne, da je treska *po licu* tako je jaka ... (Ćos., 37—8). — Potapšao ga je *po ramenu* (Marin., 11). — ... žandar kao da se nečeg dosjeti, lupi se *po čelu* (Lal., 22). — Filipović? — iznenadi se on i lupi se *po čelu* (Marin., 19). —

Ako se uporedi cjelovitost iskaza poslije ispuštanja lokativnih dopuna uz neprelazno upotrebljene glagole sa situacijom u rečenicama sa prelaznim glagolskim strukturama, može se zaključiti da su u nekim slučajevima posljednje prihvatljivije i da specifikacija mjesta dodira ne izgleda uvijek neophodna. Moglo bi se reći da iskazi: ... *no don Kuzma ga klepne ... svojom teškom rukom; želja da je tresne, da je treska ... tako je jaka; da se brzo ne izmače on bi je udario ...; preseče ga ... saznanje da se on ovo oprašta* predstavljaju manje oštećene iskaze od struktura koje preostaju u nekim primjerima sa neprelazno upotrebljenim glagolima, up.: ... *kad se dobije ... dovrši don Kuzma; Šaka tresnu ... i krupan cik dukata izgubi se ...* U refleksivnim strukturama *lupiti se*³³ (*rukom*) *po čelu, po koljenu*, ili u prelaznim *potapšati nekoga po ramenu* lokativ je obavezna i jedino moguća dopuna. U nekim slučajevima može se reći da je ispuštanje lokativne dopune paralelno ispuštanju direktnog objekta uz neke prelazne glagole koji dozvoljavaju neprelaznu upotrebu, up.: *Kucajući (po stijeni) Aretej je otkrio jedno prazno mjesto* i *Čitajući (tu knjigu) on je prihvatio ideju ...* U rečenici *a mašta gledalaca kljuca, kljuca po tim raskošima* lokativ ima značenje mjesta u prenesenom smislu. Tu ujedno vidimo kako u izboru predloga ne odlučuje samo glagol već i semantika imeničkih leksema u poziciji dopune, koja uslovljava način realizacije glagolske radnje (up.: *kljuca kukuruz* ali *kljuca po dubrištu*).

2.23 Sada će se razmotriti konstrukcije *po + l* u svojstvu mjesnih dopuna uz glagole koji znače neko kretanje, zahvatanje površine, prostiranje.³⁴ U većini slučajeva u pitanju su neprelazni glagoli uz koje je upravo *po + l* obavezna dopuna. Up.:

³³ *Lupiti se* predstavlja intranzitivan glagol u slučajevima kao *lupio se o lakat/ostu*. U gornjem je primeru, međutim, u pitanju pravi refleksivni glagol uz moguće umećanje instrumentala *rukom*. V. M. Ivić 1961—2, 145.

³⁴ M. Ivić 1951—2, 177—8.

... zamahujući čudno rukama kao da doista korača *po vodi* (Marin., 17). — Tko je najviše ljeti ispod kuće *po moru* bućkao (Ivan., 8). — Litija je gacala *po blatu* (Andr., 240). — Deca gaze *po plicaku* (Isto, 240). — ... povio noge u kolenima i tako ljuma *po varoši* (Isto, 270). — ... dok bi njene ruke nervozno i otuđeno tumarale *po njemu*, ležao je nepomičan (Ćos., 34). — Ponekad smo, kad nije bilo škole, bazali *po gradskom parku, po senovitim alejama* (Bih., 118). — ... neki što su pobjegli sa fronta pa se sad maju *po Kolašinu* kao penzioneri (Lal., 26). — ... rabadžije su lunjale *po dućanima* i svi su kupovali ponešto (Ćos., 23). — ... do zore lunjam *po livadama* (Isto, 20). — Od svoje šesnaeste potuca se on *po putevima* (Isto, 29). — ... ali im je bilo prijatno zbog nje gubiti noć i lomiti se *po kršu* pored Rzava (Andr. 249). — ... osećajući još potpuno koliko bi bilo smešno da stranci vide popa kako se položio *po krivom boru* (Isto, 209). — ... ona se iz inata prostre *po njemu* (Ćos., 35). — ... a ona se još jače pruži *po njemu* (Andr., 224). — ... da se glagolska radnja vrši u granicama datog prostornog pojma prostirući se *po njemu* (M Iv., 122). — ... ljuta radost razli mu se *po žilama* (Ćos., 38). — ... a *po licu* i *rukama* razli mu se trnovita vrućina (Isto, 27). — ... i sve su mi se žmarci razmili *po koži* (Mih., 59). — Laokon zaokruži pogledom *po krčmici* (Šeg., 45). — ... a ulje za loženje ... prosulo se i razlilo *po gradu* (Pol. 19072, 1). — Zlato suvo zaškripa i tu škripu krv raznese *po svim žilama* (Ćos., 26). — ... s mukom se gibao kroz gustu vrevu što je prosulo *po gradu* lijepo toplo predvečerje (Marin., 16). —

Ispuštanje lokativa dovodi većinom do prilično slabe prihvatljivosti, dok je supsticija neke druge predložko-padežne konstrukcije najčešće nemoguća.

Uz mali niz glagola (*lutati, kretati se, kopati, prekapati, premetati se* i *prevrtati se*) nađene su u svojstvu dopuna konstrukcije sa predlozima *u* i *po*, up.:

... priču o zagonetnoj duši svećenika što luta *u gradskoj vrevi* tražeći mira i spasenja (Marin., 11). — Ona duša žalosna što luta *po ovome gradu* toliko mu je pažnju zaokupila (Isto, 16). — Ja lutam *po svetu* kao svedok sumnje (Bih., 75). — Ona se kreće *u maštilu* utapljajući noge svoje u grožđe (Šeg., 62). — ... oni su se mahnito kretali *po kavez*u (Dav., 230). — Nekoliko stotina kamila kopalo je *po vlažnom pesku* (Pol. 19072, 4). — Kada se već kopa, onda je bolje kopati *u živom mesu* (Bih., 90). — Melkior uzeo prekapati *po svom sjećanju* (Marin., 23—4). — ... bolje da znam nego da se noćima mučim i premećem *po postelji* (Mih., 31). — ... cijelu sam se noć prevrtao *u postelji* (Ivan., 34). —

U slučaju primjera sa glagolom *lutati* vjerovatno semantika leksičkih ekspozenata u lokativu uslovljava izbor predloga *po* odnosno *u* : *po svijetu/gradu* prema *u gradskoj vrevi*. Ako se za ostale slučajeve postavi pitanje da li je — razumljivo uz promjenu u značenju — moguća supsticija *u* — *po* i obr-

nuto, po svoj prilici se u principu može potvrdno odgovoriti. Ovdje je, međutim, samo cilj da se ukaže na tu mogućnost, uz napomenu da ispuštanje lokativa često ugrožava prihvatljivost preostalog iskaza.

PO + L U ADVERBIJALNOJ UPOTREBI

2.25 Sličnost upotrebe mjesnih konstrukcija *po + l* i prosekutiva, koja proizlazi iz aspekta dinamičnosti čije je prisustvo neophodno u oba slučaja, poznata je od ranije.³⁵ Drugim riječima može se reći da se u nekim slučajevima kad je u pitanju *glagol kretanja + po + mjesni lokativ* značenje najbolje čuva supstitucijom instrumentala. Up.:

. . . izađe iz kuće i teturajući *po celcu* uputi se ka stajskom vajatu (Ćos., 38). — Da skoči s kola, . . . i pode pešice *po prtini* (Isto, 28). — Odonnda idem, bez mira, *po svetu* (Bih., 75). —

2.26 Pored uslova o postojanju izvjesne dinamičnosti u rečeničkim okvirima u kojima se javlja ovaj lokativ, kao što je spomenuto i semantika imeničkih leksema u poziciji ovih mjesnih adverbijala može nalagati odnosno sprečavati upotrebu predloga *po*. Ako se razmotri primjer *Strčala je tek kad je čula kuknjavu jedne starice koja je naišla slučajno, nudeći platno po kućama* (Andr., 269) mogu se zapaziti razne restrikcije u odnosu na adverbijal, već prema tome koja je imenička leksema u pitanju. Pozivanje na vanjezički kontekst nije poželjno ali se može iznimno dozvoliti zbog kratkoće objašnjavanja. „Nuditi platno po kući“ može biti tačno u zgradi sa više stanova, u Andrićevom tekstu plural *po kućama* jedino je prihvatljiv³⁶, dok je *nudeći platno od kuće do kuće* približan sinonim. Lekseme *selo* i *ulica* u istoj poziciji ne traže plural (*nudeći platno po selu* — uslov dinamičnosti je zadovoljen), lekseme u značenju živog stvora isključene su iz ove pozicije sa *po*³⁷, kad je moguć npr. dativ, up.: . . . *nudeći platno seljankama*.

U primjeru *Psi laju po njihovom tragu* (Ćos., 21) leksema *trag*, čije značenje podrazumijeva prostiranje u prostoru, uslovljava pojavu *po + l* (up.: *psi laju na lopove, u/po dvorištu, na livadi* itd.).³⁸

2.27 Ranije je spomenuto da su konstrukcije *u/na + l* u mjesnom značenju mnogo češće od sličnih konstrukcija *po + l*. Značenje prostiranja po izvjesnoj površini, odnosno vršenja glagolske radnje u raznim pravcima ne traži uvijek bezuslovno *po + l*, pa se zato javlja *Beli medvedi su plivali . . . u bazenu* (Dav., 230) i *Na starom, raspucalom stolu, skucanom od izgnjilih dasaka, prostro je bijeli rubac* (Šeg., 70) iako je u oba slučaja moguće *po*.

³⁵ M. Ivić 1954, 122.

³⁶ O pluralitetu kao uslovu za javljanje ovog lokativa v. 2. 28. Može se još reći da bi *po kući* bilo prihvatljivo i u slučaju da je u pitanju više ukućana iste kuće, što je opet nemoguće u danom kontekstu.

³⁷ O drukčijem stanju u starijem jeziku i dijalektima v. M. Ivić 1951—2, 179.

³⁸ O značenju pravca „u izrazu predloga *po* s lokativom“ v. Vuković 1954, 137.

I u primjerima . . . *kad ostavim trag mastila na ovoj hartiji* (Selim., 9) i *Kad je ispisao po platnu svoje moćno ime* (Marin., 8) može se na zamijeniti sa *po* i obrnuto.³⁹

2.28 Drugi aspekt upotrebe, ovog puta samo adverbijalne, mjesnih konstrukcija *po + l* jest označavanje smještenosti na raznim tačkama iste površine, odnosno na raznim mjestima iste vrste⁴⁰, up.: *nudeći platno po selu/kućama* (2.26). Ova upotreba *po + l* pretpostavlja da se u jednom slučaju može umetnuti izraz *na raznim mjestima*, dok je u drugom obavezan pluralitet lokativa. Tako se u primjerima:

On je sasvim mirno i prirodno prišao onoj Anikinoj Ciganki, koju je i inače često viđao *u čaršiji* (Andr., 264), — Tomislav se može videti *na obali reke* (Pol. 19072, 9), — Zar vi niste već jednom umirali *u Galiciji* (Marin., 27) —

može umetnuti „na raznim mjestima u čaršiji“ itd. pa prema tome i zamijeniti *u* ili *na* sa *po*.

Drukčija je situacija u primjeru *Na samom gumnu djevojčice su visoko držale zapaljene lučeve* (Andr., 211) u kojem statičnost glagolske radnje ne favorizira upotrebu predloga *po*. Zamjena *na* sa *po* postaje ostvarljiva ako se umjesto *držati*, glagola sa statičnim značenjem, uvede npr. glagol *nositi*, čija semantika sadrži u sebi dinamičnost, up. *Po samom gumnu djevojčice su nosile zapaljene lučeve*. U tom smislu dinamičnost glagolske radnje uz pluralitet objekta omogućava upotrebu *po* u primjeru: *Mihailo je pažljivo spremao račune i stvari po kući* (Andr., 264), dok bi se isti mjesni adverbijal teško mogao javiti u rečenici *Mihailo je spremao obračun*. Statičnost glagolske radnje zahtijeva pluralizaciju subjekta kao uslov za supstituciju *na* — *po* (tj. da bi se dobilo značenje *na raznim mjestima iste površine*) u primjeru *Na Tasića gumnu gorela je vatra* (Andr., 211). U slučaju . . . *a štuj u vas kao bogove kad vam dižu kipove po akademijama* (Krl., 923) obavezan je plural objekta, dok bi u principu jednina *po akademiji* bila moguća, s tim što bi značenje *na raznim mjestima iste vrste* prešlo u značenje *na raznim tačkama istog mjesta*.

2.29 Spomenute uslove pokazuje niz primjera sa *po* u kojima je zamjena sa *na* ili *u* uvijek moguća uz gubitak specifičnog naglašavanja razmještenosti koja je već implicitno sadržana u odgovarajućim rečeničkim shemama (up.: *zar se malo pričalo po selu* (Ćos., 30) znači . . . *na raznim mjestima u selu*, što se podrazumijeva i u slučaju *zar se malo pričalo u selu* . . .). Up.:

Deca neće da zaspnu nego čekaju *po prozorima* kad će početi (Andr., 257). — I dan danas ti *po udovičkim kućama* krpe mantiju (Isto, 248). — Eto, iskrsla i neka slabašna svjetla *po prozorčićima* (Šeg., 10). — Lice mu se zajagrlilo . . . *po obrazima* i čelu bliješte graške znoja

³⁹ U primjeru *Sutradan proširila se u kasabi i po selima vest* . . . (Andr., 213) vjerovatno stilska disimilacija utiče na izbor predloga *u* — *u kasabi*.

⁴⁰ M. Ivić 1951—2, 178.

(Lal., 14). — Dok se tako Jakša krije *po šumama*... (Andr., 256). — Dok su se takve i slične stvari dešavale *po kućama* i govorele *po dućanima* ... na Mejdanu se nastavljala igra zlog slučaja i ženske čudi (Isto, 238—9). — Jesu li čuli drugi što sede *po munderlucima* oko širokog ognjišta (Ćos., 26). — *Po selima* se pominjao još samo uzgred (Andr., 214). — ... nastade neka zbunjena i neprijatna tišina *po čaršiji* (Isto, 220). — ... kad je opet tako izmahivao nožem *po avliji* (Isto, 257). — Filip je Vuka i Gagu jurio i tražio *po svim bioskopima* (Dav., 259). — Plašio je čobane noću *po planini* (Andr., 213—4). — Jer oni što *po drumovima* u busiji sede manje su zla od nje počinili (Isto, 260). — Ujutru su *po livadama* nalazili gomilice žutog cveća (Ćos., 20). — ... žarila je i palila ne samo *po kasabi* nego *po celom kadiluku* (Andr., 232). — Ta njena majka što sada vedri i oblači *po Kruševcu* (Mih., 24). — Onda se okrene i *po hanu* stade ršum i lom (Andr., 13). —

2.30 Specifična značenja predloga *po* u poređenju sa semantički amorfnijim *u* i *na* nameću posebna ograničenja svojim rečeničkim okruženjima pa se na osnovu toga može reći da konstrukcije *po + l* predstavljaju obilježene forme, prema *u/na + l* koje se mogu smatrati odgovarajućim neobilježenim formama.⁴¹

2.31 Već se vidjelo da izbor između *u/na* odnosno *po* ne ide samo u pravcu glagol — lokativ već i semantika imeničke lekseme sa svoje strane utiče na izbor predloga. Tako se uz glagol *padati* javlja *po + l* u slučaju kao npr.: ... *kiša pada po ćeramidi* (Selim., 13). *Po + l* javit će se i u primjerima „kiša pada po krovu“, „po brodu“, ali „kiša pada na Braču, na Jadranu, u Splitu, u cijeloj okolini“ i sl.⁴²

⁴¹ Pojava se može dovesti u direktnu vezu sa znatno većom frekvencijom osobito konstrukcija *u + l*. Bazell (1952) 1966, 277: „Frequency statistics are designed to tell us about frequency and they are not designed to tell us about anything else. Now, no doubt, forms which are more frequent are usually those which, from other standpoints, may be regarded as unmarked“.

⁴² Dok je uz subjekt „pljuska“ a mjesto „dodira“ — „obraz“, moguće samo *po + l*, up.: „Tad padoše pljuske po njegovim ljupkim obrazima“ (Marin., 15), „Pala je po njemu kao što pada zver“ (Andr., 233) ima alternativu *pala je na njega (na pod)* uz promijenjenu nijansu u značenju.

LOKATIV VAN MJESNE UPOTREBE U FUNKCIJI GLAGOLSKIH DOPUNA

NA/U + L

3.1 Već ranije (str. 18-25) razmatrale su se lokativne konstrukcije sa imeničkim leksemama u konkretnom predmetnom značenju koje su uz glagole sa značenjem zauzimanja nekog položaja odnosno kretanja u prostoru i sl. imale funkciju dopuna glagolske radnje. Sada će se razmatrati ostale lokativne konstrukcije u funkciji glagolskih dopuna, i to u prvom redu konstrukcije sa predlozima *u* i *na*, a zatim sa *o*.

U našim gramatikama svrstavaju se kao predložki objekti odnosno glagolske dopune (ili članovi dopunskih sintagma uz glagole) one padežno-predložke konstrukcije za koje se ne može reći da imaju neko posebno značenje, kao npr. značenje mjesta, sredstva, uzroka itd.,¹ pa se kaže da one dopunjavaju glagole², da na njih prelazi glagolska radnja.³ Ovdje će se takva upotreba lokativa opisati po nekim formalnim osobinama ovih konstrukcija u vezi sa njihovim neposrednim okruženjem.⁴

Upotreba ovih lokativnih konstrukcija može se podijeliti u dvije grupe. Prva grupa obuhvata one konstrukcije u kojima su lokativi i zbog značenja upravnih glagola i zbog značenja imeničkih leksema obilježenih lokativom (tj. kada su posljednje glagolske imenice) najčešće bilo transformi rečenica, bilo predstavnici konstrukcija u kojima je ispušten glagolski oblik priloga sadašnjeg. Drugu grupu sačinjavaju lokativi u funkciji predložkih objekata na kojima je locirana glagolska radnja, a koji se po svojim specifičnim karakteristikama dijele na nekoliko podgrupa.

3.2 Lokativne konstrukcije u funkciji glagolskih dopuna uz prelazne glagole tipa *prekidati*, *pratiti*, *zaustaviti*, *sprječiti*, *podržati*, *pomagati* itd.

---

¹ Tako Maretić poslije nabranjanja dvanaest raznih značenja predloga uz lokativ navodi i upotrebu predloga koji „služe za dopunu glagolima“. V. Maretić 1963, 693.

² BHŽ 1952, 212.

³ Op. cit., 210.

⁴ O razlikovanju glagolskih dopuna od adverbijala v. 2.5.

imaju determinativnu funkciju u odnosu na objekt glagola za vrijeme dok se nad njim vrši radnja. Ti lokativi u stvari predstavljaju transforme glagolskog predikata, s tim što je primarni glagolski oblik podvrgnut nizu transformacija. Tako u primjeru: *Marko ga prekida u pisanju* lokativ predstavlja glagolski predikat u kome je subjekt *on*, tj., sadašnji objekt proste proširene rečenice (*ga*) subjekt je temporalne klauze *dok on piše* (Marko prekida). Glagolski predikat zamijenjen je zatim u *kopulu + u + l* odgovarajuće glagolske imenice: *dok je on u pisanju* da bi se daljnjom transformacijom ispustili dijelovi zavisne rečenice, a njen subjekt postao objekt glavne rečenice: *Marko ga prekida u pisanju*. Ovaj tip proste proširene rečenice ima u nekim slučajevima i paralelni akuzativni transform tako da rečenica: *Ali me Turčin prekide u mislima* (Andr., 131) može glasiti: *ali Turčin prekide moje misli*.

Up. rečenice sa lokativom:

... ne znam da li ste dovoljno inteligentni da me umijete pratiti *u ovoj mojoj misli* (Krl., 937). — Ja sam svim rimskim papigama dokazao da je galenska formula zaustavila rimsku medicinu *u njenom normalnom razvoju* (Isto, 915). —

Up. rečenice sa odgovarajućim akuzativom:

Ne znam da li dovoljno jasno pratite *moju misao* (Krl., 931). — ... i da se pošlo putem empirije ne bi sve one bezbrojne galenske teorije bile omele *normalan razvoj pameti* (Isto, 915).

Daljnji primjeri lokativa:

I nitko vas ne smeta *u tom poslu* (Krl., 921). — U njemu je sve tvrdo i nabijeno, zapravo — ne vredi ga prekidati *u reči* (Pol. 1950, 13634, 3). — ... ne dajte da nas ovaj gospodin prekida *u razgovoru* (J. Jovanović, Stvaranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca, I, Bgd. 1928, 148). — Prekinuo si nas *u gotovoj svadi* (Šeg., 12). — Ako se prema istim licima vrši nasilje u vezi sa određenom službenom radnjom, u nameri da se ova spreče *u vršenju* svoje službene dužnosti (Pravo, 23). — Delegacija naše partije ... uverila se da čehoslovački narod, partija ... jednodušno podržavaju partijsko i državno rukovodstvo *u njegovoj borbi* za trijumf socijalizma (Pol., 22. VIII 1968, 3). — Primer Mikalja i Milovanova svakako je podržao Vuka *u opredeljenju* za jekavsko pisanje (P. Iv., 23). —

Ima, međutim, slučajeva kada se imenica ne može direktno izvesti iz glagola. Tako se u primjeru: ... *docnije je pomagao ocu u zanatu* (Andr., 222) smatra da se *u zanatu* izvodi od *pomagao je ocu dok se otac bavio zanatom*. I u slučajevima kao što su „uloviti, uhvatiti nekoga na djelu“ u pitanju je lokativ koji označava vršenje neke radnje, up.:

Ali kad bi došao sebi i uhvatio sam sebe *u posljednjem besnom pokretu* ... (Andr., 207). — Čini mi se da si me uhvatio tu, u predsoblju, *na nekom zlu djelu* (Šeg., 23). — Ispalo sve kao da sam ga ulovio *u nekom nedozvoljenom poslu* (Isto, 23). —

3.3 Uz glagole tipa *sudjelovati* lokativ, koji je po pravilu glagolska imenica⁵, ima svojstvo eksplikativne dopune označavajući akciju u kojoj je subjekt glagola jedan od vršilaca radnje označene lokativom. Tako na primjer *učestvovati u svadi* znači svadati se, s tim što je broj vršilaca radnje obavezno veći od jedan.⁶ Up.:

U okviru zone vršioaca treba razlikovati dve osnovne pozicije ... druga, sporedna, pozicija pojmova koji uz subjekt sudeluju u *vršenju* radnje (M. Iv., 264). — ... ako je on zaista učestvovao u *vršenju* akcije (Isto, 44). — Saznao sam da su i oni, obojica, bili tamo, sudjelovali u *svadi* (Šeg., 12). — U životu, [međutim, oni i sami učestvuju u *igri*, nastupaju kao akteri (Bih., 113). — ... ističe pravo da učestvuje u *upravljanju* zgradom (Pravo st., 6). — Svetsko tržište učestvuje u *obrazovanju* njene normalne cene (Ekon., 261—2). — Sad to sitno i bradato ništavilo, puno laži, koje uvijek dobrovoljno učestvuje u *strijeljanjima* na Brezi ... (Lal., 25). — Tamburlinac se nije baš mnogo angažirao u *čitavoj toj prepirci* oko njegova imetka (R. Marinković, Proze, Zgb. 1948, 105). —

3.4 Lokativ se kao predložki objekt javlja uz glagole tipa „dobiti“ (koji su najčešće u neprelaznoj upotrebi), a sam lokativ je predstavnik konstrukcije u kojoj je ispušten oblik glagolskog priloga sadašnjeg nekog odgovarajućeg glagola. Tako se u primjeru *Bolje je na mekinjama dobiti nego na zlatu štetovati* rekonstruira glagolski prilog sadašnji *trgujući*: ... *dobiti trgujući mekinjama*, odnosno *štetovati trgujući zlatom*. Up.:

Mora da je izgubio na *svinjama* (Čos., 33). — Da se kakav čovjek primi toga posla ne bi manje dobio nego n.p. na *maramama* ili na *šljivovici* (Vuk, pism. 73, RJA „dobiti“). — Osećalo se lepo: da ona donosi sreću gde dođe ... Ludo je da baci novce, opet će na *njima* zaraditi (J. Veselinović, Seljanka, Bgd. 1933, 152). — (Janko) ... se je znao užasno ljutiti kad bi gubio na *kartama* (J. E. Tomić, Melita, Zgb. 1899, 64). — U Prizrenu mu je otac stekao na *tom zanatu* lep imetak (Andr., 222). — Intelektualac, Švejk, spekulira na *vagi* (Marin., 28). — Varao se samo u *vremenu* (Andr., 226). —

U posljednjem primjeru postoji mogućnost rekonstruiranja odgovarajućeg glagolskog priloga, up.: *Varao se samo procenjujući vreme*, ali postoji isto tako i mogućnost zamjene *u + l* sa kompleksnijom konstrukcijom *u pogledu* uz genitiv, up.: *Varao se samo u pogledu vremena*. I u primjeru *Izглеda da su se naučni ispitivači unekoliko varali u ocenama* (J. Cvijić, Govori i članci, Bgd. 1921, 12) može se rekonstruirati glagolski prilog „dajući“ up.: ... *da su se ... varali dajući ocene*, odnosno ... *da su se ... varali u pogledu ocena*. Drukčija je situacija u slijedećim primjerima, kada se zbog prirode imeničkih leksema u lokativu značenje najtačnije čuva samo uvođenjem konstrukcije *u pogledu* uz transformaciju lokativa u genitiv. Up.:

⁵ Drugo je *učestvovati na sastanku* kad se označava samo prisustvovanje u toku izvjesne akcije, a nema specifikacije u čemu se sastoji samo sudjelovanje.

⁶ *Svadati se* spada u vrstu intrazitivno recipročnih glagola, v. M. Ivić 1961—2, 143.

Tek tada ona vide koliko je Nenad porastao, koliko mu je dečakli lik dobio *u ozbiljnosti i zrelosti* (B. Čosić, Pokošeno polje, Bgd. 1953, 174). — Zločin gubi to više *na okrutnosti*, što je na manje zazoran način izveden (J. Kosor, Izabrane pripovijesti, Zgb. 1950, 113).

Ima, međutim, slučajeva kad se *na + l* uz isti glagol *gubiti* transformira i u bliži objekt, up.: *Pljuckam krv, gospodine, i gubim na težini* (Šeg., 42). To dokazuje originalni primjer sa akuzativom objekta, up.: *U drugoj grupi mnoge pojedinosti pokazuju se u drugojačijoj boji, poneke gube težinu koju su ranije imale* (Ž. Milićević, Radoznalosti, Subotica 1951, 57). — Treba napomenuti kako značenje imeničkih leksema u poziciji lokativa u posljednjim primjerima omogućava transformaciju *na + l* u bliži objekt bez veće promjene u značenju, što nije slučaj npr. sa *gubiti knjige* (ili svinje) ili *gubiti na knjigama* (ili svinjama), gdje se u posljednjem slučaju implicira *gubiti trgujući knjigama* ili nekom sličnom akcijom.

3.5 Glagoli *pretjerati* i *ustrajati* spadaju među glagole koji zahtijevaju neposredne dopune u vidu lokativa glagolskih imenica, pošto se može *pretjerivati* odnosno *ustrajati* u prvom redu vršeći neku akciju. Iako ovi glagoli mogu sačinjavati minimalne rečeničke strukture u smislu *Marko pretjeruje, uvijek pretjeruje, ustrajao je*, (nije popustio), za razliku od **Marko boravi, *Marko gazi* ili **Marko postaje*⁷ i sl., to se može desiti samo kada neposredna situacija ili kontekst kažu koja akcija sačinjava samo pretjerivanje odnosno ustrajnost. Up.:

... pretjerivali su *u isticanju* stvaralačkog prava književnika i učenjaka Ilirci (Jonke, 183); Ta ustrajna motivacija omogućuje da čovjek ustraje *u borbi* za svoje ciljeve (Nov., 19). —

Ovdje je moguća u prvom redu transformacija u glagolski prilog sadašnji (odnosno u vremensku klauzu): *pretjerivali su ističući stvaralačko pravo književnika . . . , . . . da čovjek ustraje boreći se za svoje ciljeve*. Pored toga, postojanje pridjeva odnosno načinskog priloga iste osnove *ustrajan — ustrajno* i *pretjeran — pretjerano* omogućuje čuvanje značenja i kad se sprovede preobraćanje ličnog glagolskog oblika u odgovarajući prilog, uz transformaciju lokativa glagolske imenice u odgovarajući lični glagolski oblik, up.: ... *pretjerano su isticali stvaralačko pravo . . . , . . . da se čovjek ustrajno bori za svoje ciljeve*. Up. takode: *pretjerivati* u jelu, piću, štednji — *pretjerano* jesti, piti, štedjeti; *ustrajati* u radu, učenju, uvježbavanju — *ustrajno* raditi, učiti, uvježbavati (nešto).

3.6 I kad uz glagole tipa *ogledati se* i *pokazati se* dolazi lokativom obilježena neka glagolska imenica moguća je njena transformacija u glagolski prilog sadašnji, koji direktno označava neku akciju subjekta. Tako u primjeru: Tada se srpska narodna vojska dobro pokaže u odbrani pašaluka (S. Novaković, Vaskrs države srpske, Bgd. 1904, 13), imamo ... *vojska se dobro pokaže u odbrani pašaluka* → *vojska se dobro pokaže braneci pašaluk*. U drugim slučajevima lokativ je predstavnik konstrukcije u kojoj je ispušten

⁷ M. Ivić 1961a, 183.

glagolski prilog sadašnji, koji se uvijek može rekonstruirati, primjer: *Odlično se pokazala u bolnici* (V. Dedijer, Dnevnik, Bgd. 1946, I, 339) daje *odlično se pokazala radeći u bolnici*; *I ništa nije prirodnije no da se i Ranković, dete sa sela, . . . ogledao na tom polju* (J. Skerlić, Pisci i knjige II, Bgd. 1907—9, 137) daje . . . *da se i Ranković . . . ogledao stvarajući na tom polju*.

Lokativ glagolskih imenica javlja se i uz glagole koji zbog svog primarnog značenja kretanja, zauzimanja nekog prostora⁸ i sl. imaju u vidu dopune svog značenja prvenstveno mjesni lokativ. I uz ove glagole lokativ glagolskih imenica može se transformirati u glagolski prilog sadašnji. Up.:

Mi se ovdje gubimo *u pričanju*, a vaš je čovjek evo stigao (Krl., 901). — Svet se pitao šta je moglo biti i gubio se samo *u nagadanjima* (Andr., 222). — Videći da je zastao *u otporu*, fra Marko navalio još jače (Isto, 98). — Fratar bi opet zastajao *u govoru* i zbuñeno posmatrao tu ženu (Isto, 166—7).

3.7 Ovdje se mogu uvrstiti i lokativne konstrukcije koje se javljaju uz glagole tipa *zahvaliti se*⁹ u svojstvu eksplikativne dopune, dajući motivaciju vršenja radnje tako da postoji mogućnost preobraćanja u uzročne konstrukcije. Up.:

. . . materijalist mu se iza stakla osmijehom zahvalio *na pomoći* (Marin., 504). — . . . a koji svojom smrću traže i zasluže divljenje i *slavu na kojoj* su im četnici toliko zavidjeli (Lal., 22). — Da im ne zavidiš *na snazi* (Dav., 233). — Izaslanik mu je usmeno saopštio da će biti naimenovan rumelijskim valijom . . . i čestivao mu *na tome* (Andr., 317). — . . . zato što je N. Grujić pre više od 100 godina Vuku Karadžiću zamerao *na upotrebi* genitiva s predlogom *u* uz glagole ovoga značenja (M. Stevanović, NJ XV, sv. 3—4, 1966, 174). —

Na koncu treba spomenuti da postoje još drugi glagoli raznog značenja uz koje se kao dopune javljaju lokativom obilježene glagolske imenice koje se mogu transformirati bilo u odgovarajuće glagolske priloge sadašnje, bilo u zavisne klauze. Tako su u novinama česti izrazi „djelovati na jačanju saradnje sa . . . zemljama . . . , na povećanju odgovornosti komiteta. . .“, „raditi na spasavanju ugroženog stanovništva, razvijanju tehnologije“ i sl.

3.8 Rečeno je da druga grupa lokativnih konstrukcija koje se javljaju kao glagolske dopune sačinjava nekoliko raznih podgrupa. Sada će se razmatrati konstrukcije *u/na + l* koje se javljaju u svojstvu predložkog objekta uz neke glagole upotrebljene kao intransitivne sintaksičke jedinice Vse¹⁰, a koje predstavljaju transforme akuzativa objekta uz odgovarajuće tranzitivne glagole. Upotreba predložkog objekta u lokativu direktno je uslovljena intransitivnošću glagola. Tako se primjer: *Birokratija se utvrdila u vlasti*

⁸ V. na str. 21-4

⁹ U RJA daju se *zahvaliti + na + l* i *zavidjeti + na + l* kao primjeri gdje se *na* uz lokativ upotrebljava „za dopunu smisla glagolu“: *Sisto Bogu zahvaljujuć na razorenju templa* (P. Hektorović (?), 105) i *Bolje da ti svak na dobru zavidi* (N. Dimitrović, 16).

¹⁰ M. Ivić 1961—2, 141.

transformira u *birokratija je utvrdila svoju vlast, Tu je fra Petar prekinuo pričanje* (Andr., 161) u *Tu se fra Petar prekinuo u pričanju*. Up. dalje:

Prekidajući se u *mislima* Mile upita (B. Ćosić, Pokošeno polje, Bgd. 1953, 376). — Treba se upražnjavati u *strpljenju* (S. Sremac, Pop Ćira i pop Spira, Bgd. 1911, 37). — Kod kuće sam se u *živopisanju* upražnjavao (Đ. Jakšić, Dela III, Bgd. 1911, 101). — Vidim da se dobro razumete u *tim stvarima* (R. Domanović, Celokupna dela II, Bgd., 364). — Lepi Gerlica . . . im pravi cigare i kibicuje, iako se on i ne razume u *šahu* (S. Sremac, Zona Zamfirova, Bgd. 1907, 117). — On se, dopustićete, u *tim stvarima* odlično razumevao (V. Minčić, XX vek, 1938, knj. 1, sv. 1, 109). — A njih eno gde se u Požarevačkom kaznenom zavodu usavršavaju u *štrikleraju* (S. Sremac, Pripovetke IV, Bgd. 1935, 58). — Jedna grupa bila se je specijalizovala u *rušenju* železničkih objekata (R. Čolaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata, Sarajevo 1950, 172). — Pisao je da se specijalizira u *hirurgiji* (N. Bartulović, Na prelomu, 1929, 49). — U koloniji ima mnoštvo ribara koji su se tome odali još od detinjstva, u *tome* se izvežbali i specijalizirali (M. Petrović, S ribarima, 1935, 109). —

3.9 Uz glagole *slagati se* i *sukobiti se*¹¹ dolaze dopune u instrumentalu i u lokativu. Instrumental označuje lice sa kojim se dati pojam slaže ili predmet slaganja (*on se slaže sa mnom*, ili *on se slaže sa predlogom*). Lokativ, međutim, dolazi samo onda kada je označen partner u slaganju, a potrebno je odrediti i pojedinost u kojoj se manifestira zajedničko slaganje. Up.:

Kada se s našim suradnikom izrazito ne slažemo u *nekom pitanju* . . . (Nov., 27). — Zato se one . . . slažu sa pridevskim rečima u *svemu sem u značenju* (Bel., 1, 313). — Očigledno je da se u *tom značenju* on slaže s lokativom (Isto, 68). — . . . ali ga je bilo stid da se *na toj stvari* sukobi i razide s bratom (Andr., 222). —

3.10 Glagol *podražavati* može imati uz sebe lokativ u vidu predložkog objekta koji označava predmet na koji prelazi glagolska radnja, s tim da je obavezno prisutan bilo direktni objekt u akuzativu, bilo indirektni objekt u dativu. Ovakva upotreba lokativa uz *podražavati* manje je frekventna od akuzativa objekta u koji se može transformirati. Up.:

Podražavajući Gogolju u *stilu* on ga stenografskom opširnošću slikanja nadmašuje (Matoš, 67). — Na svaki i najmanji šum pop bi polegao i dugo ostajao nepomičan: deca su ga u *svemu* podražavala (B. Ćosić, Pokošeno polje, Bgd. 1953, 104). —

3.11 Uz glagole raznog značenja lokativ je objekt na kome je usredsređena glagolska radnja. Up.:

. . . ali zašto se bar *na vezanima* ne osvetite (Lal., 18). — Iskalila bi se *na svima* u kući kad bijaše ljuta (Rječnik Matica 1967, „iskaliti se“). — Ne bi se smirio dok se *na kome* ne bi iskalio (Rječnik Matica

¹¹ *Slagati se* i *sukobiti se* predstavljaju neprelazno recipročne glagole, v. M. Ivić 1961 — 2, 143.

1967, „iskaliti se“). — U gradu se oskudeva *u namirnicama* (Pol. 19073, 1). — Nada i sumnja treba slobodno i ravnopravno da druguju *u svemu* što se stvara, *u svemu* što se veliko želi i sneva (Student, 19. XI 1968, 8). — . . . jer bojati se znači misliti . . . i dopustite da vam se *u tome* pridružim (Marin., 229). — Oduvek sam želeo da znam nešto više o zoologiji. Vi ste me *u tome* pretekli (Student, 12. XI 1968, 7). — Ja uživam *u radu* s djecom (Ivan., 8). — A ne uživaju *u tuđoj nesreći* kao ti (Bož., 13). — Pa onda bi tako mogao svako samo da uživa *u grešnoj strasti* (Bih., 132). — . . . a narod *u svojoj krvi* ogreznuo (V. Jagić, Izabrani kraći spisi, Zgb. 1948, 57). — . . . bogata događajima. *Na svima njima* . . . inspirišu se mlade generacije (Nin, 31. XII 1967). — . . . insistiramo *na slobodi* njihovog kretanja i zborovanja (Pol., 22. VII 1968, 2). — Ako bi se insistiralo *na traženju* odnosa između krivičnog prava i morala (Pravo, 7). — Aretej, insistira *na svom pitanju* (Krl., 918).

3.12 Uz glagole tipa *zapovijedati*, *prigovarati* i sl. kad imaju izražen objekt, obično u dativu, drugi objekt može imati lokativnu formu. Primjeri pokazuju da lokativ ima najčešće zamjenički oblik. Up.:

. . . da sovjet bude najveća vlast u zemlji i da svima poglavica *zapovijeda u svačemu* (Vuk, 3—4). — On svojoj ženi nikada *u ničem* ne prigovara (E. Kumičić, Kraljica Sabina, Zgb. 1883, 270). — Ali pri svemu ovome sovjet se nije smio Kara-Đorđiju suprotiviti ni *u čemu* (Vuk, 11). — Nije vladikama vjerovao ni drugih stvari, a kamoli *u takvome poslu* (Isto, 67). — Njegov sinovac Paja sluša ga *u svemu* (M. Đ. Glišić, prip. 1, 4). — Ko može *u tom* bolje presuditi od onoga koji vas je zavadio (Danica 2, 125). — Knezovi su i narodu *u svačemu* sudili (Broz-Jveković, „suditi“).

I ove bi lokativne konstrukcije mogli promatrati u pogledu njihove ispustivosti, odnosno u pogledu prihvatljivosti iskaza u slučaju njihovog brisanja. Ta je prihvatljivost raznolika i ovisi od više faktora. Uz pojedine glagolske lekseme nekad se sama po sebi podrazumijeva i uobičajena dopuna glagolske radnje, tako da se npr. u iskazu *ali me Turčin prekide* može podrazumijevati bez konteksta da je u pitanju govor, rad, razmišljanje (dopuna glasi „u mislima“). I u slučaju *Janko se je znao užasno ljutiti kad bi gubio* može se reći da se izostavljena dopuna „na kartama“ (odnosno „u igri“) nameće sama od sebe. Ovdje se ne mogu donijeti neki opći zaključci u vidu generalizacija, ali se tentativno može reći da, na primjer, imenice u značenju ljudskog stvora u poziciji subjekta dopuštaju ispuštanje glagolske dopune lakše od nekih drugih pojmova u istoj poziciji, vjerovatno opet zbog uobičajenosti samog iskaza. *Marko gubi* može biti prihvatljivo dok **zločin gubi* ili **pojedivosti gube* ili **dječački lik je dobio* to nisu. Nekad se glagolske lekseme slične upotrebe kao „zahvaliti na nečem“ ili „zamjeravati na nečem“ razlikuju u tom pogledu. *Marko mu zahvaljuje* može se prihvatiti kao potpun iskaz mnogo prije nego *Marko mu zamjerava* (up.: „Grujić . . . je Vuku Karadžiću zamerio . . .“). Za slijedeće primjere „Gerlica im pravi cigare i kibicuje, iako se on i ne razume“ (u šahu), „. . . a njih eno gde se . . . usa-

vršavaju“ (u štrikleraju) i „jedna grupa bila se specijalizovala“ (u rušenju železničkih objekata) teško se može reći da su prihvatljivi ako se izostave glagolske dopune.¹³ Tako bi glagol *ogledati se* bez dopune mogao imati značenje „gledati oko sebe“, samo što to nije slučaj u primjeru kod 3.6, str. 40, gdje zbog ostalog rečeničkog konteksta ispuštanje lokativa dovodi do neprihvatljivosti. Dalje bi se moglo reći da u slučaju prelaznih glagolskih struktura prisustvo bližeg ili daljeg objekta omogućava u izvjesnoj mjeri prihvatljivost iskaza uz ispuštanje lokativa. To se odnosi na glagole npr. tipa *zapovijedati* uz koje brisanje zamjeničkog lokativa ne utiče na cjelovitost iskaza.

O + L

3.13 U savremenom srpskohrvatskom jeziku konstrukcije *o + l* imaju u najvećem broju slučajeva specifičnu upotrebu uz jednu određenu vrstu glagolskih odnosno imeničkih leksema. U nauci je već poznato da glagoli u pitanju predstavljaju tzv. glagole govorenja i mišljenja (u širokom smislu) i da se već u ranijim fazama razvoja srpskohrvatskog jezika pokazala jasna tendencija da se upotreba *o + l* ograniči na spomenutu vrstu glagola.¹³ Može se pretpostaviti da na ovom mjestu nije bez interesa spisak glagola i imenica uz koje se javlja *o + l* u vidu dopune u raznim vrstama teksta u savremenom jeziku.¹⁴ U spisku se ne navode glagoli *brinuti se*, *truditi se*, *starati se* i *ovisiti* pošto im se značenje unekoliko razlikuje od ostalih. I *ovisiti* i *brinuti se* upotrebljavaju se i uz druge padežno-predložke konstrukcije¹⁵ (*ovisiti* + od + genitiv, *brinuti se* + za + akuzativ i dr.) što je ujedno karakteristika i nekih glagola govorenja i mišljenja i vjerovatno bi bilo zanimljivo ispitati sve moguće korelate, vodeći pri tom računa o tome koliko se čuva ili mijenja značenje. Može se napomenuti da je čestoća javljanja raznih glagola razumljivo vrlo različita. Na čelu liste je daleko najbrojniji glagol *govoriti* (zatim dolaze *misliti* i *pisati*). Spisak imenica mnogo je veći (oko 270), sadrži internacionalnih riječi (oko 90) i može se reći da ima tendenciju da se i dalje povećava.

¹³ M. Ivić 1964, 476.

¹³ Dajući pregled razvoja upotrebe *o + l* Toporov navodi i druge grupe glagola uz koje su se ove konstrukcije javljale. To su, na primjer, bili glagoli koji izražavaju duševne emocije ili brigu (Toporov 1961, 225), zatim *moliti*, *prositi*, *raditi* (op. cit., 227). Posljednji glagol sačuvao se u izrazima kao što je *raditi nekome o glavi* (drugo je *radi se o*, v. na str. 129-31).

¹⁴ Spisak je najvećim dijelom sačinjen na osnovu materijala koji je poslužio kao baza ovog ispitivanja (v. na str. 7-8) a popunjen je analizom raznih drugih tekstova, po pravilu publikovanih od 1950. nadalje.

¹⁵ Op. cit., 230.

*Spisak glagola uz koje se u savremenom jeziku javlja O+L u vidu
glagolske dopune*

aludirati	maštati	raspričati se
anketirati	meditirati	razgovarati
bajati	misliti	razlagati
brbljati	mrmljati	razmišljati
brzobjaviti	nadopuniti	razuvjeriti se
buncati	nagađati	reći
citirati	nagovijestiti	referirati
čitati	napisati	samoobmanjivati se
čuti	napomenuti	sanjati
debatirati	nastaviti	saopćiti
demantrirati	natuknuti	saznati
diskutirati	naučavati	savjetovati se
dogovoriti se	navoditi	složiti se
dokazivati	obavijestiti	slušati
dopuniti	objaviti	slutiti
dostaviti	obmanjivati	spominjati
dvoumiti se	odlučiti	sporazumjeti se
fantazirati	oglasiti	suditi
gatati	pisati	sumnjati
glasati	pitati	svađati se
govoriti	pjevati	svjedočiti
indicirati	pjevuckati	šaliti se
informirati se	početi	šaptati
insinuirati	pogoditi se	šutjeti
ispitivati	polemizirati	tajiti
ispričati	porazgovoriti se	telegrafirati
istraživati	poručiti	trabunjati
izjaviti	predavati	učiti
izlagati	pregovarati	ugovoriti
iznositi	prepirati se	upitati
izjasniti se	presuditi	upozoriti
izreći	pričati	uvjeriti se
izvijestiti	pripovijedati	varati se
jadikovati	prevariti se	vidjeti
javiti	primijetiti	vijećati
kazati	probrbljati	zabavljati se
kazivati	prognozirati	zaboraviti
konferisati	progovoriti	zaključiti
konstatirati	prosuđivati	zapaziti
konzultirati	raportirati	zapisati
kričati	raspitati se	zaptikivati
lagati	raspravljati	znati

Spisak imenica koje uz sebe imaju O+L u vidu dopuna

afera	fraza	manifest
aluzija	glas	maštanje
analiza	glasanje	materijal
anketa	glupost	meditacija
apsurd	govor	misao
aranžman	građa	mišljenje
aspekt	hipoteza	mjera
balada	humor	mjerilo
besmislica	indicija	mnijenje
bilješka	ilustracija	molba
bilten	iluzija	monografija
brbljanje	informacija	monolog
briga	inicijativa	motiv
brošura	inkriminacija	nacrt
buncanje	insinucija	nadopuna
ceduljica	ispitivanje	nagađanje
citāt	ispravka	nagovještaj
čas	istraga	napis
činjenica	izjašnjavanje	napomena
član	izjava	naredba
članak	izlaganje	nastavak
debata	izložba	natpis
definicija	izmjena	navođenje
dekret	iznošenje	nauka
demanti	izreka	nepreciznost
dijagnoza	izvještaj	neznanje
dijalog	jadikovka	normativ
dilema	kantata	novost
diskusija	kazivanje	obavijest
ditiramb	knjiga	obavještavanje
djelo	komedija	obavještenje
dogovor	konceptija	objašnjenje
dokaz	konferencija	objava
doktrina	kongres	obmana
dokument	konkurs	obračun
dopuna	konstatacija	ocjena
dostava	konstrukcija	odjeljak
drama	konzultacija	odlomak
dvoumica	krik	odlučivanje
ekspoze	kurs	odluka
ep	lamentacija	oglas
fabula	laž	opaska
fantazija	legenda	opservacija
film	lekcija	orijentacija
formulacija	literatura	osuda
		ovisnost

parola	rasprava	suprotnost
pasus	raspravljanje	svada
pismo	razlaganje	svijest
pitanje	razgovor	svjedočanstvo
pjesma	razmatranje	svjedočenje
plan	razmišljanje	šala
podatak	razočaranje	šapat
poglavlje	referat	šutnja
pogodba	referendum	tajna
pojam	registar	tema
pojava	reportaža	telegram
pojednost	rezolucija	tekst
polemika	riječ	teorija
ponuda	roman	teza
poravnanje	rubrika	trabunjanje
poruka	samoobmana	tragedija
poslanica	saopćenje	tralalikanje
potvrda	san	tumačenje
pravilo	sastav	ubjeđenje
pravilnik	satira	ugovor
predavanje	savjet	ukaz
predlog	seminar	upozorenje
predrasuda	shvatanje	uputa
predstava	simfonija	uputstvo
predviđanje	sjećanje	uredba
pregovor	sjednica	uslov
prepirka	skica	uspomena
preporuka	slava	utisak
presuda	slika	uvjerenost
pretpostavka	slutnja	uvjerenje
prevara	smjernica	uvjet
prijava	sonet	varijacija
prilog	spisak	varka
primjedba	spjev	verzija
primjer	spomen	vic
princip	spor	vijećanje
priznanje	sporazum	vijest
problem	spoznaja	zabluda
procjena	stav	zadaća
proglas	stavak	zadatak
prognoza	stih	zahtjev
propis	stranica	zaključak
proračun	strip	zakon
protokol	strofa	zapažanje
račun	studija	zapis
rapsodija	sud	znak
raspitivanje	sumnja	znanje

LOKATIV „RADNJE“, „STANJA“ ILI „OSOBINE“

4.1 U posljednje vrijeme uviđa se sve više da je pri opisivanju funkcija i značenja pojedinih gramatičkih kategorija potrebno istaknuti koliko leksikalizacija jedinica u pitanju, tj. njihova leksička vrijednost u svakoj određenoj situaciji uslovljava samu prirodu funkcija i odnosa koji se njima obilježavaju.¹

4.2 Kad su se analizirale mjesne lokativne konstrukcije koje su u svojstvu neispustivih determinatora uz glagol *biti* sačinjavale leksičko jezgro predikata, odnos koji se uspostavlja sa subjektom označavao je samo njegovu smještenost u pojmu označenom lokativom. Drukčija je situacija, međutim, ako se u istom rečeničkom okviru (tj. u okviru minimalne rečeničke strukture i u funkciji neispustivnog determinatora uz glagol *biti*) u poziciji lokativa nalaze bilo izvjesne glagolske imenice, bilo imenice koje označavaju neko stanje, osobinu i sl., uz koje se u Rječniku Jugoslavenske akademije za predlog *u* navodi da znači „da se nešto nalazi u stanju ili da ima osobinu ili da vrši radnju, koju znači imenica uz koju stoji“.

4.3 Lokativ ovog tipa može se podijeliti u četiri grupe:

I U prvu grupu svrstavaju se lokativi za koje se može reći da predstavljaju transform bazičnih glagolskih struktura sa kojima se inače javljaju u alternaciji, a uz koje je subjekt kopule i stvarni vršilac glagolske radnje označene lokativom (up. *Marko je na gubitku* → *Marko gubi*).

II U drugu grupu klasificirane su lokativne konstrukcije uz kopulu, koje se takođe javljaju u alternaciji sa odgovarajućim glagolskim strukturama, ali u ovom slučaju subjekt kopule ima karakteristike subjekta pasivnih konstrukcija, tj. on je predmet glagolske radnje dok njen pravi vršilac ostaje neodređen (up. *Marko je na ispitivanju* → *Marko se ispituje*,² tj. neko ispituje Marka).

III U treću grupu spadaju lokativne konstrukcije uz glagol *biti*, koje u većini slučajeva takođe potiču od glagolskih struktura (i alterniraju sa

¹ V. Guiraud 1967, 13—4.

² *Marko se ispituje* dvosmisleno je bez konteksta, tj. *se* označuje bilo pravu povratnu radnju: *ispituje sam sebe*, bilo vršenje radnje nad subjektom: *ispituje se na nekom bolničkom odjeljenju*. V. M. Ivić 1961—2, 145.

njima kao i lokativi u prethodnim grupama), ali im je svojstvena i jedna posebna osobina, a to je da imaju mogućnost transformacije i da se javljaju u alternaciji bilo sa običnim, bilo sa glagolskim pridjevima (up. *Marko je u životu* → *Marko živi* → *Marko je živ*).

IV U četvrtu grupu izdvajaju se lokativi koji se ovog puta rjeđe javljaju uz glagol *biti* (iako se kopula u većini slučajeva može rekonstruirati u okviru neke zavisne klauze) u kojima su leksički eksponenti imenice u značenju raznih duševnih ili fizioloških stanja.

I u lokativu ovog tipa većinom su u pitanju konstrukcije *u + l*, iako su, osim u četvrtoj grupi, zastupljene i konstrukcije *na + l*.

Primjeri za grupu I, up.:

Ja sam *na gubitku* čitavog svog inkasa, nama sezona ne traje čitavu godinu (Krl., 924). — ... da je svaki čovjek uvijek *na gubitku* (Selim., 9). — Ja sam *u potrazi* za imenom (Bih., 67). — ... morao bi bio da vidi kako je *u zabludi* (Krl., 916). — Vuk je morao biti *u nedoumici* o tome kako se izgovaraju neka od tih imena (P. Iv., 52—3). — Dok smo tako bili *u razgovoru* u sobu je ušao momak (Andr., 156). — Oni stoje u neku ruku *u direktnoj korelaciji* sa već uočenim „pasivnim“ i „aktivnim“ tipovima prideva koji imaju glagolsku transformaciju (J. Šakić, Prilozi I, 99). — ... Jakša je hteo da pređe u Srbiju, ali je na putu saznao da mu je otac *na umoru* (Andr., 270). — Tendencija vodostaja: Dunav ... nizvodno *u porastu* (Pol., 19072, 8). — Glasovi negodovanja *u porastu* (Krl., 905). — Tendencija vodostaja: ... Tisa *u opadanju* (Pol. 19072, 8). — Tendencija vodostaja: ... Velika Morava *u stagnaciji*³ (Isto, 8). — ... da li je makedonska književnost *u stagnaciji* (Isto, 11). — Druge (potrebe) su *u konfliktu*⁴ (Nov., 17). — U oblasti kulture i politike postoje zakonitosti koje su različite i koje su *u sukobu* (Student, 17. XII 1968, 2). — Onaj zakon nije bio *na snazi*⁵ pa do te glasovne promjene nije ni došlo (Jonke, 189). — Savez studenata Beograda je *u mogućnosti*⁶ da se neposredno uključi u borbu za reformu (Student, 17. XII 1968, 2). — Pa zar vi ne vidite što sam ja *u stanju* učiniti (Šeg., 50). — ... danas mi je teško pri duši, ni za što nisam sposoban, nisam *u stanju* ni misliti (Bož., 39). — ...

³ Izostavljanje kopule ovdje je u direktnoj vezi sa stilom izvještaja o vremenu, odnosno scenskih uputstava u drami.

⁴ U ovom slučaju smatra se da bazična struktura glasi, „međusobno se sukobljavaju“. „Sukobljavati se“ kao „sporazumjeti se“, „svadati se“, „dogovoriti se“ (biti u sporazumu, dogovoru, svadi) predstavljaju intransitivno recipročne glagole.

⁵ „Biti na snazi“ = „važiti“ odnosi se obično na zakone, uredbe i sl. Drugo je „taj čovjek je još u snazi“, tj. *smažan*.

⁶ Može se uzeti da su izrazi *biti u mogućnosti* i *biti u stanju* u izvjesnoj mjeri sinonimični sa glagolom *moći*, a na svaki način kao i taj glagol nepotpunog značenja obavezno su praćeni infinitivom ili determinativnom klauzom sa *da*. *Mogućnost* pri tome spada među imenice koje imaju determinatore u vidu klauza (v. Chomsky 1965, 100), a kao i *stanje* pripada tipu imenica koje se u vrlo ograničenom broju pozicija u rečenici mogu javiti bez determinatora (v. Ivančikova 1965, 88).

da se utvrdi koliko je čovek *u stanju* da efektivno radi van kabine kosmičkog broda (Pol. 19073, 3). — Ljudi obično osećaju da postoji „neka razlika“ u akcentu . . . ali nisu *u stanju* da odrede tu razliku (P. Iv., 30). —

Primjeri potiču iz raznih tekstova, a redovno je moguće preobraćanje lokativa u odgovarajući glagolski oblik. Ovdje bi se moglo dodati još nekoliko primjera lokativa koji alterniraju sa glagolima: *biti na koljenima* — *klečati*, *biti na nogama* — *stajati* i *biti u suzama* — *plakati*. Up.: *Aretej, na koljenima pred Klarom* (Krl., 934); . . . *klonula je u suzama* (Isto, 943). Mogu se navesti i još neki najobičniji spojevi kopule sa ovom vrstom lokativa: (biti) u kontrastu, u raspadanju, u štrajku, u cvijetu, u plamenu, u povelju, u izumiranju, na pomolu, na izmaku, na izdisaju, na pomoći, na stanu i hrani, na smetnji, na dosadi, na putu (putovati), na putu (smetati) itd. U pogledu upotrebe s jedne strane *Cop + I*, a s druge odgovarajuće glagolske strukture⁷, može se reći da mogu postojati razne stilske nijanse ili druge implikacije (na primjer, lokativna konstrukcija s kopulom može biti u češćoj upotrebi, ili obrnuto), ali da se najčešće u oba slučaja u priličnoj mjeri čuva karakter informacije. To se može vidjeti i na slijedećem primjeru glagola koji se transformira u odgovarajuću konstrukciju *Cop + I*: *Ovakva slika očigledno kontrastira sa prilikama u mnogim drugim jezičkim oblastima* (P. Iv., Književnost i jezik I, 1963, 23) → *Ovakva slika u očiglednom je kontrastu sa prilikama . . .*

Primjeri za grupu II, up.:

U upotrebi su obično gotovi preparati barijuma (Radiol., 169). — Gotovo sve one bile su *u širokoj upotrebi* kod slavenoserbskih pisaca (P. Iv., 53). — Pored uređenja plaže . . . *u planu* je i jedan restoran na obali (Pol. 19072, 9). — Zvaničnim doktorskim biltenom o stanju povređenih putnika . . . koji se nalaze *na lečenju* danas je potvrđeno . . . (Isto, 7). — . . . a za druge terminologije radovi su tek *u početku* (Jonke, 192). —

Zanimljivo je poređenje posljednjeg primjera sa sličnom rečenicom *Vi ste tek na početku* (Nin, 30. I 1966) u kojoj se u poziciji subjekta nalazi imenička leksema za živo, a *Cop + I* potiče od aktivne glagolske strukture, tj. *vi tek otpočinjete* i po tome spada u prvu grupu. Kada je, međutim, leksički eksponent u poziciji subjekta imenica za neživo, up.: . . . *radovi su tek u početku*, aktivna struktura od koje potiče glasi *neko otpočinja radove* (da bi se uz prelaz objekta u subjekatsku poziciju dobilo *radovi se tek otpočinju*). Kao što je rečeno, ova upotreba lokativa dijeli sa pasivnim glagolskim strukturama osobinu potiskivanja vršioca radnje u drugi plan.⁹

⁷ Bailly, koji kod glagola vidi implicitnu kopulu, potvrđuje to primjerima koji su paralelni srpskohrvatskim: . . . „, vivre et être en vie. La terre tourne et La terre est en rotation, Je travaille et Je suis au travail“. Bailly 1965, 101.

⁸ Jerspersen govori o slučajevima kad u engleskom jeziku aktivni glagolski oblici imaju pasivno značenje. Tako u rečenicama *he sells the book* i *the book sells well* samo prvi aktivni glagolski oblik ima i aktivno značenje. Jerspersen 1963, 165.

⁹ Još nekoliko čistih konstrukcija ovog tipa: (biti) u štampi, primjeni, pripremi, izradi.

Grupa III. Spomenuto je da su u ovu grupu klasificirane lokativne konstrukcije koje imaju mogućnost transformacija bilo u obične, bilo u glagolske pridjeve. Ova se grupa može podijeliti na nekoliko podgrupa prema tome da li subjekt kopule ima karakteristike aktivnih (kao u 1. grupi) ili pasivnih glagolskih struktura (kao u 2. grupi) ili nema odgovarajućih glagola prema sebi.

(a) Ovu podgrupu sačinjavaju konstrukcije koje obilježavaju neko stanje u kojem se nalazi subjekt kopule, za koji se može reći da ima karakteristike subjekta aktivnih struktura, tj. ne uzimlje se u obzir da li je stanje subjekta uzrokovano nekim činiocem van njega samog. Ako se analizira primjer *Željeznički i drumski saobraćaj . . . još je u prekidu na mnogim mjestima* (Pol. 19072, 1) može se vidjeti da pasivna konstrukcija . . . *saobraćaj je još prekinut* označava stanje subjekta na isti način kao i *Cop + I*. Glagolski oblik *saobraćaj se prekinuo* označava u ovom slučaju akciju — početak stanja, pošto po svojoj perfektivnosti glagol ne može označavati i samo trajanje stanja.¹⁰ Formalno to pokazuje inkompatibilnost struktura tipa *braća su se zavadila* sa vremenskim adverbijalima koji označavaju trajanje (npr. *još, i dalje, od jučer*), up.: *braća su i dalje u zavadi/zavadena*, ali **braća su se i dalje zavadila*. Up.:

Najteža situacija je na dijelu auto-puta . . . gdje je saobraćaj u *prekidu* više od 24 sata (Vjesnik, 20. II 1968, 2). — Svi su brigadisti bili *na okupu* oko kazana (Dav., 208). — Sam je svaki ko je u *grijehu* i ko nije s bogom (Andr., 94). — Milutine, sine, jesi li mi u *životu*? (Mih., 48). — Poznato ti je da sam s njim u *maloj zavadi* . . . a? (Bož., 32). — Što to jutros radi Anika s bratom s kojim je u *zavadi* (Andr., 269). — Sve je na njemu bilo u *pokretu* (Isto, 387). — Eto, ako sam ti *na koristi* bio (Bož., 48). — Režim je ocenjen kao nužno zlo jer se smatra da se nalazi u *protivrečnosti* s osnovama sistema radničkog samoupravljanja (Ekon., 263). — Tržište se nalazi u *ravnoteži* . . . nema nikakvog razloga da se cena . . . (Isto, 262). — Drugi, aktuelan nesporazum zbog koga smo takođe u *zaostatku* sa naučnim osvetljavanjem savremene jezičke problematike jeste pitanje kompetencije „naroda“ u razvijanju književnog jezika (M. Iv., ZBFL IV/V, 1961, 112). — Aretej, u *mislima*¹¹, kao da će da odgovori (Krl., 903).

(b) U ovu podgrupu spadaju lokativne konstrukcije uz *Cop* koje imaju karakteristike konstrukcija svrstanih u 2. grupu, tj. subjekt kopule ima karakter subjekta pasivnih struktura. Transformacije su bilo u vidu glagolskih pridjeva trpnih odgovarajućeg glagola (up. u *pritvoru* — *privoren*, u *progonstvu* — *prognan*), bilo potiču od nekog drugog glagola, tako, na primjer, smatra se da *malí narodi su u opasnosti* ima odgovarajuću aktivnu strukturu *neko ugrožava male narode*. Up.:

¹⁰ *Prekinuti se (zavaditi se, pripremiti se, uravnotežiti se, okupiti se)* dijeli sa svim perfektivnim glagolima kao zajedničku osobinu to što ti glagoli ne pružaju mogućnost za posmatranje u trajanju. V. I. Grickat, 1957—8, 35.

¹¹ Ovdje se radi o adnominalnoj upotrebi. To pokazuje mogućnost umetanja relativne klauze: Aretej, *koji je u mislima* . . . (odnosno *koji razmišlja, zamisljen*).

Kad sam bio *u progonstvu* u Maloj Aziji nagledao sam se svakojakih čuda (Andr., 128). — Na kraju saopštenja se kaže da se blagajnik . . . nalazio *u pritvoru* (Pol., 19072, 9). — Dakle, mali narodi su *u opasnosti* (J. Broz, Pol., 21. X 1968). — Tole, nek ti je puška *u pripravnosti* (Ćos., 32). — Pa i u Talijanskoj bila je ruža *na lijepom glasu* (Mlada Srbadija, 1870). — U Francuskoj je ruža također *u velikoj časti* (Isto). — Samo je pop Mila *na glasu*¹³ sa svojskega čitanja (Bran-kovo kolo, 1898).

(c) U treću podgrupu spadaju lokativi koji nemaju odgovarajuće glagole, već samo odgovarajuće pridjeve uz Cop kao transforme (*biti na oprezu* — *biti oprezan*). Up.:

Naročito treba *biti na oprezu* kod stvari koje ljudi smatraju svojim pravima (Nov., 24). — Dužina reči stoji *u obrnutoj srazmeri*¹⁴ sa njenom frekvencom (J. Jerković, Prilozi 1, 31). — . . . pa ako mi ne odgovoriš, znat ću da si *na slobodi* (Bož., 56). —

Grupa IV. U ovu grupu izdvajaju se lokativi u kojima su leksički eksponenti imenice sa značenjem raznih duševnih ili fizioloških stanja i koje se u materijalu javljaju uz kopulu samo u neznatnom broju slučajeva (iako se *biti* većinom može uspostaviti).¹⁴ Takav primjer uz kopulu predstavlja minimalna struktura *Svi su u zabuni* (Krl., 905) koja potiče od glagolske strukture *svi su se zburnili*, a ima i transform *svi su zburnjeni* te bi po tim formalnim osobinama mogla pripadati trećoj grupi. Izdvajanje ovih struktura u posebnu grupu vrši se na osnovu jedne njihove zajedničke osobine, a to je u najvećem broju slučajeva mogućnost zamjene oblika *biti* sa glagolom *osjećati*, (odnosno umetanja tog glagola kad se lokativ, što je najobičnije, ne javlja sa kopulom) uz transformaciju lokativ → akuzativ. Tako u gornjem primjeru imamo *svi su u zabuni* → *svi osjećaju zabunu*, a u primjeru *U svojoj zabuni i nemoći on joj je govorio . . .* (Andr., 253) (pored npr. *zburnjen i nemoćan on joj je govorio*) → *osjećajući/dok je osjećao zabunu i nemoć on joj je govorio*. To je ujedno tipičan primjer za ovu upotrebu lokativa i činjenica da subjekt osjeća neko stanje, tj. nalazi se u njemu dok vrši neku drugu radnju znači ujedno da je ovdje u pitanju determinacija samog subjekta¹⁵ a ne glagolske radnje, što se uostalom formalno dokazuje pridjev-

¹³ *Biti na glasu*, jednako kao *na cijeni* i arhaičnije *u časti* znači *biti poznat* i poput odgovarajućeg pridjeva *glasovit* ima značenje *onaj koga / koji mnogi znaju* (up.: „Samo su još pop Mila mnogi znali po njegovom čitanju“).

¹⁴ Primjer sa Cop i odgovarajućim pridjevom: „Pad intenziteta u homogenom snopu je srazmeran atomskoj i specifičnoj težini materijala“ (Radiol., 204) pokazuje da lokativ povlači za sobom promjenu dativa u *s + instrumental*.

¹⁴ V. Harris (1957) 1964, 183: „ . . . special sentence forms or sentence sections are complete sentence structures internally“. V. također i ranije spomenuto Chomsky 1965, 218—9.

¹⁵ Govoreći o potrebi razlikovanja onih adverbijala (kako on nazivlje predložke konstrukcije ovog tipa), koji kvalificiraju glagol, od onih za koje bi bilo tačnije reći da određuju subjekt, Chomsky ističe da je potrebna obimna daljnja analiza, a kao primjer kvalifikacije subjekta navodi „John married Marry with no great enthusiasm“, što otprilike znači „John was not very enthusiastic about marrying Marry“. Chomsky 1965, 218.

skim transformima, tj. *on je u zabuni* → *on je zbunjen*. Neko stanje u kojem se subjekt nalazi na znači da i radnja koju vrši ima te osobine, tako u rečenici *Svoju bogatu periku sa blistavom kacigom skinuo je u nervozi* (Krl., 883) sama akcija ne mora biti izvršena nervozno, iako je vršilac radnje osjećao nervozu. Ovdje se ne bi moglo reći ni da stanje nervoze predstavlja motivaciju same radnje, pošto se umetanje neke eksplicitne oznake uzroka unekoliko osjeća kao promjena u značenju, up.: *Svoju bogatu periku skinuo je jer se nervirao*. Možda je unekoliko drukčija situacija u primjerima: A braća i inače obuzeta sobom *u svojoj doglavničkoj dvorskoj važnosti*, teško da bi ga i primila k znanju (Mih., 29), — Birokratija . . . *u strahu* povlači besmislene poteze (Student, 8. VI 1968, 1) gdje motiv glagolske radnje rekonstrukcijom uzročne klauze uz uvođenje glagola *osjećati* postaje svakako eksplicitniji, up.: A braća, pošto su i inače obuzeta sobom osećajući svoju doglavničku dvorsku važnost, teško da bi ga i primila k znanju; Birokratija . . . pošto osjeća strah povlači besmislene poteze.

Postoje, naravno, i slučajevi kad nema odgovarajućeg pridjeva niti rekonstrukcije struktura sa glagolom *biti*, npr.: *U krvavoj mržnji on pomisli opet: koliko gada ima na svijetu* (Andr., 81) (zato „mrziti“ i „osjećati mržnju“).

Neke konstrukcije nemaju odgovarajuće glagole, npr. (*biti*) *u transu, bunilu, nevolji, zlu* (a *zlo* i *nevolja* se i trpe ili podnose), a ni pridjeve (osim možda *nevoljan*) pošto *biti* u *zlu* ne znači *biti zao*.

Primjeri se mogu svrstati prema tome da li postoje sve mogućnosti kao u nizu *biti u veselju/veseo, veseliti se, osjećati veselje* (odnosno *u tuzi, žalosti, užasu, iznenađenju* itd.), ili pak nedostaje bilo glagol, bilo pridjevski transform.

Ovdje se može još pokazati da se u primjerima koji će se sad iznijeti često radi o ispuštanju kopule i nekog zavisnog veznika prvobitne zavisne klauze, (bez obzira na poticanje od bazične glagolske strukture) up.: „I svi su ti glasovi bili neobični i čudni kakve ljudi daju od sebe samo onda *kad su u zanosu* od bola ili radosti“ (Andr., 146—7). Može se ispustiti *kad su* pa se dobija: „. . . daju od sebe samo *u zanosu (zaneseni)* od bola . . .“, odnosno može se preći na glagolsku strukturu: . . . daju od sebe *kad se zanose/zanoseći se* od bola . . .“. I obrnuto, u primjeru: „Veruj mi, u zlu svi su ljudi zli“ (Čos., 21) prirodno je umetanje *kad su*, up.: „*kad su u zlu* svi su ljudi zli“ (odnosno *kad trpe zlo*). Up.:

. . . on upita uzbuđeno *u nevinom zanosu*, naprosto zbog osjećaja pravde (Marin., 15). — . . . kao da se bude iz teška sna, još *u strahu* od onoga što ih je snašlo (Andr., 190). — Dosađivali su se *u trajnoj panici* (Krl., 918). — Zatvorio je telefon, spram Klare *u rezignaciji* . . . (Isto, 933). — Livija šuti *u depresiji* (Isto, 892). — Fra Marko nije mogao da govori . . . ali su mu oči kao *u nekom velikom i teškom iznenađenju* ukočeno gledale (Andr., 125). — . . . otvorila bi oči da *u slatkom užasu* pogleda oranicu (Isto, 18). —

Ni u najtežoj vatri nije se odao (Isto, 227). — Stoji kraj kuće na snegu . . . u groznici od osećanja koja ne može da pobedi (Dav., 211). — U tjeskobi, uslijed napetosti, dolazi povremeno do mišičnih kontrakcija (Nov., 28). — . . . da bi postao jak navikom u nemoći što dolazi (Selim., 10). — Pošto je ovog puta ispunila svoje obećanje studentima (vlada) ona je u relativnom spokojstvu mogla da sačeka da joj oni vrate ljubaznost za ljubaznost (Pol., 14. V 1968, 3). — Đerzelez ide, opaljen i lak, u silnoj snazi koja se pred jesen kupi u svakom čovjeku (Andr., 24). — Zrele takiše se savijaju i u jesenjoj objesti padaju ljudima na glavu (Isto, 24). — . . . leševi onih koji su poginuli braneći se, u pijanstvu ili gnevu, od čehajinih pandura (Isto, 83). — Nije li don Kuzma i njoj pričao, u dokolici i sitosti ljubavnoj, a sve šaleći se u svojoj muškoj nadmoći (Marin., 15—6). — Ali ne zna, dugo je bio u nesvestici (Mih., 85).¹⁶

Te sam noći u lucidnom transu s tvojom vlasi pobjegao (Ivan., 34). — Svi, samo on, u silnoj i smiješnoj strasti, cio svoj vijek pruža ruke (Andr., 31). —

¹⁶ U transformu „ . . . dugo je bio onesvešten“ čuva se značenje, dok se umetanje glagola *osjećati*, up.: „dugo je osjećao nesvesticu“ ne bi u ovom slučaju moglo sprovesti. (Međutim, sasvim je moguće *osjeća laku nesvesticu.*)

LOKATIV GLAGOLSKIH IMENICA U ADVERBIJALNOJ FUNKCIJI

5.1 Zapaženo je da glagolske imenice obilježene lokativom kada se nalaze u funkciji pravih glagolskih dopuna¹ predstavljaju transforme verbalnih struktura. Analiza konstrukcija u kojima glagolske imenice u lokativu imaju funkciju adverbijala² pokazuje da se i ovdje radi o primarnim glagolskim strukturama. I u ovom slučaju izvorni glagolski predikati u zavisnim, najčešće vremenskim klauzama, podvrgnuti su nizu transformacija, s tim da najprije prelaze u *Cop + I*, da bi zatim ispuštanjem kopule i veznika preostao sam lokativ. Up.: *u razgovoru sa novinarima predsjednik općine potvrdio je svoj stav* → *dok je razgovarao . . .* → *dok je bio u razgovoru . . .* → *u razgovoru*. Sada se može odmah reći da ovdje postoji i mogućnost transformacije lokativa u glagolski prilog sadašnji, pri čemu taj oblik u nekim slučajevima predstavlja uobičajenu alternaciju sa lokativom u toj poziciji, up.:

Pri osudi na kaznu težu od pet godina strogog zatvora, sud može izreći i kaznu konfiskacije imovine (Pravo, 19). — Po toj mirnoj svetlosti Mihailo je prešao svoju avliju i u hodu je prebacivao preko sebe jandžik i torbu (Andr., 267).

Mogućnost transformacije u glagolski prilog sadašnji uslovljena je pri tome zahtjevima koje javljanje tog oblika obično postavlja svom rečeničkom okruženju, a to je prije svega zahtjev da vršilac radnje finitnog glagola vrši i radnju izraženu glagolskim prilogom sadašnjim, odnosno u ovom slučaju glagolskom imenicom u lokativu.³ Ako se uporede primjeri: *Radni ljudi u sprovođenju reforme založili su se . . .* (Aktuelni problemi, 35) i *U ostvari-*

¹ V. 3.1, str. 36.

² O razlikovanju adverbijala prema glagolskim dopunama v. 2.5.

³ Primjer u gramatici BHŽ 1952, na str. 237: „Ulazeći u donji grad, s lijeve strane stoji slavna kula Nebojša“, za koji se kaže da glagolski prilog treba shvatiti kao bezličan glagol, ukoliko je prihvatljiv svakako ne predstavlja tipičnu upotrebu u savremenom jeziku. U gramatici se dalje objašnjava „Prilog s dodacima znači: kad se ulazi u donji grad . . .“ Pored vremenske klauze jednako je prihvatljiv *na / pri + I*, up.: „*na / pri ulazu u donji grad*“ kad, međutim, *ulaz* nema direktno značenje glagolske imenice.

vanju odluka *Osmog kongresa ponovo je potvrđen značaj* . . . (Isto, 53) vidi se da nemogućnost zamjene lokativa glagolskim prilogom u drugom primjeru proizlazi iz činjenice da je glagolska imenica u lokativu predstavnik bezlične glago'ske strukture *dok se ostvaruju odluke* (ovog puta niz transformacija koji od glagolskog predikata u vremenskoj klauzi vodi do lokativa uključuje i brisanje subjekta te klauze) dok pasivna rečenička struktura ima izražen svoj subjekt. U prvom primjeru za koji se pretpostavlja slijedeća derivacija: *radni ljudi sprovode reformu* → *dok sprovode reformu radni ljudi su se založili* . . . → *radni ljudi dok su u sprovođenju reforme založili su se* → *radni ljudi u sprovođenju reforme založili su se* . . . , istovjetnost subjekta radnje izražene glagolskom imenicom u lokativu i finitnog glagola omogućava i *radni ljudi sprovodeći reformu založili su se*. Iz ovog se vidi da u slučaju upotrebe lokativa glagolske imenice u ovoj poziciji ne samo ne postoji zahtjev o zajedničkom subjektu glagolske imenice i finitnog glagola, već je moguća bezličnost bilo samo akcije označene lokativom, bilo i te akcije i finitnog glagola.⁴ Neodređenost vršioaca radnje finitnog glagola, koja se izražava bilo pravim, bilo refleksivnim pasivom i akcije obilježene lokativom zapaža se u primjerima:

Postoji nekoliko načina da se nuklearna energija primeni u eksploataciji rude (Pol. 19072, 9). — . . . a da se *pri sistematici* fakata mogu upotrebiti i drugi razlozi . . . o tome ne treba trošiti reči (Bel. 1, 92). — . . . (*pri brojanju* su osim pomoćnih reči izostavljeni i naslovi) (P. Iv., 25). — Njega nije potrebno naročito učiti, dovoljno je *pri pisanju* se osloniti na osećanje sopstvenog izgovora, a u čitanju se držati napisanog slova (Isto, 27). — *Pri pisanju* — u srećnim trenucima, naravno! — reči se nižu same od sebe (I. Andrić, Pol., 19483). — Odista, ako bi se prozodijske pojave sistematski reprodukovale u pisanju, srpskohrvatski pravopis bi se pretvorio . . . (P. Iv., 31). — . . . pa *pri prosuđivanju* uvek treba imati na umu ta dva faktora (Jonke, 182). — Jasno je da to treba imati na umu *pri ispitivanju i procjenjivanju* pojedinih ogranaka (Isto, 185). —

5.2 Poznato je da glagolski prilog sadašnji po pravilu imaju samo imperfektivni glagoli, a primjeri lokativa glagolske imenice u adverbijalnoj upotrebi pokazuju da se ove imenice najčešće mogu dovesti u vezu sa odgovarajućim imperfektivnim glagolima. Ako se razmotri primjer: . . . Marković je na sebi imao . . . i šiljatu četničku kamilavku zaturenu na zatiljak u *bezuspješnom pokušaju* da bezmalo prikrije rugobu (Lal., 28) moglo bi se reći da *pokušaj* potiče od *pokušati* i u ličnoj glagolskoj strukturi ima kao transform glagolski prilog prošli: „. . . koju je zaturio na zatiljak bezupješno *pokušavši* da prikrije rugobu“. Međutim, zaturivanje kamilavke i poku-

⁴ Treba primijetiti da je vjerovatno i bezličnost u izražavanju koju dozvoljavaju nominalne strukture sa ovim lokativom jedan od razloga što je on frekventan u onim vrstama tekstova koji tretiraju npr. stručnu, naučnu ili političku problematiku i kojima je, za razliku od beletristike, bezličnost jedna od karakterističnih osobina. O bezličnosti kao osobini tzv. nominalnog stila v. Wells 1968, 217.

šaj prikriivanja rugobe osjećaju se kao istovremene akcije⁵, i ukoliko je u odnosu glagolski prilog prošli — finitni glagol implicitna sukcesivnost, simultanost akcija u pitanju i u ovom slučaju pretpostavlja kao transform glagolski prilog sadašnji. Prema tome isti zahtjev postoji u odnosu na istovremenost radnje izražene bilo lokativom glagolske imenice, bilo glagolskog priloga sadašnjeg s jedne strane, i odgovarajućeg finitnog glagola s druge strane.⁶

5.3 Kao što je gore spomenuto, glagolske imenice u poziciji rečeničkog adverbijala u lokativu obično označavaju trajnu radnju, tj. njihov odgovarajući glagol je imperfektivnog tipa. Što se tiče finitnog glagolskog oblika uz koji se ovaj adverbijal javlja u nekoj rečeničkoj strukturi, iako su većinom opet u pitanju imperfektivni glagoli, to se u ovom slučaju ne postavlja kao zahtjev — lokativ označava akciju koja je u pozadini glavne akcije, ali koja traje, dok glavna radnja može biti i perfektivnog karaktera. Ako se u primjeru *Zašto su šturo potpisani službenici . . . u svom odgovoru zaobilazili tu konstataciju koja boli?* (Pol. 19072, 10) imperfektivno „zaobilazili“ zamijeni perfektivnim „zaobišli“ up.: *Zašto su . . . službenici u svom odgovoru (odgovarajući) zaobišli tu konstataciju . . .* iskaz zadržava svoju prihvatljivost i osnovnu informaciju. Up. primjere sa finitnim glagolima perfektivnog tipa:

Od 800 ljudi koji su bili u šancu, 200 ih je poginulo ondje, a oko 400 u bježanju (Vuk, 69). — Prekinuo je, da bi u *ugodnom razgovoru* zapalio lulu (Krl., 876). — Tu u *razgovoru* uz rakiju svaki put pomenu Mihaila (Andr., 271). — Ali fra Marko nije htio ni da čuje da napusti manastir sada u *najvećem poslu* (Isto, 119). — Ovo je izjavio predsjednik Skupštine Vojvodine u *razgovoru* sa 28 novinara (Pol. 19072, 5). —

5.4 Važnost uzimanja u obzir raznog porijekla morfološki istovjetnih struktura može pokazati analiza primjera: Optužili su ga bili da je on izbio nekog dječaka u svadi, a poslije se pokazalo da on to i nije bio, ali je pri ispitivanju rekao . . . (Šeg., 20). Zamjena *pri ispitivanju* u *ispitujući* nije ovdje moguća pošto su u pitanju razni vršioći radnje izražene s jedne strane glagolskom imenicom, a s druge strane finitnim glagolom. Iako je istovjetan subjekt pasivne vremenske klauze za koju se pretpostavlja da se nalazi u

⁵ Može se čak pretpostaviti da sam pokušaj prikriivanja rugobe kao motiv akcije zatirivanja kamilavke ima vremenski prioritet. Ali ako se uvede neki izraz koji označava uzrok, up.: „imao je na sebi . . . kamilavku zaturenu za zatiljak (koju je zaturio na zatiljak) jer je bezuspješno pokušao/pokušavao da prikrije rugobu . . .“ može se reći da rezultat pokazuje u izvjesnoj mjeri izmijenjeno značenje. To značenje mnogo bolje čuva transform sa glagolskim prilogom sadašnjim ili vremenskom klauzom: . . . koju je zaturio na zatiljak bezuspješno pokušavajući/dok je bezuspješno pokušavao da sakrije rugobu.

⁶ Naše gramatike navode da je u pogledu glagolskog priloga sadašnjeg u stvari u pitanju istovremenost sa radnjom odgovarajućeg finitnog glagola (prema tome značenje sadašnjosti može postojati ukoliko je poslednji u prezentu). U vezi sa sličnom situacijom u engleskom jeziku Joos govori o varljivosti tradicionalnog naziva „glagolski prilog sadašnji“ (present participle) i misli da bi naziv „contemporary“ (istovremen) bolje predstavljao taj aspekt značenja. Joos 1964, 49.

derivaciji izvorišne vremenske klauze *kad je bio ispitivan* (dječak) i finitnog aktivnog glagola *rekao je* (dječak), jasno je da se samo u slučaju aktivnog glagola radi o subjektu stvarnom agensu, dok je isti subjekt u pasivnoj klauzi objekt („žrtva“) radnje. U stvari i pasivna klauza ima svoju ishodišnu bazu u aktivnoj strukturi: *neko je ispitivao* (dječaka) čiji agens naravno nije i subjekt finitnog glagola *rekao je*. Ako se u gornjem primjeru *pri ispitivanju* zamijeni sa *pri svjedočenju*: *ali je pri svjedočenju rekao* dobiva se istovjetnost subjekta akcije izražene lokativom i subjekta finitnog glagola, što omogućuje transforme *ali je kad je svjedočio rekao* i *ali je svjedočeći rekao*.

5.5 Sada se može razmotriti koji se predlozi javljaju u ovom tipu lokativa. I ovdje je najviše zastupljen *u*, za njim dolazi *pri*, s tim da u nekim slučajevima postoji mogućnost zamjene *u* sa *pri* i obrnuto; *na* se javlja uz mali broj leksema i *pri* tom uz neke od njih može da se zamijeni i sa *u* i sa *pri*, a uz druge samo sa *pri*. Sva tri predloga nalaze se uz lekseme *prolaz* i *povratak*. Up.:

Po jednom u nedelji, uoči petka, dolazili su u Sinanovu tekiju učeni ljudi, ugledni građani i pobožni putnici *na prolazu* kroz Sarajevo (Andr., 43). — . . . A ko tebe voli? upita *u prolazu* devojčica od jedanaest godina dundicu s kornetom (Dav., 225). — . . . i mesto njih, u pustom stanu koji je mirisao na prašinu i odsustvo žena sreo *pri prolazu* ono besprizorno devojčice (Isto, 243). — Međutim, *pri povratku* . . . će opet imati isto neprijatno osjećanje tjeskobe (Lal., 10). — Ne, ne mislim dolaziti u Rim, eventualno *na povratku* (Krl., 921). — *Na povratku* demonstranti su se zaustavili pred zgradom Izvršnog veća (Pol., 5. VI 1968, 7). — Neven, Đukić, Novak itd. bežali su od naše stvarnosti čak na Havaje i onda im je lako da *u povratku*⁷ budu smešni (Jež, 17. I 1969). — *Na rastanku*, na sva njegova navaljivanja da mu kaže kad će je moći opet videti, odgovorila je . . . (Andr., 245). — . . . zadesi popa Vujadina nesreća: umrla mu je popadija *pri porođaju* drugog deteta (Isto, 205). — . . . oprostiše se s protom koji je nastojao da bude što prisebniji i mirniji *pri oproštaju*⁸ (Isto, 254). — Ali lakoća što se bila probudila u njemu *pri izlazu* iz krčmice odbije takvu misao (Šeg., 50). — Odmah *pri izlasku* iz kuće osjetio je Laokon takvo svoje stanje (Isto, 33). — *Pri ulasku* i *izlasku* iz crkve pala je svima u oči (Andr., 218). — Ovdje, upravo *pri dolasku*, pale su mi neke neobične misli na um (Šeg., 17). — . . . nade su se pogubile *na bezbrojnim odlascima* i *vraćanjima*⁹ (Cos., 31). —

⁷ *U povratku* ovdje, (za razliku od tri prethodna primjera u kojima vršenje radnje finitnog glagola spada u period radnje obilježene glagolskom imenicom u lokativu, što se formalno može dokazati supstitucijom *na/pri* — predložki izraz za vrijeme, tj. za vrijeme povratka) ima transforme . . . *da povrativši se budu smešni*, tj. . . . *nakon što se povrate, kad/pošto se povrate budu smešni*.

⁸ U građi Instituta za srpskohrvatski jezik ima primjera, iako ne iz savremenog jezika, za lokativ *pri rastanku*. U pogledu lekseme *opštoštaj*, *porođaj/rođenje* za neke govornike srpskohrvatskog jezika uobičajeno je *na* + *l* (pored *prilikom*).

⁹ U ovom slučaju *na* se osjeća kao jedino moguće.

5.6 Postoje slučajevi kad je supstitucija *u* — *pri* i obrnuto moguća, odnosno kad su oba predloga skoro podjednako prihvatljiva, (iako treba naglasiti da se ne smatra da je u pitanju apsolutna zamjenljivost, bilo leksički eksponenti u lokativu, bilo rečenička shema mogu više favorizirati upotrebu jednog od predloga, a uz to treba voditi računa da pri odabiranju i dijalekatski momenat može imati svoj udio). Up.:

... i veoma se često i danas pozivaju na nju *u raspravljanju* o pojedinim jezičnim pitanjima (Jonke, 186). — *Pri prosuđivanju* pravilnosti u književnom jeziku diskutanti se često pozivaju na narodni jezik ... (Isto, 181). — Njihovi su rezultati mogli poslužiti u izvesnoj meri i *pri izradi* ove knjige (Bel. 2, 4). — ... korišćenje otpadnih supstanci *pri proizvodnji* uglja (Pol. 19072, 6). — Organ KP Italije „Unita“ oštro je odgovorio listu „Tribuna ludu“ zbog isključivosti *pri davanju* ocene stavovima nekih partija (Pol., 7. IX 1968, 4). — Diže se i polako počeo da posprema stvari koje je *u padu* oborila (Andr., 236). — Uvijek je Ančić *u susretu* s tim ljudima imao neprijatno osjećanje (Lal., 20). — Seljanke koje su išle u varoši i iz varoši zastajale su *u susretu*, i pošto bi se pozdravile i upitale ... (Andr., 213). — *U analizi* proizvodnje opet treba uzeti u obzir rezultate ... (Ekon., 261). — Sličan ćemo rezultat dobiti i *pri analizi* množine (Bel. I, 126). — ... omogućavala ... da *pri biranju* rukovodstava članstvo ima realne mogućnosti da utiče ... (Pol. 19072, 6). — ... kako bi svako u svom domenu ... i samoupravni organi *u razmatranju* poslovne politike — imali uslova za još bolji rad (Pol. 19072, 6). — ... na istu pojavu ... nailazimo ... i *pri razmatranju* onih ostalih pojava (M. Iv., 64). — To je prosto nastup nihilizma i sitnoburžoasko nemoći pred prirodnim teškoćama koje nastaju *u građenju* socijalizma (Pol. 19072, 2). — Zadatak Saveza komunista je da se bori da *u donošenju* odluka o integraciji, radni ljudi budu glavni nosioci ... (Aktuelni problemi, 43). — ... pošto ne obuhvataju sobom funkciju organa — zastupnika subjektivog *u vršenju* glagolske radnje (M. Iv., 18). — Stoga i pojmovi organi koji zastupaju subjekat *pri akciji* sticanja predstavljaju ... (Isto, 24). —

U drugim slučajevima, međutim, zamjena *u* + *l* sa *pri* + *l* i obrnuto ne može se prihvatiti, up.:

Da je ko mogao iz daleka da ih vidi ... da im gleda pokrete a ne čuje riječi, pomislio bi da to hajduci dijele plijen i prepiru se *pri podjeli* (Andr., 93). — *Pri pokretu* radnika i studenata birokratija oseća da gubi tlo (Student, 8. VI 1968, 1). — Treća priča ... po njoj su, tobože, talijanski vojnici odrekli poslušnost *pri strijeljanju* neke grupe osuđenika (Lal., 27). — ... prenijeti tijesak, hidraulični tijesak ... da bi tako i drugima bio bliži *pri prenošenju* maslina (Šeg., 12). — Dodirivao sam se tako predjela gdje su se sterale vinogradi, predmeta koji se upotrebljavaju *pri pravljenju* vina ... (Isto, 7). — Veza ovog instrumentala sa kategorijom oruđa sasvim je očigledna ... *pri klasifikaciji* mi bismo ga i stavili u pomenutu kategoriju (M. Iv., 87). —

... i zapažaju da im „nedostaje vazduha“ *pri penjanju* uzbrdo (Pol., 24. XII 1968, 14). — Gušenje se javlja sve češće ... a kada se prehlade „guši ih i *pri mirovanju*“ (Isto, 14). — I tako u *pričanju*, oni vidješe da se poznaju još od lanjske godine (Andr., 109). — ... zatim da je „viden“ u trapističkom samostanu u Banjaluci gdje ... u *apsolutnoj šutnji* pravi čuveni sir (Marin., 15). — Ranjeni se fratar (bijaše laik) u *očekivanju* smrti ispovijedio starijem (Andr., 76). — Nekad, *pri oblačenju* košulje nazivala je ona njega ... (Ćos., 33). — *Pri pozdravljanju*, ona i on, pogledavali su se i njemu se činilo kako ona dobro vidi ... (Šeg., 32).¹⁰

Da li značenje same lekseme obilježene lokativom isključuje supstituciju *pri* — *u* i obrnuto, ili su uzrok drugi elementi u rečeničkom okviru, nije uvijek moguće odrediti tim prije što bi se mišljenja raznih govornika jezika u nekim slučajevima u tom pogledu razlikovala (a mišljenja bi se, vjerovatno, razlikovala i u pogledu primjera sa predlozima *u* i *pri* koji se, kako smo vidjeli, oba javljaju uz iste leksičke eksponente u sličnim rečeničkim shemama).

5.7 Karakter informacije, vidjeli smo ranije, često se najbolje čuva transformacijom *u/pri* + *l* glagolske imenice u glagolski prilog sadašnji, up.:

... gerilaca koji su *pri povlačenju* razorili jednu od najvećih termocentrala u zemlji (Pol. 19072, 1). — Zato se *u traganju* za tim nepostojećim jedinstvom i cepkamo (Dav., 231). — Neko je dotrčao i javio mu da je tamo brest *u padu* povredio omladinca (Isto, 209). — *U povodu* za narodnim jezikom išao je tako daleko da je odobravao kao književne riječi *apateka* ... (Jonke, 138). — Vraćao se, nalijetao i stalno *u pokretu* nabrajao ... (Lal., 16). —

Aspekt trajanja u vremenu koji glagolske imenice sadrže u sebi ogleda se i u tome što često postoji mogućnost uvođenja predložkih izraza *u toku/za vrijeme* uz prelaz lokativa u genitiv (naravno, kao inače, pored mogućnosti rekonstrukcije glagolskih struktura, ili, kad za to postoje uslovi, transformiranja u glagolski prilog sadašnji), up.:

... i koju ćemo mi *u daljem izlaganju* nazivati funkcijom omogućivača (M. Iv., 13). — ... što je trebalo učiniti davno *u bujnom cvjetanju* tijela (Selim., 10). — *U tim proticanjima* krv nam se iskvarila (Ćos., 21). — *U tim svadama* stalno su joj govorili da je bez stida (Andr., 167). — *U sprovođenju* reforme ispoljile su se najveće slabosti u radu onih organizacija Saveza ... (Aktuelni problemi, 54). —

(Up. takode: *U toku sprovođenja reforme* organi nekih društveno-političkih zajednica donosili su odluke ... (Isto, 49).) Pored toga, bez obzira na implicitnost vremenskog aspekta značenje se čuva i uvođenjem kompleksnijeg

¹⁰ Pored ovih prilično jasnih slučajeva ima, naravno, i drugih kada će mišljenja biti podvojena. Takav je, vjerovatno, primjer ... *sitičavo su se cijenjali za lire pri kupovini* (Lal., 11).

izraza u *okviru* (uz prelaz lokativa u genitiv). Ta je supstitucija moguća uz ograničeni broj leksema koje se javljaju u specifičnim vrstama teksta. Up.:

U sprovođenju reforme izbila su u oštrijem vidu i pitanja „depolitizacije“ privrede (Aktuelni problemi, 55). — ... protiv svih vidova uravnilovke, koja na bilo koji način destimulira rad ... stručnjaka, naročito onih koji imaju presudnu ulogu u *naporima* za stalno usavršavanje tehnike ... (Isto, 48). — Treba, međutim, istaći da se u *postupku* za utvrđivanje staža ... poseban staž može izjavama svedoka dokazati do kraja ove godine (Pravo, 8). — U stavu 1. utvrđuje se načelo zakonitosti u *pribavljanju* stanarskog prava (Pravo st., 6). — ... konkretno se učvršćuje sistem uključivanja mnogih faktora u *rešavanju* stambenog pitanja (Isto, 8). —

Pored uobičajenog označavanja akcije istovremene sa radnjom finitnog glagola, što se formalno potvrđuje mogućnošću preobraćanja u glagolski prilog vremena sadašnjeg, moglo bi se u izvjesnim slučajevima reći da *u + l* glagolske imenice predstavlja i motivaciju glavne radnje, up.:

U očekivanju da to popravi hotel, opština ili Republičko preduzeće, niko ništa ne radi (Pol. 19072, 9). — Bez unutrašnje ravnoteže, u *stalnom drastičnom osciliranju*, on nije posedovao kristalisane i izniansirane sisteme značenja, za koje bi bila šteta da se naruše (P. Iv., 21).

5.9 Zbog visoke frekvencije javljanja, osobito u dnevnoj štampi, izvještajima na radiju i sl., mogao bi se posebno navesti mali skup leksema u ovoj upotrebi. To su u prvom redu *govor*, *odgovor* i *razgovor*, zatim *diskusija* i *referat*. One se najčešće nalaze u alternaciji sa glagolskim prilogom sadašnjim, a isto tako postoji i mogućnost uvođenja izraza u *toku*, pri čemu restrikcije u tom pogledu nameće bilo rečenički obrazac, bilo specijalno značenje samih leksema (kada je u pitanju njihova višeznačnost). Up.:

U govoru na svečanoj večeri Naser je istakao ... (Pol. 19072, 3). — Kad je Edvard Kardelj, u *svom nedavnom moskovskom govoru*, podsetio ... (Isto, 2). — *U svom jednočasovnom govoru* Peljše je ponovio ... (Isto, 1). — Zatim je M. R. u *svom govoru* osvetlio lik S. P. (Isto, 6). — Sam Lašić je to objašnjavao u *govorima* koji su pokazivali ... (Lal. 11).

Transformacija u oblik *govoreći* nije moguća samo u posljednjem primjeru, dok se *govoreći* zamjenjuje sa *u govoru* uz čuvanje informacije u rečenici *Govoreći na konferenciji za štampu, kralj Husein je precizirao ...* (Pol. 27. III 1968, 1) → *U svom govoru na konferenciji ...* Pored mogućnosti uvođenja izraza u *toku* može se, osim u posljednjem primjeru, izvršiti i zamjena sa izrazom u *okviru*. Ista zamjena nije moguća u slučaju *U govoru fra Marko se sve više unosi gornjom polovinom tijela u pećinu* (Andr., 93) čime bi se moglo pokazati da se ovdje radi o drugoj vrsti govora tj., za razliku od gornjih primjera ovdje je u pitanju neformalni akt govorenja. Up. dalje:

U razgovoru ona se primakla neobično blizu (Andr., 223). — ... a ovaj se već sasvim udomaćio *u razgovoru*, čak ga uhvatio za lakat (Marin., 18). — Tu *u razgovoru* uz rakiju svaki put pomenu Mihaila (Andr., 271). — Tako se, *u čestim razgovorima* o porodici Porubovića, dolazilo ne samo do pop Vujadinovog oca i deda ... (Andr., 215). — *U svojim dugačkim razgovorima* uz viku i rakiju, seljaci nisu nikako mogli da razbistre i dokuče zašto im je pop takav (Isto, 206). — *U dosadašnjim diskusijama* ... ipak se malo govorilo ... (Pol. 19072, 6). — *U diskusiji* je istaknuto da je neodrživa tendencija ... (Isto 6). — *U odgovoru*¹¹ na sledeće pitanje o Vijetnamu predsednik Tito je rekao ... (Pol., 11. IV 1968, 1). —

U primjeru: *A. Peljše ... danas je u svom referatu podsetio na ogromne uspehe* (Pol. 19072, 1), iako je u pitanju neposredno referiranje, formalni karakter pojma *referat*, koji podrazumijeva i pisani dokument dozvoljava uvrštavanje izraza *u okviru* (pored *u toku*), što nije slučaj u primjerima sa leksemom *razgovor*, gdje postoji samo mogućnost zamjene sa *u toku*. Uvođenje predloškog izraza *u toku* ne dolazi u obzir, međutim, u rečenici: *Zašto su šturo potpisani službenici ... u svom odgovoru zaobilazili tu konstataciju koja boli?* (Pol. 19072, 10) kad se radi o pisanom dokumentu (ona je moguća u slučaju usmenog odgovora, up.: zašto je diskutant u toku svog odgovora zaobilazio ...) i moguć je izraz *u okviru*.

Primjer *U dosadašnjim diskusijama ... ipak se malo govorilo* ima i transform *diskutujući do sada ipak se malo govorilo* gdje se u bezličnosti odnosno neodređenosti vršilaca¹² dviju radnja („diskusija“ obično zahtijeva pluralitet vršioca radnje) pretpostavljaju isti neodređeni vršioci u odnosu na obje radnje, što i omogućava *u diskusijama* → *diskutujući*.¹³

5.10 Skup glagolskih imenica¹⁴ (ovog puta u pitanju su isključivo konstrukcije *u + l*) koji zahtijeva da se posebno razmotri javlja se u najvećem broju slučajeva praćen klauzom sa veznikom *da*. I ovdje se radi o determi-

¹¹ Up. odgovarajuće glagolske priloge sadašnje u istim pozicijama: Kralj Husein je, *odgovarajući* na pitanja novinara, izjavio ... (Pol., 27. III 1968, 1), Grivčev je ovo izjavio *odgovarajući* na pitanje ... (Pol., 11. IV 1968, 6).

¹² M. Ivić, 1962—3, 94—5.

¹³ Up. sličnu bezličnu strukturu sa glagolskim prilozima sadašnjim (gdje ne postoji mogućnost transformacije u lokativ glagolske imenice, jer iako je obrnuto najčešće moguće, okolnosti koje uslovljavaju transformacije u ovom smjeru predstavljaju poseban problem): Mnogo odgovornije treba pristupiti svestranom proučavanju i praćenju svih procesa delovanja radnih organizacija, *sagledavajući* različita shvatanja koja se javljaju kao smetnja razvitku, *podržavajući* sve progresivne tendencije za brže kretanje napred, s jedne, i *boreći* se protiv svih birokratsko-tehnokratskih shvatanja ... (Aktuelni problemi, 60).

¹⁴ Te su imenice: *želja, slutnja* (koje imaju prema sebi odgovarajuće prelazne glagole), *namjera, nada, težnja, čežnja, strepnja, strah* i *uvjerenje*. Zajednička im je osobina da imaju determinatore u vidu klauza, odnosno predloških konstrukcija (up.: *želja za uspjehom, strah od bolesti*). U nekim slučajevima postoji i odgovarajući pridjev (*željan, preplašen, čeznutljiv, uvjeren*), a sve ove imenice dolaze uz *osjećati/imati*, tj. neko ima neku namjeru, nadu, uvjerenje, ima ili osjeća neku težnju, čežnju, slutnju, osjeća strah ili strepnju. To su ujedno većinom imenice odnosno glagoli koji redovno zahtijevaju uz sebe determinator.

naciji glavne rečenice, determinaciji koja u vremenskom aspektu znači istovremenost sa radnjom glavne rečenice, dok je lokativ predstavnik zavisne klauze čiji je subjekt istovjetan sa subjektom glavne rečenice. Bilo da se radi o duševnom preživljavanju koje samo popraća radnju glavne rečenice, ili pak glagolska imenica u lokativu označava i samu motivaciju te radnje, lokativ se redovno transformira u glagolski prilog sadašnji odgovarajućeg glagola, a najčešće i u konstrukciju *s + instrumental*¹⁵, up.: *Laokon ga je slijedio, pa mu se čak počeo i približavati u namjeri da mu se i pokaže* (Šeg., 52). → ... *namjeravajući da mu se i pokaže/sa namjerom da mu se i pokaže*. Up. dalje:

Treba da krenu u borbu, a oni stalno odlazu dan po dan *u nadi* da će uspjeti da prevare ljekare (Lal., 26). — Oni koji su odbijani dolazili su ponovo, *u nadi* da će popraviti svoju dvostruku bruku (Andr., 235). — ... (kamila) izgubljena i uplašena lutala je stepom *u nadi* da će se jelen vratiti (Pol. 19072, 4). — ... i osmatra oko sebe — još uvek *u nadi* da će ugledati jelena (Isto, 4). — *U želji* da svojim čitaocima omogući uvid u raspravu ... Redakcija Dela je uvažila molbu Oskara Daviča (Redakcija „Dela“, Delo XI, 1968, 1341). — *U nadi* da ćete mi odgovoriti, objasniti stvari koje sam vas pitao ... (M. Marković, Delo XI, 1968, 1345). — Okretao se sad na jednu, sad opet na drugu stranu *u želji*¹⁶ da vidi nekoga (Šeg., 56). — ... i opet poremetilo normalno osećanje podudarnosti trajanja i vremena ... da nisu postojala i ona vremena na dnu suvog bunara gde sam, *u želji* da što pre prebacim to vreme preko sebe, šibao toliko njegove pariipe (Dav., 251). — ... već je sve što je rekao učinio *u najboljoj nameri* (Student, 5. XI 1968, 9). — Krivično delo sastoji se u lišavanju života člana predstavničkog tela ... *u nameri* podriivanja narodne vlasti ili socijalističke izgradnje (Pravo, 21). — Od svetla do svetla vraćao se i ponekad okretao *u strepnji* da ga tko ne slijedi (Šeg., 54). — Mirovale su u krilu, (ruke) sastavljene, obgrljene, kao da se dave *u tihoj čežnji* (Selim., 22). — Vadi polomljene cigle ... kao jazavčar, kad opsjednut njuhom rije zemlju *u slutnji* neposrednog plijena (Krl., 924). — Reakcija srpskog društva na ovaj pritisak bila je dvostruka: s jedne strane otpor, *u težnji* da se očuva nacionalna individualnost, a s druge strane ... (P. Iv., 28). — ... i njegovi se ciljevi „ne iscrpljuju korekcijama status quoa, već ga prekoračuju *u težnji* da ga bitno menjaju“ (Student, 15. XI 1968, 9). — ... da se preduzeća sada još više ustežu da plaćaju dugove, *u strahu* od onoga što će im doneti propisi ... (Pol., 11. IV 1968, 5). — *U strahu* da se zemljotres ne ponovi, oni su dugo ostali napolju (Pol., 4. XI 1968, 5). —

¹⁵ M. Ivić 1954, 197—8.

¹⁶ Primjeri konstrukcija *s + instrumental* koji se transformira u *u + l*, up.: Mihailo je stigao neopažen još pre svitanja u varoš, *sa namerom* da se prebuče i sačeka jutro (Andr., 225), Negirajući razne subjektivističke, mentalističke kriterijume i istraživačke postupke, nepreciznost i nejasnost tradicionalne lingvistike, strukturalisti pristupaju jezičkoj analizi *sa željom* da pre svega utvrde šta je u datom jeziku invarijantno a šta redundantno (M. Čanadanović, ZbFL VIII, 54).

LOKATIV U PASIVNIM REČENIČKIM STRUKTURAMA

6.1 Poznato je da su pasivne kao i bezlične strukture svojstvene u prvom redu naučno-stručnim tekstovima i publicistici.¹ Utvrđeno je takođe da se lokativne konstrukcije mogu nalaziti u direktnoj korelaciji sa pasivnim obrazovanjima² — u izvjesnim slučajevima lokativ se pojavljuje kao onaj konstituent pasivne strukture koji u odgovarajućoj aktivnoj strukturi ima poziciju subjekta, tj. u pitanju je lokativ koji sa nominativom subjekta stoji u odnosu sintaksičke sinonimičnosti.

6.2 Izvjestan niz glagolskih leksema koje u svojoj pasivnoj formi imaju uz sebe lokativ u svojstvu neophodne dopune, u odgovarajućim aktivnim strukturama (lokativ je sad u poziciji subjekta) zahtijevaju obavezno prisustvo objekatske dopune (up. *voda rastvara sol* → *sol se rastvara u vodi*). Drugim riječima i aktivna i odgovarajuća pasivna obrazovanja predstavljaju minimalne rečeničke strukture. Zapaženo je, međutim, također da se lokativne konstrukcije javljaju i u pasivnim rečeničkim strukturama u kojima (iako i ovog puta postoji direktna korelacija sa nominativom subjekta aktivnih struktura) nemaju svojstvo neophodnih dopuna predikata. Tako u primjeru *Glagol se u našim gramatikama obično definiše semantički* (M. Iv., Književnost i jezik 1, 1963, 20) čiji aktivni transform glasi *Glagol naše gramatike obično definišu semantički* ispuštanje lokativa ostavlja cjelovit iskaz: *Glagol se obično definiše semantički*. Ako promatramo rečenicu sa izvornom aktivnom strukturom *Međutim, gramatika je uočila da kod priloga mogu postojati i drukčije službe* (I. Grickat, NJ XI, sv. 3—4, 1961, 69) u vidu njenog pasivnog transform *Međutim, u gramatici je uočeno da kod priloga mogu postojati i drukčije službe* vidimo da se i ovdje dozvoljava brisanje lokativa: *Međutim, uočeno je da kod priloga mogu postojati i drukčije službe*.

6.3 Ovaj tip lokativa nalazi se ne samo uz glagolske lekseme u obliku refleksivnog ili pravog pasiva, već i uz treće lice množine izvjesnog broja glagola (koji se javljaju i kao spomenute pasivne forme u korelaciji sa lokativom). Bezlično izražavanje pomoću trećeg lica množine, iako ograničeno

¹ Kaufman 1961, 103—5.

² Batistić 1967.

na prilično malen niz glagolskih leksema, često je u tekstu dnevne štampe, rjeđe je u beletristici, što se, vjerovatno, ne bi moglo zaključiti i u odnosu na razgovorni jezik.³

U nauci je uočeno⁴ da samo reflektivni pasiv može označavati radnju u njenom procesu, međutim, prema prirodi glagolskih leksema u pitanju, kao i rečeničkih shema u kojima se javljaju, u nekim slučajevima moglo bi se reći da su moguće obje pasivne strukture. Tako je u primjeru *U tezama . . . predviđa se radikalno reformisanje sadašnjeg sistema* (Pol., 27. III 1968, 7) moguć i pravi pasiv *U tezama . . . predviđeno je radikalno reformisanje sadašnjeg sistema*. Isto tako može se reći da se osnovna informacija rečenice sa izvornom aktivnom strukturom *Međutim, vrlo je krupno pitanje kako bi sve to što predviđaju teze izgledalo praktično primenjeno* (Isto, 7) čuva kako u transformu sa pravim, tako i sa reflektivnim pasivom, up. . . . *kako bi sve to što je predviđeno u tezama izgledalo praktično primenjeno* i . . . *kako bi sve to što se predviđa u tezama izgledalo praktično primenjeno* (uz mogućnost brisanja lokativa . . . *kako bi sve to što se predviđa/što je predviđeno izgledalo praktično primenjeno*). U drugim slučajevima, međutim, moglo bi se reći da je moguć samo jedan određeni pasivni oblik, pošto zamjena sa drugim (reflektivnog sa pravim pasivnim ili obrnuto), s obzirom na ranije pomenutu osobinu reflektivnog pasiva i/ili prirodu glagola u pitanju znači promjenu u gramatičkom značenju koja ne mora uvijek biti prihvatljiva. Takva je situacija u primjerima: Zahvaljujući razvojnim smernicama koje su date u *Vukovom delu*, ovaj proces naglog širenja leksičkog fonda prošao se sa srazmerno malo potresa (P. Iv., 25), *U vodičkom narječju* razlikuju se samo dva akcenta (M. Hraste, ZbFL I, 88), gdje osim toga u prvoj rečenici imamo perfekt, a u drugoj prezent, s tim da je u oba slučaja moguć aktivni transform sa nominativom umjesto lokativa: . . . smernicama koje je dalo Vukovo delo, Vodičko narječje razlikuje samo dva akcenta.

6.4 Ovdje treba prikazati i upotrebu lokativa uz jedan mali broj glagolskih leksema bilo u aktivnim, bilo u pasivnim strukturama, kada transformacija lokativa u nominativ subjekta pretpostavlja i uvođenje nove glagolske predikatske jedinice⁵, čime se omogućava sinonimičnost rečenice-

³ O upotrebi ovih oblika na kolokvijalnom nivou izražavanja u srpskohrvatskom jeziku v. M. Ivić 1962—3, 97. O situaciji u ruskom jeziku govori Švedova 1968, 46—47: . . . остановимся на одной продуктивной для современного русского языка конструкции. В разговорной речи, в малых газетных жанрах, в публицистике сейчас широко употребительны так называемые неопределенно-личные предложения с детерминирующим членом локального значения, соотносительным в то же время с субъектом действия: В райкоме поддержали новатора, В школе с этим парнем намучились, На пленуме обсудили важные вопросы, В колхозе начали сеять, и.т.д. . . . Нормальное место в начале предложения для этих словформ определяется и их системным соотношением с падежом субъекта: Р а и к о м под держал новатора, П л е н у м обсудил важные вопросы, К о л х о з начал сеять, Ш к о л а с этим парнем намучила и т.д.“

⁴ M. Ivić, op. cit., 94.

⁵ J. D. Apresjan govoreći o problemu „modeliranja vladanja jezikom“ smatra da „vladanje jezikom“ podrazumijeva kako vladanje njegovim sinonimičkim sredstvima, tako i sposobnost za „semantičko izvođenje“ (Apresjan 1968, 35).

transforma i izvorišne rečenice, npr.: *Videli smo na gornjem primeru kako mogu postajati načinske svezice* (Bel. 1, 222) → *Gornji primer nam je pokazao kako ...*; odnosno primjer sa nominativom koji se transformira u lokativ (uz obrnutu supstituciju *pokazati* → *vidjeti*) up.: *Prvi pokušaji su pokazali veliki raskorak između grafičkog i zvučnog postojanja stiha* (Đ. Trifunović, Književnost i jezik 3, 1965, 67) → *U prvim pokušajima vidi se veliki raskorak ...*

6.5 Ova upotreba lokativa mogla bi se podijeliti u tri grupe:

I U ovu grupu spada upotreba lokativa koji se javlja u pasivnim rečeničkim strukturama u svojstvu obavezne dopune uz glagol. Ti glagoli imaju regularan odnos V/Vse oblika, tj. V forme sačinjavaju aktivne, a Vse forme pasivne strukture, model $u/na N_1^1 Vpas N_n^2$ ima prema sebi model $N_n^1 V N_n^2$ (*ultravioletne zrake apsorbiraju se u staklu* → *staklo apsorbira ultravioletne zrake*).

II U ovu grupu spada upotreba lokativa u pasivnim (odnosno „neodređeno-ličnim“) rečeničkim strukturama uz glagole koji opet imaju redovan odnos V/Vse formi, ali lokativ u ovom slučaju nema svojstvo obavezne dopune. Ova grupa mogla bi se podijeliti na nekoliko podgrupa:

(a) U ovu podgrupu može se svrstati lokativ upotrebljen kao u prvoj grupi, tj. i ovdje model $(u/na N_1^1) Vpas N_n^2$ ima prema sebi model $(N_n^1) V N_n^2$, s tim što zagrade označavaju da je ovog puta prisustvo lokativa fakultativno, odnosno da njegovo ispuštanje ne povlači za sobom neprihvatljivost iskaza: (*u skupštini*) *je usvojen završni račun* → (*skupština*) *je usvojila završni račun* (uz obaveznu promjenu pozicije enklitičkog oblika *je*). Iako se ne bi mogla u svakom pojedinom slučaju postaviti jasna granica između upotrebe lokativa u vidu obavezne glagolske dopune s jedne, i fakultativnog determinatora podgrupe (a) s druge strane, poređenje odgovarajućih primjera pokazuje da postoji osnova za različitu klasifikaciju.

(b) Ova upotreba lokativa povezana je sa rečeničkim obrascima u kojima u svojstvu glagolske dopune i u aktivnim i u pasivnim strukturama dolazi bilo (1) imenička riječ u nekom kosom padažu ili predložkoj konstrukciji, bilo (2) klauza sa veznikom *da*. Model $u/na N_1^1 Vpas N/da$ ima prema sebi model $N_n^1 V N/da$: (1) *u vijeću se raspravljalo o zahtjevima akademija* → *vijeće je raspravljalo o zahtjevima akademija*, (2) *u izvještaju se kaže da su bili ažurni* → *izvještaj kaže da su bili ažurni*.

III Ova grupa predstavlja upotrebu lokativa koja ovog puta nije uslovljena pasivnom glagolskom strukturom, a promatra se na ovom mjestu zato jer se i ove konstrukcije podvrgavaju transformaciji u nominativ subjekta, pri čemu uz obaveznu supstituciju glagolske lekseme rečenica transform čuva osnovnu informaciju izvorišne rečenice.

Grupa I. Jedan mali broj glagolskih leksema⁶ u pasivnoj upotrebi ima uz sebe lokativ u svojstvu obavezne dopune, a uz spomenute mogućnosti

⁶ Ova upotreba lokativa razmatrala se već uz glagole *odražavati*, *sadržati* i *oličavati* (v. Batistić 1967), a sad se proširuje izvjesnim brojem glagola sličnog sintaksičkog ponašanja.

transformiranja u nominativ subjekta u odgovarajućim aktivnim strukturama. Iako se aktivne strukture smatraju primarnima⁷ a pasivne derivacionima, ovdje je u prvom redu važna mogućnost transformacije u aktivnu strukturu i obrnuto, dok bi, na primjer, zaključak da li je aktivna ili odgovarajuća pasivna struktura u svakom pojedinom slučaju frekventija zahtijevao da se promatra mnogo veći broj primjera. Već ranije je pri analizi ove upotrebe lokativnih konstrukcija spomenuto da se pri transformaciji pasiv → aktiv zadržava ista osnovna informacija (odnosno da lokativ „obavezna dopuna predikata“ prema nominativu subjekta ima odnos „sintaksičke sinonimičnosti“)⁸, što drugim riječima znači da ostaje nepromijenjeno značenje leksičkih eksponenata u nuklearnim pozicijama i pasivnih i odgovarajućih aktivnih struktura.

Ova grupa obuhvata slijedeće glagolske leksičke jedinice: *registrirati*, *apsorbirati*, *resorbirati*, *rastvarati*, *kršiti*, *očitovati*, *ispoljavati*, *izražavati*, *manifestirati*, *okupati*, *razvodnjati*, *razočarati*, *prevartati*. Up.:

Ali se tok kontrasta registruje *na filmskoj traci* od 16 ili 35 mm (Radiol., 168). —

... npr., zraci talasnih dužina od 5 Å *apsorbovaće se u istoj materiji* (Isto, 203). —

Deo zračne energije koji biva *apsorbovan u materiji* troši se na izbacivanje elektrona (Isto, 202). —

Barijum-sulfurikum se ne *resorbuje u ogranim* za varenje (Isto, 169). —

Barijum-sulfurikum ... ne *rastvara se u vodi* (Isto, 169).

Druga barijumova jedinjenja *rastvaraju se u vodi* (Isto, 169).

On je skakao od same pomisli da se ti nježni zglobovi *krše u njegovim prstima* (Andr., 9). —

U zaboravu se, mislim, i očituje radost životna (Ivan., 10). —

... *u radu* Saveza komunista ispoljile su se i neke slabosti (Aktuelni problemi, 49). —

... poznati inflatorni jaz koji se *ispoljava u pojačanoj oskudici i porastu* cena poljoprivrednih proizvoda (Ekon., 205). —

Osjećaj stidljivosti *ispolji se u nagloj kretnji* ruke („ispoljiti se“, Rječnik Matica 1967). —

Taj patriotizam najviše se *manifestuje u težnji* da se ovde, u zaostaloj zemlji, u interesu naroda koriste dostignuća nauke i kulture ... (A. Radenić, Istorijski časopis VII, 1957, 148). —

Nesumnjivo je da se fenomen stabilnosti *izražava u kretanjima* materijalne proizvodnje⁹ (Ekon., 203). —

⁷ Chomsky 1957, 77—9.

⁸ Batistić 1967, 29—30.

⁹ U nekim slučajevima pri aktivnoj transformaciji došlo bi u obzir pregrupiranje elemenata: Nesumnjivo je da se fenomen stabilnosti *izražava u kretanjima* materijalne proizvodnje → Nesumnjivo je da *kretanja* materijalne proizvodnje *izražavaju* fenomen stabilnosti.

... nego jezik čitave narodne kulture ... dakle svega onoga u čemu se izražava kultura jednog naroda (Jonke, 184). —

Sva zloba čovjeka ..., izražena je u tim očima (Lal., 12). —

Ali ta shematičnost ... treba da bude uvijek okupana u svježem dahu suvremenog jezika (Jonke, 185). —

(Književni jezik) ... ne može se i ne smije ni razliti ni razvodnjati u novostima u tolikoj mjeri da to nanosi štetu ... (Isto, 191). —

... život manastirski, u kojem se Dositej ljuto razočarao (T. Ostojić, D. Obradović u Hopovu, 1907). —

Prevario sam se i razočarao u mnogo čemu (Književne novine, 1. II 1969, 16). —

Potrebno je napomenuti da se lokativ nalazi u svojstvu obavezne dopune uz neke glagole u gornjim primjerima prvenstveno zbog prirode imeničke lekseme u poziciji subjekta u pasivnoj rečeničkoj strukturi, up. „Ali ta shematičnost ... treba da bude uvijek okupana u svježem dahu suvremenog jezika“. „Shematičnost ... treba da bude uvijek okupana“ ne predstavlja potpun odnosno prihvatljiv iskaz, dok se uvođenjem imenice za živo u poziciju subjekta dobija prihvatljiv iskaz, up. „Dijete treba da bude uvijek okupano“. Slično je u slučaju primjera „književni ... jezik ... ne smije se ni razliti ni razvodnjati“ koji je neprihvatljiv za razliku od „mlijeko se ne smije ... razvodnjati“. Moglo bi se reći da je i iskaz „Prevario sam se i razočarao“ prihvatljiv i bez dopune „u mnogo čemu“, s tim što je oslanjanje na kontekst onda još veće. I drugi primjeri ispoljavali bi razne stepene prihvatljivosti u slučaju ispuštanja lokativne dopune, što ovisi i od glagolske lekseme u pitanju, i od prirode leksičkog eksponenta u poziciji subjekta pasivne strukture. U ovu grupu glagola mogle bi se uvrstiti i lekseme *gušiti* (*ugušiti*), up.: *O, kako te žalim! Gle, suze me guše* (M. Rakić, Dolap, stih 17), *Ugušili biste se u vlastitom siromaštvu* (Ivan., 17), pošto ovakva upotreba u prenesenom smislu zahtijeva da se iskaže pojam koji je u direktnoj vezi sa akcijom i u aktivnoj i u pasivnoj strukturi.

Sada bi se mogla iznijeti i upotreba lokativa kao obaveznog konstituenta uz glagol *biti*, takođe u korelaciji sa nominativom subjekta, ovoga puta uz neophodno prisustvo nekog pridjeva ili priloga. Leksički eksponenti u poziciji lokativa mogu biti bilo imena gradova, naselja, zemalja, bilo imenice kao sastanak, putovanje i sl. U pitanju su rečenice tipa *Na Ohridu je skupo*, *Na sastanku je burno*, *U Londonu su zabrinuti*. U prva dva slučaja mogući su transformi u kojima preobraćanje lokativa u subjekatski nominativ povlači za sobom i prelaz priloga u odgovarajući predikatski pridjev, up. *Ohrid je skup*, *Sastanak je buran*. U trećem primjeru, kad je uz lokativ pridjev u predikatu redovno u množini, odgovarajući transform obično zahtijeva pridjev u jednini, up. *London je zabrinut*. Treba primijetiti da se u rečeničkim obrascima prvog tipa radi o troškovima ili načinu života, boravka (*Tuzla je dosadna*, tj. život, boravak u Tuzli je dosadan), u onima drugog tipa o izvjesnim osobinama neke akcije, aktivnosti (*na konferenciji je bučno*), dok je u trećem slučaju u pitanju obično izvjestan krug ljudi, često pred-

stavnika vlasti čiji se stav u vezi sa nekim događajima iznosi (v. dalje, grupa II, o sličnom tipu lokativnih konstrukcija). Što se tiče predloga — u pitanju su *u* i *na*, izbor je uslovljen značenjem imeničkih leksema obilježenih lokativom. Tako bi primjer *Na Ohridu je skupo* mogao imati predlog *u* uz promjenu značenja, tj. umjesto jezerskog područja *u Ohridu* ukazuje da je u pitanju mjesto Ohrid.¹⁰ U strukturama tipa *na času* javlja se predlog *na*, dok uz imena gradova, država i sl. obično dolazi *u*. Primjeri pokazuju da nominativni transformi u svim slučajevima imaju isti obrazac, up. *Ohrid je skup*, *čas je zabavan*, *London je zabrinut*, i potklasifikacija se vrši prema obrascima rečenica sa lokativom. U analiziranom materijalu nisu zapažene sve strukture o kojima je riječ, ali se može reći da su primjeri koji se iznose sasvim uobičajeni.

(a) Model *u/na N_l je Adv* ima prema sebi model *N_n je Adj*, up.:

- (1) *U Lovranu je nešto skuplje* (Pol. 19072, 8). — Još je jeftinije *u Ivanjici* (Isto, 8). —
- (2) *Na početku je teško*. — *Na konferenciji je bučno*. — *Na putovanju je bilo naporno*. — *Na pregledu je mučno*. — *Na predavanju će biti dosadno* itd.

(b) Model *uN_l su Adj* ima prema sebi model *N_n je Adj*, up.:

U Slovenji nisu zadovoljni rješenjem. — *U zvaničnim krugovima zabrinuti su zbog prekida pregovora*. —

Mogu se zamisliti odgovarajuće rečenice-transformi u kojima je lokativ prešao u poziciju subjekta u nominativu, npr.:

- (a) (1) *Lovran je nešto skuplji*. — Još je jeftinija *Ivanjica*. —
- (2) *Početak je težak*. — *Konferencija je bučna*. — *Predavanje će biti dosadno*. —
- (b) *Slovenija nije zadovoljna rješenjem*. —

Može se iznijeti i nekoliko primjera (b) tipa sa nominativom subjekta koji se transformira u lokativ (uz ostale neophodne izmjene u rečeničkoj strukturi), up.:

¹⁰ Poznata je uslovljenost izbora predloga *u* odnosno *na* uz geografska imena naseljenih mjesta s jedne strane, a istoimenih otoka s druge: *bio sam u/na Korčuli* (Hraste 1954, 70—2). I polisemičnost niza drugih imeničkih leksema očituje se u javljanju predloga *u* ili *na*. Takve su, na primjer, imenice *zemlja*, *mjesto*, *svijet*, *selo*, *scena*, *slika* itd. Up.: Ovdje, *na zemlji* sudit ćemo mi, a bog će gore (Bož., 15). — *Na zemlji* je ležao Anikin leš (Andr., 267). — *U zemlji* kao što je naša, gde je danas 10% radnog stanovništva nezaposleno . . . (Student, 18. VI 1968, 4). — *Na tom zloglasnom mjestu* vozači . . . ne vole da gledaju oko sebe (Lal., 9). — *Podsjećate me na jednog preprodavača ribe u mome mjestu* (Marin., 100). — Čudne se stvari događaju *na svijetu* (Ivan., 23). — . . . da bi iznošenje ovih razloga bilo veoma nepopularno *u svetu* (Pol., 24. VIII 1968, 2). — *Žene, koje i na selu stvaraju dobar ili rđav glas, govore su . . .* (Andr., 205). — *U selu* koje ima dvadesetak prosvetnih radnika . . . (Pol. 19072, 7). — *Na sceni, dolazeći preko terase, pojavio se Aretej* (Krl., 90). — . . . a *u sceni* zbog koje je osuđena leži . . . (Pol. 19072, 11). — *Na slici* se vidi naselje (Pol. 19072, 6). — . . . i tamo gdje *u prvij slici* stoji papinska apoteka, vidi se . . . (Krl., 882). — Nekad postoji podudarnost sa situacijom u ruskom jeziku. Takav je, na primjer, slučaj u pogledu leksema *mjesto*, *svijet* itd., v. Pete 1964, 67—76.

Slovenija je sposobna da u tom pogledu zauzme jasan i čvrst stav (Pol., 29. VI 1968, 7). — Prema pisanju lista zvanični krugovi zadovoljni su rezolucijom. (Pol., 27. III 1968, 1). — Ankara zadovoljna povratkom Denktaša na Cipar (naslov) (Vjesnik, 3. IV 1968, 2).

Grupa II. Na početku je spomenuto da se glagolske lekseme uz koje se javlja lokativ koji sada nema svojstvo obavezne glagolske dopune, već ispuštivog mjesnog determinatora, nalaze bilo u pasivu, što je običnije (i to češće u obliku refleksivnog nego pravog pasiva), bilo u trećem licu množine.¹¹ Same imeničke lekseme obilježene lokativom imaju često značenje različitih ljudskih zajednica ili organizacija (u prvom redu radnih i političkih) — kad je u pitanju lokativ uz treće lice množine to su vjerovatno jedini leksički eksponenti, zatim to mogu biti neke ljudske aktivnosti (diskusija), djela (rječnik), sredstva informacije itd.¹² U većem broju slučajeva, u krajnjoj liniji vršilac radnje je čovjek (— neodređeni broj ljudi, rjeđe pojedinac) kao član nekog upravnog tijela, radne zajednice itd., stanovnik nekog područja, naselja i sl., učesnik diskusije ili konferencije, autor nekog djela (rječnika, izvještaja, proglašenja, dokumenta itd.). Imena glavnih gradova ili zemalja, obilježena nominativom u aktivnim odnosno lokativom u pasivnim strukturama, mogu označavati nekad članove vlade, nekad uže ili šire političke krugove, neodređeni broj stanovnika uopće.

Ako se razmotre primjeri sa glagolom *smatrati* u pasivnoj i aktivnoj formi

Zbog toga u <i>Izvršnom veću</i> Crne Gore smatraju . . . (Pol. 19072,5)	<i>U Moskvi</i> se smatra da Džonsonova poruka donosi još jedan poen (Pol., 20. I 1968, 1)	<i>Vijeće</i> smatra da bi takva izjava bila preuranjena (Vjesnik, 8. V 1968, 2)
--	--	--

vidimo kako se u slučajevima . . . u *Izvršnom veću* . . . *smatraju* i *Vijeće smatra* . . . može lokativ odnosno nominativ zamijeniti sa izrazom „članovi + genitiv“ uz aktivnu formu glagola: „Zbog toga članovi Izvršnog veća Crne Gore smatraju“ . . . i „Članovi vijeća smatraju“ . . . U primjeru *U Moskvi se smatra* . . . u pitanju je neodređeni broj političara predstavnika vlasti ili članova vlade čije se mišljenje iznosi. Isto tako Vse struktura sa lokativom *Zemljotres se osetio u selima na Šar-planini* (Pol., 4. XI 1968, 5) ima prema

¹¹ Niže će se vidjeti da broj glagolskih leksema koje se javljaju u trećem licu množine uz lokativ nije velik (bez obzira na to što bi se s druge strane moglo tvrditi da se, ukoliko je u pitanju razgovorni jezik radi o prilično visokoj frekvenciji upotrebe). Aktivnost ovog glagolskog oblika zahtijeva objekt u akuzativu i u „neodređeno-ličnoj“ konstrukciji uz lokativ (*U preduzeću odbacuju optužbu* . . . (→ *U preduzeću se odbacuje optužba* . . .) → *Preduzeće odbacuje optužbu*).

¹² Spisak imenica koje se javljaju u pasivnim (ili neodređeno-ličnim) strukturama kao konstrukcije u/naN_I, odnosno kao nominativi subjekta u aktivnim strukturama: jezik, govor, područje (govorno); štampa, rječnik, gramatika, film, dokument, zakon, odredba, stav, član, propis, ustav, program, proglašenje, izvještaj, saopćenje, članak, zaključak, rezolucija, teza, poruka, formulacija; nazivi novina i publikacija, radio; teorija, praksa; skupština, konferencija, sjednica, plenum, zbor, skup, vijeće, savjet, sabor, parlament, diskusija; sredina, društvo, strana, oblast, kolektiv; imena gradova, država i ustanova.

sebi aktivni glagolski oblik uz subjekt *stanovnici sela*: *Zemljotres su osetili stanovnici okolnih sela, kao i sela u dolini reke Radike* (Isto, 5), (up. → *Zemljotres se osetio u okolnim selima* . . .). I u slijedećim primjerima, u aktivnoj strukturi uz nominativ subjekta, odnosno pasivnoj uz lokativ: *Kasaba je sada govorila samo o protinom sinu* (Andr., 241) i *U kasabi . . . govori se da Anika nije mirna ni zadovoljna* (Isto, 257) postoji mogućnost zamjene *kasaba/u kasabi* sa *stanovnici kasabe/ljudi u kasabi* uz pluralizaciju glagola u prvom slučaju, prelaz u aktiv i pluralizaciju prema subjektu u drugom.

Ovdje bi se moglo navesti još nekoliko primjera:

U Sloveniji očekuju realna sistemska rješenja (Pol., 27. III 1968, 7) —

U radnim organizacijama ističu se zahtevi... (Aktuelni problemi, 35)

. . . a upravo u prvoj polovini XIX v., . . . *Zagreb se zainteresovao za katolike jekavce* . . . (P. Iv., 23) —

da bi se pokazalo da i u slučaju rečenica sa lokativom (koji se transformira u nominativ subjekta) i u slučaju aktivnih struktura uz nominativ subjekta (koji se može preobratiti u lokativ), glagolska radnja ima kao vršioce izvješan broj ljudi, zainteresiranih i obaviještenih stanovnika Slovenije ili članova radnih organizacija u prva dva slučaja, odnosno nekih pripadnika zagrebačkih književnih krugova¹³ u trećem slučaju.

U velikoj većini slučajeva u pitanju je lokativ sa predlogom *u*. Samo uz mali broj imenica javlja se *na* i tada mogu biti, na primjer, u pitanju imenice sa značenjem nekog zasjedanja, skupa i sl. tako da postoji mogućnost uvođenja izraza *u toku*:

Program još nije usvojen, o njemu se vodi diskusija *na plenumu* (Vjesnik, 3. IV 1968, 2). —

Na osmoj partijskoj konferenciji je odlučeno da zagrebačka partijska organizacija . . . (Pol., 12. III 1968, 1). —

U svakom slučaju, *današnja sednica* predsjedništva pokazala je da ekonomski problemi brzo dolaze u središte razmatranja (Pol., 27. III 1968, 3). —

Može se spomenuti da se u slučaju primjera „*sjednica . . . je pokazala . . .*“ vidi kako i lokativni transform: . . . *na sjednici predsjedništva pokazalo se da . . .* i transform s izrazom *u toku + genitiv*: . . . *u toku sjednice predsjedništva pokazalo se da . . .* zahtijevaju Vse rečeničku strukturu. Poseban slučaj predstavlja leksema *skupština*.¹⁴ Tako se za primjer . . . *prihvaćen je predlog da skupština razmatra pitanje . . .* (Pol., 29. VI 1968, 7) može reći kad se

¹³ Moglo bi se reći da se u slučaju nominativa radi o metonimizaciji imena *gradova, država, ustanova* itd., dok je u slučaju lokativa u pitanju elipsa lekseme (*neki ljudi*). V. Ružička 1966, 72.

¹⁴ U pitanju je, u stvari, višeznačnost imenice *skupština* koja ima (1) značenje organa vlasti i (2) značenje nekog zasjedanja. Izbor *u* ili *na* ovdje kao i uz izvjesne druge polisemične imeničke lekseme (v. napomenu 10) pokazuje koje je značenje u pitanju.

promatra ovako odvojen od konteksta da ima u pasivnom transformu bilo *na + l*: ... *da se na skupštini razmatra pitanje*, tj. u toku skupštine (zasjedanja), bilo *u + l*: ... *da se u skupštini razmatra pitanje*, kad se ne misli na značenje posebnog zasjedanja već na aktivnost u skupštini (članova skupštine), pa izostaje i mogućnost unošenja *u toku*. (Tako u primjeru: ... određeni su saveznim Zakonom ... koji je donela Savezna narodna skupština na sednici od 20. i 21. novembra 1959. godine (Pravo, 4) pasivni transform ima oblik: ... Zakonom koji je donesen u Saveznoj narodnoj skupštini ...)

Primjeri za podgrupu (a):

čuvati

... *da govori* navedenog područja čuvaju starije stanje (A. Peco, Književnost i jezik 3, 1965, 29). —

I *u govoru* Hrvata u Nardi ... čuva se troakcenatski sistem (P. Iv., ZbFL IV/V, 120). — *U tom se dijalektu* sporadički čuva je (D. Brozović, ZbFL IV/V, 54). — Konstatacija da se *u tim područjima* čuva dvoakcenatski sistem (M. Hraste, ZbFL I, 85). — Ostaci ... sistema čuvaju se i *u govoru* katolika (Isto, 86). —

upotrebljavati

Poznato je da *većina jezika* upotrebljava mesto ličnih glagolskih oblika glagolske imenice (Bel. 1, 192). — Kada *francuski savremeni jezik* upotrebljava *de* i *à* ... (Isto, 135) — *Ruski jezik* upotrebljava u takvim slučajevima prefikse (I. Grickat, JF XXII, 122). — *Stari srpskohrvatski* upotrebljava sasvim redovno ... instrumental funkcije omogućivača (M. Iv., 30). —

(slovenski jezici) *U njima* se lokativ upotrebljava samo sa predlozima (Bel. 1, 70). — Ako se *u kineskom jeziku* ta „veliki“ može upotrebiti i kao imenica ... (Isto, 86). — Kada se *u afričkim bantu-jezicima* upotrebi partikula ... onda je to opet princip fleksivnih jezika... (Isto, 135). — *U današnjem književnom jeziku* on se i ne upotrebljava (I. Grickat, JF XXII, 101). —

graditi

Svi indoevropski jezici ... grade glagole od imeničkih i pridevskih reči (Bel. 1, 166). —

U nemačkom se jeziku tako grade glagoli s nastavkom slabe glagolske promene od imenica i prideva (Isto, 166). —

razvijati

Takvih je partikula bilo vrlo mnogo, a i danas ih ima u onim jezicima koji nisu razvili fleksiju (Isto, 75). — Oni jezici, koji su razvili član, pošto se supstantizovanim pridevom npr. upućuje na imenicu, dodaju još član (Isto, 155). —

U mnogim jezicima iz te se funkcije razvio i promenljivi oblik infinitiva kao samostalne reči (Isto, 46). — ... što su se na nekom geografskom području razvile *u strukturno istom jeziku* neke različite

jezične osobine (Jonke, 189). — Treba napomenuti da se upotreba socijativne konstrukcije . . . razvija poglavito u savremenom srpsko-hrvatskom (M. Iv., 181). —
razlikovati

Takvi jezici razlikuju gotovo uvek dve osnovne grupe slučajeva (M. Iv., 46). —

U vodičkom narječju razlikuju se samo dva akcenta (M. Hraste, ZbFL I, 88). —
navoditi

Rečnici navode neknjiževno značenje „roditi se“ (I. Grickat, JF XXII, 74). — Istina, *RJA* ga navodi samo kao imperfektivan (Isto, 84). —

Tako se u čl. 128 . . . kao punovažan osnov . . . navodi rešenje da-vaoca stana (Pravo st., 7). — Ovde dajemo, prvo, one glagole koji su navedeni u *Vukovom rečniku*¹⁵ kao dvovidski (I. Grickat, JF XXII, 93). — *U rečnicima* se navodi kao imperfektivan (Isto, 73). —
obilježavati

. . . što posle njega tvrdi i *Rečnik Broza-Ivekovića* (*koji* jedino značenje audire obeležava kao imperfektivno) (Isto, 81). —

Drugi glagol obeležen je u *RJA* kao dvovidski (Isto, 77). —
zabilježiti

. . . da sada prvi put objavljuje dosad nepoznati datum smrti Stanojevića, koju po njemu čak nije zabeležila ni *tadašnja štampa* (A. Radenić, Istorijski časopis VII, Bgd. 1957, 146). —

U RJA je zabeležen kao dvovidski (I. Grickat, JF XXII, 80). —
prikazivati

Film na zanimljiv i uvjerljiv način detaljno prikazuje život jedne komune u uvjetima rata i mobilizacije za odbranu zemlje (Vjesnik, 5. IX 1968, 4). —

U tom se filmu na zanimljiv, odmjeren i uvjerljiv način . . . detaljno prikazuje život jedne naše komune u uvjetima rata i mobilizacije za odbranu zemlje . . . (Isto, 4). —
predvidati

Ustav ne predviđa institut nacionalizacije (Pol., 11. IV 1968, 5). —
. . . *program* vlade predviđa snažniju ulogu tržišta (Pol., 25. IV 1968, 2). —

U st. 3 predviđa se kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela (Pravo, 23). — *U tezama* . . . predviđa se radikalno reformisanje sadašnjeg sistema (Pol., 27. III 1968, 7). — *U zakonskom propisu* predviđena

¹⁵ Kad se umjesto naziva djela nekog autora, npr. Vukov rječnik (odnosno uopćeno *Vukovo djelo/Vukova djela*) navodi samo ime autora *kod*, odnosno u uz genitiv imena dolazi umjesto u uz lokativ: *Kod Vuka* se navodi kao *impf. glagol* (I. Grickat, JF XXII, 82) (v. gore primjer sa lokativom).

su sledeća krivična dela (Pravo, 20). — *U ovom članu predviđena su dva krivična dela (Pravo, 21). —*

potvrđivati

Zajednički dokument, koji je tom prilikom donesen to potvrđuje (Pol., 22. VIII 1968, 1). —

... ne može da se razvija i da se *u društvu* potvrđuje kao vodeća snaga (Aktuelni problemi, 50). —

izglasati

Zbor je izglasao unapred pripremljenu listu kandidata (Pol., 25. IV 1968, 5). —

Neuspjesi rezolucija ... koje su prije nekoliko godina izglasane i *u Saboru* i *u Saveznoj skupštini* (Vjesnik, 1. IX 1968, 8). —

davati

Odavna već *školska gramatika* daje deci praktična uputstva (M. Iv., Književnost i jezik 1, 1963, 20). —

U svim turističkim mestima daju se znatni popusti (Pol. 19072, 8). — *U članku* su date specifikacije koje se odnose na Čehoslovačku (Pol., 20. VII 1968, 3). —

riješiti

Danas, barem u većini evropskih država, nije potrebno dokazivati da i strukturalna lingvistika može proučavati povijest nekog sistema ... pa nema smisla gubiti vrijeme u pitanjima koja je *jezična teorija* i *praksa* već podavno riješila (Ž. Muljačić, ZbFL X, 189). —

... da se trenutne teškoće *u pojedinim sredinama* rešavaju na račun ... (Aktuelni problemi, 49). — Ako još k tome dodamo da se ... stručna i naučna terminologija zasebno rješavala *na svakoj* od tih dviju strana (Jonke, 190). —

odrediti

Definiciju porodične stambene zgrade odredio je *Zakon* o nacionalizaciji u čl. 2 (Pravo st., 11). —

Kod nas zadatak krivičnog prava i krivičnog zakonodavstva je određen *u članu 1*. Krivičnog zakonika (Pravo, 4). — ... kako je već određeno *u Zakonu* o nacionalizaciji (Isto, 11). —

regulisati

Zakon o stambenim odnosima reguliše osnovna prava (Pravo st., 3). — *Te odredbe* detaljno regulišu postupak i određuju uslove (Isto, 8). —

Upravljanje takvom zgradom regulisano je detaljno *u čl. 99—104* ovog zakona (Isto, 11). —

nagovještavati

(*Program vlade*) *On* nagovještava koje mere ... vlada namerava da prezentira Parlamentu (Pol., 25. IV 1968, 2). —

Ono što je u *Pismenici* bilo nagovešteno u nekoliko redaka, Rječnik je sproveo u praksi, s napomenutim razlikama u liku slova *j* i *dj* i kompletirano uvođenjem slova *dž* (P. Iv., 65). —
priznati

... stekne višak ... iznad onoga što mu čl. 2 Zakona o nacionalizaciji priznaje (Pravo, 9). —

No može se raditi i o čitavim grupama koje smatraju da u *kolektivu* nisu dovoljno priznate (Nov., 24). —
utvrditi

Ovaj član utvrđuje načelo društvenog upravljanja (Pravo, 10). —

U stavu 2. utvrđuje se obaveza opštine (Isto, 6). — *U jezičkoj praksi* već se utvrdilo da u pridevu „apotekarski“ leži aluzija na skupoću (I. Grickat, NJ XI, sv. 3—4, 1961, 79). —
pominjati

Proglas takođe pominje i akcioni program (Pol., 22. VIII 1968, 21). —

U programu se jedva pominje kontrola i uticaj proizvođača (Pol., 25. IV. 1968, 2). —

usvajati

Skupština Jugoslovenske zajednice socijalnog osiguranja usvojila je ... završne račune (Vjesnik, 21. II 1968, 1). —

... jer se liste onih kojima je najpreči novac usvajaju na *zborovima* studenata (Pol., 25. IV 1968, 5). —
osudivati

Osma konferencija osudila je nosioce jedne i druge frakcije u rukovodstvu pokreta (Pol., 21. III 1968, 2). —

U zaključcima se posebno oštro osuđuju ... (Pol., 5. VI 1968, 7). —

ocjenjivati

Sadašnju ... aktivnost *plenum* ocjenjuje kao stvaralačku, spontanu i masovnu (Vjesnik, 3. IV 1968, 2). —

Proteklo razdoblje ocjenjuje se u *izvještaju* kao jedno od najznačajnijih (Vjesnik, 20. III 1968, 6). —
objavljivati

„*Al ahram*“ takođe objavljuje izjave dvojice rukovodilaca (Pol., 27. III 1968, 1).¹⁶ —

Ta recenzija ... bila je objavljena u *Oesterreichischer Beobachter-u* za 1818, i u *Davidovićeovim Novinama serbskim* (P. Iv., 50). —

¹⁶ Upotreba imena novina u nominativu subjekta umjesto imena autora izgleda prilično uobičajena. Uz naziv nekog lista mogu se naći slijedeće glagolske lekseme: list piše, objavljuje, kaže, polemische, otpužuje, tvrdi, smatra; u listu se ističe, naglašava, primjećuje, osvvrće, razmatra itd.

Zakon je objavljen u „*Službenom listu FNRJ*“, br. 47/59 (Pravo, 4). —

Do sada su se svi glagoli iznosili naporedo u aktivnoj i pasivnoj formi tako da se u svakom slučaju neposredno mogla zapaziti mogućnost primjene aktivne odnosno pasivne transformacije, a na taj način i korelacija nominativa subjekta aktivnih sa lokativom pasivnih struktura. Izvjestan niz primjera, međutim, nađen je sa glagolima bilo samo u aktivnoj, bilo samo u pasivnoj formi, ali se i sad radi o strukturama sa istim mogućnostima transformacije pošto su u svakom slučaju nađene ili iste imeničke lekseme, ili lekseme slične semantike i u poziciji subjekta u nominativu uz neku aktivnu formu glagola, i u poziciji lokativnog determinatora uz neki glagol u njegovoj pasivnoj formi.

Up.:

Skupština je imenovala i sekretarijat od 13 članova (Vjesnik, 20. II 1968, 2). —

Na skupštini je izabran i nadzorni odbor (Isto).

Ima još jedna vrsta odnošajnih reči na koju *dosadašnja gramatika* nije obraćala dovoljno pažnje, a koju *savremena gramatika* katkada precenjuje (Bel. 1, 74). —

U slovenskim je gramatikama nedovoljno obrađena kategorija instrumentala uzroka (M. Iv., 69). —

Italija, koja se ranije suprostavljala sporazumu ... sada pozdravlja novi nacrt sporazuma (Pol., 20. III 1968, 1). —

U Poljskoj je sa nelagodnošću primljena osuda Italijanske i Francuske komunističke partije (Pol., 7. IX 1968, 4). —

Potrebno je ipak naglasiti da pojedine imeničke lekseme vjerovatno imaju mogućnost kombiniranja sa ograničenim brojem glagola. Postoji takođe vjerovatnoća da imenica u nominativu kao svoj glagolski predikat favorizira jedan niz glagolskih leksema, dok u obliku lokativa u pasivnoj predikatskoj strukturi dolaze drugi glagoli.¹⁷

Primjeri aktivnog N_n^1 *V* N_n^2 tipa:

prihvatiti

Skup je na kraju prihvatio proglas Saveza komunista zagrebačkog sveučilišta (Vjesnik, 6. III 1968, 2). —

podržavati

Proglas upućen građanima Čehoslovačke ... podržava, inače, političku liniju koju je KP Čehoslovačke usvojila (Pol., 22. VIII 1968, 2). —

¹⁷ U „Politici“ od 11. IV 1968. godine na str. 4 iznosi se program KP Čehoslovačke. Uz nominativ nalaze se slijedeći glagoli: (program) traži, zahtijeva, predlaže, za laže se, ukazuje, odbacuje; uz lokativ: (u programu) se kaže, navodi, zahtijeva, ističe i navođuještava.

potvrđivati

I zaista u uslovima inflacije izgledalo je kao da *praksa* potvrđuje predrasudu ... (Ekon., 258). —

razmatrati

Skupština je u popodnevним časovima počela da razmatra kretanje u privredi (Vjesnik, 20. III 1968, 5). —

donositi

(*međuopštinska konferencija*) *Ona* neće donositi odluke o ponašanju opštinskih organizacija (Pol., 4. IV 1968, 5). —

odbaciti

Kako javlja AFP, *Parlament* je odbacio predlog manje grupe poslanika (Pol., 27. III 1968, 1). —

verificirati

Gotovo sve stavove koje su komitet i njegovi organi u raznim prilikama donosili *praksa* je verificirala kao politički ispravne (Vjesnik, 20. III 1968, 5). — *Savezno veće* je ... verificovalo mandat saveznom poslaniku (Pol., 11. IV 1968, 5). —

proučiti

Šabić je rekao da će *Savezno izvršno veće* posebno proučiti mere za dalju stabilizaciju cena stanova (Pol., 11. IV 1968, 5). —

usvojiti

Predstavnički dom američkog kongresa usvojio je danas Zakon ... (Pol., 11. IV 1968, 5). —

podržati

Izraelski Parlament podržao je vojnu politiku izraelske vlade (Pol., 27. III 1968, 1). —

nadoknaditi

A srpskohrvatski jezik nadoknađuje taj nedostatak time što stvara dvoaspektnost (I. Grickat, JF XXII, 117). —

nazivati

Ovamo idu one reči koje i *naša gramatika* naziva umetnutim (Bel. 1, 74). —

postaviti

Ova odredba postavlja načelo da brigu za dodeljivanje stanova ... snose i pravna i fizička lica (Pravo st., 8). —

osvijetliti

Diskusija je osvijetlila aktuelne probleme samoupravljanja iz niza aspekata (Pol., 21. I 1968, 1). —

ukazivati

Značajnu je pažnju *Savez komunista* ukazivao kulturnoj politici u gradu (Vjesnik, 20. III 1968, 1). —

stavljati

Savez komunista Makedonije stavljao je poentu na vlastite snage (Isto, 20. III 1968, 3). —

namjenjivati

I zaposlenosti *rezolucija* namjenjuje bolje dane (Isto, 2. IX 1968, 2). —
donijeti

O proslavi *Sabor* će na narednom zasjedanju donijeti posebnu odluku, čiji je nacrt bio predmet na sjednici Predsjedništva Sabora (Isto, 6. III 1968, 1). —

Primjeri pasivnog *u/na* N_1^1 , *Vpas* N_n^2 tipa:

ponoviti

U diskusiji o privredi i privrednoj reformi ... uglavnom su ponovljeni ili razrađenije izraženi stavovi ... (Vjesnik, 3. IV 1968, 2). —

pridavati

Usvajanju ovih predloga *u Džakarti* se pridaje izuzetan značaj (Pol. 19072, 2). —

zatvarati

... i posebno reforma jasno je pokazala da se *u Savezu komunista* zatvara perspektiva onim članovima ... (Aktuelni problemi, 50). —

ostvariti

... jedan od razloga što su ove godine ostvareni visoki prinosi i *na privatnim imanjima* (Pol. 19072, 5). —

proizvesti

... kapitalisti neke oblasti ne realizuju onaj višak vrednosti koji je *u njihovoj oblasti* proizveden (Ekon., 260). —

formirati

A administrativno fiksiranje cene koja je niža od one koja bi se formirala *na slobodnom tržištu*, ozakonilo je neravnotežu (Isto, 264). —

potvrditi

Veliki značaj štampe ... potvrđen je *u angažovanosti* štampe u sprovođenju reforme (Aktuelni problemi, 56). —

označavati

... pa se njeni zadaci u tom domenu bliže označavaju *u st. 3* (Pravo, 6). —

uvjeravati

U saopštenju Ministarstva uverava se partija da će snage bezbednosti obavljati dužnost ... (Pol., 18. III 1968, 1). —

U ovim drugim internim rezolucijama, iznose se zahtevi ... (Pol., 27. III 1968, 1). —

propisati

Bliže odredbe . . . propisane su u *daljim odredbama* ovog zakona, kao i u *propisima* narodnih odbora (Pravo st., 8). —
razraditi

Načelo postavljeno u ovoj odredbi konkretno je razrađeno u *odredbama* čl. 46—61 (Isto, 8). —
tražiti

U *poruci* sa sastanka . . . traži se povlačenje trupa (Pol., 22. VIII 1968, 6). —
zahtijevati

U *poruci* se zahteva obustava provokacija (Pol. 19072, 2). —
povesti

Povede li se u *nekom društvu* razgovor o raspoloženjima, većina će ljudi pokazati živ interes (Nov., 30). —
sačuvati

Omladina treba da spozna . . . da je u *jeziku* sačuvana sva mudrost i neprocjenjiva ostvarena ljepota starijih generacija (Jonke, 179). —
definisati

To znači da se u *jednoj pozitivnoj formulaciji* stabilnost definiše kao odsustvo ekonomskih fluktuacija (Ekon., 201). —
podržavati

U *rezoluciji* se . . . podržava stav Izvršnog komiteta (Pol., 5. VI 1968, 1). —
primiti

U *Ankari* je primljena s velikim zadovoljstvom vijest . . . da je ciparska vlada . . . (Vjesnik, 3. IV 1968, 2). — . . . da je u *tamošnjim američkim i južnovijetnamskim krugovima* odgovor Hanoja „primljen sa iznenađenjem“ (Pol., 4. IV 1968, 1). —
izražavati

U *obično dobro obaveštenim krugovima* glavnog grada Francuske izražava se mišljenje da bi . . . (Pol., 25. IV 1968, 3). —
postignuti

Uostalom, značajni rezultati . . . već su postignuti u *Americi* i *SSSR* (Pol. 19072, 9). —
izdvojiti

U *Crnoj Gori* će se iduće godine izdvojiti sredstva veća za 23 odsto nego u ovoj godini . . . (Pol. 19072, 5). —
raditi

Ono što se sad radi u *Kini* pod zastavom kulturne revolucije . . . nema ničeg zajedničkog . . . (Pol. 19072, 1). —

preduzeti

U Rumuniji su takođe preduzete mere za odbranu zemlje (Pol., 22. VIII 1968, 3). —

govoriti

... da se i drugdje u Predgovoru pojavljuje znatan broj reči kojih nema u samom rečniku, dakle takvih koje se nisu govorile *u narodu* (P. Iv., 53). — Naravno, ova je podela nepotpuna, jer u njoj nema reči o dijalektima koji se ne govore *u Vojvodini* ili *u Srbiji* prvog ustanka (Isto, 51). —

dovoditi

... ali se *u ovašnjim političkim krugovima* njegova ostavka dovodi u vezu ... (Vjesnik, 10. IV 1968, 1). —

izvesti

U narodnom pozorištu „Joakim Vujić“ izveden je „Kir-Janja“ (Pol. 19072, 11).¹⁸

odbaciti

Primedbe da su ove rafinerije suviše, *u „Naftagasu“* odbacuju (Isto, 5). —

zvati

U to vreme zvali su me *u porodici* tvojim velikim obožavaocem (Bih., 118). —

(b) Kao što je navedeno (grupa II (b), str. 65) u ovu podgrupu spada upotreba lokativa u svojstvu ispuštivog determinatora uz pasivnu odnosno neodređeno-ličnu formu glagola (uz redovno odsustvo odgovarajućeg subjekta u posljednjem slučaju), koji zadržavaju istu dopunu — imenicu obilježenu nekim kosim padežom ili predložku konstrukciju, odnosno istu dopunu u vidu klauze u odgovarajućoj aktivnoj rečenici-transformu: *u izvještaju se ukazuje na propuste* → *izvještaj ukazuje na propuste*, *u izvještaju se ističe da treba formulirati stavove* → *izvještaj ističe da treba formulirati stavove*.

(1) U opisanim rečeničkim shemama lokativ se nalazi u korelaciji sa nominativom subjekta uz slijedeće glagolske lekseme:

riješiti se (uz dopunu u obliku Ng)

čuditi se (uz dopunu u obliku Nd)

oskudijevati (uz dopunu uNI)

raditi (uz dopunu naNI)

raspravljati (uz dopunu oNI)

govoriti (uz dopunu oNI)

hajati (uz dopunu zaNa)

pozivati (uz dopunu naNa)

ukazati (uz dopunu naNa)

obračunavati se (uz dopunu saNi)

¹⁸ U ovom slučaju mogućnost aktivnog transformata *Narodno pozorište „Joakim Vujić“ izvelo je „Kir-Janju“* postoji samo ukoliko se *Narodno pozorište* može zamijeniti sa *članovi Narodnog pozorišta*.

Uz glagole *ukazati*, *raspravljati* i *govoriti* nađeni su primjeri i sa nominativom subjekta uz aktivnu formu glagola, i sa lokativom uz glagol u pasivu uz istovrsne predložke objekte u obje rečeničke strukture.

ukazati

... *Deveti kongres* treba da ukaže na pravce dalje demokratizacije društva (Pol., 21. III 1968, 2). — *RJA* ukazuje na dvoaspektnost (I. Gricat, JF XXII, 80). —

Na sjednici Predsjedništva ukazano je na hitnu potrebu većeg aktiviranja organizacija SSRN (Vjesnik, 6. III 1968, 2). —
raspravljati

Vijeće je raspravljalo i o obrazovanju nastavničkog kadra (Vjesnik, 8. V 1968, 2). —

O tome se daju izjave, raspravlja se u *Saboru* a nas niko ne pita (Vjesnik, 6. III 1968, 3). — ... da se o tim pitanjima šire raspravlja u *Savezu* komunista (Aktuelni problemi, 55). —

govoriti

Izvištaji dopisnika iz Praga govore o normalizaciji svakodnevnog života (Vjesnik, 5. IX 1968), 3). —

U tezama se zatim govori o načinu na koji bi se ostvarilo punije angažovanje Savezne skupštine (Pol., 27. III 1968, 7). — ... i o tome ... govori se u *daljim odredbama* ovog zakona (Pravo, 11). — ... nije mogao izbeći razgovore po dućanima iz kojih je saznavao sve što Anika radi i šta se u *kasabi* o njoj misli i govori (Andr., 259). —

Uz glagole *čuditi se*, *hajati* i *oskudijevati* nađeni su samo primjeri sa lokativom, s tim što bi glagolski predikat u transformu sa nominativom subjekta sačuvao dopunu u istom obliku:

... da u *francuskom Ministarstvu* unutrašnjih poslova ... mnogo ne haju za informaciju bonske policije (Pol., 6. VII 1968, 3). — ... u *kasabi* se ne čude više ničemu (Andr., 248). — U *gradu* se oskudeva u namirnicama (Pol. 19072, 1). —

I uz glagole *pozivati*, *raditi*, *obračunavati se* i *riješiti se* ista glagolska dopuna dolazi i u aktivnim rečeničkim strukturama sa nominativom subjekta:

Saopštenje poziva na analizu povreda socijalističke zakonitosti i sistema (Pol., 18. III 1968, 1), — *Intendantski institut* JNA radi i na usvajanju nove tkanine za vojničko letnje odelo (Pol., 29. IV 1968, 5), — Drugim rečima, *ovaj Plenum* obračunava se sa političkim, ekonomskim i administrativnim greškama (Pol., 4. VI 1968, 3). — ... kako se *kasaba* srećno rešila Anikine napasti (Andr., 270) —
i u odgovarajućim transformima sa lokativom:

U saopštenju se poziva na analizu povreda ..., *U Intendantskom institutu* JNA radi se i na usvajanju ..., — ... *na ovom Plenumu*

obračunava se sa političkim . . . , — . . . kako su se u *kasabi* srećno rešili Ankinе napasti. —

(2) Slijedeći glagoli:

<i>naglasiti</i>	<i>kazati</i>	<i>konstatirati</i>	<i>doznati</i>	<i>isključivati</i>
<i>smatrati</i>	<i>reći</i>	<i>zaključiti</i>	<i>govoriti</i>	<i>nadati se</i>
<i>isticati</i>	<i>tvrditi</i>	<i>znati</i>	<i>vjerovati</i>	

imaju dopunu u vidu klauze/rečenice.

Primjeri:

naglasiti

Iako je *Peti kongres* SUBNOR naglasio da rad boračke organizacije treba razvijati . . . (Vjesnik, 6. III 1968, 1).

U zakonu se naglašava da se izgradnja vrši i iz drugih društvenih sredstava (Pravo st., 4). — *U čl. 83. Zakona* . . . naglašava se da će se propisi te uredbe primenjivati . . . (Pravo, 5). —

smatrati

Holandija smatra da bi trebalo ovlastiti briselsku komisiju (Pol., 15. III 1968, 1). — *Slovenački krugovi* smatraju da treba poštovati princip dohotka (Pol., 26. III 1968, 7). —

U ovim krugovima smatra se da . . . (Pol., 27. III 1968, 1). —

U Kairu smatraju da će situacija i dalje nastaviti da se pogoršava (Pol., 27. IV 1968, 3). —

isticati

Predsjedništvo je u utorak . . . istaklo da Republička skupština treba da formulira i izrazi stavove . . . (Vjesnik, 3. IV 1968, 2).

U jugoslovenskom dokumentu ističe se da . . . (Pol., 11. IV 1968, 2), —

U Izvršnom veću ističu takođe da sprovođenje politike treba vršiti . . . (Pol. 19072, 5). —

tvrditi

I *RJA* tvrdi da se javlja u oba vida (I. Grickat, JF XXII, 95). —

. . . izjavljuje se večeras u izraelskim političkim krugovima.

U ovim krugovima se tvrdi da . . . (Pol., 6. VII 1958, 3). — Čovjek za koga se u *Prerovu* tvrdi da ima pesnicu kao malj . . . polomio je plot (Ćos., 19). —

Takvim nastojanjima . . . treba da se, kako tvrde na *Sveučilištu*, pridruže i predstavička tijela (Vjesnik, 3. IV 1968, 4). — . . . pa makar, kako tvrde u „*Kosmet-prevozu*“, samo za putovanje u — inostranstvo (Pol. 19072, 11).

kazati

Ocjenjujući rad samog gradskog komiteta . . . *izvještaj* kaže da su bili ažurni (Vjesnik, 20. III 1968, 5). — Ali, *Ustav*, takođe, nigde ne kaže da je nacionalizacija . . . (Pol., 11. IV 1968, 5). —

... kaže se u *RJA* da tu glagol kao da je perfektivan (I. Grickat, JF XXII, 84). — Zemlja je dobro od opšteg interesa, kaže se u *Ustavu* (Pol., 11. IV 1968, 5). — ... da su Bumedijenove povrede možda ozbiljnije no što se to kaže u *zvaničnom izvještaju* (Pol., 29. IV 1968, 1). —

Novosadska rafinerija, kažu u *preduzeću*, nije isto što i pančevačka (Pol. 19072, 5). — Zastupnik je u pravu, — kažu u *Saobraćajnom inspektoratu* Republičkog sekretarijata za privredu (Vjesnik, 22. V 1968, 5). —

reći

U programu vlade nije rečeno da će biti zatražen zajam od zapadnih banaka (Pol., 25. IV 1968, 2). —

U prištinskom SUP-u su rekli da je do ove krađe moglo da dođe ... (Pol. 19072, 9). —

Uz glagole *konstatirati*, *zaključiti*, *nalagati* i *znati* nađeni su samo primjeri uz nominativ subjekta, s tim da *Nn V da* ... ima prema sebi *uNI Vse da* ... :

Rrezolucija, prema tekstu kojim raspoložemo, konstatuje da ostvarenje principa povelje iziskuje ... (Pol., 14. IV 1968, 2). — *Ako Savet* za rasne odnose zaključa da ... (Pol., 11. IV 1968, 3). — ... da *Ustav* nalaže svim građanima da pomognu u slučaju požara (Pol., 11. IV 1968, 5). — *Sva kasaba* zna da je to Jakšin oganj u planini (Andr., 256). —

Uz *nastojati*, *doznati*, *znati*, *govoriti*, *vjerovati*, *isključivati* i *nadati* se nađeni su primjeri uz lokativ, s tim da *uN₁ Vse/V₃l. pl. da* ... ima prema sebi *N_n V da* ... :

Ali makoliko da su nastojali u *čaršiji* da se sete ma čega neobičnog ... (Andr., 215). — Kad se u *Srbiji* dozna da će vojska ruska prijeći preko Dunava u Srbiju odrede se iz sviju nahija najizabraniji vojnici ... (Vuk, 39). — I tako se u početku 1805. godine u *svoj Srbiji* već znalo i govorilo da je Kara-Đordije glavni upravitelj (Isto, 14). — *U kasabi* se više nije verovalo da iko od ljudi može pomoći (Andr., 248). — *U Vašingtonu* se ne isključuje da bi pismo moglo da posluži kao baza za likvidaciju spora (Vjesnik, 6. III 1968, 1). — *U pulskom preduzeću* „Vodoplin“ nadaju se da će situacija biti nešto bolja (Pol., 6. VII 1968, 6). —

Uz treće lice množine navedeni su primjeri sa glagolima *kazati*, *reći*, *smatrati*, *isticati*, *nadati* se i *nastojati*. Treba napomenuti da veznik *da* izostaje u slučajevima kada navedeni glagoli sa lokativom (a) slijede iza rečenice dopune i (b) nalaze se umetnuti u rečenici dopuni. Tako se u gornjem primjeru: Zemlja je dobro od opšteg interesa, kaže se u *Ustavu* izmjenom reda riječi obavezno uvodi *da*: *U Ustavu* se kaže da je zemlja dobro od opšteg interesa. U rečenici: *U saopćenju* kaže se da je zajednički napad na plaćenike počeo 13. veljače (Vjesnik, 20. II 1968, 1) izmjenom reda riječi obavezno se ispušta *da* i to bilo da se (a) lokativ sa glagolom premjesti

na kraj: Zajednički napad na plaćenike počeo je 13. veljače, kaže se u *saopćenju*, bilo da se (b) lokativ s glagolom umetne u rečenicu dopunu: Zajednički napad na plaćenike, kaže se u *saopćenju*¹⁹, počeo je 13. veljače. —

Umjesto veznika *da* može se nalaziti *kako*:

Na Sveučilištu se tvrdi kako je samoupravljanje u visokom školstvu naslijedilo tradicionalne akademske odnose (Vjesnik, 3. IV 1968, 5). —

Dok je u ovoj poziciji prisustvo veznika *kako* (*da*) obavezno, u slijedećem primjeru *kako* je ispuštivo (zamjena sa *da* sada ne dolazi u obzir):

Takvim nastojanjima . . . treba da se, kako tvrde na *Sveučilištu*, pridruže i predstavnička tijela (Vjesnik, 3. IV 1968, 4). —

Grupa III. Ova grupa obuhvata mali broj glagolskih leksema uz koje upotreba lokativa nije direktno uslovljena njihovom pasivnom formom, tj. ovdje je u pitanju upotreba i u aktivnim i u pasivnim strukturama, s tim što se transformacija lokativa u nominativ subjekta omogućava uvodenjem novih glagolskih leksema u predikatu.²⁰ Na taj način obezbjeđuje se sinonimičnost rečenice transformisane sa izvorišnom rečenicom i među njima uspostavlja odnos koji je po semantičkoj relaciji srodan odnosu između aktivne i odgovarajuće pasivne strukture.

U ovu grupu spadali bi glagoli *vidjeti* i *nalaziti* upotrebljeni u aktivnoj formi uz obavezno prisustvo direktnog objekta. Up.:

(a) *U rešavanju* postojećih problema, mi, književnici, vidimo zalogu za ostvarenje istinski samoupravnog društva (Pol., 6. VI 1968, 8). — Oni, razumljivo, moraju *u tome* da vide i interese šire društvene zajednice (Pol. 19072, 6). — Naročito je on, nemoćni bijednik, *u našoj borbi* vidio samo nemoćni bunt (Ivan., 17). — . . . gledao je Laokon i sam te dvije papigice, ali je želio saznati i što on *u njima* vidi, pa se okretao sad prema njemu (Šeg., 35). — Drug direktor sada *u mističnom Mondrianu* vidi čak „marksističke magistrale nove umjetnosti“ (Ivan., 30). — . . . (žene) gledaju *u nama* mogućeg roba ili prezreno stvorenje (Selim., 18). —

(b) A Melkior nalazi *u tim slikama* ozbiljni patos — vojnički (Marin., 23). —

(c) . . . i ona nalazi *u priči* divnu pouku za svoju već davno zamišljenu osvetu (Isto, 16). —

Ovdje bi trebalo napomenuti da se specifičnost ovih struktura sastoji i u tome što se direktni objekt izvorišne rečenice zadržava u objekatskoj

¹⁹ Može se primijetiti da se, osim u slučaju kad se nalazi na početku iskaza uz *da*, lokativ sa glagolom, i kad je umetnut u rečenicu dopunu, i kad se nalazi u postpoziciji, odvaja zarezom (odnosno crticom) od rečenice dopune.

²⁰ Slične transformacione mogućnosti lokativa već su se promatrale uz glagole *ležati* i *počivati*, v. Batistić 1967, 36—41.

poziciji i u rečenici transformu, dok subjekt glagolske radnje prelazi bilo u dativni oblik, bilo u konstrukciju *za + akuzativ*.

(a) Model $uN_1^1 N_n^2$ *vidi/gleda* N_a^3 ima prema sebi model $N_n^1 zaN_a^2/N_a^2$ predstavlja N_a^3 , npr.:

Rešavanje postojećih problema nama, književnicima (za nas, književnike), predstavlja zalogu za ostvarenje istinski samoupravnog društva. — Za njih (njima) to, razumljivo, mora da predstavlja i interese šire društvene zajednice, — Naročito je njemu (za njega), nemoćnom bijedniku (nemoćnog bijednika), naša borba predstavljala samo nemoćni bunt — . . . mi im (za njih) predstavljamo mogućeg roba ili prezreno stvorenje. —

(b) Model N_n^1 *nalazi* $uN_1^2 N_a^3$ ima prema sebi model $zaN_a^1 N_n^2$ *sadrži* N_a^3 :
A za Melkiora te slike sadrže ozbiljni patos — vojnički.

(c) Model N_n^1 *nalazi* $uN_1^2 N_a^3$ ima prema sebi model $N_a^1 N_n^2$ *pruža* ^3N :

. . . i njoj priča pruža divnu pouku za njenu već davno zamišljenu osvetu.

Uz glagole *vidjeti* i *nazirati* kada se nalaze u pasivnoj Vse formi lokativ ima funkciju fakultativnog mjesnog determinatora sa karakterističnim transformacionim mogućnostima. Up.:

Iako u ovim jezicima ima vrlo različnih osobina, ipak se, kao što je rečeno, u njima vide pomenuta dva rečenična tipa (Bel. 2, 83). — Ako se u ličnim nastavcima vidi veza sa ličnim zamenicama . . . (Bel. 2, 83). — Sve se moglo jasno vidjeti na njenu licu (Šeg., 33). — . . . treba dati barijumsku pastu da bi se na snimku videla senka jednjaka (Radiol., 163). — . . . ali se u objektivnom prikazu imoralizma takvih ljudi nazire protestantsko Mayerovo porijeklo (Telegram, 1965). —

Transformacija lokativa u nominativ subjekta omogućena je supsticijom *vidjeti* — *pokazati*, *nazirati* — *odavati*:

Iako u ovim jezicima ima vrlo različitih osobina, ipak, kao što je rečeno, oni pokazuju pomenuta dva rečenična tipa. — Ako lični nastavci pokazuju vezu sa ličnim zamenicama . . . — Treba dati barijumsku pastu da bi snimak pokazivao senku jednjaka.²¹ — . . . ali objektivno prikazivanje imoralizma takvih ljudi odaje protestantsko Mayerovo porijeklo.

Ovdje bi se mogao uključiti i lokativ uz glagole *ostati*, *tonuti* i *nestati*. Semantički korelativna konstrukcija sa nominativom subjekta umjesto loka-

²¹ Nominativ subjekta sa glagolom *pokazivati* u aktivnoj strukturi: „Svi slovenski jezici pokazuju sklonost da najnovije pozajmice iz evropskih jezika shvate dvovidski“ (I. Grickat, JF XXII, 118) transformira se u lokativ uz Vse formu glagola *vidjeti*: „U svim slovenskim jezicima vidi se sklonost da najnovije pozajmice . . . shvate dvovidski“.

tiva zahtijeva zamjenu glagolske lekseme *ostati* sa *zadržati*, odnosno *nestati/tonuti* sa *prekriti*. Up.:

Kara-Đorđije, koji je željeo i radio da u svakoj knežini vojvodstvo ostane u jednoj porodici ... vjeruje Janku sve ... (Vuk, 49). — ... ali će u kukama slova ostati nešto od onoga što je bivalo u meni (Selim., 9). — Žena opet gasi svjetlo, ali u njegovoj svijesti ostaje jasno urezana slika male, porculanske figure među papirima (Šeg., 59). — Tonuo sam, tonuo u velikom zaboravu (Isto, 81). — Konačno, uspomena na njega i njegovo stradanje počela je ... da bleđi ... ali pre nego što je potpuno nestala u zaboravu ... (Andr., 215). —

Up. odgovarajuće transforme u kojima je lokativ prešao u poziciju nominativa subjekta:

Kara-Đorđije koji je željeo i radio da u svakoj knežini vojvodstvo zadrži jedna porodica ... — ... ali će kuke slova zadržati nešto od onoga što je bivalo u meni. — ... ali njegova svijest zadržava jasno urezanu sliku male, porculanske figure ... — Konačno, uspomena na njega ... počela je ... da bleđi ... ali pre nego što je potpuno prekrivio zaborav ... —

6.6 Na kraju izlaganja upotrebe lokativa u pasivnim strukturama, a u korelaciji sa subjektom aktivnih struktura, mogu se spomenuti i konstrukcije sa predlogom *po* u kojima su leksički eksponenti ljudska bića odnosno njihove organizacije — uz napomenu da su u pitanju primjeri isključivo iz teksta M. Krleže.²² Problem ovih konstrukcija obrađen je u nauci²³ i ovdje se iznosi u prvom redu da bi se vidjele sličnosti odnosno razlike sa upotrebom *u/na* + *l* u karakterističnim pasivnim rečeničkim strukturama.

U nađenim primjerima ispuštanje *po* + *l* ne oštećuje cjelovitost iskaza i po toj osobini može se reći da postoji sličnost sa funkcijom *u/na* + *l* u svojstvu neobaveznog determinatora uz pasivne glagolske oblike (grupa II, str. 69 i dalje), šta više, brisanjem lokativa gubi se osebnost samih primjera, npr.: *Paul Morgens suđen je na smrt 1917. po ratnom tribunalu i pomilovan na doživotnu robiju* (900) → *Paul Morgens suđen je na smrt i pomilovan* ... S druge strane moglo bi se primijetiti kako uz predloge *u/na* u pasivnim strukturama leksički eksponenti u lokativu ne mogu biti imenice u značenju živih bića, npr.: „Svetica spasava svoga supruga poganina Areteja, ... u obliku plamene ptice, koja ga uzdiže na nebo, ne u nebo ... nego u Intermundij, opjevan i po Danteu, kao što vam je to poznato“ (903).²⁴

²² Primjeri su uzeti iz M. Krleža, Aretej, 1959. U djelima ostalih savremenih pisaca sa zapadnog područja srpskohrvatskog jezika slične pojave u najboljem slučaju može se reći da su neobično rijetke.

²³ M. Ivić 1951—2, 190. Tu se iznose primjeri i iz starog i iz savremenog jezika sa zapadnog područja srpskohrvatskog jezika. O javljanju konstrukcija *po* + *l* mjesto subjektskog instrumentala v. od istog autora 1954, 62.

²⁴ Može se iznijeti činjenica da se, ukoliko umjesto imena autora navedemo ime njegovog djela, može javiti *u* + *l*, tj. *po Danteu* → *u Izgubljenom raju*. Međutim, u tom se slučaju gubi korelacija sa subjektom: ...**Intermundij, koji je opjevao Izgubljeni raj*, iako ... *dogadaj opjevan u mnogim pjesmama* ima odgovarajući aktivni transform ... *dogadaj koji su opjevale mnoge pjesme*.

Sada bi se mogli razmotriti još neki primjeri iz Krležinog teksta, up.:

Po njegovim receptima propisuju se danas glupi lijekovi *po svim rimskim šarlatanima* (911). — ... lopove, zašto joj danas zvone zvona, ako nije bila spaljena *po tvojim barbarima* (937). — ... prikazujući životni put svetice spaljene *po posthumusu Iliriku, Imperatoru* (903). — Svaka laž, koja se može dokazati *po vjerodostojnim svjedocima*, pa bila ona ne znam kako „glupa“, pretvara se u istinu (883). —

U pogledu prva dva primjera nesumnjivo je da transformi sa aktivnim rečeničkim strukturama imaju u svojstvu subjekta vršioca glagolske radnje *po + l* izvornih rečenica, npr.: Po njegovim receptima propisuju danas glupe lijekove svi rimski šarlatani; ... zašto joj danas zvone zvona ako je nisu spalili tvoji barbari. U trećem je primjeru drukčija situacija, živo biće obilježeno *po + l* nije direktni izvršilac glagolske radnje, iako izravno uslovljava samo njeno izvršenje. Aktivni transform ... *prikazujući životni put svetice koju je spalio posthumus Ilirik* ... takođe ne nameće značenje da je subjekt i direktni izvršilac glagolske radnje, dok zbog anonimnosti stvarnih vršilaca akcije spaljivanja kao aktivna glagolska forma dolazi u obzir neodređeno-lični oblik trećeg lica množine uz, na primjer, lokativ *po naredbi*, up.: ... prikazujući životni put svetice koju su spalili po naredbi posthumusa Ilirika (po naredbi, naravno, dolazi i uz pasiv: ... spaljene po naredbi posthumusa Ilirika). U posljednjem primjeru moglo bi se reći da postoje dvije mogućnosti. U prvom slučaju čuva se pasivna struktura uvođenjem predloga *pomoću* uz genitiv u koji je transformiran lokativ izvorne rečenice, up.: Svaka laž koja se može dokazati pomoću vjerodostojnih svjedoka ... U drugom slučaju *po + l* prelazi u nominativ subjekta u odgovarajućoj aktivnoj strukturi, up.: Svaka laž koju mogu dokazati vjerodostojni svjedoci ...²⁶

²⁶ Primjeri sa glagolom *pokazati* i instrumentalom imeničke lekseme *svjedok* u starom jeziku u pasivnim rečeničkim strukturama nalaze se u M. Ivić 1954, 37, 41.

LOKATIV U KORELACIJI SA NUKLEARNIM REČENIČKIM ELEMENTIMA

7.1 U prethodnom poglavlju razmatrale su se lokativne konstrukcije koje se sa nominativom subjekta nalaze u odnosu sintaksičke sinonimičnosti, dok je sama njihova upotreba najvećim dijelom uslovljena pasivnim rečeničkim strukturama. Sada će se prikazati upotreba lokativa (u pitanju su najčešće konstrukcije sa predlogom *u*) koji se ponovo nalazi u direktnoj korelaciji sa nominativom subjekta¹, s tim što ovog puta transformacija lokativa u nominativ znači istodobno i preobraćanje nominativa subjekta izvorišne rečenice u genitivni oblik, dok u slučaju glagola može doći jedino do promjene u broju odnosno rodu: *ovce pasu u stadima* → *pasu stada ovaca*, *svjetlost je prodirala u mlazevima* → *prodirali su mlazevi svjetlosti*.² Prema sintaksičkim svojstvima leksičkih eksponenata u ovoj poziciji izdvajaju se dvije grupe slučajeva. U prvoj grupi, kao u navedenim primjerima, determinator uz lokativ je moguć ali neobavezan: *svjetlost je prodirala u (krupnim) mlazevima*, u drugoj je prisustvo determinatora obavezan uslov: *„Gramatika“ je izašla u trećem izdanju* → *izašlo je treće izdanje „Gramatike“* (**„Gramatika“ je izašla u izdanju* i **izašlo je izdanje „Gramatike“*).

7.2 Pored navedene upotrebe lokativa mogle bi se analizirati i lokativne konstrukcije uz glagol *biti* (*stajati*, *nalaziti se*), odnosno bezlični oblik *ima* (*nema*, *bilo je*), koje se opet nalaze u direktnoj korelaciji sa nominativom subjekta, s tim što nominativni transform zahtijeva zamjenu glagola *biti* sa *imati* odnosno *sadržati*. U ovom slučaju u pitanju je lokativ upotrebljen u svojstvu neispustivog determinatora uz glagole tipa *Соп*, a sama rečenička shema sa glagolom *biti* i lokativom ima karakteristike pasivnih

¹ U stvari, iako je najčešće u pitanju korelacija sa nominativom subjekta, u principu ovdje je najbitniji momenat mogućnost prelaza lokativa u poziciju imeničkog oblika koji determinira za vrijeme trajanja glagolske radnje. Na taj način činjenica da, na primjer, uz prelazne glagole isti tip lokativa stoji u korelaciji sa akuzativom objekta nije od primarnog značaja, pošto i u tom slučaju pasivizacijom rečeničke strukture objekt prelazi u poziciju subjekta, tako da je odnos lokativ — akuzativ u osnovi jednak odnosu lokativ — nominativ. V. dalje na str. 89, 7.5.

² Ovakav tip transformacionih odnosa koji u engleskom jeziku postoji, na primjer, u slučaju *groups of people*, *people in groups* („grupe ljudi“, „ljudi u grupama“) Harris nazivlje kvazi transformacijama. V. Harris (1957) 1964, 200—1.

struktura³, dok shema odgovarajućeg transformata sa glagolom *imati* predstavlja aktivnu rečeničku strukturu.⁴

biti

... poznato je da je u nekim čakavskim i čakavsko-štokavskim ili bolje štokaviziranim govorima u Istri danas dvoakcenatski sistem (M. Hraste, ZbFL I, 87). —

imati

... jer govori otoka Raba imaju danas doista dvoakcenatski sistem (Isto, 87). —

7.3 Postoji i niz imeničkih leksema koje se kao leksički eksponenti javljaju u lokativnim konstrukcijama uz glagol *biti*⁵, s tim da zamjena glagola *biti* sa *imati* sada povlači za sobom transformaciju lokativa u akuzativ objekta, a u oba slučaja, i uz lokativ i uz akuzativ najčešće je obavezno prisustvo nekog determinatora odnosno dopune:

biti

Rod imenice koja je u funkciji objekta ove vrste negativnih rečenica pokazuje ... (D. Gortan, NJ XII, sv. 3—4, 1962, 138). —

imati

Sa zbirnim imenicama, koje označavaju više pojmova a imaju oblik jednine ... (M. Stevanović, Gramatika, 1967, 285).

7.4 Ovdje bi trebalo uvrstiti i upotrebu lokativa uz glagol *biti* koji se zamjenjuje sa *imati*, s tim da sada lokativne konstrukcije ostaju u istoj poziciji, dok supstitucija *biti* — *imati* povlači za sobom izvjesne promjene u preostaloj rečeničkoj strukturi:

imati

... kako je već imao ključ u rukama, otvori sam vrata (Šeg., 56). —
→ kako mu je već bio ključ u rukama. —

biti

Adut je u našim rukama (Bož., 51). —
→ imamo adut u rukama. —

7.5 Na početku je rečeno da se tip lokativnih konstrukcija koje se javljaju u korelaciji sa nominativom izdvaja u dvije grupe na osnovu fakultativnosti odnosno obaveznosti prisustva determinatora uz lokativ/nominativ.

³ V. npr. 6.5, str. 65.

⁴ Guiraud 1967, 43—4: "... avoir est un verbe d'état ... c'est la forme active du verbe être. En revanche avoir a bien un complément et qui peut bien être qualifié de complément d'objet si on veut bien admettre l'extension de cette notion ... d'où avoir peur, faire, soif, etc., qui ne sont pas des compléments d'objet du verbe avoir mais des compléments d'attribution et donc des attributs du sujet". V. također Tesnière 1966, 73.

⁵ Iste lokativne konstrukcije javljaju se i u adnominalnoj i u adverbijalnoj upotrebi, uz mogućnost rekonstrukcije relativnih odnosno vremenskih klauza uz *biti* s jedne strane, kao i transformacije *biti* → *imati* i *lokativ* → *akuzativ* s druge strane:

... i atribut i deo predikata mogu se i u jednini upotrebljavati i u obliku ženskog roda (M. Stevanović, Gramatika, 1957, 285) → ... mogu se i u jednini upotrebljavati i kad su u obliku ženskog roda, ... mogu se i u jednini upotrebljavati i kad imaju oblik ženskog roda.

Transformativnost ove vrste lokativnih konstrukcija mogla bi se prikazati na slijedeći način:

(a) Model N_n^1 *Vint uN₁²* ima prema sebi model *Vint N_n² N_g¹ : voda teče u mlazu* → *teče mlaz vode*. Uz prelazne glagole transformacioni proces obuhvata samo direktni objekt i njegov lokativni determinator, tako da se može reći da model N_n^1 *uN₁²* ima prema sebi model N_n^2 N_g^1 : (*poslao je*) *pismo u prepisu* → (*poslao je*) *prepis pisma*.

(b) Model N_n^1 *Vint uD₀N₁²* ima prema sebi model *Vint D₀N_n²N_g¹ : bolest se javila u blažoj formi* → *javila se blaža forma bolesti* (uz prelazne glagole ista je situacija kao u slučaju modela (a) osim obaveznog prisustva D₀).

Prije iznošenja primjera potrebno je napomenuti da je fakultativnost determinatora u okviru lokativne konstrukcije u slučaju tipa (a) uslovljena postojanjem dviju ili više alternativnih mogućnosti u odnosu na pojam (u nominativu ili akuzativu) koji lokativ određuje: voda može teći u mlazu ili u kapljama, kosa padati u uvojcima ili ravnim pramenovima itd.

Primjeri tipa (a) uz neprelazne glagole:

Neočekivano se, iz noći u noć, pojavljivaše *u ulomcima* već savim zaboravljen, bezumno pomršen prošli život (Andr., 73). — ... pri vrhu bili su mali okrugli otvori, kroz koje je padala čudna svjetlost *u mlazevima* (Isto, 145). — Voda je padala *u debelom mlazu* iz jednog kamenog oluka (Isto, 145). — Bježe izbezumljeni *u čoporima* (Isto, 72). — ... znoj ga je probijao i *u krupnim graškama* blistao na sedoj kosi (Isto, 198). — Najviše su pali *u ceni* : krupna stoka i drvo (Pregled, 1927). — ... da li se taj oblik prvo razvio *u jednini* ili *množini* (Bel. 1, 224). — Dok je nas i jednog na životu — zagrme vijećnici *u razrožnom zboru*. — Dok je na ramenu glave (J. Kosor, Miris zemlje, 1921). —

Uz prelazne glagole:

... povlačim nezaustavne redove ... *u dugim nizovima* (Selim., 11). — Ovo pomenuto pismo Budbergovo poslao je prije nekoliko godina Jeremija Gagić društvu Srpske slovesnosti *u originalu* (a ovaj odgovor nanj *u prijepisu* i meni i društvu) (Vuk, 19). — ... udavio bih je *u samom začetku* (želju) (Selim., 23). — ... da bosansko plemstvo *u korenu* satru (L. Komarčić, 1907). —

Uz pasivni oblik glagola:

... tako da glavina ne bude potresena *u svojim temeljima* (Jonke, 191). —

U adnominalnoj upotrebi:

Kada su u vezi sa glagolom reči *više*, *niže* u priloškom značenju imale uza se imenice *u ablativnom genitivu* ... onda se njihovo zna-

čenje pretvaralo ... (Bel., 1, 68). — ... i tako, kao imenička reč *u instrumentalu*, stupa u odredbeni odnos prema glagolskoj upravnoj reči (M. Iv., 242). —

U gornjim primjerima primjenom T: $N_n^1 uN_g^2 \rightarrow N_n^2 N_g^1$ * dobija se npr.:

Neočekivano se, iz noći u noć, pojavljivahu ulomci već sasvim zaboravljenog, bezumno pomršenog prošlog života. — ... pri vrhu bili su mali okrugli otvori, kroz koje su padali mlazevi čudne svjetlosti. — Najviše je pala cijena krupne stoke i drva. — ... da li se prvo razvila jednina ili množina tog oblika. —

... da povlačim duge nizove nezaustavnih redova. — Original ovog pomenutog pisma ... poslao je ... društvu Srpske slovesnosti (a prijepis ovog odgovora nanj i meni i društvu) ... — ... da satru koren bosanskog plemstva. — Kada su ... reči ... imale uza se ablativni genitiv imenica ... —

Moglo bi se iznijeti i nekoliko primjera nominativa sa genitivom za koje postoji mogućnost primjene obrnutog transformacionog procesa, tj. T: $N_n^1 N_g^2 \rightarrow N_n^2 uN_g^1$ (uz promjenu u broju odnosno rodu glagolskog oblika) up.:

Na mnogim mestima kraj drumata stajali su *dugi redovi žena i dece* (Pol. 19072, 3). — *Mlaz vode*, svijetal, i debeo kao ruka, padao je u korito (Andr., 78). — Lice mu se zajagrilo ... po obrazima i čelu bliješte graške *znoja* (Lal., 14). — *Talijanski prijevod njegove monografije* o antičkoj medicini pojavio se već 1897 (Krl., 914). — Kao što se odavde vidi u nemačkom jeziku se upotrebljava imenica ... a u latinskom *genitiv imenice* ili pridev (Bel. 2, 90). — Ležase *mnoštvo veliko nemoćnika* (RJA „mnoštvo“, N. Ranjina, 47a). — U jutru iziđe *mnoštvo ženskinja i muškinja* na brdo (RJA „mnoštvo“, Vuk, nar. pjes. 1, 188). — Za nama je išla ona *gusta gomila svakojakoga sveta* (RJA „gomila“, Dj. Miličević, Zimske večeri, 273). —

Primjenom T: $N_n^1 N_g^2 \rightarrow N_n^2 uN_g^1$ dobiva se npr.:

Na mnogim mestima kraj drumata stajale su žene i deca u dugim redovima. — Voda je padala u korito u mlazu svijetlom i debelom kao ruka. — Njegova monografija o antičkoj medicini u talijanskom prijevodu pojavila se već 1897. — ... upotrebljava se imenica ... a u latinskom imenica u genitivu ili pridev. — U jutru iziđoše ženskinje i muškinje u mnoštvu na brdo. — Za nama je išao onaj svakojaki svijet u gustoj gomili. —

Mogli bi se navesti još neki uobičajeni primjeri ove upotrebe lokativa, npr.: studenti razgovaraju u grupama (→ razgovaraju grupe studenata);

* Ovdje se posebno ne navodi da se, naravno, transformacioni proces sastoji i od promjene glagolskog oblika u broju odnosno u rodu.

drama je sačuvana u fragmentima; skakavci nasrću u jatima; mirisi dolaze u valovima, itd.

Primjeri tipa (b):

Novi izborni zakon *u mnogim svojim odredbama* stoji u opreci sa Ustavom (Narodna skupština 1890). — ... iz čega proizlazi da „slavenski“ *u ruskoj recenziji* nije bio stari neiskvareni jezik samih Srba (P. Iv., 49). — U svojim teološkim delima on se služi ruskoslovenskim jezikom, a u onima za narod upotrebljava iste reči *u posrbljenjoj verziji* (P. Iv., ZbFL X, 215). — ... a iza njega vijuga cesta *u beskrainoj perspektivi* (Marin., 8). — (Čuvstva) Isto tako ona rijetko dolaze *u čistom obliku* (Nov., 26). — ... što on ikavštinu nije dovoljno poznao, pa nije mogao davati reči *u ikavskom obliku* bez opasnosti od neugodnih zatrcavanja (P. Iv., 51). — Relativno je priličan broj primera „neposrednog izazivača“ uz glagole *u refleksivnom obliku* (Bel. 2, 96). — Važno je da pojedincu damo priliku da svoju frustraciju sagleda *u njenom pravom obliku* (Nov., 25). — ... tē je osim težnje da se imena doslovno reprodukuju *u obliku u kojem su ih zapisali sami prenumeranti* ... moglo odigrati ulogu i Vukovo nepoznavanje samih imena (P. Iv., 52). — On je rekao da se bolest javila *u blažoj formi* (Pol., 24. XII 1968, 3). — Da li je revolucija samo promena ovog ili onog aspekta društvenog poretka, ili je ona promena celog društvenog poretka *u svim njegovim aspektima* (Student, 4. III 1969, 1). — Samo se po sebi razume da se ovo ispitivanje *u različitim svojim delovima* poklapa sa mišljenjima ... koja se ... mogu naći u različnim delima savremenih lingvista i filologa (Bel. 1, 6). — A ipak su to dva različita pojma koji se samo *u svojim dijelovima* podudaraju (Jonke, 182). — Pa ipak, što je osećaj ljubavi i pripadanja *u svom najintimnijem sadržaju*, razumiju ljudi čitavog svijeta (Nov., 15). — Iako je razumljivo da je jezik *u celom svom razvitku* duhovne prirode ... (Bel. 1, 171). — ... da prokušano sredstvo ... preuzme od starije generacije *u potpunom njegovom bogatstvu* (Jonke, 179). — Jezik lijepe književnosti ... jer on odražava jezik društva *u svoj njegovoj složenosti*, u uzajamnoj vezi svih njegovih različnih područja (Isto, 186). — ... ukaza mi se *u svoj svireposti* tehnika mog isleđivanja (Dav., 210). — ... onda će nam se idila rasejanih kuća po brežuljcima ukazati *u svoj složenosti* (M. Nastasijević, 1939). — ... novu ljepotu tom književnom jeziku dok se on nije ukazao *u svojem današnjem sjaju* (Jonke, 187). — ... njemu se, umjesto tih mirnih njiva, ukaže odjednom cijela božja zemlja *u svoj svojoj širini* (Andr., 112). — ... iako se ta banalna istina ponekad ne shvaća *u svoj njenoj ozbiljnosti*⁷ (V. Mihecin, Naše teme, Zgb. 1965, br. 7, 1008). — Pod njegovim prstima ocrtava se lik Arinoe *u fluorescentnim obrisima* (Krl., 924). — Kada se s našim suradnikom

⁷ Originalna prelazna rečenička struktura *Televizija upravo kod ovakvih sportova ... postaje dragocen činilac otkrivajući nam svu njihovu lepotu, uzbuđljivost i dramatičnost* (Pol., 25. VIII 1969, 17) ima svoj transform sa lokativom: *otkrivajući nam ih u svoj njihovoj lepoti, uzbuđljivosti i dramatičnosti*.

... ne slažemo ... postajemo skloni da ga vidimo u „*ružnijem izdanju*“ (Nov., 27). — Kombinacija ovih supstanca, njihovo ubrizgavanje u *relativno velikim količinama* ... posle rendgenskog zračenja, a ono, primenjeno u *većim dozama*, uzrokuje smrt ćelija (Radiol., 202). — Tako pred kraj februara i u prvoj polovini marta meseca naiđe riba u *velikoj množini* niz Rzav (Andr., 240). — ... ali se u *naročito velikom broju* slegnu seljaci i iz najudaljenijih sela (Isto, 249). —

I ovdje se može sprovesti transformacija struktura $N_{n/a}^1$ u N_1^2 u odgovarajuće strukture $N_{n/a}^2$ N_z^1 uz potrebne promjene u obliku finitnog glagola, up. :

Mnoge odredbe novog izbornog zakona stoje u opreci sa Ustavom. — ... iz toga proizlazi da ruska recenzija „slavenskog“ nije bila stari neiskvareni jezik samih Srba. — ... a u onima za narod upotrebljava posrbljenu verziju istih reči. — ... a iza njega vijuga beskrajna perspektiva ceste. — ... pa nije mogao davati ikavski oblik reči bez opasnosti od neugodnog zatrcavanja. — On je rekao da se javila blaža forma bolesti. — ... ili je ona (revolucija) promjena svih aspekata cijelog društvenog poretka. — A ipak su to dva različita pojma kojih se samo dijelovi podudaraju. — Što je najintimniji sadržaj osjećaja ljubavi i pripadanja razumiju ljudi čitavog svijeta. — Ukaza mi se sva svirepost tehnike mog isledivanja. — ... onda će nam se ukazati sva složenost idile rasejanih kuća po brežuljcima. — Pod njegovim prstima ocrtavaju se fluorescentni obrisi lika Arinoe/Arinoinog lika. — ... posle rendgenskog zračenja, a ono, ako se primene veće doze, uzrokuje smrt ćelija. — ... ali se naročito veliki broj slegne seljaka i iz najudaljenijih krajeva. —

Upotreba tipa (a), kada javljanje lokativa nije uslovljeno obaveznim prisustvom determinatora, može se dovesti u vezu sa kategorijom instrumentalata „osnovne karakteristike“.⁸ I ovdje se može reći da je lokativom obilježen vid, oblik, odnosno mnoštvo, sastav u kome se javlja subjekt za vrijeme vršenja glagolske radnje.⁹ Ta svojevrsna identičnost subjekta i pojma obilježenog lokativom u toku akcije sada se formalno potvrđuje kao mogućnost izmjene pozicija, tj. postojanjem transformata u kojima izvorni lokativ dolazi u svojstvu subjekta glagolske radnje. Iako se prvobitni vršilac radnje (odnosno njen objekt u prelaznim glagolskim strukturama) sada javlja u vidu genitiva koji se u nekim slučajevima čak može ispustiti (s tim da prihvatljivost preostalog iskaza varira u zavisnosti od ostalih rečeničkih odnosno vanrečeničkih — situacionih ili kontekstualnih elemenata), količina informacije koju sadrži rečenica u kojoj se reducira ovaj genitiv obično je manja od one koja preostane kad se u odgovarajućem transformu briše lokativ. U primjeru: „Voda je padala u debelom mlazu iz jednog kamenog oluka“ ispuštanjem lokativa dobija se: „Voda je padala iz jednog kamenog oluka“. Kao što se vidi, preostali iskaz sasvim je prihvatljiv, determinativnost lokativa

⁸ V. M. Ivić 1954, 134—146. U primjerima na str. 135 nalaze se, obilježene instrumentalom, i neke lekseme koje se ovdje javljaju kao lokativi tipa (a) (*jato, gomila, val*).

⁹ Op. cit., 135.

koja se odnosi i na subjekt glagolske radnje i na samu akciju¹⁰ ne sačinjava neophodan dio rečeničke sheme. Ako se sada u odgovarajućem transformu gornje rečenice: „Debeli mlaz vode padao je iz jednog kamenog oluka“ briše genitiv (subjekt u originalnom obliku iste rečenice) i dobije „Debeli mlaz padao je iz jednog kamenog oluka“, pošto je mjesto akcije kameni oluk može se pretpostaviti da je u pitanju padanje vode, tj. preostali rečenički elementi i sada omogućavaju prihvatljivost iskaza. Drugi je slučaj u slijedećem primjeru gdje se ispuštanjem lokativa (a to će se označiti stavljanjem u zagrada) gubi samo izvjesna determinacija subjekta i akcije: „Neočekivano se, iz noći u noć, pojavljuje (u ulomcima) već sasvim zaboravljen, bezumno pomršen prošli život“, dok se izostavljanjem genitiva u odgovarajućem transformu dobiva neprihvatljiv iskaz „*Neočekivano se, iz noći u noć, pojavljuje ulomci“.

Morala bi se spomenuti još jedna upotreba lokativa koja se odnosi na slučajeve kada su tim padežem obilježene imenice u značenju nekog dijela tijela. U pitanju su primjeri tipa

Istopio se, počadio *u licu* (Lal.,¹ 25). — . . . opustio neke tanke i duge brkove, povio noge *u kolenima* i tako ljuma po varoši (Andr., 270). — Odjednom se zgrči *u kolenima* i povi *u pasu*, ogrublje joj lice i natekoše očni kapci (Isto, 112).

Kao što se vidi, predikatske glagolske jedinice uz koje bi se moglo reći da ovaj lokativ ima prvenstveno svojstvo mjesnog determinatora, označavaju promjene locirane u pojmu obilježenom lokativom. Mogućnost da se promjena locirana na nekom dijelu tijela izrazi direktno kao promjena tog dijela ispoljava se u mogućnosti zamjene lokativa sa nominativom, odnosno akuzativom (posljednje uvjetovano između ostalog tranzitivnošću ili intransitivnošću glagola). Na taj način *Ivan je problijedio¹¹ u licu* daje *Ivanu je problijedilo lice* (pored *Ivan je problijedio*, pošto se akcija glagola *problijedjeti* obično odnosi na lice pa, u stvari, nije potrebno to posebno navoditi), gdje *Ivanu* ima funkciju posesiva. U posljednjem gornjem primjeru „Odjednom se zgrči u kolenima i povi u pasu . . .“ na taj način dobiva se „Odjednom joj se zgrče kolena i povije pas“. Primjenom obrnutog postupka, tj. transformacijom nominativa u lokativ drugi dio rečenice umjesto „ogrublje joj lice i natekoše očni kapci“ sad glasi *ogrublje u licu, (natekoše joj očni kapci)*.

Poseban slučaj predstavlja upotreba tipa *ruka u laktu, noga u koljenu* kad postoji mogućnost ispuštanja leksema koje ovaj lokativ determinira, s tim što izvorni *u + l* transformiran u odgovarajući oblik u tom slučaju

¹⁰ Opisujući transformacione mogućnosti ruskog instrumentala tipa *Oni sli verenicaj* za koji postoji predložki transform *Oni sli v verenice* (pored transform *Verenica sli*) Worth kaže da takve strukture izražavaju privremenu sličnost ili podudaranje između pojmova subjekta i instrumentala, tj. da su u pitanju analogične strukture (u gornjem primjeru radi se o metaforičkoj strukturi), pošto imenica u poziciji subjekta u toku akcije ima oblik pojma u instrumentalu, koji determinira ne samo subjekt i ne samo akciju, već subjekt za vrijeme trajanja akcije. Worth 1958, str. 269 i 271.

¹¹ O upotrebi instrumentala uz glagole tipa *blijedjeti* i *problijedjeti* v. M. Ivić 1954, 111.

preuzimlje njihovu poziciju, up. *Ivan je iščao ruku u laktu* → *Ivan je iščao lakat* (odnosno u gornjem primjeru *povio noge u koljenima* → *povio koljena*).

Sada bi trebalo da se iznese i upotreba lokativa koja po svojim osnovnim karakteristikama spada u tip (a) (v. početak 7.5, 88), a posebno se prikazuje pošto je u pitanju neveliki niz leksema koje se — za razliku od gornjih slučajeva kad je u pitanju bio uglavnom predlog *u* — javljaju i u konstrukciji sa *pri* i *na*. Riječ je o rečenicama obrasca *Peć se zažarila pri dnu* u kojima je ispustivi mjesni determinator (više ili manje određen) sastavni dio samog pojma u poziciji subjekta, i pri tom dio na koji se u stvari odnosi glagolska radnja. Ta svojevrsna istovjetnost pojmova u poziciji subjekta (odnosno objekta) glagolske radnje i lokativnog determinatora ogleda se u poznatim transformacionim mogućnostima, tako, na primjer, transform gornje rečenice glasi: *zažarilo se dno peći*. Up.:

Tako taj šedrvan . . . izgleda kao krupan tropski cvet koji se *pri vrhu* rastvara (Andr., 43). — . . . a ona je zbunjena ćutala i gledala u furunu zažarenu *pri dnu* (Čos., 35). —

Transformi u kojima je lokativ prešao u poziciju subjekta odnosno predložkog objekta glase: . . . kao krupan tropski cvijet čiji se vrh rastvara; . . . i gledala u zažareno dno furune. —

Može se iznijeti još nekoliko uobičajenih primjera upotrebe lokativa ovog tipa, npr.: Bagrem se osušio *pri vrhu*; Stub se sužava *pri vrhu*; Drama se razvukla *pri kraju*; Čaša je napukla *pri dnu*; Haljina se pocijepala *na rubu*; Diskusija je *pri kraju* bila življa; Predavanje je bilo dosadno *na početku*, itd. Iako su ovi primjeri takvog obrasca da u odgovarajućim transformima lokativ prelazi u poziciju subjekta u nominativu, up. Vrh stuba se sužava, Kraj drame se razvukao, Pocijepao se rub haljine, itd., nekad mogu postojati iste mogućnosti i kad lokativ determinira, na primjer, objekt u akuzativu: *Suzio je haljinu pri dnu* → *suzio je dno haljine*. Moglo bi se doduše primijetiti da *haljina pri dnu* ima neodređenije značenje od *dna haljine*, međutim, pojmovi kao što su *početak*, *kraj* i slično obično ne predstavljaju tačno određene dijelove. Na taj način može se reći da rečenice *roman je razvučen na početku* i *početak romana je razvučen* podjednako označavaju determinaciju u izvjesnom smislu neprecizno određenog dijela romana.

U navedenim primjerima lokativom su obilježene imeničke lekseme u značenju izvjesnih dijelova pojmova koji se nalaze u poziciji subjekta, s tim što kad su u subjektu u pitanju lekseme čija semantika sadrži aspekt trajanja u vremenu, i pojam u poziciji lokativa ima značenje izvjesnog trajanja u vremenu.

I upotreba konstrukcija tipa (b) pretpostavlja izvjesnu identičnost pojmova u poziciji subjekta odnosno lokativa za vrijeme trajanja glagolske radnje. I ovdje determinativna priroda ovih konstrukcija nekad dozvoljava njihovo ispuštanje uz čuvanje osnovne informacije, npr.:

Pod njegovim prstima ocrtava se lik Arinoe . . . (u fluorescentnim obrisima). — Pa ipak, što je osjećaj ljubavi i pripadanja . . ., razumiju ljudi čitavog svijeta (u svom najintimnijem sadržaju).

7.6 Sada bi se trebalo osvrnuti na obaveznost javljanja nekog determinatora uz ovaj tip lokativnih konstrukcija. Ako se razmotri u originalnom obliku primjer sa prelaznom glagolskom strukturom

... ali Dželaludin-efendija nije imao ništa protiv onih koji su širili onu prvu fantastičnu i strašnu verziju toga događaja (Andr., 275) — i njegov transform

... koji su širili taj događaj u onoj prvoj fantastičnoj i strašnoj verziji — a zatim u oba slučaja ispusti obavezni determinator

... koji su širili ...   ... koji su širili taj događaj u verziju toga događaja   verziji
oba iskaza su neprihvatljiva. Semantika lekseme „verzija“ takve je prirode da je u pitanju njeno javljanje bez determinatora čak i u poziciji subjekta kad pridjev koji je određuje dolazi u predikatu¹³, up. *verzija je vjerodostojna/fantastična*. Vjerovatnoća javljanja, na primjer, uz neki demonstrativ odnosno posesiv svakako je veća, up. *ta/Ivanova verzija je tačna*.

Ako se razmotri niz imeničkih leksema koje se javljaju kao leksički eksponenti u poziciji lokativa (a) tipa

mlaz	hrpa	graška	odlomak	klica
niz	gomila	cijena	fragment	začetak
red	čopor	jednina	original	korijen
jato	mnoštvo	genitiv	prepis	val
stado	bora	zbor	prevod	

i niz u poziciji (b) tipa (tj. uz obavezno prisustvo determinatora)

aspekt	razvitak	širina	količina
verzija	sadržaj	ozbiljnost	doza
recenzija	bogatstvo	svirepost	mjera
oblik	sjaj	obris	broj
dio	složenost	izdanje	

možda bi se moglo reći da su u drugoj skupini u pitanju lekseme čije je značenje u cjelini apstraktnije od značenja imenica prve grupe. Obavezno prisustvo determinatora (D_0) može se, međutim, najbolje objasniti ako se uzme u obzir činjenica da imenice u poziciji lokativa predstavljaju pojave, osobine itd. koje su intrinzičke imeničkim leksemama uz koje se javljaju kao determinatori, odnosno koje su na izvjestan način uključene u njihovoj semantičkoj strukturi pa zbog toga nemaju same po sebi neku informativnu funkciju. Ovdje bi se moglo reći da prisustvo obaveznog determinatora ima u izvje-

¹³ A. E. Ivančikova govori o riječima čija je izolirana upotreba bilo nemoguća, bilo povezana sa posebnim kontekstnim uslovima. U tom smislu neke imenice mogu se u govoru javljati samo u prisustvu svojih determinatora, odnosno u poziciji subjekta kada pridjev koji ih određuje dolazi u predikatu (Ivančikova 1965, str. 86—8).

snom smislu ulogu semantičkog „deblokiranja“. ¹³ Lokativ tipa (a) koji determinira subjekt za vrijeme vršenja glagolske radnje odnosno i samu glagolsku radnju, u slučaju primjera *ljudi šetaju u grupama, voda teče u mlasu* ne označava neko svojstvo itd. obavezno prisutvo u pojmu koji se nalazi u poziciji subjekta (ljudi mogu šetati pojedinačno, u parovima itd.) kao u slučaju *ljudi dolaze u — broju, lijek se daje u — količini, roman izlazi u — izdanju*. To jest, brojljive stvari u množini uvijek imaju neki (određeni ili neodređeni) broj, stvari koje se odmjeravaju količinski dolaze u nekoj količini, roman samim tim što izlazi iz štampe izlazi neko njegovo (prvo ili deseto) izdanje, tako da je nosilac informacije u stvari upravo D_0 (up. *čitala sam taj roman u prevodu* — tj. ne u originalu, kad nije potreban determinator pošto neki prevod romana može ali ne mora postojati, ali **čitala sam roman u izdanju*).

Ovdje bi bilo potrebno spomenuti koje leksičko-gramatičke vidove može imati obavezni determinator uz ovaj tip lokativa. Osim raznih pridjeva najčešće se javlja (ili se može umetnuti) posvojna odnosno posvojno-povratna zamjenica: ... jer on odražava jezik društva u svojoj *njegovoj* složenosti, ... da je jezik u celom *svom* razvitku duhovne prirode itd. Posvojna odnosno posvojno-povratna zamjenica može se umetnuti u primjerima

... a u onima za narod upotrebljava iste reči u *njihovoj* posrbljenoj verziji. — ... a iza njega vijuga cesta u *svojoj* beskrajnoj perspektivi. — ... pa nije mogao davati reči u *njihovom* ikavskom obliku. — ... onda će nam se idila rasejanih kuća ... ukazati u svojoj *svojoj* složenosti. — ... da ga (suradnika) vidimo u *njegovom* „ružnijem izdanju“, itd. —

U gornjim primjerima navedene zamjenice ne mogu se uvrstiti uz lekseme *obris, količina* i *broj*. U slučaju upotrebe lokativnih konstrukcija tipa (a) u nekim slučajevima moguće je uvrstiti iste zamjenice (u nekima one se već nalaze, v. str. 91). — Up.: ... da bosansko plemstvo u njegovom korenu satru.

Ovdje bi se moglo spomenuti da se u odgovarajućim transformima tj. $D_0 N_{n/a}^2 N_g^1$ umjesto $N_{n/a}^1 u D_0 N_g^2$) iste zamjenice gube, up. izvorne rečenice sa lokativom:

... (revolucija) ili je ona promjena cijelog društvenog poretka u svim *njegovim* aspektima; ... što je osjećaj ljubavi i pripadanja u *svom* najintimnijem sadržaju —
i njihove odgovarajuće transforme:

... ili je ona promjena svih aspekata cijelog društvenog poretka, — ... što je najintimniji sadržaj osjećaja ljubavi i pripadanja. —

¹³ Javljanje obaveznog determinatora u ovom položaju paralelno je javljanju D_0 uz imenicu koja određuje neku drugu imenicu a znači neki njen integralni dio, v. M. Ivić 1967. I sam pojam semantičkog deblokiranja preuzet je iz tog rada.

Na koncu se može još primijetiti da uz neke imeničke lekseme u poziciji lokativa tipa (b) u svojstvu jedinog neophodnog determinatora može doći jedan od pridjeva *sav, čitav, cio, potpun*. Zagradama će se označiti da prisustvo posvojne odnosno posvojno-povratne zamjenice u svim slučajevima kad se one nalaze u originalnim primjerima nije neophodno, up.:

... da je jezik u celom (svom) razvitku duhovne prirode. — ... ukaza mi se u svoj svireposti tehnika mog isleđivanja. — ... onda će nam se idila rasejanih kuća ... ukazati u svoj složenosti. — Jezik lijepe književnosti ... jer on odražava jezik društva u svoj (njegovoj) složenosti. — ... njemu se ... ukaže odjednom cijela božja zemlja u svoj (svojoj) širini. —

7.7 Pored upotrebe lokativa koja se upravo razmatrala (7.5-6), a kad su u pitanju bile najčešće konstrukcije sa predlogom *u*, svakako treba iznijeti i javljanje *po + l* uz jedan mali niz glagola gdje je ponovo korelacija lokativa sa nominativom subjekta uslovljena transformacijom subjekta izvorišne rečenice u genitiv (odnosno odgovarajući posesivni oblik uz novi subjekt). Riječ je o *po + l* uz glagole *razlikovati se, podudarati se, slagati se, odgovarati, pokrivati* i *opasti* (niz je, vjerovatno, veći, ali za to će biti potrebno daljnje ispitivanje) kada pojmovi obilježeni lokativom predstavljaju neko svojstvo pojma u subjekatskoj poziciji.¹⁴ Odnos između navedenih pojmova takve je prirode da se formalno može izraziti glagolom *imati* uz koji subjekt zadržava svoju poziciju a lokativ prelazi u objekt (što ujedno predstavlja bazu za formiranje odgovarajućeg posesiva, v. 7. 8, 99). Drugim riječima to znači da primjer *te se riječi razlikuju po funkciji od pridjeva* ima u svojoj bazi *te riječi imaju funkciju → funkcija tih riječi* (a isto tako i *pridjevi imaju funkciju → funkcija pridjeva*, v. dalje).¹⁵

Rečenička shema u kojoj se javlja *po + l* ovog tipa može sadržati neki padežni oblik odnosno predložku konstrukciju kojom je obilježen pojam koji stoji u istom formalno-semantičkom odnosu sa pojmom obilježenim lokativom kao i pojam u subjekatskoj poziciji¹⁶, up. *Prema pomenutim obli-*

¹⁴ Moglo bi se primijetiti da se na ovaj način formalno daje sintaksička baza za interpretaciju semantičkih odnosa među riječima neke sintaksičke cjeline: „... all information utilized in semantic interpretation must be presented in the syntactic component of the grammar.“ Chomsky 1965, 75)

¹⁵ Kategorija kriterija kojoj pripada ova upotreba *po + l* obrađena je u M. Ivić 1951—2, 181—5.

¹⁶ Uz pluralitet subjekta, u tom slučaju obavezan, koji označava da se neko razlikovanje odnosno podudaranje i sl. odnosi na pojmove od kojih je sačinjen subjekt, taj drugi padežni oblik može izostati, up.: „Genitiv jednine *ruke* razlikuje se po akcentu od nominativa množine *ruke*“, i „te se riječi razlikuju po akcentu“. Potrebno je takođe napomenuti da se glagol *razlikovati se* javlja i uz *u + l* i uz instrumental. U tom slučaju ne ističe se kriterij koji uslovljava glagolsku radnju (u pitanju mogu biti i stilski momenti i uslovi nametnuti drugim elementima rečeničke strukture), dok redovno postoje mogućnosti za uspostavljanje odgovarajućih transformata, up.: Tako se isto razlikuju stilom, dakako gdegdje i u leksici, Zagrepčanin Krleža od Dubrovčanina Iva Vojnovića (M. Stevanović, Naš jezik XIV, sv. 3—4, 1965, 225); Reči koje ulaze u sastav ovog materijala birane su tako da među njima bude što više minimalnih parova koji se razlikuju samo akcentom (P. Iv., I. Lehiste, ZbFL VI, 33); Na ovaj način nemačko pisanje uspostavlja distinkciju između reči koje se u izgovoru ne razlikuju (P. Iv., 31).

cima za prvo l. . . mogao bi se sagraditi i relativski vremenski oblik. . . koji bi potpuno odgovarao obliku „odrešim“ po značenju (Bel., 1, 207) → . . . *relativski vremenski oblik čije bi značenje potpuno odgovaralo značenju oblika „odrešim“* (tj. relativski vremenski oblik ima značenje → značenje relativskog vremenskog oblika, oblik „odrešim“ ima značenje → značenje oblika „odrešim“). Što se tiče finitnog glagola u predikatu i ovdje transformacija *po + l* u nominativ subjekta može uzrokovati promjenu u njegovom broju i rodu.

Model $N'_n V poN'_l$ ima prema sebi model $N'_n N'_g V$, ¹⁷ up.:

(. . . te tri kategorije reči). U posljednjem slučaju one se razlikuju¹⁸ između sebe *po funkciji i značenju* (Bel. 1, 313). — Savremeno krivično pravo se razlikuje od nekadašnjeg i *po stavu* koje ono ima prema učiniocu krivičnog dela (Pravo, 5). — . . . što se i u grčkorn jeziku način mogao *po značenju* vremenski slagati sa svima vremenima (Bel. 1, 263). — . . . uvijek naime treba sasvim sigurno znati što koji znak ili riječ pokriva *po značenju* (Jonke, 184). — U kasabi, koja je bila opala i *po stanovništvu* i *po prometu*, kajmekam već odavno nije imao nekih službenih poslova (Andr., 242). —

Transformi u kojima *po + l* prelazi u poziciju subjekta u nominativu glase, npr.:

U posljednjem slučaju njihova¹⁹ funkcija i značenje razlikuju se između sebe. — I stav savremenog krivičnog prava, koji ono ima prema učiniocu krivičnog dela razlikuje se od stava nekadašnjeg krivičnog prava. — . . . uvijek naime treba sasvim sigurno znati što pokriva značenje kojeg znaka ili riječi. — U kasabi, čije su i stanovništvo i promet bili opali, kajmekam već odavno nije imao nekih službenih poslova. —

7.8 Već ranije je spomenuto (7.2) da se i lokativne konstrukcije uz glagol *biti* (*nalaziti se* i sl.), odnosno bezlični oblik *ima* (*nema, bilo je*) mogu nalaziti u direktnoj korelaciji sa nominativom subjekta, s tim da odgovarajući nominativni transformi prvobitnih lokativnih konstrukcija zahtijevaju zamjenu navedenih glagolskih oblika sa glagolom *imati*²⁰ odnosno *sadržati*.

¹⁷ Simbol *V* ovdje označava i neprelazne i prelazne glagole (npr. *opasti* i *pokrivati*), odnosno neprelazno recipročne glagole (*slagati se*) (v. 3,9, str. 41).

¹⁸ Ovdje je svakako zanimljivo iznijeti primjer sa glagolom *razlikovati* u prelaznoj upotrebi: „Ovim govorima nedostaju upravo one osnovne karakteristike koje kajkavske govore razlikuju od čakavskih“ (P. Iv., Književnost i jezik 1, 1963, 36). Uz odgovarajući Vse glagolski oblik nominativ subjekta prelazi u *po + l*: „ . . . karakteristike po kojima se kajkavski govori razlikuju od čakavskih“.

¹⁹ Treba primijetiti da simbol N'_g stoji i za posvojne pridjeve ili zamjenice, već prema strukturi subjekta izvorišne rečenice (*njihova* se nalazi umjesto „ . . . tih triju kategorija reči“).

²⁰ Guiraud 1967, citat se nalazi kod 7.2 na str. 88. Maretić je zapazio mogućnost upotrebe *imati* u značenju *biti*: „Glagol *imati* znači često isto što *biti*, zato i uzanaj može stajati genitiv, npr. *meder ima u cara Turaka*, da mu kaže *de ima novaca u zemlji*, u svakom žitu *ima kukolja*. Taj se glagol u tom značenju može slagati s nominativom *kao* i *biti*:

Rečeno je da rečenička shema sa glagolom *biti* može imati karakteristike pasivne rečeničke strukture, da bi u transformacionom procesu, uz supstituciji *biti* — *imati* zadobila odgovarajuću aktivnu strukturu. Drugim riječima to znači da se u modelima sa lokativom umjesto *Vpas* nalazi glagol *biti*: uN_l^1 je $N_{n/g}^2$, a u odgovarajućem transformu sa nominativom umjesto lokativa glagol *imati*: N_n^1 ima $N_{a/g}^2$, s tim što dolazi do karakterističnog prelaza subjekta glagola *biti* u objekatsku poziciju uz glagol *imati*. Up.:

To znači da su u *svim jezicima* isti uslovi za stvaranje jezičko (Bel. 1, 318). — ... pokazuje koliko je upotreba instrumentala bila nekada raširena u *indoevropskim jezicima* (M. Iv., 105). —

Transformi sa glagolom *imati* glase: ... da svi jezici imaju iste uslove..., ... koliko su indoevropski jezici nekada imali raširenu upotrebu instrumentala. —

Treba primijetiti da su u primjerima koji će se sada razmatrati (a oni su srazmjerno prilično brojni naročito u lingvističkim tekstovima) u pitanju obično imeničke lekseme za neživo. U nauci je poznato da se posesivnost — kad se radi o imenicama kojima je označen živi stvor — izražava konstrukcijama koje kao ishodišnu bazu imaju u osnovi model NP_1 ima NP_2 .²¹ Ako se razmotre rečenice čiju shemu sačinjava spomenuta verbalna struktura (uz prisustvo dodataka koji se zbog svog determinativnog karaktera mogu ovdje zanemariti) up.:

... za značenje početka radnje ruski ima veoma živ prefiks za- (I. Grickat, JF XXII, 115), — Ima moj poziv lepih strana²² (Pol., 22. X 1968, 11) —

vidimo da se nominalizacijom dobiva *ruski prefiks za-* i *lepe strane mog poziva*. Isti je rezultat kad se primjer sa originalnim bezličnim oblikom *ima* transformira u odgovarajuću strukturu sa glagolom *imati*, up. ... u ruskom *ima prefiks pere-* (I. Grickat, JF XXII, 115) → *ruski ima prefiks pere-* → *ruski prefiks pere-*. —

Sada bi se mogao iznijeti mali broj primjera sa glagolom *imati*, up.:

Maglajsko-tešanjski govori ... imaju miješani refleksi *e-je* (D. Brozović, ZbFL IV/V, 54). — Npr., za razliku od franc. i talij., veljotski ima dvojake reflekse za lat. dugo *i*: (Ž. Muljačić, ZbFL VI,

imaju tjelesa nebeska i tjelesa zemaljska". Maretić 1963, 568. Kao što se vidi, međutim, od primjera koje Maretić navodi nominativni transform uz lični oblik glagola *imati* može se dobiti u slučaju „meder ima car Turaka“ i „svako žito ima u sebi kukolja“. Genitiv *u cara* uz bezlično *ima* paralelan je upotrebi genitiva uz predloge *u/kod* s imenom autora, a *ta* se upotreba javlja (v. napomenu 15 na str.72) umjesto *u + l* imenice u značenju djela nekog autora (up. u *Vuka se nalazi* ... prema u *Vukovom djelu se nalazi*, ovdje u *carevini ima Turaka*). Posljednji je primjer arhaičan: *imaju tjelesa* ... danas: *postoje tjelesa* ... uz nominativ, *ima tjelesa* ... uz genitiv.

²¹ V. M. Ivić 1967a, 257—8.

²² Genitivni oblik uz *imati*, uslovljen partitivnim značenjem dopune (up. *ima moj poziv jednu lijepu stranu*), redovan je uz bezlično *ima* (*nema* itd.).

175). — Indoevropski prajezik imao je takvih partikula (Bel 1., 175). — Slovenski jezici nemaju tako veliki broj starih partikula (Isto, 75). — Ova pesma ima subjekatskog stava i to uslovljava upotrebu prvog lica singulara kod glagola (J. Melvinger, Prilozi 1, 109). —

Odgovarajući transformi sa lokativom umjesto nominativa subjekta i glagolom *biti* (bezl. *ima*) umjesto *imati* glase

U maglajsko-tešanjskim govorima je miješani refleks *e-je*. — ... u veljotskom su dvojaki refleksi za latinsko dugo *i*:. — U indoevropskom prajeziku bilo je takvih partikula. — U ovoj pjesmi ima subjekatskog stava. —

Nominalizacijom se dobiva: miješani refleks *e-je* maglajsko-tešanjskih govora, dvojaki veljotski refleksi za latinsko dugo *i*:, subjekatski stav ove pjesme ili subjekatski stav u ovoj pjesmi. Ovdje bi trebalo obratiti pažnju na ovaj posljednji primjer koji uz glagol *imati* u objekatskoj poziciji ima partitivni genitiv, pošto ovakva dvojaka mogućnost postoji i u slučajevima koji će se dalje razmatrati.

Može se spomenuti da se karakteristične transformacione mogućnosti odnose i na rečeničke strukture u kojima poziciju glagolskog predikata zauzimlju glagoli *postojati*, *javljati se* (*pojavljivati se*), kao i pridjev *prisutan* uz glagol *biti* (uz navedeni pridjev oblik glagola *biti* može izostati, s tim što onda postoji mogućnost njegovog umetanja uz relativnu zamjenicu).

Semantika leksičkih eksponenata u rečeničkim shemama o kojima je riječ često isključuje konkretno mjesno značenje predloga (u pitanju je, uglavnom, *u*), iako se redovno radi o postojanju (ili nepostojanju) jedne pojave u granicama neke druge. Ovdje se može podsjetiti na činjenicu da uz glagol *imati* objekt ne predstavlja predmet na kojem glagolska radnja vrši neko dejstvo²³ već je u pitanju pripisivanje nečeg subjektu, up. *srpskohrvatski ima pet vokala*.

Na početku je spomenuto da nominativni transformi lokativnih konstrukcija u ovoj upotrebi zahtijevaju promjenu glagolskih jedinica (*biti* itd.) u glagol *imati* odnosno *sadržati*, a dalje će se vidjeti da ima slučajeva kad u obzir dolaze glagolski izrazi *imati u sebi* i *sadržati u sebi*. Sada je potrebno reći da se u slučajevima koji će se iznijeti iz poznatih razloga umjesto nominativa uz bezlične oblike *ima*, *nema*, *bilo je* javlja genitiv²⁴ koji se može zadržati (umjesto da se javi akuzativ) i u odgovarajućim transformima sa ličnim glagolskim oblikom u predikatu. Model uN^1_1 je (*ima*, bezl.) $N^2_{n/g}$ ima prema sebi model N^1_n $imaN^2_{alg}$. Up.:

biti

... *na licu* mu je onaj seljački izraz koji izgleda kao osmejak, a u stvari je zbunjenost (Andr., 86). —

²³ Guiraud 1967, 55.

²⁴ M. Ivić 1963, 23—4.

bezl. ima

U savremenom ruskom jeziku ima danas manje dvovidskih glagola (I. Grickat, JF XXII, 117). — Takvih je partikula bilo vrlo mnogo, a i danas ih ima *u onim jezicima* koji nisu razvili fleksiju i koji upotrebljavaju takve partikule (Bel. 1, 75). — Kod katolika našeg naroda nije bilo nikakve tradicije ekavskog štokavskog pisanja u književnosti (mada *u Slavoniji* ima štokavskih ekavskih govora koji bi, teorijski, mogli pružiti osnovicu za ovo (P. Iv., 23). — ... dok danas *u Banovičkoj opštini* ima 10 osnovnih škola (Pol. 19072, 5). —

nema

... osjetio sam da *u sobi* nema teškog bolesničkog mirisa (Selim., 17). — ... malobrojne su nepreciznosti u detaljima kao ono o *w* kod Poljaka ... ili da *u grčkom* nema glasovnih grupa *ja, je, ju* (P. Iv., 49). — Pojedini franjevački pisci ... ali *u njihovom jeziku* i inače nema domaćih osobina (D. Brozović, ZbFL IV/V, 55). —

nije bilo

... da bi se obeležile foneme kojih nije bilo *u latinskom* (P. Iv., 27). — Na stranu to što *u tom jeziku* i nije bilo norme niti uopšte nekog čvrstog oslonca (Isto, 20). —

postojati

U raznim društvenim sredinama postoje pisani i nepisani zakoni (Nov., 28). — *U raznim društvenim sredinama* postoje i razni „standardi“ ponašanja (Isto, 15). — *U današnjem pravu* postoje posebni organi za svaku fazu krivičnog postupanja (Pravo, 3). — Ali unatoč toj gipkosti narodnog i književnog jezika, *u jeziku* postoje mnogi čvrsti zakoni (Jonke, 188).

biti prisutan

... da bi se obeležile foneme kojih nije bilo u latinskom ali koje su prisutne *u modernim jezicima* (P. Iv., 27). — Docijni razvoj književnog jezika potisnuo je ili sasvim uklonio još poneku dijalekatsku osobinu prisutnu *u Vukovom jeziku* (Isto, 26). — Od samog početka se pokazalo da je iluzorno graditi književni jezik isključivo od elemenata prisutnih *u narodnom* (Isto, 24). — Tako je veliki realista Vuk otvorio put bogaćenju našeg književnog jezika ... i ... stvaranjem neologizama po obrascima već prisutnim *u jeziku* (Isto, 24—5). —

Može se reći da su u svim gornjim slučajevima mogući odgovarajući transformi sa nominativom subjekta umjesto lokativa uz glagol *imati* u predikatu. Možda će biti zanimljivo ako se primijeti da u nekim primje ima sa genitivom uz bezlični glagolski oblik *ima* (*nema, bilo je*) pri njegovoj zamjeni sa odgovarajućim oblikom glagola *postojati* genitiv prelazi u nominativ uz čuvanje osnovnog značenja, up. ... mada u Slavoniji ima štokavskih ekavskih govora → ... mada u Slavoniji postoje štokavski ekavski govori ... da u grčkom nema glasovnih grupa *ja, je, ju* → da u grčkom ne postoje glasovne grupe *ja, je, ju*.

Prikaz odgovarajućih „aktivnih“ struktura mogao bi se povezati sa izdvajanjem slučajeva koji su jasni u pogledu postojanja posesivnih (termin se ovdje upotrebljava uslovno) struktura, od onih koji to nisu. Up.:

- ... lice mu ima onaj seljački izraz ...
  - onaj seljački izraz lica;
- Savremeni ruski jezik ima danas manje dvovidskih glagola,
  - dvovidski glagoli savremenog ruskog jezika,
  - ruski dvovidski glagoli;
- Slavonija ima štokavskih ekavskih govora ...
  - štokavski ekavski govori Slavonije;
- ... da grčki nema glasovnih grupa *ja, je, ju*
  - grčke glasovne grupe ...;
- Razne društvene sredine imaju pisane i nepisane zakone,
  - ... zakoni raznih društvenih sredina;
- Današnje pravo ima posebne organe ...
  - posebni organi današnjeg prava;
- ... jezik ima mnoge čvrste zakone,
  - čvrsti jezički zakoni;

(-miris sobe, foneme modernih jezika, još poneku dijalekatsku osobinu Vukovog jezika, od elemenata narodnog jezika, po ... jezičkim obrascima).

Primjer *Takvih je partikula bilo vrlo mnogo, a i danas ih ima u onim jezicima koji ... ima transform Takvih su partikula imali ... a i danas ih imaju oni jezici koji ... dok je nominalna grupa vjerovatno takve partikule u onim jezicima koji ...*

Moglo bi biti zanimljivo iznijeti i upotrebu lokativa u korelaciji sa nominativom subjekta uz prvo lice množine glagola *imati*.²⁵ Up.:

I u *urođeničkim američkim jezicima* imamo uglavnom ova dva tipa rečenica (2, 83). — Videli smo da u *rečenicima* imamo ove delove: podmet ili podmetsku sintagmu, prirok ili prirodsku sintagmu, i ništa više (1, 100). — Na taj način, u *izrazu* Du wünschst daß er kommt imamo sve elemente pravog načinskog izraza (1, 222). — Već se odavno zna da imamo u *indoevropskim jezicima* različitih prideva (1, 35). — U *latinskom* bismo imali u sličnim slučajevima konjuktiv ... (2, 263). —

Pri transformaciji lokativa u odgovarajući nominativni oblik u funkciji subjekta glagol *imati*, koji sada kongruira sa tim subjektom, zadržava objekatsku dopunu u istoj formi, npr.:

I urođenički američki jezici imaju uglavnom ova dva tipa rečenica. — Videli smo da rečenica ima ove delove ... — Latinski bi imao u sličnim slučajevima konjuktiv. —

²⁵ Primjeri su iz teksta A. Belića „O jezičkoj prirodi ...“ 1 i 2. Ova upotreba oblika *imamo* česta je u savremenim stručnim i naučnim tekstovima. Ovdje se očividno ne radi o upotrebi prvog lica množine umjesto jednine, koja je uobičajena kad autor govori o svom radu i kad je najčešće moguća promjena u prvo lice jednine.

Može se primijetiti da je u slučaju ako se želi zadržati lokativ moguća supstitucija oblika *imamo* u odgovarajuće forme glagola *nalaziti se* (*sadržati se*), odnosno u bezlični oblik *ima* uz potrebne promjene originalne objekatske dopune uz oblik *imamo*, npr.:

I u urođeničkim američkim jezicima nalaze se uglavnom ova dva tipa rečenica. — Videli smo da se u rečenici nalaze (sadrže) ovi delovi . . .

7.9 Tipovi rečenica koji su se dosad ovdje razmatrali imali su kao zajedničku karakteristiku mogućnost transformacije u strukture „aktivnog“ tipa uz lične oblike glagola *imati*, a u većini slučajeva i mogućnost formiranja odgovarajućih nominalnih konstrukcija za koje se može reći da u izvjesnom smislu izražavaju posesivnost. Ako se promatraju rečenice iste strukture, sa istim glagolskim predikatima — jedino je sada glagol *nalaziti se* više zastupljen, s tim što su u pitanju, u cjelini uzevši, imeničke lekseme sa konkretnijim predmetnim značenjem, prelaz u „aktivnu“ rečeničku strukturu ostvarit će se supstitucijom *nalaziti se* — *sadržati* (mogućnost nominalizacije u karakteristične pridjevske odnosno genitivne forme sad obično izostaje).

Model uN_1^I *nalazi se/ima* $N_{n/g}^2$ ima prema sebi model N_n^I *sadrži* $N_{a/g}^2$.

Up.:
biti

Ukoliko izlaganje više zalazi u specifična pitanja stručne problematike, utoliko je u tekstu veći udeo termina tuđih narodnom jeziku (P. Iv., 53). — U njegovom spisku bile su samo tri oznake (Lal., 22). — U pesmi je samo jedna eksklamativna forma (J. Melvinger, Prilozi 1, 110). — U srpskoj gramatici je toga, razume se, još mnogo više (P. Iv., 53). —

nalaziti se

U kori većine drveća nalaze se pred zimu rezervne materije u obliku masti (Pol., 8. IV 1967, 11). . . . naročitu vrstu proteina koji se normalno ne nalazi u živim ćelijama (Pol. 19072, 4). — Ustav . . . u njemu se nalaze osnovne smernice (Pravo, 7). — . . . "ustavu se nalaze svi najvažniji principi celokupnog zakonodavstva (Isto, 7). — . . . da se u srodnim afričkim jezicima, . . . nalaze i osobine korenskih . . . jezika (Bel. 1, 318). — Prvo, u osnovici svih jezika na svetu nalaze se iste jezičke konstante (Isto, 315). — Iako se ponešto ovoga nalazi i u ranijim Vukovim spisima a pogotovu kod Kopitara —, ovo je prvi Vukov sistematski manifest o jeziku (P. Iv., 49). — U toj zabrani se u prvom planu nalaze tri termina (Student, 8. VI 1968, 4). —

bezl. ima

. . . doznaćeš koliko ima rečenica u datome tekstu ako izbrojiš koliko ima ličnih glagolskih oblika (M. Iv., Knjiž. i jezik 1, 1963, 20). — U gotovo svima jezicima ima sličnih pojava (Bel., 2, 123). —

bezl. nema

Nema ničega u *Vukovoj biografiji* do susreta s Kopitarem što bi svedočilo o nekom Vukovom interesovanju za ovakva pitanja (P. Iv., 32). — Udeo reči kojih nema u *Vukovom Rječniku* u prosečnom tekstu pisanom danas za široku publiku često prelazi pedeset posto (Isto, 25). — Na taj način među rečima u prvoj grupi ima i takvih kojih nije bilo u *prvom* (u jednom slučaju ni *drugom*) *izdanju* (Isto, 25). — Crvene čuvarke je užasno razljutilo što je u *tekstovima* ispod ekspanata bilo mnogo reči ... (Pol. 19072, 4). —

postojati

O Kopitarevoj mentorskoj ulozi postoje, uostalom, direktna svedočenja u *prepisu* njegovoj i *Vukovoj* (P. Iv., 32). — ... pa, prema tome imati izraze za pojmove koji u *narodnom, seoskom, jeziku* nisu ni postojali (Jonke, 183). —

biti prisutan

U stupcu na str. 1 našao sam 62 reči ... prisutne u *Vukovom Rječniku* u istom ili približno istom značenju (P. Iv., 25). — Situaciju otežavaju mnogobrojni akcenatski dubleti prisutni u *svim govorima* (Isto, 30). —

javljati se

Najzad dolaze beleške o načinu označavanja turcizama i „stajalih“ reči (onih koje se javljaju samo u *pesmama* ili *drugim umotvorinama*) (Isto, 52). —

pojavitivati se

U *ovim odeljcima* pojavljuje se dosta jezičkih elemenata koji inače nisu svojstveni Vukovom jeziku (Isto, 52). —

U svim slučajevima lokativ se može preobratiti u nominativ subjekta uz glagol *sadržati* u predikatu²⁶, npr.:

... utoliko tekst sadrži veći udeo termina ... Njegov spisak sadržao je samo tri oznake. — Pjesma sadrži samo jednu eksklamativnu formu. — Kora ... sadrži ... materije. — ... ustav sadrži najvažnije principe ... — ... osnovica svih jezika na svetu sadrži iste jezičke konstante. — ... doznačeš koliko dati tekst sadrži rečenica ... — Udeo reči koje ne sadrži Vukov Rječnik ... — ... što su tekstovi ispod ekspanata sadržali mnogo reči ... — ... izraze za pojmove koje narodni, seoski jezik nije ni sadržao. — ... našao sam 62 reči ... koje sadrži Vukov Rječnik u istom ili približno istom značenju. — ... (reči) (onih koje sadrže samo pesme ili druge umotvorine). — Ovi odeljci sadrže dosta jezičkih elemenata ... —

²⁶ Ilustracije radi ovdje se može iznijeti primjer sa aktivnom rečeničkom strukturom i glagolom *sadržati*: Većina povelja koje su nastale u srednjovekovnoj Srbiji ... sadrži i jednu odredbu koja je imala za cilj da se osigura ... (Pol., 8. IV 1967, 11). — Transform sa „pasivnom“ strukturom uz *nalaziti se* glasi *U većini povelja ... nalazi se i jedna odredba ... Umjesto nalazi se moguće je i sadrži se*.

Na koncu bi se mogli razmotriti i primjeri:

Za razliku od prve *pesme*, u *ovoj* ima dosta jednosložnih imenica i jedna dvosložna (J. Melvinger, Prilozi 1, 109). — *Pesma* je pisana u slobodnom stihu. U *njoj* ima pet strofa, koje nemaju jednak broj stihova (Isto, 103). —

Pri transformaciji u „aktivnu“ strukturu u prvom primjeru moglo bi se reći da kao glagolska jedinica bolje odgovara oblik glagola *sadržati*, dok je u drugom jednako moguć glagol *imati*, up.: . . . *ova sadrži dosta jednosložnih imenica* . . ., *ona ima pet strofa* . . . Činjenica da strofe (iako ne obavezno) sačinjavaju pjesme, što se ne može reći i za imenice (odnosno određenu vrstu imenica), mogla bi objasniti i gornje transforme sa glagolom *imati* odnosno *sadržati* i odgovarajuće nominalne konstrukcije kao što su *strofe ove pjesme* prema *imenice u ovoj pjesmi*.

7.10 Prikaz ove upotrebe lokativa trebalo bi dopuniti slučajevima kada se lokativ ponovo nalazi u korelaciji sa nominativom subjekta, s tim što ovog puta taj nominativni transform uslovljava prisustvo lokativne konstrukcije *u sebi* uz predikatsku glagolsku jedinicu prelaznog tipa. Sada su po pravilu, osobito u poziciji subjekta „pasivnih“ struktura, u pitanju imeničke lekseme apstraktnog značenja. Iste strukture u svojstvu glagolskih predikatskih jedinica imaju kao i do sada u prvom redu glagol *biti*, bezlični oblik *ima* itd., koji u „aktivnim“ transformima sa nominativom subjekta umjesto lokativa prelaze u izraz *imati u sebi* (up. primjer sa izrazom *imati u sebi*: *Već i to osnovno značenje ima u sebi dosta uslovnog* (Bel. 2, 25) → *Već i u tom osnovnom značenju ima dosta uslovnog*). Pored toga postoji i mali broj glagola koji se u svojoj pasivnoj Vse upotrebi javljaju sa lokativom, dok u funkciji prelaznih predikatskih jedinica dolaze sa izrazom *u sebi* (kriti, uključivati, sadržati, oličavati).²⁷

Model u N_1^1 je/ima (bezl.) $N_{n/g}^2$ ima prema sebi model N_n^1 ima u sebi $N_{n/g}^2$. Up.:

Hodajući po bijelu snijegu osjeti kako je zaista *u njegovu koraku* nešto lopovsko (Šeg., 34). — Pomislim i ja nekada kad vidim kako je ovaj vek nakrivio glavu, . . . ali da *u toj glavi* mora biti ista muka i ista radost kao nekada (Mih., 14). — Ono što je *u čovjeku* potencijalno on želi ostvarivati u svom radu (Nov., 16). — *U svakoj ženi* ima đavo koga treba ubiti ili poslom ili radanjem . . . (Andr., 259). — Ima nečeg poznatog — ne *u glasu*, nego *u tomu* kojim je izgovoreno (Lal., 19). — . . . a opet ima nekog reda *u toj gužvi* (Selim., 12). — Da je to tako, vidimo . . . naravno, ukoliko *u samim tim rečenicama*, posebno, nema kakvog naročitog načinskog stava (Bel. 1, 224). — . . . da *u slovenskome*

²⁷ Primjeri sa prelaznim glagolom *sadržati* (model N_n^1 sadrži N_g^2) odnosno neprelaznim *sadržati se* (model u N_1^1 sadrži se N_n^2) izneseni su u Batistić 1967, 32—4. Spomenuto je samo da postoje konstrukcije sa nominativom (mjesto lokativa) uz izraze *ima u sebi*, *sadrži u sebi* itd.

glagolskom vidu nema ničeg ni tajanstvenog ni neobičnog (Bel. 1., 231). — Bilo je neke neprihvatljive bezobzirnosti *u tom vršenju* dužnosti koju srce nije tražilo (Selim., 21). — (ruke) . . . ali je *u njihovom stišanom mirovanju*, ili *laganom lutanju*, bilo toliko snage i nekog neobičnog smisla (Isto, 22). — Bilo je nečega prijatnog *u tom trzanju* puške (Andr., 212). — A bilo je nešto slatko *u toj . . . tuzi . . .* kao glas prošlosti i slatkih uspomena (Rječnik Matica, 1967). — *U svemu* je prisutna moja snaga (Šeg., 64). —

Mogu se zamisliti transformi u kojima lokativ prelazi u nominativ subjekta uz izraz *imati u sebi* u predikatu, npr.:

. . . osjeti kako zaista njegov korak ima u sebi nešto lopovsko. — . . . ali da ta glava mora *imati u sebi istu muku i istu radost*. — Svaka žena ima u sebi đavola koga treba ubiti . . . — Ima u sebi nečeg poznatog — ne glas, nego ton . . . — . . . a opet ta gužva ima u sebi nekog reda. — . . . da slovenski glagolski vid nema u sebi ničeg ni tajanstvenog . . . — . . . ali je njihovo stišano mirovanje, ili lagano lutanje, imalo u sebi toliko snage i nekog neobičnog smisla. — Sve ima u sebi moje snage. —

Primjeri sa glagolima *imati, kriti, uključiti, oličavati i sadržati* uz lokativni izraz *u sebi*:

Ceo jezik *ima u sebi* nešto uslovno (Bel. 2, 9). — Prva formulacija *ima u sebi* i nešto osjećajnosti (Jonke, 186). — Za to je najzgodniji glagol . . . jer on *krije u sebi* ne samo jedno realno obeležje . . . (Bel. 1, 100). — Krilatica 20. stoljeća . . . *uključuje u sebi* dakako i krilaticu 19. stoljeća (Jonke, 188). — On *u sebi*, kao Kraljević Marko, *oličuje težnju za pravdom* (A. Barac, Jugoslovenska književnost, Zgb. 1954, 91). — . . . jer je ono *u sebi sadržavalo* pored specifičnog značenja i opšte ablativno značenje (Bel. 1, 68).²⁸

Odgovarajući transformi sa lokativom umjesto nominativa subjekta glase, npr.:

U celom jeziku ima nešto uslovno. — U prvoj formulaciji ima i nešto osećajnosti. — . . . glagol . . . jer se u njemu *krije* ne samo jedno realno obeležje. — U krilatici 20. stoljeća . . . uključena je dakako i krilatica 19. stoljeća. — U njemu se, kao u Kraljeviću Marku, *oličuje težnja za pravdom*. —

Uz ove glagole koji se kao prelazne jedinice javljaju sa lokativnim izrazom *u sebi* u aktivnim rečeničkim strukturama, a koji pri transformaciji u pasivne strukture zadobijaju intranzitivnu Vse formu, mogao bi se uvrstiti i glagol *nositi*, s tim što je (uz ispuštanje izraza *u sebi*) pri primjeni karakteristične transformacije potrebno i uvođenje nove glagolske lekseme.

²⁸ U tekstu A. Belića „O jezičkoj prirodi . . .“ vrlo su brojni primjeri sa glagolom *sadržati*, i to kako u njegovoj aktivnoj upotrebi (sa *u sebi* ili bez tog lokativa), tako i u intranzitivnoj Vse formi uz lokativ u vidu obavezne glagolske dopune.

Model N_n^1 *nosi u sebi* N_a^1 ima prema sebi model uN_l^1 je (sadrži se/nalazi se) N_n^2 Up.:

On (posao) *nosi u sebi* dostojanstvo pružanja pomoći (Bih., 58). — ... pobjeda koju će oni odneti *nosice već u sebi* klicu poraza (Isto, 104). — Glagolska reč *seći nosi u sebi* određeniju predstavu o sprovodniku nego li *udarati* (M. Iv., 13). — Još određeniju predstavu o sprovodniku vršenja *nose u sebi* glagoli kao *piti, gutati* (Isto, 13). — ... i poslednji domet književnog jezika svoga naroda s njegovom normom koja je bremenita i *nosi u sebi* latentne mogućnosti budućeg razvoja (Jonke, 186). — Ali ta shematičnost i kliširanost ne smije *u sebi nositi* balast arhaičnosti (Isto, 185). —

Mogu se zamisliti transformi sa lokativom umjesto nominativa subjekta u originalnim rečenicama, npr.:

U njemu je dostojanstvo pružanja pomoći — ... u pobjedi koju će oni odneti *biti će već* klica poraza. — U glagolskoj reči *seći* sadrži se određenija predstava o sprovodniku nego li u *udarati*. — ... sa njegovom normom koja je bremenita i u kojoj se sadrže latentne mogućnosti budućeg razvoja. —

7.11 I upotreba lokativnih konstrukcija koje će se sada prikazati u direktnoj je vezi sa glagolima *biti* i *imati* i njihovom međusobnom zamjenljivosti. Po činjenici da supstitucija *biti* — *imati* prouzrokuje transformaciju lokativa u akuzativ ovu bi upotrebu trebalo prikazati zajedno sa ostalim takvim slučajevima (v. 7. 12). Odvojeno promatranje, međutim, nameće se zbog toga što ovdje postoji i mogućnost transformacije lokativa u nominativ, s tim što sad glagol *biti* ostaje dok njegov subjekt prelazi u lokativnu konstrukciju sa predlogom *na*. Primjer *Djevojčica je u haljini* i njegovi transformi *Djevojčica ima (na sebi) haljimu* i *Na djevojčici je haljina* pokazuju da je u pitanju rečenički obrazac u kojemu su imeničke lekseme koje dolaze u obzir ograničene uglavnom na pojmove u značenju odjeće i obuće s jedne strane, odnosno živih stvorova koji ih nose s druge. I ovdje se lokativ uz glagol *biti*, i to bilo sa predlogom *u*, bilo sa *na*, nalazi u svojstvu neophodne dopune D_0 . U odgovarajućoj shemi sa glagolom *imati* (subjekt je isti, uN_l^1 prelazi u akuzativ) uvijek je moguć izraz *na sebi*.

Model N_n^1 je uN_l^2 ima prema sebi modele N_n^1 *ima (na sebi)* N_a^2 i naN_l^1 je N_n^2 . Up.:

U beloj je haljini (Dav., 230). — Čovjek je bio ... *u samim prljavim, kratkim hlačama*, sav prekrit prosjedom dlakom (Šeg., 67). — *Na njoj* je bila bundica od atlasa (Andr., 218). — Bilo da sjedi ili da se kreće Marković je *na sebi* imao uvijek isto (Lal., 27). — Sve što imaju *na sebi* opljačkano je od udovica i siročadi (Isto, 26). —

U svim slučajevima dobijaju se u rezultatu transformacionih procesa odgovarajuća dva transformi, npr.:

Ima (na sebi) belu haljinu, Na njoj je bela haljina. — Čovjek je imao (na sebi) . . . prljave, kratke hlače, Na čovjeku su bile . . . prljave, kratke hlače. — Bila je u bundici od atlasa, Imala je (na sebi) bundicu od atlasa. — Sve u čemu su opljačkano je . . . , Sve što je na njima opljačkano je . . . —

Može se još spomenuti da u slučaju kad imeničke lekseme obilježavaju obuču, u transformu sa glagolom *imati* izraz *na sebi* alternira sa lokativom *na nogama*. Tako primjer *Čovjek je imao debele seljačke opanke na nogama* (Lal., 23) može glasiti *Čovjek je imao na sebi debele seljačke opanke*. Sličan je slučaj kad se radi i o nekim drugim odjevnim predmetima koji se nalaze na pojedinim dijelovima tijela, npr. *Djevojčica je bila u kapi* → *Djevojčica je imala na sebi/na glavi kapu*.

I kada *u + l* u značenju odjeće dolazi bez glagola *biti*²⁹ u svojstvu oznake koja determinira subjekt za vrijeme vršenja glagolske radnje kao u primjerima:

Uvek da smo bili ošišani i uvek da smo *u prljavosivim pantalonama i vrećastim kaputićima* prolazili Dušanovom (Dav., 214), — Odrasliji mladići plesali su čarlston *u širokim nogavicama* po modi (Marin., 12) —

moguće je umetanje odgovarajućeg oblika glagola *biti* (. . . *bili smo u prljavosivim pantalonama* . . .) pa i izvođenje ostalih transformi.

7. 12 Upotreba lokativnih konstrukcija u svojstvu obavezne dopune uz glagol *biti* (*nalaziti se, stajati*) koji se zamjenjuje sa glagolom *imati* može se nalaziti i u direktnoj korelaciji sa objektom tog glagola (v. 7.3, 88). Izvjestan niz imeničkih leksema koje se javljaju obilježene lokativom u rečeničkim shemama sa pomenutim transformacionim mogućnostima najčešće je praćen determinatorom. I sada su u pitanju imenice³⁰ koje označavaju neki pojam prisutan u semantičkom potencijalu subjekta tako da je i u ovom slučaju javljanje determinatora potrebno da bi se postiglo semantičko „deblokiranje“.³¹ Rečenice *agens je u obliku dativa*³² (M. Iv., Književnost i jezik 1, 1963, 23) i *Teško je reći je li u težem položaju nezaposlena ili zaposlena žena* (Vjesnik, 6. III 1968, 2) imaju odgovarajuće transforme sa glagolom *imati*: *Agens ima oblik dativa i . . . da li ima teži položaj nezaposlena ili zaposlena žena*. Bez determinatora u oba slučaja dobija se neprihvatljiv iskaz: **Agens je u obliku, . . . *da li je u položaju nezaposlena ili zaposlena žena*.³³ Iz primjera se može zapaziti da ovdje subjekt zadržava svoju poziciju, radi se samo o promjeni u strukturi predikata.

²⁹ *U + l* u značenju odjeće čest je u adnominalnoj upotrebi, v. 9. 15, str. 194.

³⁰ V. 7.8, 98.

³¹ M. Ivić 1967a.

³² U ovakvom slučaju postoji i mogućnost ispuštanja lekseme *oblik* tako da se dobija *Agens je u dativu* (v. dalje).

³³ Da bi se objasnio iskaz *Ivan je na položaju* (uz napomenu da je ovdje upotrebljen predlog *na* pošto je sad u pitanju neki društveni itd. položaj) potrebno je uzeti u obzir postojanje nekog determinatora na nivou dubinske strukture: u pitanju su pridjevi kao *odgovoran, unosan* itd. koji se zbog svoje uobičajenosti ne moraju ostvariti na nivou površinske strukture. (Pored toga u gornjem primjeru mogao bi se podrazumijevati i položaj na mjestu borbe.)

Po nekim svojim karakteristikama ova bi se upotreba mogla podijeliti na dva tipa. U slučaju tipa (a) u pitanju bi bili primjeri kao *Agens je u obliku dativa*, tip (b) predstavljao bi primjer *Ivan je u teškom položaju*. I za tip (a) i za tip (b) može se reći da ih predstavlja model N_n^1 je uN_i^2 D_0 koji ima prema sebi model N_n^1 ima N_a^2 D_0 , s tim što za tip (b) postoji i model $posN_n^2$ je D_0 , u kojemu se posesiv uz nominativ subjekta, izvorni lokativ, izvodi iz prvobitnog nominativa subjekta u rečenici sa glagolom *biti*: $N_n^1 \rightarrow pos$, dok pridjev iz atributskog položaja uz lokativ/akuzativ prelazi u predikatski (up. *Ivan je u teškom položaju* $\rightarrow$ *Ivan ima težak položaj* $\rightarrow$ *Ivanov položaj je težak*). Up. primjere tipa (a):

Neki od njih (prilozi za količinu) stoje u funkciji imenice (I. Grickat, NJ XI, sv. 3—4, 1961, 69). — . . . ali to ne znači da su spomenuti prilozi tu u imeničkoj službi (Isto, 70). — Ni imenice ni prilozi ne stoje ovdje u funkciji koja im po njihovoj prirodi odgovara (Isto, 70). — Predikat . . . stoji u jednini i, ako je u obliku koji razlikuje rod, uvek u srednjem rodu (M. Stevanović, Gramatika, 1957, 285). — Genitivna konstrukcija uspostavlja se i onda kada je u funkciji predikata kakav perfektivni glagol „sativnog“ tipa (M. Iv., Književnost i jezik 1, 1963, 24). — . . . ime pojma stoji u obliku genitiva s predlogom *od* (D. Gortan, NJ XII, sv. 1—2, 1963, 74). — . . . nego gramatički subjekat mora biti u obliku²⁴ samostalnog padeža — nominativa (M. Stevanović, Gramatika, 1957, 266). —

U svim gornjim rečenicama može se sprovesti supstitucija glagola *biti/stajati* — *imati* uz koji lokativ zadobija poziciju objekta u akuzativu, npr.:

Neki od njih . . . imaju funkciju imenice. — . . . da spomenuti prilozi tu imaju imeničku službu. — . . . ime pojma ima oblik genitiva s predlogom *od*, itd. —

Moglo bi se prikazati i nekoliko primjera sa akuzativom objekta uz glagol *imati*, up.:

U sintagmama . . . predlog *do* ima funkciju bližeg određivanja (D. Gortan, NJ XIII, sv. 1—2, 1963, 79). — Istu funkciju imaju i predlozi u predložko-priloškim sintagmama (Isto, 80). — U ruskom izrazu . . . gde „zvat“ ima značenje „nazivati“ (I. Grickat, JF XXII, 73). — Sa zbirnim imenicama, koje označavaju više pojmova a imaju oblik jednine . . . (M. Stevanović, Gramatika, 1957, 285). —

Uz supstituciju *imati* — *biti/stajati* dobijaju se transformi sa lokativom, npr.:

²⁴ U svom radu o predložkim izrazima koji su pos*ali od dijelova sintagmi Ljubomir Popović svrstava u značenjsku kategoriju za način pored ostalih i lokativne konstrukcije u *znaku*, u *obliku*, u *formi*, u *vidu* i u *svojstvu* uz napomenu da je načinsko značenje u pitanju samo ako je predikat običan glagol. Uz glagol *biti* te konstrukcije predstavljaju kvalifikaciju subjekta, dok u atributskom položaju kvalificiraju upravnu imenicu. Lj. Popović 1966, 201.

... predlog *do* nalazi se u funkciji bližeg odredljivanja. — ...
gde „zvat“³⁶ stoji u značenju „nazivati“, itd. —

Sada bi se trebalo zadržati na ovoj upotrebi lokativa kad su u pitanju lekseme *jednina, nominativ* i sl. Primjer ... *glagolski predikat stoji obično u množini*³⁶ (BHŽ, Gramatika 1952, 193) ima odgovarajući transform sa glagolom *imati* uz obavezno umetanje akuzativa imenice *oblik*, dok lokativ prelazi u genitiv ili odgovarajući pridjev uz *oblik*: ... *predikat ima obično oblik množine*.³⁶ Kao što se vidi, u rečeničkim strukturama uz *glagole biti/stajati* lokativ u *obliku* (uz genitiv spomenutih imenica) nije obavezan (v. gore: ... ime pojma stoji u obliku genitiva → ... ime pojma stoji u genitivu).³⁷

Prije iznošenja daljnjih slučajeva upotrebe ovog tipa lokativa mogli bi se razmotriti i primjeri u kojima se lokativne konstrukcije nalaze u funkciji obaveznog determinatora uz glagol *biti* (*nalaziti se*) u sklopu determinativne relativne klauze, up.:

Ostvarivanje ovog značenja vezano je za sintagme ... u funkciji upravnog člana i oblik genitiva pojma koji je u funkciji zavisnog člana (D. Gortan, NJ XIII, sv. 1—2, 1963, 72). — Naročito o onima koji se nalaze na odgovornijim funkcijama (Nin, 1966). —

Odmah se zapaža da su relativ i glagol ispustivi, a rezultat je adnominalna upotreba lokativa: ... i oblik genitiva pojma u funkciji zavisnog člana, ... o onima na odgovornijim funkcijama. Kao obrnuti postupak u primjeru sa adnominalnom upotrebom lokativa *Jedan deo komunista na*

³⁶ Pored toga što iskazi „predikat je u množini“, „subjekt je u nominativu“ predstavljaju slučajeve upotrebe ovog tipa lokativa bez determinatora, zanimljivo je zadržati se i na mogućnosti da oni — uz čuvanje osnovnog značenja, poprimaju strukturu „predikat je u množinskom obliku“, „subjekt je u nominativnom obliku“. Ta je struktura u morfološko-sintaksičkom smislu identična sa strukturom „Ivan je u teškoj situaciji“ dok mogućnost kao *Ivanova situacija je teška* (v. dalje na str. 113) po svojoj prilici ne postoji za ova dva iskaza, up. *oblik predikata je množinski, oblik subjekta je nominativni*. Ovak je problem u vezi sa pitanjem pridjeva vezanih za atributsku poziciju, o čemu govori Bally 1954, 122—3, a vjerovatno bi imao interesa i u smislu problema o primarnosti atributske pozicije pridjeva nad predikatskom, koji iznosi Šaumjan 1962, 410—1.

³⁶ Originalni pridjevski oblik koji se transformira u *u + l* nalazi se u primjeru ... *sama upotreba množinskog oblika pokazuje* ... (D. Gortan, NJ XII, sv. 3—4, 1962, 139).

³⁷ Iz navedenog proizlazi da postoji nekoliko raznih mogućnosti u slučajevima kao što su „imenica u nominativu“ tj. — oblik nominativa imenice, imenica u obliku nominativa, oblik imenice u nominativu, nominativni oblik imenice. Up. primjere u kojima se mogu ostvariti te mogućnosti:

Egzistencijalne rečenice s negiranim predikatom nema (nije ga bilo, neće ga biti) i genitivom agensa obrazuju se bez ograničenja (M. Iv., Književnost i jezik 1, 1963, 24). — Ostvarivanje ovog značenja vezano je za sintagme ... u funkciji upravnog člana i oblik genitiva pojma koji je u funkciji zavisnog člana (D. Gortan, NJ XIII, sv. 1—2, 72).

Na primjer: ... za sintagme ... u funkciji upravnog člana
i genitiv pojma koji je ...
i pojam u obliku genitiva koji je ...
i pojam u genitivu koji je ...
i genitivni oblik pojma koji je ...

*raznim funkcijama teško shvata tokove . . . (Aktuelni problemi, 51) može se smatrati da je ispušten relativ uz biti (nalaziti se): . . . komunista koji se nalaze na raznim funkcijama (odnosno komunista koji imaju razne funkcije).*²⁸

Lokativ ovog tipa može imati i adverbijalnu funkciju i onda determinira subjekt za vrijeme trajanja glagolske radnje. U tom slučaju obično postoji mogućnost rekonstrukcije vremenske klauze *kad je, kad ima*, odnosno glagolskog priloga sadašnjeg *imajući*. Up.:

U jednom vrlo specijalnom značenju ovaj glagol može biti dvovidski (I. Grickat, JF XXII, 71). — U značenju puštanja glasa glagol je samo imperfektivan (Isto, 85). — Prilikom prefiksacije istog glagola u istom položaju u drugom jeziku, npr. u ruskom, ipak se ne dobiva . . . (Isto, 127). — Pregled bolesnika počinje u stojećem stavu i P — A položaju (Radiol., 159). — Minimalna . . . gramatička struktura koja je u stanju da sama (tj. u sintaksički autonomnom položaju) prenese jedno puno saopštenje (M. Iv., Knjiž. i jezik 1, 1963, 19). — U ovoj funkciji jezik je postao materija od koje se gradi umjetničko djelo (Jonke, 186). — Književni jezik današnjice još je više porastao u toj svojoj funkciji . . . (Isto, 179). — Njegov jezik bio je kudikamo efikasniji instrument društva nego jezik koji je on zatekao u funkciji književnog i izbacio iz te funkcije (P. Iv., 20). — U funkciji „aktivnog“ instrumentala — da ga tako nazovem za razliku od pomenutog „medijalnog“ — mogu da se jave pojmovi koji znače organe ili predmete (M. Iv., 55). —

Uz rekonstrukciju spomenutih oblika mogu se zamisliti slijedeći transformi, npr.:

Kad je u jednom vrlo specijalnom značenju ovaj glagol može biti dvovidski. — Kad ima jedno vrlo specijalno značenje ovaj glagol može biti dvovidski. — Prilikom prefiksacije istog glagola kad se nalazi u istom položaju . . . ipak se ne dobiva. — . . . istog glagola kad ima isti položaj . . . ipak se ne dobiva . . . — Pregled bolesnika počinje kad se on nalazi u stojećem stavu i P—A položaju. — . . . kad on ima stojeći stav . . . — Minimalna gramatička struktura koja je u stanju da sama (tj. imajući sintaksički autonoman položaj) prenese jedno puno saopštenje. — Njegov jezik bio je kudikamo efikasniji instrument društva nego jezik koji je on zatekao da ima funkciju književnog . . . — Imajući funkciju „aktivnog“ instrumentala . . . mogu da se jave pojmovi . . . —

U ovu upotrebu svakako spada i *u + l* lekseme *odnos* kao *Do uz glagole biti/nalaziti se*. I ovdje postoji mogućnost karakterističnog transformata sa glagolom *imati* i akuzativom objekta, npr. *biti u radnom odnosu* → *imati radni odnos*. Osim slučajeva kao što je primjer *Oblici - lživ i -iv stoje u odnosu kombinatoričnih varijanata* (J. Šakić, Prilozi 1, 98) → *Oblici . . . imaju odnos kombinatoričnih varijanata*, obavezni determinator uz izraz *u odnosu* često

²⁸ O adnominalnoj upotrebi lokativa ovog tipa v. 9. 14.

dolazi u vidu dativne konstrukcije sa predlogom *prema*³⁹, što je i razlog da se odvojeno prikaže. Up.:

... znači sintagmu u kojoj se imenica čuva i nalazi u *izvesnom odnosu* prema onoj reči koju bliže određuje (Bel. 1, 35). — ... da se padežne sintagme nalaze uvek u *izvesnom odnosu* prema nominativu (Bel. 2, 126). — Jedno i drugo je svakako u *odnosu* prema njihovoj poziciji s koje prosuđuju jezična pitanja (Jonke, 192). — Sintagma *vedre tame* stoji u *odnosu* apozicije prema supstantivu *sna* (S. Vasiljev, Prilozi 1, 106). — C. je poznat kao kraljev prijatelj, a istodobno je u *dobrim odnosima* s vojnim režinom (Vjesnik, 20. II 1968, 2).

Većinom se mogu zamisliti odgovarajući transformi sa glagolom *imati*, npr.:

... u kojoj se imenica čuva i ima izvjestan odnos prema onoj reči koju bliže određuje. — Sintagma *vedre tame* ima odnos apozicije prema supstantivu *sna*, itd. —

U slučajevima sa predlogom *prema*, u stvari, ističe se jednostranost odnosa, tj. u pitanju je odnos subjekta prema pojmu u dativu sa predlogom *prema*. Drukčiji je slučaj u posljednjem primjeru gdje *s + instrumental* označava uzajamnost odnosa: ... *istodobno* ima dobre odnose s vojnim režimom.⁴⁰ Osim toga treba primijetiti da ovaj primjer po mogućnosti transformira: ... *istodobno njegovi odnosi s vojnim režimom su dobri* spada u upotrebu tipa (b).

Ovdje bi se moglo izložiti i javljanje lokativnih konstrukcija koje po svojim osnovnim karakteristikama, a to je funkcija neophodne dopune uz glagol *biti* u korelaciji sa akuzativom objekta u slučaju supstitucije *biti — imati* (dok subjekt čuva svoju poziciju) spada u ovaj tip upotrebe, iako ovog puta determinator uz lokativ nije potreban, up. Ivan je na bolovanju/ima bolovanje.⁴¹ Determinator je, doduše, prisutan u primjeru sa glagolom *biti*: *Ovaj glagol nije u tako čestoj upotrebi* (I. Grickat, JF XXII, 79) kao i u primjeru sa glagolom *imati*: *Glagol nema širu književnu upotrebu* (Isto, 83), ali su na isti način mogući i primjeri *Ovaj glagol je u upotrebi* → *Ovaj glagol ima upotrebu*.⁴² Krug leksema obuhvaćenih ovom upotrebom vjerovatno je nevelik. Up. primjere sa izrazima *biti u pravu — imati pravo* (u vrlo čestoj upotrebi):

³⁹ *Odnos* spada u imenice koje izražavaju razna stanja, osjećaje i sl. i često imaju dopunu u vidu konstrukcije *prema + dativ*, rijetko *k + dativ* (npr. ... *sklonost ka dvoaspektivosti* (I. Grickat, JF XXII, 94).

⁴⁰ Ovdje je u pitanju upotreba socijativa u konstrukciji koja znači stanje „koje se obavezno odnosi na dva partnera (npr. ... *imati dobre odnose sa nekim*).“ M. Ivić 1954, 167.

⁴¹ U pitanju su, u stvari, ustaljeni izrazi (*biti na bolovanju/u pravu*) što se formalno ogleda upravo u restrikcijama u pogledu mogućnosti javljanja determinatora (up. *biti u potpunom pravu* → *imati potpuno pravo*).

⁴² Mogućnost *Ovaj glagol se upotrebljava* ovdje se posebno ne ističe pošto se taj problem razmatrao ranije (4.3, II, str. 47 i dalje).

U pravu si (Mih., 87). — *U pravu si* (Bož., 18). — *Nije u pravu*, ali je na položaju⁴³ (M. Vitezović, Književne novine, 5. VII 1969, 13).

... *imali su pravo* (Šeg., 13). — Vuk ipak *neće imati pravo* kad odriče važnost distinkcije i između prelaznih i neprelaznih glagola (P. Iv., 61). —

Tip (b)

Kao što je ranije spomenuto upotreba tipa (b) izdvojila se pošto sada nije samo u pitanju korelacija lokativa sa akuzativom objekta uslovljena supsticijom glagola *biti* — *imati*, već i postojanje alternativnih rečeničkih struktura u kojima lokativ prelazi u subjekatsku poziciju, tj. *u teškoj smo situaciji* → *naša situacija je teška*. Posesiv se uz takav nominativ subjekta izvodi iz prvobitnog subjekta u rečenici sa glagolom *biti* i lokativom, njegov je oblik uslovljen strukturom tog istog subjekta u skladu sa poznatim pravilima, dok izvorni determinator uz lokativ prelazi u predikat.

Potrebno je svakako istaknuti da se u poziciji subjekta u rečenicama sa lokativom uz glagol *biti* (odnosno akuzativom objekta uz *imati*) nalaze gotovo isključivo lekseme u značenju živih bića odnosno nekih ljudskih zajednica ili organizacija, a leksički eskponenti u lokativu predstavljaju pojmove koji su intrinzički u prvom redu živim bićima, tj. svi smo uvijek u nekoj situaciji, nalazimo se u nekom položaju (fizičkom ili društvenom), imamo izvjesnu kondiciju, ulogu ili funkciju.⁴⁴ Nemogućnost javljanja ovih rečeničkih struktura bez Do samo pokazuje da determinator u stvari nosi težište informacije.⁴⁵

Primjeri tipa (b):

... ali *na takvom sam položaju* da ne mogu uvijek ići gdje bih htio i kuda bih htio (J. Broz, Pol., 21. X 1968, 1). — Admiral Mekej nalazio se dosad *na položaju* komandanta američkih pomorskih snaga (Pol., 11. IV 1968, 4). — ... kada je poluglasnik *ɤ* bio *u jakom položaju* (Ž. Stanojčić, NJ XV, sv. 5, 1966, 259). — Ti, ti si *u drugom položaju* (Ivan., 36). — ... razumio sam da komisija nije bila *u zavidnu položaju* (Telegram, 20. X 1967, 2). — *U najtragičnijem položaju* nalaze se neka plemena ... (Pol. 19072, 3). — Britanija je verovatno *u najgorom položaju* (Pol., 18. III 1968, 3). — Iznenada sam se našao *u položaju* da je posmatram skriven (Selim., 21). — U toku kimografije bolesnik se nalazi *u stajaćem stavu* i *P-A položaju* (Radiol., 164). — Ni za najveći broj gradskih naselja ne može se reći da su *u boljoj situaciji* (Pol., 25. IV 1968, 5). — Njihovi topovi su tukli po nama kada smo bili *u najtežoj situaciji* (Pol., 21. X 1968, 2). — Čitavo poslijepodne

⁴³ Odgovarajući transform ima oblik *Nema pravo, ali ima položaj*. O problemu determinatora uz *položaj*, koji, kao što se vidi može i izostati, spomenuto je na str. 108.

⁴⁴ Iz rečenog proizlazi također i obaveznost prisustva i uloga determinatora u semantičkom deblokiranju, o čemu se govori ranije, str. 96.

⁴⁵ L. Tesnière ističe „Plus un mot est bas situé sur l'échelle structurale, plus il a de chance d'être essentiel pour le sens de la phrase.“ (Tesnière 1966, 43).

kukao mi je da je *u takovoj materijalnoj kondiciji*, da mora da se bavi poslovima koji se protive . . . (Krl., 939—40). — Takvi članovi Saveza, naročito ako se nalaze *na rukovodećim i odgovornim mestima*, izloženi su . . . (Aktuelne teme, 51). — Više bih volio da umrem nego da sam se našao *u ovoj nezavidnoj ulozi* (Krl., 930). — Međutim, ljudi koji stoje *na starim pozicijama*, jasno gledaju onda da se nekako brane . . . (J. Broz, Pol., 27. VI 1968, 3). —

U najvećem broju slučajeva mogu se zamisliti odgovarajući transformi sa glagolom *imati*, npr.:

. . . ali imam takav položaj da ne mogu uvijek ići . . . — . . . ali moj položaj je takav da ne mogu uvijek ići . . . — Admiral . . . je imao dosad položaj komandanta . . . —⁴⁶ Ti, ti imaš drugi položaj. — Ti, tvoj položaj je drukčiji. — . . . razumio sam da komisija nije imala zavidan položaj. — . . . da položaj komisije nije bio zavidan. — . . . bolesnik ima stojeći stav i P—A položaj. — . . . bolesnikov stav je stojeći, a položaj P-A. —⁴⁷ . . . ne može se reći da imaju bolju situaciju . . . — . . . ne može se reći da im je situacija bolja. — . . . da ima takovu materijalnu kondiciju da mora . . . — . . . da mu je materijalna kondicija takova da mora . . . — . . . ako imaju rukovodeća i odgovorna mesta . . . — . . . ako su im mesta rukovodeća i odgovorna. . . — . . . da imam ovu nezavidnu ulogu. — Ljudi, koji imaju stare pozicije . . . —

Ovdje bi se moglo ponovo spomenuti (v. napomenu br. 13, str. 96) da upravo neprihvatljivost iskaza kao što je *Ivan je u situaciji* pokazuje pravu informativnu vrijednost determinatora poput *teškoj* koji bi, unatoč njegovoj „niskoj“ poziciji u strukturalnoj ljestvici, učinio iskaz prihvatljivim.

U ovom tipu upotrebe zastupljen je i niz leksema čija je karakteristika da imaju determinatore u vidu klauza⁴⁸, up. *Autori Rečnika nisu bili u obavezi da formulišu nikakvu posebnu platformu* (M. Pešikan, Delo, januar 1969) — *Autori Rečnika nisu imali obavezu da formulišu . . .* Isto tako *Ivan je u dužnosti/ima dužnost da to uradi*, *Ivan je u uvjerenju/ima uvjerenje da postupa pravilno*. I pored toga, kao treća mogućnost *Nije bila obaveza autora Rečnika da formulišu . . .*, *Ivanova je dužnost da to uradi*, *Ivanovo uvjerenje je da postupa pravilno*.

Zanimljiv je slučaj upotrebe lokativa imenice *stanje*, koji se može ilustrirati primjerom . . . *izjavio je da su kosmonauti u odličnom stanju i spremni za misiju* (Pol. 19072, 3). Transform sa glagolom *imati* ovdje nije moguć, ali je zato uobičajen odgovarajući obrazac . . . *da je stanje kosmonauta odlično* pored, za razliku od gornjih primjera sa ostalim leksemama koje se

⁴⁶ Determinator uz *položaj* u ovom primjeru ne favorizira transform u vidu strukture kao što je *Ivanov položaj je težak*. Općenito uzevši, vrsta samog Do uz lokativ prirodno može ići u prilog, odnosno dozvoljavati samo jedan od mogućih transformi.

⁴⁷ U slučajevima kad se kao ovdje radi o čisto tjelesnom položaju (ili pak položaju u vidu nekog namještenja — a onda se obično javlja predlog *na*) nije moguća, kao što je nekad, zamjena *položaju sa situaciji* (up. gornje primjere).

⁴⁸ O tim imenicama spominje se u 5.10, str. 61.

javljaju u ovoj upotrebi, mogućnosti transformacije u strukturu *da su kosmonauti odlično*. Tako je i u slučaju adverbijalne upotrebe *U frustrativnom stanju možemo doći i do bezvoljnosti* (Nov., 21) kad, pored činjenice da je ovdje u pitanju determiniranje subjekta za vrijeme trajanja glagolske radnje (što pokazuje transform *Kad smo u frustrativnom stanju možemo doći do bezvoljnosti*) postoji mogućnost (*Kad smo*) *frustrirani možemo doći i do bezvoljnosti*.⁴⁹

7.13 Na kraju prikaza lokativa uz glagole *biti*, *nalaziti se*, *stajati* u korelaciji sa objekatskom pozicijom uz glagol *imati*, gdje je u velikoj većini bila riječ o konstrukcijama sa predlogom *u*, mora se iznijeti i lokativ u konstrukciji sa predlogom *pri*. Može se odmah naglasiti da je kao i u drugim slučajevima kada su u pitanju konstrukcije *pri + l* i ovdje u procesu sužavanje njihove upotrebe⁵⁰ koja se danas svodi na prilično ograničeni niz leksema, tj. radi se uglavnom o izrazima *biti pri novcu*, *glasu*⁵¹, *apetitu*. Bez obzira da li su izrazi *imati novca/apetita* češći od odgovarajućih lokativa u svojstvu neophodne dopune uz glagol *biti* (a oni to, vjerovatno, jesu), pošto bi upotrebu ovih posljednjih u stvari trebalo nazvati idiomatskom, može se reći da na svaki način transformi *imati + akuzativ* jasnije predstavljaju njihovo značenje.

7.14 Sada će se razmotriti još jedan tip upotrebe lokativa u rečeničkim obrascima u kojima su glagoli *biti* i *imati* međusobno zamjenljivi. Kao što je spomenuto (7,4, na str. 88) lokativ ovdje zadržava svoju poziciju a promjene koje izaziva supstitucija *biti — imati* u određenim slučajevima nastaju u strukturi samog lokativa, a redovno u ostalom dijelu rečenice.

7.15 Potrebno je napomenuti da svi primjeri koji će se iznijeti imaju u poziciji subjekta u rečeničkim strukturama sa glagolom *imati* leksema u značenju ljudskih bića (odnosno nekih njihovih organizacija). Što se tiče imeničkih leksema obilježenih lokativom one obično imaju neko konkretno predmetno značenje. Razmatranje bi se moglo otpočeti analizom dviju rečeničkih struktura koje su istovjetne u morfološko-sintaksičkom pogledu, up. *Ivan ima knjigu na koljenu* i *Ivan ima vinograd na brdu*. Ako bi se htjelo na neki formalni način obilježiti razliku u značenju ovih dviju struktura (a ta se razlika intuitivno osjeća), to se može učiniti tako da se u prvom slučaju umetne posvojno-povratna zamjenica *svoj* u lokativ, a u drugom uz akuzativ objekta, s tim što će osnovno značenje u oba slučaja ostati isto, up.: *Ivan ima knjigu na svom koljenu* i *Ivan ima svoj vinograd u dolini*.⁵² Na

⁴⁹ Postoje, vjerovatno, i razne druge implikacije u vezi sa ovom upotrebom. Tako primjer *Ta je riječ u funkciji objekta* može glasiti *Ta je riječ objekt*.

⁵⁰ To pokazuje, na primjer, grada Instituta za srpskohrvatski jezik. Krug leksema obuhvaćenih ovom upotrebom dosta je širi u jeziku pisaca prošlog i prvih decenija ovog stoljeća.

⁵¹ *Biti pri glasu* obično se odnosi na dobar i sl. kvalitet glasa u pjevanju.

⁵² To ujedno znači da se u bazičnoj strukturi rečenice *Ivan ima knjigu na koljenu* nalazi *Ivan ima koljeno* i *knjiga je na koljenu*, a u bazičnoj strukturi *Ivan ima vinograd na brdu — Ivan ima vinograd* i *vinograd je na brdu*. Treba primijetiti da je prva rečenica dvo-smisljena pošto ima i značenje *Ivan ima svoju knjigu na koljenu*, a razlog je tome što se u njenoj bazičnoj strukturi potencijalno sadrži i mogućnost *Ivan ima knjigu → Ivanova knjiga*.

taj način postaje razumljiva razlika u strukturi odgovarajućih transformacija sa glagolom *biti*, up.: *knjiga je na Ivanovom koljenu, Ivanov vinograd je na brdu*. Prema razlikama u strukturi ovih dvaju iskaza ova upotreba dijeli se na dva tipa. Podjela se vrši na osnovu mogućnosti umetanja u transformu sa glagolom *imati* (ukoliko se tu već ne nalazi) posvojno-povratne zamjenice uz lokativ u slučaju tipa (a), uz objekt u akuzativu u slučaju tipa (b). Pri tome treba naglasiti da je to ujedno i uslov za mogućnost zamjene glagola *imati* sa *biti*. Kao što se može vidjeti u gornjim primjerima, u transformima sa glagolom *biti* umjesto posvojno-povratne zamjenice javlja se odgovarajući posesiv. I ovdje rečenice sa glagolom *imati* stoje prema rečenicama sa glagolom *biti* u odnosu koji je paralelan sa odnosom aktivnih rečeničkih struktura prema odgovarajućim pasivnim transformima, tj. objekt uz glagol *imati* prelazi u poziciju subjekta uz glagol *biti*. Potrebno je još istaknuti, a to se vidi u navedenim primjerima, subjekt u rečenici sa glagolom *imati* prelazi u oblik posesiva u transformu sa glagolom *biti* (taj je subjekt nekad neiskazan, sadržan samo u ličnom glagolskom obliku, iako se redovno može rekonstruirati, up.: *ima kuću na brdu* → *kuća mu/joj je na brdu*). Primjeri koji će se iznijeti pokazat će da je cilj informacije smještenost bilo subjekta kad je u pitanju glagol *biti*, bilo objekta kad je u predikatu glagol *imati*, u odnosu na pojam obilježen lokativom.

(a) Model N_n^1 ima N_a^2 u/ naN_i^3 (*svom*) ima prema sebi model N_n^2 je u/ naN_i^3 pos.

(b) Model N_n^1 ima N_a^2 (*svoj*) u/ naN_i^3 ima prema sebi model N_n^2 pos je u/ naN_i^3 .

Primjeri tipa (a), up.:

biti

I cvet joj je bio u *kosi* (Andr., 267). — Ruke su joj u *krilu*; čvrsto pritisla dlan o dlan kao da nešto gata (Isto, 246). — Šta ti je u *očima*? (Ivan., 29). — Na *koljenu* mi je hartija koja mirno čeka (Selim., 12).

Odgovarajući transformi sa glagolom *imati* glase:

I cvet je imala u (svojoj) *kosi*. — Ruke ima u *krilu* . . . — Šta imaš u *očima*? — Na *koljenu* imam hartiju . . . —

imati

Imam u *tamnici* jednog turskog kalauza (Mih., 87). — Imao sam već hladan bakar romjenče na *svojim usnama* (Šeg., 71). — . . . da je prije dvije godine doznao da ti imaš ovu sliku u *stani* bio bi te izbacio (Ivan., 29). — . . . činilo mu se, eto, prvi put kuša i njega samoga, tog svog sagovornika: okus njegova bića ima već u *svojim ustima* (Šeg., 39). — Svaki od njih imao je u *džepu*, u *njedrima* ili pod bluzom nešto od drugarske imovine (Lal., 10). — . . . i čovjek raširi ruke, pokazuje kako u *rukama* nema ništa (Marin., 22). —

Mogu se zamisliti transformi sa glagolom *biti*, npr.:

U mojoj je tamnici jedan turski kalauz. — Već je bio hladan bakar romjenče na mojim usnama. — ... da je ... doznao da ti se ova slika nalazi u stanu ... — U džepu, u njedrima ili pod bluzom svakoga od njih nalazilo se nešto od drugarske imovine, — itd.⁵³

Primjer tipa (b), up.:

biti

... ali im je ruka uvijek *na balčaku* (Selim., 18). —

Može se zamisliti transform sa glagolom *imati* kad će posesiv izvorne rečenice, pošto ne daje informaciju o rodu, biti sadržan u glagolskom obliku: ... ali imaju ruku uvijek *na balčaku*.

imati

Oni su imali vinograd tamo *u prodolju* (Šeg., 72). — Imao je dve kuće ... *na samoj obali* Drine (Andr., 242). — Vi i moja majka koja ima jedino mene *na ovom svetu* (Mih., 32). — A ja *u lađi* i imam ono što sam toliko tražio i konačno ulovio (Šeg., 78). —

Transformi sa glagolom *biti* glase, npr.:

Njihov vinograd bio je tamo *u prodolju*. — Vi i moja majka kojoj sam ja jedini *na ovom svetu*. — A meni se *u lađi* i nalazi ono što sam toliko tražio i konačno ulovio. —

7.16 U gornjim primjerima u poziciji lokativa nalaze se imeničke lekseme sa konkretnim predmetnim značenjem tako da je u pitanju lociranje u pravom smislu riječi, i to subjekta uz glagol *biti*, odnosno objekta uz glagol *imati*, u odnosu na pojam obilježen lokativom. Sada će se prikazati primjeri koji imaju u svojoj osnovi model tipa (a) ove upotrebe, a sadrže u poziciji lokativa bilo lekseme sa konkretnim predmetnim značenjem upotrebene u prenesenom smislu, bilo lekseme sa apstraktnim značenjem. Primjeri koji se iznose većinom sadrže glagol *biti* (*stajati, ležati*), s tim što redovno postoji mogućnost transformacije u strukturu sa glagolom *imati*. Up.: *biti*

Sad je župa opet *u našim rukama* (Bož., 30). — ... politika: da li je ona *u rukama* radnih ljudi ili je *u rukama* raznih birokratskih i tehnokratskih grupa (Aktuelni problemi, 55). — Taj „vojvoda“ *u čijoj su neograničenoj i opasnoj vlasti* svi bez razlike, izazivao je svojom pojavom iznenađenje (Andr., 182). — Koji su to poslovi koji nisu *u nadležnosti* Sekretarijata unutrašnjih poslova (Pol. 19072, 10). — To jest — to mu je ležalo *u krvi* (M. Begović, Dunja u kovčegu, Zgb. 1921, 74). — Slovo za glas *j* ... ali u trenutku kad ga je Vuk uvodio,

⁵³ U rječničkoj građi Instituta za srpskohrvatski jezik nalaze se među primjerima za predloge *u* i *na* uzrečice koje po svojoj rečeničkoj shemi spadaju u ovu upotrebu, s tim što su u pitanju ustaljeni izrazi u kojima se radi o slikovitom načinu izražavanja, odnosno o značenju mjesta u prenesenom smislu. Up.: *Obraz ti je na opanku* — *Imaš obraz na opanku*. (*Imati* dušu u nosu/grlu, nekoga u nosu /na zubu/ u džepu, nešto na usnama/na jeziku itd.) Pored glagola *imati* može doći i glagol *nositi*: *imati/nositi* glavu u torbi.

njemu je *na raspolaganju* stajalo nekoliko slova (P. Iv., 46). — ... neprestano su govorili da im zadruga leži *na srcu* (Borba, 1951, br. 192, 2). — Svakako da su se čitaoci „Politike“ kojima leži *na srcu* naša kultura, svojevremeno jako obradovali ... (Pol., 1958, 16289, 9). — Do sad ste, braćo, bili *na mojoj duši*, a sad vas ja skidam sa svoje duše i ostajete gospodari od sebe (Vuk, 68). — „Nije, Petre, brate“, kaže, „nego velika je grjehota u mene *na duši*“ (Andr., 89). — Dovraga ako ne kažem ono što nam leži *na duši* (Bož., Neisplakani, Zgb. 1955, 122). —

Iako ima primjera i sa predlogom *u* i sa predlogom *na*, što se tiče rečeničke strukture i transformacionih mogućnosti one su iste.

Mogu se zamisliti transformi sa glagolom *imati* u kojima subjekt potiče od posesiva iz rečeničke strukture sa glagolom *biti*, npr.:

Sad imamo župu opet u (svojim) rukama. — ... politika: da li nju imaju u rukama radni ljudi ... — Taj „vojvoda“, koji u svojoj neograničenoj i opasnoj vlasti ima sve bez razlike ... — ... koji su to poslovi koje nema u svojoj nadležnosti Sekretarijat ... — To jest — to je imao u krvi. — ... on je na raspolaganju imao nekoliko slova. — ... neprestano su govorili da imaju zadrugu na srcu. — „Nije ...“, kaže, „nego veliku grjehotu nosim na duši“. —

Primjeri sa glagolom *imati* i *nositi*, up.:

Taj resor ima *u svojoj nadležnosti* čak i poslove saobraćajnog vaspitanja (Pol. 19072, 10). — „Ele, mislim, otići ću do mnogopoštovanog i kazaću sve kako je i šta je, da ovo ne nosim *na duši*“ (Andr., 90). —

Transformi sa glagolom *biti* u kojima posesiv uz lokativnu konstrukciju potiče od subjekta u rečeničkoj strukturi sa glagolom *imati* („resor ima nadležnost“ daje „nadležnost resora“, „nosim“ označuje da se radi o prvom licu i tako omogućava posesiv u vidu bilo dativnog *mi*, bilo posvojne zamjenice u lokativu *mojoj*) glase, npr.:

U nadležnosti su tog resora čak i poslovi saobraćajnog vaspitanja. — „... kazaću sve šta je i kako je, da mi ovo ne bude (leži) na duši.“

7.17 Ovdje treba da se prikažu, po karakteristikama rečeničkih shema u kojima se javljaju, i lokativne konstrukcije *pri ruci* i *pri sebi*, koje u savremenom jeziku predstavljaju ustaljene izraze. Rečenice „imam rječnik pri ruci“, odnosno „rječnik mi je pri ruci“ imaju karakteristike struktura u gornjem tipu (a), s tim što se ustaljenost izraza manifestira na morfološko-leksičkom planu u vidu restrikcije u izboru posesiva u rečenicama sa glagolom *biti* — uobičajen je samo dativni oblik (najčešće je u pitanju lična zamjenica). Umetanje posvojno-povratne zamjenice u transformu sa glagolom *imati*, koje se u stvari poklapa sa smislom, nije moguće, up. **imam rječnik pri svojoj ruci*, isto kao ni posvojnog pridjeva u rečeničkoj strukturi sa glagolom *biti*: **rječnik je pri Ivanovoj ruci*. Na isti način u primjeru (*cr-*

tali su . . .) Uho na tabli, . . . na svim zidovima gdje god se našao komad ugljena pri ruci (Marin., 11) moguć je u svojstvu posesiva samo dativni oblik odgovarajuće lične zamjenice, up.: *(crtali su . . .) gdje god im se našao komad ugljena pri ruci*.

Moglo bi se reći da je izraz *pri sebi* ustaljen u još većoj mjeri i vjerovatno gotovo isključivo vezan za glagol *imati*. Tako bi primjeri:

. . . i namršti se videći da nema nikakvog sjećiva *pri sebi* (Lal., 14), — . . . od nenaoružanog komunista se bojite, pa vas zato pocmeka toliko koliko ima metaka *pri sebi* (Isto, 18) —

bili neobični u vidu odgovarajućih transformacija sa glagolom *biti*, npr.: . . . i namršti se videći da nije nikakvog sjećiva pri njemu. I slijedeći primjeri sa glagolom *biti* odnosno bezličnim oblikom *nema* iz teksta B. Čopića (Pod Grmečom, 1938) vjerovatno su prilično neuobičajeni u savremenom jeziku, up.:

Kraljev oficir, velikosrbik, klasno nesvijestan iako je porijeklom seljak — šta ti sve *pri njemu* nema. — „Kaži“, veli, „da smo dali na veresiju, nije dobro da se zna da su *pri nama* tolike pare“.

Kad se transformira u rečenicu sa glagolom *imati* drugi primjer gubi neobičnost: „ . . . nije dobro da se zna da imamo *pri sebi* tolike pare“.

7.18 Lokativne konstrukcije u svojstvu neophodnih dopuna uz glagole *biti* i *ležati*, čija će se upotreba sada prikazati, nalaze se ponovo u korelaciji sa nominativom subjekta, s tim što se obavezna supstitucija glagolske predikatske jedinice ovog puta više ne odnosi na glagol *imati*. Rečenička shema sa lokativom, u pitanju je *na + l*, ima u odnosu na obrazac odgovarajućeg „aktivnog“ transformacija, u kojemu lokativ zauzima poziciju nominativa subjekta karakteristike pasivnih rečeničkih struktura, up. *Na Ivanu leži sva odgovornost . . . → Ivan snosi svu odgovornost*.

Imeničke lekseme koje se javljaju kao subjekti uz glagole *biti/ležati* prelaze u objekatsku poziciju uz jedan od glagola *nositi, snositi* odnosno *držati*, što znači da model $naN_1^I je/leži N_n^2$ ima prema sebi model (a) $N_n^I nosi N_n^2$, (b) $N_n^I snosi N_n^2$ i (c) $N_n^I drži N_n^2$.

Primjeri tipa (a):

Na posljednjoj kamili teret je uvek najteži (Pol. 19072, 4). — U jezi borbe . . . osjećao je da teret bitke leži *na njemu* i od njega zavisi njezin ishod (B. Čopić, Prolom, Bgd. 1953, 523). — Od toga ti se još više sastave te tvoje stroge vede pa izgleda da teret celog carstva leži *na njima* (Mih., 57). —

Odgovarajući transformi u kojima izvorni lokativ ima poziciju nominativa subjekta glase, npr.:

Poslednja kamila nosi uvijek najteži teret; — . . . da on nosi teret bitke i da od njega ovisi . . . , itd. —

Primjeri tipa (b):

Upamti proročanstvo ... *na tebi* leži odgovornost (I. G. Kovačić, Dani gnjeva, Zgb. 1936, 32). — ... da teret otklanjanja stambene krize leži *na opštini* (Pravo st., 8). — ... mi tražimo od vlade *na kojoj* leži puna odgovornost za sve što se u Srbiji dešava — da osigura red (Zvono, 1910, 1, 236). — Dobar deo odgovornosti leži i *na drammatizatoru* (V. Popović, Letopis Matice srpske VI, 1949, 382). — *Na njima* (komunistima) u prvom redu leži odgovornost za pravilan odnos ... (Pol. 16489, 1959, 3). — Ili ako je dojenče podleglo upali pluća, krivnja je *na nehigijenskom stanu* (S. Ž. Vidaković, Zaštita dece, Bgd. 1937). —

Mogu se zamisliti transformi u kojima je lokativ prešao u poziciju subjekta u nominativu, npr.:

... da teret otklanjanja stambene krize snosi opština. — ... mi tražimo od vlade koja snosi punu odgovornost ... — Oni u prvom redu snose odgovornost za pravilan odnos ... — ⁵⁴

Primjer tipa (c):

... u trgovini je radila njegova žena Jelica, *na kojoj* je ležala i čitava kuća (S. Popović, Sremska hronika, Bgd. 1953, 44) —
ima transform:

... u trgovini je radila njegova žena Jelica koja je držala i čitavu kuću. —

7.19 Korelacija lokativa sa nominativom subjekta svakako se mora iznijeti i u slučaju rečeničkih struktura u kojima se *na + l* — a lekseme u toj poziciji obavezno obilježavaju ljudska bića — uz glagol *biti* javlja uz zavisnu klauzu sa veznikom *da*, s tim što transformacija lokativa u nominativ subjekta zahtijeva i zamjenu glagola *biti* sa modalnim oblikom *treba*, up. *Na tebi je da se kaješ* (Bih., 104) → *(Ti) treba da se kaješ*. Na osnovu primjera (a oni su vrlo brojni naročito u dnevnoj štampi) može se zaključiti da *na + l* vjerovatno isključivo prethodi klauzi sa veznikom *da*. Struktura same te klauze ostaje u oba slučaja nepromijenjena, tj. model *naN₁ je da ...* ima prema sebi model *N_n treba da ...* Up.:

Na našim gramatičarima ostaje da utvrde današnju situaciju (P. Iv., 127). — Samo *na nama* je da definišemo i prihvatimo novu formu rada (Student, 17. XII 1968, 10). — M. je na kraju ukazao da je prvenstveno *na nauci* da raspravi ovakve stvari (Pol., 5. IV 1969, 10). Smatram da postoji nekoliko mogućih rešenja ovog problema i da je *na vama* i *vašim saradnicima* da odlučite koji je najbolji (Student, 12.

⁵⁴ Moglo bi se primijetiti da neke lekseme u poziciji subjekta uz glagole *ležati/bit* uključuju i mogućnost supstitucije glagola *imati* u „aktivnom“ transformu, up. ... vlade koja ima punu odgovornost za sve ... Postojanje odgovarajućih pridjeva *odgovoran, kriv* takođe daje mogućnost uspostavljanja semantički korelativnih struktura sa glagolom *biti* (uz neke nužne izmjene, npr.: snosi punu odgovornost — potpuno je odgovoran) up. *U prvom redu su oni (komunisti) odgovorni za pravilan odnos ...*

XI 1968, 4). — Na nama je, a prije svega *na ljudima* s mjerodavnih mjesta da učinimo sve kako . . . (Telegram, 4. IV 1969, 19). — *Na njemu* je bilo da predloži i svoga zamenika (Student, 4. III 1969, 12). —

Odgovarajući transformi sa nominativom subjekta umjesto lokativa glase, npr.:

Naši gramatičari treba da utvrde današnju situaciju. — . . . da prvenstveno nauka treba da raspravi ovakve stvari. — Trebalo je da on predloži i svoga zamenika, itd. —

7.20 Lokativne konstrukcije, ovog puta isključivo sa predlogom *u*, dolaze u svojstvu neophodne dopune uz glagol *biti* i u korelaciji sa nominativom u poziciji imenskog dijela predikata. Prema karakteristikama rečeničkih shema u kojima se javljaju, odnosno osobinama odgovarajućeg nominativnog transformi (iako je u pitanju neveliki broj leksema koje ovdje dolaze u obzir) ova upotreba može se podijeliti na nekoliko podgrupa.

Prvi tip predstavljala bi predikatska struktura sa glagolom *biti* i lokativom, koji u jednom slučaju ima pluralni oblik, up. *Ivan je u taocima* → *Ivan je talac*, dok je u drugom lokativom obilježena leksema koja označava neko stanje, npr. zarobljeništvo, progonstvo, up. *Ivan je u zarobljeništvu* → *Ivan je zarobljenik*.

Drugi tip upotrebe obuhvata *u + l* uz glagol *biti*, s tim što je sada, kako u rečenici sa lokativom, tako i u odgovarajućem transformu sa nominativom u imenskom dijelu predikata, obavezan bilo pluralitet subjekta, bilo prisustvo socijativne konstrukcije. Javljanje socijativa ovdje je neophodno pošto je u pitanju *stanje koje se obavezno odnosi na dva partnera*⁵⁵ (a koje se može izreći i subjektom u množinskom obliku) up. *Oni su u rodu* → *oni su rod*, *Ivan je sa njim u rodu* → *Ivan je sa njim rod*.

Treći tip ove upotrebe obuhvata slučajeve kada se u poziciji lokativa nalaze leksički eksponenti u značenju raznih ljudskih organizacionih jedinica, tako da npr. *biti u upravi* znači *biti član uprave* (up. *biti u žiriju, radničkom savjetu, radnom predsjedništvu* i sl.).

(a) Model N_n^1 je uN_n^2 ima prema sebi model N_n^1 je N_n^2 , up.:

Bio sam jedamput kod vas u Rimu *u gostima* (Krl., 893). — Kad sam bio *u progonstvu*⁵⁶ u Maloj Aziji nagledao sam se svakojakih čuda (Andr., 128). —

Transformi sa nonfinativom u imenskom dijelu predikata glase:

Bio sam jedamput kod vas u Rimu gost. — Kad sam bio proganjanik u Maloj Aziji . . . —

⁵⁵ M. Ivić 1954, 167.

⁵⁶ *Biti u progonstvu* nalazi se u korelaciji i sa glagolskim pridjevom trpnim — proganjan, v. str. 50, III (b).

(b) Model N_n^1 *su* u N_l^2 ima prema sebi model N_n^1 *su* N_n^2 , odnosno N_n^1 *je* (*su*) u N_l^2 sN_n^3 , ima prema sebi N_n^1 *je* (*su*) N_n^2 sN_n^3 . Primjer

... doseljeni dvadeset godina posle Paunkovih sa kojima su bili u *kumstvu* (Srpski etnografski zbornik, 1935) —
ima transform:

... doseljeni ... posle Paunkovih sa kojima su bili kumovi.

Ovdje se može iznijeti primjer u kojem se u imenskom dijelu predikata nalazi nominativ koji ima uobičajeni lokativni transform, up.: Birokrati i demagozi su potrebni jedni drugima. *Oni su saveznici* (Jež. 21. II 1969, 1) → *Oni su u savezništvu*.

(c) Model N_n^1 *je* u N_l^2 ima prema sebi model N_n^1 *je* član N_g^2 .

Primjeri:

... a nije zgodno da nepismen čovek bude u *Partiji* (Pol. 19072, 7), — ... reče nam jedan od trojice „spomeničara“ koji su u *Savezu komunista* (Isto, 7) —

imaju odgovarajuće transforme uz uvođenje lekseme *član*, up.:

... a nije zgodno da nepismen čovjek bude član *Partije*, — ... reče nam jedan od trojice „spomeničara“ koji je član *Saveza komunista*. —

7.21 Upotreba lokativnih konstrukcija koja će se sada prikazati spada po svojim glavnim karakteristikama uz slučajeve koji su se dosad razmatrali. Jedna je od tih osobina javljanje u rečenicama kopulativnog tipa u svojstvu neophodne dopune uz glagole *biti* i *ležati*, druga je mogućnost transformacije u nominativni oblik, koja se može dokazati faktičkim postojanjem odgovarajućih rečeničkih obrazaca u kojima leksički eksponenti sličnog sintaksičkog ponašanja i semantike dolaze u nominativu. U nizu primjera sa lokativom, odnosno sa odgovarajućim alternativnim rečeničkim obrascima mogu se zapaziti glavne specifičnosti upotrebe lokativnih konstrukcija o kojoj je riječ, up.:

Njena (studije) vrednost leži pre svega u *utvrđivanju* istine o jednom predmetu ... (P. Iv., ZbFL X, 226—7). — ... osnovni problem umetnosti dvadesetog veka leži u *tome što* se ona okrenula od stvarnosti (Naša književnost III, 1946, 403). — Međutim, prava tragedija je u *tome što* se u najvećem broju slučajeva pokazalo da ljudi počinju s marihuanom i pilulama (Pol., 14. I 1969, 4). — Mnogo veća opasnost je *to što* je sve veći broj mladića i devojaka koji krišom uživaju droge (Isto, 4). — Ironija našeg života je *šta* nas jedina smrt odvodi do prave samoće (Književne novine, 29. III 1969, 14). —

Najprije bi se mogli zaustaviti na tipu imeničkih leksema u poziciji subjekta. To su bez razlike imenice apstraktnog značenja⁵⁷ čija se na ovom

⁵⁷ V. dalje na str. 126 spisak imenica ovog tipa nadenih u tekstu u gore opisanoj poziciji.

mjestu najvažnija karakteristika sastoji u tome da jedino one mogu zauzimati spomenutu poziciju u slučajevima kad predikat ima strukturu kao u gornjim primjerima.⁵⁸ Prije daljnje analize tih primjera iznijet će se i niz iskaza za koje se smatra da (uz identične subjekte) imaju predikate koji stoje međusobno u odnosu sintaksičke sinonimičnosti⁵⁹, up. *Najveći je problem njegova neodlučnost*, *Najveći je problem u njegovoj neodlučnosti*, *Najveći je problem to što je on neodlučan* i *Najveći je problem u tome što je on neodlučan*. Odmah se zapaža da se u prva dva slučaja radi o uobičajenom alternativnom javljanju s jedne strane nominativa kao imenskog dijela predikata uz kopulu, s druge lokativa u svojstvu neophodne dopune uz isti glagolski predikat.⁶⁰ Sada bi se trebalo zadržati na preostala dva transformata u kojima kao faktički predikati figuriraju klauze, s tim što se nominativ i *u* + *l* demonstrativa *to* uz veznike *da/što* javljaju u alternaciji kao (nekad fakultativna) gramatička sredstva koja obilježavaju tu predikativnost, tj. drugim riječima supstantivizaciju (nominalizaciju) klauze.⁶¹

⁵⁸ O istoj situaciji u engleskom jeziku govori Lees 1963, 14: "There is a small class of (abstract) nouns which may appear in copula sentences opposite both nominalizations and concrete nominals: The problem is that he went there., The problem is his going there., The problem is his tonsils., etc. for such nouns N_a as *problem, trouble, thing, reason, cause, question*, etc. Nominalizations occur opposite only these latter nouns, while concrete nominals N_c occur opposite either other concretes or one of these latter abstract nouns N_a: That he came is the trouble., but not: *That he came is that she left., or again: His stomach is the cause., His stomach is an organ., but not: *His stomach is his having gone there."

⁵⁹ Govoreći o „sinonimičkim sredstvima“ kojima raspolaže svaki jezik tj. o „raznim sredstvima izražavanja jednog te istog sadržaja“, Апресян међу њих убраја нпр.: „Чисто синтаксические трансформации, при которых меняется словопорядок, словообразовательный или словоизменительный статус входящих в трансформируемое выражение слов, а состав лексических морфем остается постоянным. Примерами чисто синтаксических трансформаций могут служить преобразования . . . я верю в его честность — я верю, что он честен . . .“ Апресян 1969, 75.

⁶⁰ Mogućnost supstitucije novih glagolskih leksema npr. *predstavljati* uz čuvanje osnovnog značenja i uz promjenu pozicija imenskih jedinica iz predikata u subjekt nominativnog oblika, odnosno iz subjekta u objekt, tj. *Najveći je problem njegova neodlučnost/u njegovoj neodlučnosti* → *Njegova neodlučnost predstavlja najveći problem* iznosi se kasnije, v. str.126-7. Lokativne konstrukcije ovog tipa uz glagol *ležati* razmatrale su se ranije, Batić 1967, 36—7. Razlog što se sada ponovo analiziraju je da se prikaže problem nominalizacije klauza i isto sintaksičko ponašanje ovog lokativa u svojstvu *Do* uz glagol *biti*.

⁶¹ Ovdje je nesumnjivo riječ o „funkcionalnoj transformaciji“ kako ovu pojavu nazivlje Bally (1965, 116), odnosno „La forme suprême de la transposition est celle qui s'empare des phrases (les actualisés par excellence) pour en faire des substantifs, des adjectifs et des adverbies actuels et virtuels.“ (Isto, 120). O istom problemu govori Guiraud 1967, 78 „ . . . on peut nominaliser l'ensemble de la proposition en l'introduisant par une conjonction . . .“ Govoreći o rečenicama nominalnog tipa (Les propositions substantives) on napominje da se zapaža kako se one mogu asimilirati u jednu imenicu (str. 79, v. također Bally 1965, 126), up. gore Problem je *njegova neodlučnost/to što je on neodlučan*. Najopširnije istu pojavu izlaže Tesnière nazivajući je translacijom. Translacija može (iako ne mora) biti obilježena translativima, u gornjem slučaju to su *to što/u tome što*. V. Tesnière 1966, 367, 371. Postoje razni „stepeni“ translacije: „Si . . . le transférant est un noeud verbal avec tous ses subordonnés éventuels, c' est-à-dire une phrase entière, nous dirons que la translation est du second degré“. I dalje „Le changement de niveau syntaxique qui intervient dans la translation du second degré est donc une descente dans la hiérarchie structurale puisqu'il dégrade le noeud verbal pour le ramener à un degré inférieur en lui désignant le même rôle subordonné qu'à un des autres éléments de la phrase simple“. Op. cit., 386.

Ako se sada ponovo pogleda primjere navedene na početku (7. 21, str. 122) može se iznijeti nekoliko primjedaba. Tako, između ostalog, kad se u poziciji glagola u predikatu nalazi leksema *ležati* transformacija lokativa u nominativ moguća je jedino uz supstituciju *ležati* — *biti*. U prvom primjeru lokativ *u utvrđivanju* sa svojom genitivnom dopunom *istine* može se transformirati u odgovarajuću klauzu uz obavezno uvođenje demonstrativa *u tome* + *što*, up. (studija) Njena vrednost leži pre svega u tome što je utvrdila istinu o jednom predmetu. U obrnutom pravcu — iako se ovdje nipošto ne tvrdi da je to (naročito zbog toga što je struktura klauza u pitanju često suviše kompleksna) moguće bez jednog složenijeg postupka — može se u drugom primjeru izvršiti asimilacija klauze u nominalni padežni oblik transformacijom njenog glagolskog predikata u konstrukciju *u* + *l* odgovarajuće glagolske imenice. Pri tom je, naravno, obavezno ispuštanje sintaksičkog signala za nominalizaciju klauze *u tome što*, up. . . . osnovni problem umetnosti dvadesetog veka leži u njenoj okrenutosti od stvarnosti. Daljnja dva primjera samo pokazuju alternativno javljanje *nominativa* — *lokativa to(što)* — *u tome (što)*, a na posljednjem primjeru može se vidjeti kako postoji mogućnost fakultativnog uvođenja pomenutih signala za obilježavanje nominalne funkcije klauze sa veznikom *da*, up.: Ironija našeg života je da nas jedina smrt odvodi do prave samoće → Ironija našeg života je *to/u tome* da nas jedina smrt odvodi do prave samoće.⁶²

Na početku je spomenuto da se u poziciji subjekta u rečeničkim obrascima koji se prikazuju nalaze isključivo imenice apstraktnog značenja, pa prema tome ovdje svakako spada po svom uopćenom značenju i leksema *stvar*. Moglo bi se samo navesti alternativno javljanje, osobito uobičajeno u obliku pitanja, nominativa upitne (odnosno neodređene ili pokazne) zamjenice uz glagol *biti* i *na* + *l* lekseme *stvar* — *što je na stvari* s jedne strane, *u čemu je stvar*, s druge, up.:

Nije u tome stvar (Bož., 32). — Već sam eto napola i rekao *u čemu je stvar* (Jonke, 184). — Kad gvardijan ču *u čemu je stvar*, ne dade mu da dovrši (Andr., 87). —

Mogu se zamisliti transformi sa nominativom zamjeničkog oblika uz lokativ *na stvari*, npr.:

Nije to na stvari. — Već sam eto napola i rekao što je na stvari.
— Kad gvardijan ču što je na stvari . . . —

Prije nego se pređe na daljnje izlaganje primjera ove upotrebe lokativa moglo bi se odvojeno prikazati izraze *stvar je u tome da*, *nevolja je u tome što/da* koji po svojoj uobičajenosti predstavljaju u neku ruku kliširane obrasce sa funkcijom uvođenja odnosno isticanja nominaliziranih klauza koje sačinjavaju suštinu informacije. Up.:

⁶² O obaveznom odnosno fakultativnom prisustvu sintaksičkih signala ovog tipa u ruskom jeziku govori Ivančikova 1965, 88—9.

Stvar je bila u tome da je fra Nikola pio kao da je sam na svijetu (Andr., 150—1). — *U tome i jeste stvar da mi je dosadilo glumiti* (Krl., 884). — *Sada je stvar u tome da se na osnovama Smjernica okupe i mobilišu sve progresivne snage* (J. Broz, Politika, 27. VI 1968, 3). — *Nije, naime, stvar u tome da se zamene ličnosti, reč je o otklanjanju iz svih struktura i institucija onoga što u načinu njihovog ustrojstva ometa da društvo bude slobodno* (Student, 17. XII 1968, 2). — *Nevolja je u tome što taj nacrt, onakav kakav je sada, izaziva ozbiljne prigovore i podozrenja na mnogim stranama* (Pol., 25. IV 1968, 1). — *Ali nevolja i jeste u tome što ljudi koji pišu kod nas, ili govore za ceo narod, kao nigde drugde smatraju . . .* (M. Stevanović, NJ XII, Sv. 3—6, 73). —

Između navedenih izraza svakako postoji razlika, a to je leksički izrazitije značenje lekseme *nevolja* koje se formalno očituje u činjenici da samo u slučaju kada se ona javlja postoji mogućnost transformacije lokativa *u tome* u nominativ *to*, up. u gornjem primjeru *Nevolja je to što taj nacrt . . .*, ali **Stvar je bila to da je fra Nikola pio . . .*

I kada se u poziciji subjekta nalazi u jednom slučaju leksema *stvar*, a u drugom *problem*, dok *u + l* dolazi u svojstvu obavezne dopune uz glagol *biti*, može se vidjeti kako se formalno ispoljava razlika u njihovom leksičkom značenju, up.:

Indira Gandhi je naglasila da problem nije samo *u raspoloživosti* zaliha već i *u imperativu* pravične raspodele (Pol. 19072, 3). — . . . objektivno, problem nije bio *u srbizmu* već *u racionalizaciji* . . . (P. Iv., 32). — *U ovome je stvar, a ne u stražarima i u čuvanju* granice (Narodna skupština, 1890). — *No nije stvar samo u povećanju* broja operacija (Nov., 17). — *Nije stvar samo u načelnoj fundamentalnosti* jezika, *u istini* da je jezik materija od koje je sastavljena književnost . . . (P. Iv., 19). —

Primjeri sa imenicom *problem* u subjekatskoj poziciji dozvoljavaju bilo transformaciju lokativa u nominativ, npr. . . . *problem nije bio srbizam, već racionalizacija*, bilo uvođenje glagola *predstavljati* u svojstvu predikatskog glagola umjesto kopule, uz subjektivizaciju lokativa i prelaz subjekta izvorne rečenice u objekt, npr. . . . *da problem ne predstavlja samo raspoloživost zaliha već i imperativ pravične raspodele*. Oba ova postupka moguća su u slučaju lekseme *stvar* samo ukoliko se ona zamijeni, na primjer, sa leksemom *problem* (može se reći da se bit informacije pri tome znatnije ne mijenja), npr. *Ovo je problem, a ne stražari i čuvanje granice*, odnosno *Ovo predstavlja problem, a ne stražari . . .*

Duljim zadržavanjem na ovim primjerima željelo se pokazati da ovdje nije u pitanju značenje mjesta u prenesenom smislu. Mogućnost transformacije u nominativni oblik u funkciji imenskog dijela predikata, odnosno subjekta, samo i formalno potvrđuje stvarnu sintaksičko-semantičku poziciju lokativa ovog tipa.

Na koncu bi se još mogli prikazati primjeri u kojima subjekatsku poziciju zauzimlju apstraktne imenice⁶³, dok se u svojstvu neophodnih dopuna uz glagole *biti* ili *ležati* javlja u manjem broju slučajeva *u + I* kojim su obilježene imeničke lekseme takođe apstraktne semantike, a većinom je u pitanju spoj predloga *u* sa lokativom demonstrativa srednjeg roda *to* i veznika *da* ili *što* u funkciji sintaksičkog signala za nominalizaciju klauze koju uvodi. Semantička amorfnost pomenutih glagolskih jedinica uzrok je da se, već prema značenju leksičkih eksponenata u poziciji subjekta, kao predikatski glagoli mogu uvrstiti neke druge glagolske lekseme, pri čemu se u većini slučajeva rečenica transform nalazi sa izvornom rečenicom u odnosu koji imaju izvjesne aktivne prema odgovarajućim pasivnim strukturama.

(a) Model N_n^1 je/leži u N_1^2 ima prema sebi model N_n^1 je N_n^2 , up.:

... kao da je *u tome* spas za nas oboje (Dav., 230). — ... i slušao kako mu Zulfo potanko objašnjava *u čemu* će biti njegov posao (Andr., 198). — Međutim, uzrok pada, propasti ovih ličnosti iz Rankovićevih romana nije ... samo *u njima* samima, *u nesamostalnosti* i *savitljivosti* njihovog karaktera ... nego *u nekoj vrsti* međuzavisnosti ljudskog subjekta od objektivne stvarnosti (D. Vučenov, Književnost i jezik 1, 1963, 11). — Posao filozofa jeste *u tome da* razotkriva zablude i izobličava laži (M. Cekić, Delo XI, 1968, 1360). — Ali najvažniji razlog što Vuk nije stavljao ikavske oblike naporedo sa formama ostalih triju narečja leži svakako *u tome što* on ikavštinu nije dovoljno poznavao (P. Iv., 51). — Lek je valjda *u tome da* kritika potraži jače argumente (M. Marković, Delo XI, 1968, 1345). — Prednosti su svakako *u tome što* je leksičko i frazeološko blago obadviju varijanata veće (Jonke, 191). — Jedna od osobina vidova je *u tome što* se glagolu može dodati vidska karakteristika ... (I. Grickat, JF XXII, 95). — ... i kao da im je sva nagrada *u tome što* sve znaju a ništa ne žele (Andr., 129). — ... a nedostaci su *u tome što* je utvrđivanje književnih jezičkih normi znatno teže ... (Jonke, 191). —

(b) Model N_n^1 je/leži u N_1^2 ima prema sebi model N_n^1 predstavlja N_n^2 , up.:

Dok je u pogledu jezika optimalno rešenje ležalo *u demokratizaciji*, u pravopisu je trebalo primeniti fonološki princip (P. Iv., 26). — Glavna teškoća kod upotrebe filterova od bakra i cinka je *u tome što* i sami filterovi daju meke karakteristične i rasipne zrake (Radiol., 204). — ... spas od birokratije nije ležao *u tome što* će se na naš centralističko-birokratski sistem nakalemiti ustanova Narodne Skupštine (Sl. Jovanović, Vlada M. Obrenovića, Bgd. 1926, 73). — Je li njegova snaga *u tome da* skače kad mu niko ne brani ... (Dav., 233). —

⁶³ Nadene su slijedeće imenice apstraktne semantike odnosno upotrebljene u apstraktnom smislu: crta, dokaz, domet, ironija, lijek, ljepota, nagrada, nevolja, nedostatak, objašnjenje, opasnost, osobina, pobožnost, posao, prednost, problem, razlika, razlog, rešenje, smisao, snaga, spas, stvar, suština, teškoća, tragika, uzrok, veličina, vrijednost, zasluga, značaj.

(c) Model N_n^1 je/leži u N_n^2 ima prema sebi model N_n^2 pruža/daje N_n^1 , up.:

Ohrabruje saznanje da u *njoj* leži nepobitan dokaz o tome koliko se slovenska sintaksa izvlači iz okova preživelih koncepcija ... (M. Iv., ZbFL VI, 173—4). — ... (objašnjenje leži u *tome što se* (h) javlja i kao padežni nastavak ...) (J. Jerković, Prilozi 1, 63). — Objasnjenje, dakle, leži u *tome što* je imenica vetar muškog roda ... (V. Mihajlović, Prilozi 2, 102). —

(d) Model N_n^1 je u N_n^2 ima prema sebi model N_n^2 sačinjava/čini N_n^1 , up.:

U *čemu* je pobožnost ako nema iskušenja (Selim., 12). — ... a ako nema šta da se suzbije, u *čemu* je onda zasluga (Isto, 12). — Nikad se ne bi moglo potpuno kazati u *čemu* je upravo bila lepota njegovog pričanja (Andr., 127). — Čovjek nije Bog i njegova snaga je baš u *tome da* suzbija svoju prirodu (Selim., 12). — Osnovna karakterna crta svih pravih zavisnih rečenica ... u *tome* je *što se* u njima razvijaju naročita sredstva za obeležavanje ... (Bel. 1, 222). — Ja bih hteo da napomenem da je razlika između padeža unutrašnje determinacije i spoljašnje u *tome što* su prvi u jeziku običniji, češći (Isto, 111). —

(e) Model N_n^1 je u N_n^2 ima prema sebi model N_n^2 uslovljava N_n^1 , up.:

Ljudska tragika kmeta Simana ... nije u *samoj slutnji* istine, u *saobraznosti* subjektivnog maštanja i istorijskog procesa preobražavanja. Ona je, pre svega, u *prevremenosti* shvatanja i delovanja, u *uzimanju* onoga što će biti ... (E. Finci, Pol., 30. IV, 1, 2. V 1968, 6). — Veličina velikih ljudi i jeste u *tome što* su uspešno izvršili zadatke koje je obeležila istorija (P. Iv., 22). — Smisao vanrednih izbora je u *tome što* neki forumi predlože određeni broj ljudi ... (Student, 19. XI 1968, 3). — ... da je njegov (sporazum) značaj u *tome što* je u čehoslovačko-sovjetskim odnosima ... došlo do ograničavanja uslova privremenog boravka dela sovjetske vojske (Pol., 26. X 1968, 2). — Moje je mišljenje da je vrednost tog teksta u *tome što* on ustaje protiv jednog građanskog morala, znači, da je vrednost tog teksta u *njegovoj protestnoj društvenoj funkciji* (Student, 17. XII 1968, 2). — Ali zasluga Vukove revolucije nije samo u *tome što* je bila prva ... već i u *tome što* je njen zadatak bio najsloženiji (P. Iv., 28). —

Samo u slučaju primjera tipa (a) u pitanju su transformi u kojima ostaje glagol *biti* (ukoliko se javlja glagol *ležati* on se zamjenjuje sa *biti*) dok se lokativ transformira u nominativni oblik i sačinjava imenski dio predikata, što znači da sad većinom — pošto su ti slučajevi češći — *to što/da* uvodi nominaliziranu klauzu u funkciji *Do uz glagol biti*. Mogućnost „asimiliranja“ tih klauza u odgovarajući padežni (nominativni ili lokativni oblik) spomenuta je ranije (str. 124). U preostalim slučajevima lokativ u odgovarajućim transformima prelazi u poziciju subjekta u nominativu, tj. ovdje najčešće nominativ demonstrativa *to* uz veznike *da/što* stoji na čelu nominalizirane klauze — subjekta. Subjekt originalne rečenice postaje pri tome objekt uz jedan od glagola *predstavljati, davati/pružiti, činiti* i *uslovljavati*, što znači da i ovog puta izvorne rečenice bilo sa imeničkim lokativom, bilo sa spojem lokativ-

nog oblika demonstrativa i veznika u funkciji sintaksičkog signala za nominalizaciju klauze koju uvode⁶⁴, stoje u karakterističnom odnosu izvjesnih pasivnih i odgovarajućih aktivnih struktura.

U gornjim slučajevima mogu se zamisliti odgovarajući transformi prema navedenim obrascima, npr.:

(a) ... kao da je to spas za nas oboje. — Međutim, uzrok pada, propasti ovih ličnosti ... nisu samo oni sami, nesamostalnost i savitljivost njihovog karaktera ... — Posao filozofa jeste to da razotkriva zablude i izobličava laži. — Ali najvažniji razlog što Vuk nije stavljao ikavske oblike ... svakako je to što on ikavštinu nije dovoljno poznao — Prednosti su svakako to što je leksičko i frazeološko blago obdviiju varijanata veće. —

(b) Dok je u pogledu jezika optimalno rešenje predstavljala demokratizacija ... — Glavnu teškoću kod upotrebe filterova ... predstavlja to što i razni filterovi daju⁶⁵ ... — Je li njegovu snagu predstavlja to da skače kad mu niko ne brani. —

(c) Ohrabruje saznanje da ona pruža nepobitan dokaz o tome koliko se slovenska sintaksa izvlači iz okova ... — Objašnjenje, dakle, daje to što je imenica vetar muškog roda. —

(d) Što sačinjava pobožnost ako nema iskušenja. — Nikad se ne bi moglo potpuno kazati što je zapravo sačinjavalo lepotu njegovog pričanja. — Čovjek nije bog i njegovu snagu čini baš to da suzbija svoju prirodu. — Ja bih hteo da napomenem da razliku između padeža unutrašnje determinacije i spoljašnje čini to što su prvi u jeziku običniji, češći.⁶⁶

(e) Ljudsku tragiku kmeta Simana ... ne uslovljava sama slutnja istine, saobraznost subjektivnog maštanja. Nju, pre svega, uslovljava prevremenost shvatanja i delovanja ... — Veličinu velikih ljudi i uslovljava to što su uspešno izvršili zadatke koje je obeležila istorija. — Moje je mišljenje da vrednost tog teksta uslovljava to što on ustaje protiv jednog građanskog morala ... —

⁶⁴ Ovdje se posebno ne osvrće na problem fakultativnog odnosno obaveznog pristupa lokativa u tome uz veznike *što/da*. Moglo bi se reći da je ispuštanje često moguće, međutim, za osnovanost takve tvrdnje bilo bi potrebno jedno šire poređenje rečenica odgovarajućeg tipa u kojima izostaje lokativ (odnosno nominativ) demonstrativa *to*.

⁶⁵ Up. rečenicu iste strukture i identičnih leksičkih ekspanenata u predikatskom glagolu i njegovom objektu (za koju se, naravno, pretpostavlja da ima odgovarajući transform obrasca izvorne rečenice gornjeg primjera): „Teškoću predstavlja i to što se iz rečenika ne može utvrditi da li je u pitanju pridev sa „aktivnim“ ili „pasivnim“ značenjem, što bi za ovakvo ispitivanje, koje je semantički postavljeno, bila dragocena informacija“. (J. Šakić, Prilozi 1, 78).

⁶⁶ Kao u prethodnoj napomeni i ovdje se iznosi originalna rečenica sa strukturom itd. gornjeg transform: „Suštinsku razliku između njih čini to što je latinica manje-više zadržala grčki inventar slova“ (P. Iv., 27).

7.22 Lokativne konstrukcije koje se razmatraju u šestom i sedmom poglavlju u najvećem broju slučajeva stoje u korelaciji sa tzv. nuklearnim elementima rečeničke strukture, tj. primjenom odgovarajućih transformacionih procesa one prelaze bilo u nominativ subjekta (što predstavlja najčešći vid ove upotrebe), bilo u objekatsku poziciju uz glagole prelaznog tipa, bilo pak u nominativni oblik koji uz glagole nepotpune predikacije kopulativnog tipa sačinjava imenski dio predikata. U većini slučajeva radi se o konstrukcijama sa predlogom *u*, dok je znatno rjeđe u upitanju *na + l*. Međutim, i lokativne konstrukcije sa predlogom *o* kad se u vidu predložkog objekta jave uz neke bezlične izraze kao što su *riječ je, radi se* mogu se nalaziti u korelaciji sa nominativom subjekta⁶⁷, s tim što transformacija lokativa u subjekatsku poziciju zahtijeva promjenu u strukturi predikata — ovdje se pretpostavlja da se značenje najčešće čuva uz uvrštavanje glagola *biti* sa *u + l* lekseme *pitanje* u svojstvu obavezne dopune. Treba napomenuti da je razmjerno rijetko značenje izraza *biti u pitanju*⁶⁸ u smislu *biti neizvjestan, nesiguran*, tj. kao u primjeru Svima je poznato, da se u životu vrlo često primi kao svršena stvar, nešto što je tek u pitanju (Ratnik, 1883). Isto tako rjeđi su slučajevi kada izraz *riječ je* uz pojam obilježen lokativom sa predlogom *o* označava da je taj pojam samo predmet govora, dok je češće značenje da je on u središtu pažnje, razmatranja. Potrebno je ipak istaknuti da se na osnovu nadenih primjera, a oni su česti u raznim vrstama tekstova, može zaključiti da uzajamna zamjenljivost redovno postoji u slučaju konstrukcije *radi se oN_l* i odgovarajuće konstrukcije *u pitanju je N_n*. Nešto je drukčije u pogledu zamjenljivosti tih dvaju izraza s jedne strane i izraza *riječ je* s druge. Može se reći da izraz *riječ je* dozvoljava uvijek zamjenu sa izrazom *radi se* (*o + l* u vidu obavezne dopune sad čuva svoju poziciju), odnosno primjenu transformacionog procesa u čijem rezultatu *o + l* prelazi u nominativ subjekta dok se u predikat uvrštava glagolski izraz *biti u pitanju*. Obrnuti postupak, međutim, izgleda nije uvijek moguć bez izvjesne promjene u značenju (pri tome će se, vjerovatno, mišljenje raznih govornika jezika razlikovati). Treba još napomenuti da se ovi izrazi svakako upotrebljavaju kao varijante zbog stilske disimilacije, up.: . . . *recimo „naš poznati naučnik bavi se tim problemom“ — ako je reč o ženi* (M. Pavlović, NJ XVI, sv. 4, 394). . . . *miti bi valjalo „indijski premijer odgovorio je“ (jer je u pitanju žena)* (Isto, dalje).

⁶⁷ Još i u novije vrijeme problem pasivnih struktura najčešće se vezuje za prelazne glagole, međutim, postoje indikacije da će se daljnjim ispitivanjima pokazati da odnos karakterističan između aktivnih i odgovarajućih pasivnih struktura obuhvata i druge slučajeve. Iako, na primjer, u engleskom jeziku izdvajaju u posebnu kategoriju pasivne strukture u kojima subjekt korelira sa predložkim objektom aktivnog glagola (Joos 1964, 94), paralelizam sa poznatim odnosom aktiv-pasiv je očevidan, a ne može se prenebregnuti ni činjenica da se u nekom indoevropskom jeziku uz glagol javlja direktni objekt (npr. u engleskom *to play cards = igrati karte*) dok u nekom drugom i.e. jeziku isti glagol ima uz sebe predložki objekt (npr. u francuskom *jouer aux cartes = igrati karte*) kad su isti vanjezički korelativi u pitanju. V. Guiraud 1966, 61.

⁶⁸ A. Peco, govoreći o izrazu *radi se o* (*Upotreba izraza „radi se o“ u književnom jeziku*) navodi značenja *tiče se nečega, riječ je o nečemu* (str. 125). Osvrćući se na značenja koja daje RJA kaže „. . . jer se i primjer: *Radi se o tvojoj koristi* može shvatiti kao — *tiče se tvoje koristi, riječ je o tvojoj koristi, u pitanju je tvoja korist*“. V. Peco 1963, 226.

Primjeri:

(a) *radi se* oN_1

Radi se isto tako i *o mojoj glavi* (Krl., 887). — Misliš li da sam zaista tako naivna te ne bih mogla pojmiti da se radi *o glavi*? (Isto, 886). — Kad se radi *o kakvom predmetu* koji je baš specijalno predodređen za vršenje neke radnje . . . (M. Iv., 12). — Grub, sarkastičan, nestajan kao da se radi *o nevinoj igri* (Krl., 883). — Bilo mu je jasno *o čemu* se radi (Isto, 888). — Što se tiče prava preče kupovine smatramo da se u stvari radi *o jednom jedinstvenom stanu* (Pol. 19072, 8). — Očigledno se radi *o štamparskoj greški* (Isto, 8). — Laza Lazarević, koji inače pravilno upotrebljava predlog *s*, ponekad *ga*, . . . izostavlja i to upravo u slučajevima kada se radi *o instrumentalu* „karakteristične pojedinosti“ (M. Iv., 219). — Tua res agitur, radi se *o materiji* koja nam je svima zajednička (Jonke, 181). —

(b) *riječ je* oN_1

Postoje teškoće kad je reč *o sudskom i administrativnom osoblju* (Pol. 19072, 5). — Kad je riječ *o intenzitetu*, mislim da razlika . . . ne zavisi samo od intenziteta fonacione struje (A. Peco, ZbFL VI, 188). — U prvim primjerima riječ je *o govoru* samo jedne oblasti (Isto, 189). — . . . ona krajnja, najdalja karika koja u lancu različitih zbivanja ima udela u uspostavljanju situacije *o kojoj* je reč (M. Iv., 257). — Međutim, kad je reč *o ispravkama* matične knjige . . . (Pol. 19072, 8). — Zar ne shvatate *o čemu* je reč? *O ugledu* ove kuće, koje ste vi glava, *ugled* našeg cara, čiji ste vi tast, *o ugledu* Jugovića . . . (Mih., 81). —

Model *radi se/riječ je* oN_1 ima prema sebi model N_n je u pitanju, npr.:

(a) U pitanju je isto tako i moja glava. — Kad je u pitanju kakav predmet koji je baš specijalno predodređen za vršenje neke radnje . . . — Bilo mu je jasno što je u pitanju. — Očigledno je u pitanju štamparska greška, — itd.

(b) Postoje teškoće kad je u pitanju sudsko i administrativno osoblje. — U prvim primjerima u pitanju je govor samo jedne oblasti. — Zar ne shvatate što je u pitanju? Ugled ove kuće, koje ste vi glava, ugled našeg cara, čiji ste vi tast . . . —

Na koncu bi se mogli navesti primjeri sa predikatskim izrazom *biti u pitanju* za koje postoji mogućnost transformacije nominativa subjekta u lokativnu konstrukciju sa predlogom *o* u svojstvu *Do* uz bezlične izraze (a) *radi se/riječ je*, (b) *radi se*, up.:

(a) . . . što nesumnjivo pokazuje da je *u pitanju* jedan isti gramatički tip konstrukcija (M. Iv., JF XXII, 147). — U slučajevima kada srpskohrvatski aorist imperfektivnih glagola prevodimo glagolom prefiksiranim sa *po-*, obično je *u pitanju* značenje vršenja (i prestanka vršenja) neke radnje . . . (I. Grickat, JF XXII, 125). — *U pitanju* je,

dakle, određeni oblik prilagođavanja društvene proizvodnje (Ekon., 259—60). — ... ali pri analizi treba paziti nisu li ipak *u pitanju* i drugi semantički prizvuci (I. Grickat, JF XXII, 113). —

(b) Luda ženo, zar ne vidiš da je *u pitanju* glava (Krl., 886). — Ali, moja glava je *u pitanju* a ne ... (Bož., 35). — Ali kada je *u pitanju* glagol *seći*, recimo, daleko ograničeniji broj pojmova može doći u obzir (M. Iv., 13). — ... važnije su stvari bile *u pitanju* (Selim., 25). — ... jer sam samo ja *u pitanju* (Isto, 13). —

Mogu se zamisliti odgovarajući transformi sa navedenim različnim izrazima uz koje nominativ subjekta izvorišne rečenice zauzimlje poziciju dopune u lokativu, npr.:

(a) ... što nesumnjivo pokazuje da je riječ o jednom istom gramatičkom tipu konstrukcija. — Riječ je, dakle, o određenom obliku prilagođavanja društvene proizvodnje, — itd.

(b) Luda ženo, zar ne vidiš da se radi o glavi. — Ali kada se radi o glagolu *seći*, recimo, daleko ograničeniji broj pojmova može doći u obzir. —

LOKATIV U ADVERBIJALNOJ I PRILOŠKO-PREDLOŠKOJ FUNKCIJI

8.1 Adverbijalna funkcija lokativnih konstrukcija razmatrala se u prvom redu pri analizi mjesnog lokativa kada su u pitanju bili leksički eksponenti koji su većinom imali konkretno predmetno značenje (2.9—2.21, 2.25—2.31) s tim što su slično značenje pored značenja živog stvora imale i lekseme u poziciji subjekta odnosno objekta glagolske radnje. Spomenuto je da se napuštanjem područja konkretnog leksičkog fonda javljaju i druge implikacije (2.12) da bi se u prikazu *Lokativa* „radnje“, „starja“ ili „osobine“ vidjelo na koji način leksička vrijednost jedinica u pitanju određuje prirodu njihove funkcije.¹ Adverbijalna upotreba lokativa bila je u pitanju i kada su se u toj poziciji nalazile glagolske imenice (poglavlje 5), kao i u slučajevima lokativa u određenim pasivnim (u manjem broju uz neveliki niz glagola i aktivnim)² rečeničkim strukturama, kada se on nalazi u korelaciji sa subjektom radnje u odgovarajućim aktivnim strukturama (grupa II, str. 69, grupa III, str. 83).

Moglo bi se dalje reći da se o adverbijalnom karakteru determinativne funkcije lokativa radi u slučajevima kada njegova korelacija sa nominativom subjekta (odnosno nekom drugom pozicijom, već prema poziciji imeničke riječi čija je determinacija za vrijeme trajanja glagolske radnje u pitanju) nije uvjetovana odnosom pasivnih prema odgovarajućim aktivnim rečeničkim strukturama (bilo da se radi o obrascima tipa (a) *voda teče u mlazu*, bilo tipa (b) *bolest se javlja u blažoj formi*, 7.5—6), već semantika leksičkih eksponenata u lokativu dozvoljava njihovo preobraćanje u poziciju imeničkih oblika koje determiniraju. Sve pomenute funkcije (pored nekih drugih koje se ovdje nisu spomenule) osim svog adverbijalnog karaktera predstavljaju po nekim svojim, u prvom redu formalnim osobinama posebne veće grupacije, pa je to i bilo uzrok da se odvojeno promatraju.

¹ Može se napomenuti da se važnost leksikalizacije ogleda kako u slučaju lokativa u funkciji neophodne dopune uz glagole kopulativnog tipa (poglavlje 4, grupe I, II i III), tako i kada je u pitanju adverbijalna upotreba (bez obzira da li ti adverbijali kvalificiraju glagolsku radnju ili njenog vršioca) koju u većini slučajeva predstavljaju primjeri klasificirani u grupi IV (str. 52-3).

² Transformacija u nominativ subjekta i sl. sada se postiže uvođenjem novih glagolskih leksema u predikatu (grupa III, 83-4).

Sada treba naglasiti da iako se ovdje spominje adverbijalnost lokativa u smislu njegovog odnosa prema rečenici kao cjelini, pri čemu se uzimlje u obzir i mogućnost njegovog brisanja koje ne povlači sa sobom oštećenje gramatičnosti iskaza, u samom prikazu vidjet će se i slučajevi, iako razmjerno rijetko, kada se zbog prirode glagolske lekseme isti tip lokativa javlja u funkciji glagolske dopune.³ Ovog puta u pitanju su determinativne funkcije lokativa za koje se najčešće ne vidi direktna mogućnost transformacije u nuklearne rečeničke elemente tako da će se klasifikacija pokušati sprovesti na osnovu nekih drugih njihovih formalnih osobina.

8.2 Pri razmatranju raznih tipova ovog lokativa treba pokušati da se uspostave i neki kriteriji za razgraničenje upotrebe lokativnih konstrukcija u adverbijalnoj funkciji s jedne, a u funkciji priloških i predložkih izraza s druge strane.⁴ Nastajanje priloških izraza i ovdje je najčešće uslovljeno apstraktnošću imeničkih leksema, a u morfološko-sintaksičkom smislu manifestira se na području lokativa u dva oprečna pravca: na jednoj strani, u manjem broju slučajeva, činjenica da je u pitanju priloški izraz potvrđuje se u nemogućnosti umetanja nekog determinatora (ili je izbor u tom pogledu krajnje ograničen)⁵, na drugoj strani, što predstavlja veći broj slučajeva, determinator je gotovo uvijek obavezan.

VREMENSKI LOKATIV

8.3 Poslije mjesnih odnosa, koji se u prvom redu navode pri analizi srpskohrvatskog lokativa, u našoj lingvističkoj nauci (v. 2.1, str. 15) za najveći broj predložkih konstrukcija (redovno jedino izostaje *prema* + *l*) iznosi se i značenje vremena.⁶

8.4 Lokativne konstrukcije u vremenskom značenju obuhvataju u svojstvu leksičkih ekspanenata nekoliko tipova imeničkih leksema čija će se upotreba pokušati razvrstati po nekim formalnim karakteristikama. To su imenice koje imaju značenje raznih ljudskih aktivnosti, zatim stanja i situacija u životnoj sredini, prirodi i sl., uz izvjestan niz leksema „koje

³ Činjenica da se isti tipovi neke padežne ili predložke-padežne kategorije javljaju, na primjer, u adverbijalnoj i adnominalnoj upotrebi poznata je od ranije, v. M. Ivić, 1954, 247.

⁴ O pomenutoj distinkciji govori, na primjer, Jespersen odobravajući mišljenje H. Sweeta da se definicija imenice u striktnom smislu može primijeniti samo na nominativ, s tim što, iako u kosim padežima poprima druge funkcije, ona ipak ostaje imenica. Jespersen 1963, 107.

⁵ Na sličan način, već prema nekim osobinama svojstvenim francuskom jeziku, P. Guiraud razgraničava priloške izraze od imenica u funkciji koja se ovdje nazivlje adverbijalnom: „... substantif encore une fois sans assiette, ce qui distingue les locutions adverbiales des compléments circonstanciels: *avec plaisir, sans peine*, etc., sont des adverbes, *sans la peine de*... est un complément circonstanciel“. Guiraud 1967, 46.

⁶ Daničić 1858, str. 619, 622—3, 635, 640; Maretić 1963, 592; treba napomenuti da on ne spominje vremensko značenje za predlog *pri*; BHŽ 1952, 211—3; Stevanović 1957, 372—5; M. Ivić 1957—8, 155—6. I RJA navodi vremensko značenje za sve predloge uz lokativ osim *prema*.

same sobom znače neko vrijeme“,⁷ tj. u svim slučajevima u pitanju je leksički fond koji u svojoj semantici sadrži i aspekt izvjesnog trajanja u vremenu. Što se tiče samih predloga najčešće su u pitanju konstrukcije *na + l* i *u + l*, pri čemu treba naglasiti da se zaključci donose na osnovu savremenog jezičkog materijala koji pokazuje, u poređenju sa primjerima koji se nalaze u RJA, Daničićevoj „Sintaksi“ kao i u građi Instituta za srpskohrvatski jezik⁸ da se, na primjer, predlog *na* sada javlja i u slučajevima gdje su ranije bili uobičajeni i predlozi *pri* i/ili *o*. Izdvajanje raznih tipova upotrebe po predlozima nije moguće kada su u pitanju *u* i *na*, iako u nekom tipu može preovladavati jedan od njih, dok je drukčija situacija u pogledu konstrukcija *po + l* koje se i ovdje diferenciraju po nekim svojim specifičnostima.

8.5 Vremenski lokativ u konstrukciji sa predlozima *na* i *u*, kao i *po* (s tim što su isključeni slučajevi kada se *po* javlja uz lekseme u značenju praznika ili glagolskih imenica) ima značenja istovremenosti sa pojmom koji obilježava.⁹ Ta se istovremenost može formalnim putem potvrditi određenim sintaksičkim ponašanjem leksičkih ekspanenata obuhvaćenih ovom upotrebom, na osnovu čega se i vrši diferenciranje raznih tipova upotrebe.

⁷ RJA o vremenskom značenju predloga „na“ u okviru lokativne konstrukcije.

⁸ Vremenski aspekt nekih konstrukcija *na + l* dobro je zapazio Daničić (Daničić 1858, 616—7). Kako ova analiza ne obuhvata prikaz historijskog razvoja upotrebe pojedinih tipova lokativa može se samo napomenuti da se u Daničićevoj „Sintaksi“ i u RJA u značenjima koja daju, na primjer, za predloge *na* i *pri* vrlo dobro uočava sužavanje upotrebe *pri + l* sa vremenskim značenjem s jedne strane, postojanje u starijim periodima i dalje širenje konstrukcija *na + l* sa istim značenjem s druge. Tako se većina primjera koje daje Daničić, str. 617—9 javlja i danas (dok se neki, razumljivo, gube uslijed nestajanja odgovarajućih običaja, up.: „Vino se pije najviše na častima, svadbi, vjenčanju, prstenu . . .“). Situacija sa upotrebom predloga *pri* može se najbolje ilustrirati citiranjem iz RJA: „b. Prijedlog *pri* sa svojim padežom znači vrijeme, kad što biva.

a) s lokativom imenica, koje znače ljude, kao da se u naše vrijeme reče na pr. *za cara Dušana*, tj. u vrijeme cara Dušana;

b) s lokativom imenica koje same sobom znače ili kakvo vrijeme, ili kakvu radnju, kakvo stanje, kakav događaj u nekom vremenu (pri životu brata moga, smrti, objedu, večeri, kišici, sazdanju ovog sveta, polasku, krštenju);

c) s lokativom imenica, koje znače početak ili svršetak nečega u vremenu (pri početku, svršetku, kraju, izmaku).“ (Posljednji tip upotrebe postoji i danas, v. 8. 21, str. 151.)

⁹ Na osnovu te osobine vremenski lokativ spada u lokacionu grupu vremenskih padežnih konstrukcija. M. Ivić 1955—6, 197.

Sada bi se mogli osvrnuti na činjenicu da se ovdje posebno ne iznosi vremenska upotreba *o + l*. U prvom redu može se reći da je u savremenom jeziku vrlo rijetka, ne nalazi se u dnevnoj štampi a uglavnom ni u piscima mlade generacije. Vremensko značenje koje RJA navodi za predlog *o* (*ob*), to jest: „vrijeme, u koje ili pred koje što biva; ne može se u svakom primjeru odrediti što se upravo od toga dvoga hoće naznačiti“ možda bi trebalo dopuniti i „oko kojeg što biva“, odnosno kako kaže Daničić „otprilike kad je ono ili dokle je ono . . .“ (Daničić 1858, 622). Kome nisu poznati crkveni običaji vrlo lako može Andrićeva rečenica *O Maloj Gospojini drži se kod dobrunske crkve veliki crkveni sabor* biti nejasna u smislu da li je sabor baš na sam dan praznika ili ne. U Nušićevim rečenicama: „... i naš dakon tako kadi o službi, kao da mu je buzdovan u ruci“ i „A o žuru nema dovoljno stolica u kući“ ne dolazi do nejasnoće i zbog samih rečeničkih okvira — u pitanju je istovremenost (tj. stolice mogu nedostajati samo u toku žura, kad je žur). Za stariju upotrebu v. Toporov 1961, 222.

Izdvajanje u grupe moglo bi se sprovesti u prvom redu na osnovu fakultativnosti odnosno obaveznosti prisustva nekog determinatora u lokativnoj konstrukciji (up. *desilo se na sastanku* prema **desilo se u periodu/godini*), pri čemu svakako treba najprije iznijeti jednu zajedničku crtu u sintaksičkom ponašanju većine leksičkih eksponenata vremenskog lokativa, a to je mogućnost da u nominativnom obliku uz kopulu sačinjavaju minimalne rečeničke strukture. I pri formiranju spomenutih sintaksičkih jedinica imeničke lekseme prvog tipa mogu se javljati slobodno u svom nominativnom obliku up. *sastanak je*, dok lekseme drugog tipa to ne mogu: **period je*. Možda je ovo način da se jezički formalnim putem manifestira činjenica da se razne organizirane ljudske akcije tek povremeno zbivaju, neki vremenski periodi ili vremenske prilike javljaju naizmjenično ili neredovno, dok je uvijek neki trenutak, čas, sedmica, godina, razdoblje, period i sl. tako da je iskaz **trenutak je* nemoguć za razliku od iskaza *sastanak je, proljeće je*, isto kao što se ne može javiti ni **u trenutku smo* prema *na sastanku smo, u proljeću smo* pošto ne sadrži nikakvu informaciju već se ta u oba slučaja mora unijeti u vidu nekog determinatora: *u presudnom smo trenutku*, odnosno *presudan je trenutak*.

8.6 Vremenska upotreba lokativa koja će se najprije razmatrati obuhvata leksičke eksponente u značenju raznih ljudskih aktivnosti, stanja ili situacija u životnoj sredini ili prirodi, koje imaju kao zajedničku crtu u svom sintaksičkom ponašanju (pored fakultativnosti prisustva nekog determinatora u konstrukciji) spomenutu sposobnost da uz kopulu sačinjavaju minimalne rečeničke strukture (up.: *uprava je, sjednica je, oluja je*), s tim što postoji i mogućnost proširivanja tih minimalnih iskaza uvođenjem nekog priloga za vrijeme (up.: *sutra je ispit, sad je pauza*).¹⁰ Osim toga većina ovih leksema u okviru jednog drugog tipa minimalnih rečeničkih struktura može u vidu lokativa imati poziciju neispustivih determinatora uz kopulu, dok je subjekt neka imenica za živo (up.: *Ivan je na sajmu/izletu/kongresu, Čitav kolektiv je na radničkom savjetu*).¹¹

Vremenski aspekt leksema o kojima je riječ, ako se vratimo na gornje minimalne iskaze (up. *kongres je, ručak je, oluja je*) očituje se i u tome što se kao glagolska jedinica u predikatu može uvesti glagol *trajati* s tim što on obavezno zahtijeva uz sebe neki vremenski determinator (up.: *kongres traje dva dana, oluja traje već dva sata* itd.). Moglo bi se spomenuti da u slučaju nekih organiziranih aktivnosti dolazi u obzir i glagol *održavati se* (up.: *kongres se održava u septembru/od petog do osmog septembra, proslava će se održati*, ali **oluja se održala*). A svakako je potrebno navesti u svojstvu predikata izraz *biti u toku* (čest u jeziku dnevne štampe, stručno-naučnoj literaturi, itd.), up.: *Istraga je u toku* (Pol. 19072, 9); *U toku* su preispitivanja da se za profesionalne vozače . . . (Isto, 8); *U toku* su i pregovori sa istak-

¹⁰ O ovom tipu rečeničkih struktura v. M. Ivić 1966, 214.

¹¹ Iako je minimalnost ovih struktura nedvojbena u smislu da *Ivan je* ne predstavlja potpun iskaz (v. 2.3), tvrdnja da *Ivan je na sastanku* spada u jezgro srpskohrvatskog jezika kao što je to slučaj kad je u pitanju rečenica *Ivan je u sobi* (v. 2.1, str. 15) nije tačna, pošto se može pretpostaviti da *Ivan je na sastanku* ima u svojoj derivaciji i *sastanak je*.

nutim stručnjacima (Isto, 9); Izgleda da je u Rajičevom jeziku glasovni proces bio *u toku* i u grupi *hv* (P. Iv., ZbFIL X, 213).¹²

8.7 Najčešće formalno obilježje vremenskog značenja lokativa svakako je mogućnost uvrštavanja predložkih izraza *za vrijeme* i *u toku*.¹³ Vjerovatno na ovom mjestu nije potrebno pokušati naći razloge zbog kojih je uz neke lekseme prihvatljiv ili prihvatljiviji jedan od ova dva izraza, ali sam pokušaj njihovog uvođenja može pokazati kako uz isti leksički eksponent u lokativu u raznim rečeničkim okvirima može biti u pitanju različiti tip upotrebe. Ako se u primjeru *Ivan se ljutio na ručku* uvrsti jedan od ovih izraza, može se reći da dobiveni iskaz *Ivan se ljutio za vrijeme ručka* čuva značenje. Promjena u značenju koja nastaje kad je u pitanju primjer *Ostani, Vilko, na ručku, svakako, molim te* (Bož., 25), tj. *Ostani Vilko, za vrijeme ručka, svakako, molim te* sastoji se u tome što *ostati za vrijeme ručka* obavezno znači samo prisustvovanje bez impliciranja učestvovanja koje je prisutno u izvornoj rečenici. Drugim riječima ovdje se pokazuje da gornji primjer *ostani . . . na ručku* treba dovesti u vezu sa iskazom tipa *Ivan je na ručku* za koji se može reći da alternira sa verbalnom strukturom *Ivan ruča* i spada u tip upotrebe koji se nazvao *lokativ „radnje“* . . . (v. 4.3, grupa I), s tim da ovdje postoji u derivaciji i *ručak je*. Ta se minimalna struktura isto tako nalazi u derivaciji rečenice *Ivan se ljutio na ručku*, uz razliku da se tu može shvatiti i kao neka (vremensko-akciona) pozadina glagolske radnje koje u rečenici *Ivan je na ručku* nema, tako da je nemoguće javljanje **Ivan je za vrijeme ručka* u vidu potpunog samostalnog iskaza.

Uvođenje ovih izraza može nekad pridati iskazu pleonastički karakter (up.: *Duvan je bio glavna zvezda na međunarodnom kongresu za rak* (Pol. 19072, 3) → *Duvan je bio glavna zvezda u toku međunarodnog kongresa za rak*). Međutim, na predložki izraz *u toku* nailazi se u slučajevima kada se želi istaknuti trajanje nekog vremenskog perioda, tako da nekad postoji mogućnost za sprovođenje obrnute supstitucije, tj. *u toku + g — u + l* uz čuvanje značenja, up.: *U toku jedne noći i jednog dana, četiri vozila su poljetjela prema njenim obalama* (Pol. 19072, 9) → *U jednoj noći i u jednom danu četiri vozila . . .*

8.8 Vremenski aspekt ove upotrebe lokativa očituje se u još jednoj mogućnosti koja u stvari prirodno proizlazi iz činjenice spomenute ranije (v. 8.5), a to je da se minimalne rečeničke strukture tipa *uprava je, rat je* mogu proširiti ne samo uvrštavanjem priloga za vrijeme¹⁴ (up. *sad je uprava*), već i vremenskim veznikom *kad* koji takav minimalni samostalni iskaz preobraća u zavisnu vremensku klauzu koja zahtijeva prisustvo neke glagolske akcije kojoj je ona vremensko-akciona pozadina. Te vremenske klauze mogle

¹² Može se spomenuti da tip imeničke lekseme u poziciji subjekta određuje značenje izraza *biti u toku*. Za razliku od gornjih slučajeva, uz eksponent imenicu za živo (up. *Ivan je u toku*) značenje je *obaviješten, upoznat* (o nekim događajima ili sa njima).

¹³ Oba izraza navodi Lj. Popović kao predložke izraze koji znače vrijeme, tj. istovremenost sa pojmom u genitivu. Popović 1966, 199.

¹⁴ U slučaju ovih minimalnih struktura prilozima za vrijeme imaju karakter ispustivih predikatskih determinatora. M. Ivić 1966, 214.

bi u principu imati dva razna obrasca. S jedne strane uz *kad* dolazi nominativni oblik leksema u kojima je riječ sa odgovarajućom formom kopule, up.: *Radnici pivare, od kojih je direktor na zboru još pre ovog slučaja zahtevao da se izjasne* . . . (Pol. 19072, 10) → *Radnici pivare, od kojih je direktor kad je bio zbor još pre ovog slučaja zahtevao* . . . S druge strane uz *kad* se javlja kopula koja sad kongruira sa subjektom rečenice označujući njegovo prisustvo za vrijeme trajanja glagolske radnje u okvirima akcije obilježene pojmom u lokativu, up.: *Narod, koji u najvećim uzbunama najmanje zna šta hoće, jurnuo je od šatre u kojoj su sedele žene* (Andr., 251) → *Narod, koji kad je u najvećim uzbunama najmanje zna šta hoće* . . . , s tim što postoji i prva mogućnost, tj. *Narod, koji kad su najveće uzbune najmanje zna* . . . (kao i mogućnost, a to je najčešći slučaj, uvođenja predložkog izraza za vrijeme, up.: *Narod koji za vrijeme najvećih uzbuna najmanje zna šta hoće* . . .). Mogućnost rekonstruiranja subjektske vremenske klauze redovno izostaje u bezličnim rečenicama kada se mogu uspostaviti klauze tipa *kad je uprava*, up.: . . . *jer će se o tome govoriti na sastancima u kolektivima* (Pol. 19072, 8) → . . . *jer će se o tome govoriti kad budu sastanci u kolektivima*.

Uspostavljanje vremenske klauze može zahtijevati i neke druge strukturne promjene, tako, na primjer, preobraćanje pridjeva uz lokativ u prilog za vrijeme u vremenskoj klauzi, up.: *Najviše su vikali i prijetili Liještani, koji su na svim crkvenim slavama nalazili povod za tučnjavu* (Andr., 251). → . . . *koji su uvijek kad su crkvene slave nalazili povod za tučnjavu* (odnosno . . . *koji su uvijek kad su na crkvenim slavama* . . .).

8.9 Što se tiče izbora predloga *u* ili *na*, on je vjerovatno rijetko slobodan kao u slučaju leksema *sprovod* u rečeničkom okviru koji imamo u primjeru: *A mi krst joj nisu nosili u sprovodu* (Bož., 29). Izbor predloga nekad može imati implikacije u odnosu na vršenje glagolske radnje i pojam u lokativu: *u predstavi pjeva*, tj. učestvujući aktivno u predstavi (i, naravno, za vrijeme predstave), *na predstavi spava* tj. prisustvujući predstavi (za vrijeme predstave) spava.

Drugi je problem kad je u pitanju polisemičnost nekih leksema up.: . . . *raspravljali su mnogi* . . . *na Novosadskom dogovoru o jeziku i pravopisu* (Jonke, 192) i *U glasovitom Bečkom književnom dogovoru* . . . *istaknuti srpski i hrvatski književnici* . . . *u tački 2. izričito kazuju* . . . (Isto, 190). Uvođenje izraza *u toku/za vrijeme* moguće je samo u prvom primjeru, u drugom, gdje je u pitanju pisani dokument, može se uvrstiti izraz *u okviru*.¹⁵

8.10 Prije iznošenja primjera koji svi bez razlike dozvoljavaju uvršćavanje predložkih izraza *za vrijeme/u toku* (tako da se to neće posebno prikazati), kao i rekonstrukciju vremenskih klauza, mogli bi se navesti i neki primjeri specifični bilo po semantici leksičkog eksponenta u lokativu, bilo po osobinama rečeničkog okvira u kojem se javljaju. Poslednji razlog postoji u slučaju primjera . . . *a sve sam ja na tom sudenju* (Selim., 9) gdje se kopula nalazi uz imenski predikat, tj. nema neke glagolske radnje kojoj bi

¹⁵ Taj se je problem već spominjao, v. 5.9, str. 60.

eksplicitno izražene vremenske klauze bile pozadina, pa tako izostaje i mogućnost njihovog direktnog formiranja.

Specifičnost leksema *ispovijed* i *spavanje* u svojstvu leksičkih ekspozicija u lokativu svakako je u tome što u spoju sa kopulom koreliraju sa odgovarajućim glagolima (*biti na ispovijedi* — *ispovijedati se*, *biti na spavanju* — *spavati*), po čemu se ta upotreba dovodi u vezu sa lokativom „radnje“ . . . (4.3, grupa I). Osim toga u primjeru *Tu svoju mamu nije fra Julian više trebao ni na ispovijedi da kazuje* (Andr., 86) činjenica da se u ovom kontekstu ispovijed vrši pojedinačno isključuje klauzu . . . *kad je bila ispovijed, dozvoljavajući u isto vrijeme subjekatsku vremensku klauzu . . . ni kad je bio na ispovijedi*. U slučaju leksema *spavanje* vjerovatno se ne može reći da je moguća minimalna gramatički samostalna struktura *spavanje je (poput *ispovijed je*) bez nekog vremenskog determinatora, a pošto se i u primjeru *Nego neka treća podla ženska osoba . . . na spavanju ošišala sedam pramova don Kuzmine kose* (Marin., 15) radi o pojedinačnoj akciji, ne dolazi u obzir *kad je bilo spavanje*, već opet subjekatska vremenska klauza *kad su bili na spavanju* . . . Leksema *eksperiment* u lokativu, kao akcija pozadina glagolske radnje u predikatu, pošto postoji *vršiti eksperiment* dopušta formiranje pasivne vremenske klauze, up.: *U tom je eksperimentu hipnozom dovedeno nekoliko ispitanika u tri različita raspoloženja* (Nov., 30) → *Kad se vršio taj eksperiment hipnozom je dovedeno . . . Up.:*

Zimus, na jednoj dači, kad su se žene u jedan glas žalile na Aniku i na svoje ljude i sinove, stara Ristička . . . rekla je . . . (Andr., 235). — . . . *mislio sam na starca i na ono što ću mu reći na posljednjem videnju* (Selim., 15). — . . . *da ne zaspiš na jutarnjoj misi* (Bož., 42). — Radnički savet *na svojoj sednici* od 19. oktobra 1966. godine ponovo je jednoglasno izglasao poverenje . . . (Pol. 19072, 10). — . . . većinom stariji ljudi čiji su sinovi pošli u proleTERSKE brigade ili izginuli *u prvim borbama* — odbaciše svoje štapove (Lal., 28). — . . . *gde bi se i više istakao u borbi* da me u prvom okršaju ne izrane sveg (Dav., 219). — . . . obaveštavanje članstva . . . što se obično činilo jednom u dve godine *na opštinskoj konferenciji* (Pol. 19072, 6). — „Zaduženi drugovi“ su obično *na skupovima* građana posmatrali . . . (Isto, 7). — . . . ali je *na raspravi* od 17. oktobra obustavljen krivični postupak (Isto, 8). — . . . da je najmanje osam lica izgubilo život *u požaru* koji je jutros izbio (Isto, 2). — . . . što zavisi od vrste smeštaja i drugih mogućnosti za ugodan odmor i *u vansezoni* (Isto, 8). — . . . a za to vreme film je već prikazan i *na jednom međunarodnom festivalu* (u Beogradu) (Isto, 11). — Nema vas neki dan *na mom predavanju* (Bož., 16). — Naime, otkad je vojvoda Đurišić u sastavu fašističkih snaga *u trećoj ofanzivi* završio . . . svoj zadatak . . . svi njegovi doglavnici sljedovali su tom zaraznom primjeru (Lal., 28). — . . . s kojima je žandar morao da se sreta i bori i prije rata i *u ratu* (Isto, 20).¹⁶ —

¹⁶ Kao što se već pokazalo (8.7, str. 136) rekonstrukcija klauza u vidu alternativnih vremenskih struktura nekad zahtijeva i izmjene ili dopune u okviru rečenice. U gornjem primjeru to je uvođenje priloga *sad*, up. . . s kojima je žandar . . . morao da se sreta i bori i prije rata i *sad* kada je rat (dok je rat).

A *u ratu*, jasno, nema umjerenosti (Jonke, 183).¹⁷ To se i dogodilo nekoliko dana kasnije *na drugarskom večeru* u preduzeću (Dav., 255). —

Na kraju se može dati spisak imenica nađenih u ovoj upotrebi:

sjednica	plenum	pregled	rasprava	hadžiluk
konferencija	kongres	proslava	sudjenje	misa
sastanak	simpozijum	svečanost	utakmica	ispovijed
zbor	festival	zabava	licitacija	požar ¹⁸
skup	akademija	drugarsko veče	dača	uzbuna
uprava	predavanje	ručak	slava	borba
savjet	čas	koncert	pogreb	ofanziva
skupština	ispit	predstava	svadba	okršaj

8.11 Analiza lokativnih konstrukcija u vremenskom značenju sada će se proširiti na upotrebu koja se ovog puta češće odnosi na konstrukcije sa predlogom *u*, a obuhvata i predlog *po*. Vremenski je aspekt u ovom tipu upotrebe, u cjelini uzeto, izrazitiji, nekad su u pitanju lekseme za koje bi se moglo reći da im je označavanje nekog vremenskog perioda isključivo značenje. Način pak da se ono utvrdi nekim formalnim putem i ovdje je ponovo najčešće mogućnost uvrštavanja predloških izraza *za vrijeme/u toku*, a osim toga postoje još neke druge formalne osobine u njihovom sintaksičkom ponašanju, na osnovu kojih se može sprovesti klasifikacija u nekoliko podgrupa. U prvom redu može se izdvojiti mali niz leksema koje se u izvjesnim slučajevima javljaju obilježene lokativom u konstrukciji sa predlogom *na* odnosno *u*, dok se u drugim slučajevima javljaju u vidu *po + l*, pri čemu upotreba konstrukcija *na/u + l* s jedne strane, odnosno *po + l* s druge, može biti uslovljena tipom glagolskih leksema u predikatu, tj. prisustvom ili odsustvom aspekta dinamičnosti u njihovom značenju. Osnovu za daljnje izdvajanje u podgrupe pruža činjenica što u jednu ruku postoji niz leksičkih eksponenata koji se javljaju bilo bez determinatora bilo sa njim, s tim da je on uvijek ispustiv, dok su u drugu ruku u pitanju lekseme koje se u poziciji lokativa mogu nalaziti samo uz obavezno prisustvo determinatora.

8.12 Niz leksema koje se izdvajaju na osnovu sposobnosti javljanja u konstrukciji sa predlozima *na* ili *u* s jedne, *po + l* s druge strane, ima grubo uzevši značenje atmosferskih ili vremenskih prilika¹⁹, dok i ovdje zajedničku crtu u njihovom sintaksičkom ponašanju predstavlja to što mogu u svom nominativnom obliku uz kopulu sačinjavati minimalne rečeničke strukture.²⁰

¹⁷ Može se napomenuti da se bezličnost rečenice čuva i u strukturi vremenske klauze sa glagolom *biti* u prvom licu množine, koje ima bezlično značenje, up. A kad smo u *ratu/kad* je rat, jasno, nema umjerenosti.

¹⁸ Posljednjih pet imenica dolazi u konstrukciji sa predlogom *u* (ostale sa *na*).

¹⁹ Uz predlog *na* javljaju se na primjer imenice: *mjesec, sunce, vrućina, mrak, kiša* i sl., uz predlog *u*: *dan, noć, mrak, sumrak* itd.

²⁰ To jest ovdje se može reći da se na taj način često, . . . obrazuje predikat koji bi u principu mogao biti izražen i jedinstvenom glagolskom leksemom (up. na primer postojanje ruskog *morozit* prema srpskohrvatskom *mráz je*)". M. Ivić 1966, 214.

U pogledu javljanja konstrukcija *po + l* može se navesti da je zahtjev o obaveznom prisustvu aspekta neke dinamičnosti u rečeničkom okviru najčešće paralelan sa uslovima koji postoje u slučaju javljanja mjesnih konstrukcija *po + l* u adverbijalnoj upotrebi (v. 2.25—31, str. 33-5), a na svaki način glagoli dinamičke semantike redovno traže da lekseme o kojima je riječ budu obilježene lokativom sa predlogom *po*.²¹

Primjeri konstrukcija *po + l*, up.:

Nismo mislili da ćeš doći *po mraku* (Šeg., 11). — Te noći, *po mesečini*, vratila se Anika u Višegrad (Andr., 255). — ... to neće da miruje ni noću, nego se i *po mraku* vrpolti (Andr., 212). — Nikad se nije vratio s puta, svejedno u koje doba noći i *po kakvom nevremenu* se vraćao, a da ga ona nije dočekala (Ćos., 36). —

U gornjim primjerima, osim kad je u pitanju glagol *vrpolti se*, potpuno je isključena mogućnost supstitucije predloga *u* ili *na*. Međutim, svakako je zanimljivo iznijeti i primjer ... *strogog gazdu, koji je mladića pamtio i o njemu, pod mesečinom, oblacima i zvezdama, po kiši i vetru, često i dugo mislio* (Ćos., 31). Odsustvo dinamičnosti u semantici glagola *misлити* dozvoljava da se predlog *po* zamijeni sa *na* a da iskaz, naravno uz promjenu u značenju, bude prihvatljiv, up.: ... *i o njemu ... na kiši i vetru, često i dugo mislio*, iako dinamičnost sadržana u ostalim elementima rečenice svakako favorizira pojavu predloga *po*. Na ovom mjestu želi se samo upozoriti na činjenicu već poznatu u nauci²², to jest da je upotreba predloga *po* i ovog tipa proširenija na zapadnom području srpskohrvatskog jezika. Tako bi u primjerima *Svih petnaest godina života sa njim samo su stražarenje na mrazu i kiši* (Ćos., 36) i ... *oslonjena na bagrem stoji satima na kiši i mrazu da ne zaspi* (Isto, 36) bar za neke govornike sa tog područja bila prihvatljiva supstitucija *na* — *po*, odnosno i inače obično javljanje predloga *po* u sličnim situacijama.

Na koncu treba navesti i upotrebu koju ilustrira rečenica *Svirac ide po svadbama i po družijem veseljima te svira i časti se* koju navodi Daničić kao primjer gdje se vremensko značenje „prenosi i na radnju“ (Daničić 1858, 627). U razgovornom jeziku može se čuti *stalno je po sastancima, ide po žurevima*, to jest ova upotreba obuhvata lekseme najčešće u značenju nekih organiziranih aktivnosti (v. 8.5.), a uslov mogućnosti javljanja predloga *po* svakako je pluralitet imenice u lokativu²³.

8.13 Javljanje leksema *noć* i *dan* u vidu lokativa sa predlogom *po* u identičnim rečeničkim okruženjima u kojima dolaze prilozi *danju* i *noću* dokazuje njihov priloški karakter.²⁴ Leksema *noć* javlja se često i u konstrukciji sa predlogom *u* koji je u nekim rečeničkim okvirima zamjenljiv sa *po*,

²¹ O drukčijoj situaciji kad su u pitanju lekseme *dan* i *noć*, v. dalje, 8. 13.

²² M. Ivić 1951—2, 180.

²³ O pluralitetu u rečeničkom okviru kao uslovu za javljanje predloga *po* u mjesnoj upotrebi v. 2.28.

²⁴ M. Ivić 1951—2, 180.

i obrnuto, nekad je moguća zamjena predloga *po* sa *u*. Zamjena predloga *u* sa *po* moguća je u slučajevima gdje postoji značenje *kad je noć*²⁵, *noću*, ta mogućnost obično izostaje kad u konstrukciji postoji neki determinator (iako *vraćati se po takvoj noći*) pošto onda nije u pitanju priloški izraz već adverbijalna vremenska upotreba. Sada se može dati niz primjera priloške upotrebe izraza *u noći* i *po noći* za koje se pretpostavlja da su međusobno zamjenljivi. Up.:

Ja sam ga *u noći* zaticao, pored svijeće, gdje plače od bola nad tom rukom (Andr., 139). — I zašto ga zove sada, *u noći*? (Šeg., 27). — . . . baš taj isti „komandant“, šeće se po vašoj varoši, *u noći*, zavlači se u svaki kut (Bož., 10). — To se može, veli, desiti *po noći*, zar ne (Marin., 26). — Ti zaboravljaš da ja *po noći* radim (Bož., 30). —

Uz adverbijalnu vremensku upotrebu imenica *dan* i *noć* može se prikazati još nekoliko leksema u značenju nekih dijelova dana (*sumrak*, *suton* i *jutro*), iako ovdje i ne postoji mogućnost javljanja predloga *po*, odnosno nisu u slučaju potvrde za to javljanje. Osim u slučaju rečenice *A u sumraku i misao postaje sumračna* (Šeg., 5) kad bi se moglo reći da se radi o neaktualiziranoj, priloškoj upotrebi, tj. *kad(god) je sumrak/za vrijeme sumraka* u svim primjerima u lokativu su prisutni determinatori. Iako je njihov izbor vjerovatno prilično ograničen, važno je naglasiti da se za razliku od leksema *noć*, *sumrak* i *suton* leksema *dan* ne bi mogla javiti u konstrukciji sa predlogom *u* bez nekog determinatora.²⁶ Mogućnost javljanja makar i skućenog broja determinatora odvaja ovu upotrebu od pravih priloga ili priloških izraza. Nekad postoji mogućnost supstitucije nekog priloga, tako u slučaju rečenice: *U jednom danu mnogo toga poželimo* (Nov., 22) → *Svakodneвно mnogo toga poželimo* možemo reći da se značenje uglavnom čuva, što nije moguće kad je ista lokativna konstrukcija u drugom rečeničkom okviru, up.: *Po pet je poslova taj počinjao u jednom danu* (Andr., 159) (tj. pojam svakodnevnosti nije nužno prisutan u izvornoj rečenici). Up.:

. . . sveta braća Benediktinci *u burnoj tamnoj noći* otkrivaju sveto tijelo (Krl., 903). — Ono što se dešava *u takvoj noći* to je van svega ljudskog Bih., 114). — *U tom sutonu* svaka stvar je pokazivala pojačanu težnju da traje i ostane u obliku u kome je (Andr., 265). — Niko *u večernjem sumraku* neće da kopa (Bih., 91). — I evo ga gdje sada klipše nesretnik *u jesenjem sumraku* (Marin., 16). — Prva, druga i četvrta slika jednog septembarskog jutra 1938, peta istoga dana *u sutonu* (Krl., 873). — . . . pozdravlja Melkiora tako, usput . . . kao da ga *u tom danu*²⁷ po peti put susreće (Marin., 17). — . . . ali tamo je zaista sunčana peč buktjela žarom *u neizmjernom danu* (Šeg., 71). — Ponekad smo, *u danima* kada nije bilo škole, bazali po gradskom parku (Bih., 118).

²⁵ Op. cit., 180.

²⁶ *Ujutru* se smatra prilogom (zato se *u* i ne odvaja u pisanju) tako da slučaj leksema *dan* i *jutro* nije identičan, tj. ne postoji *u danu* u okvirima sličnim rečenicama koje su se navele.

²⁷ *U tom danu* može se ovdje transformirati u genitiv. V. o tome 8.17, I (a).

— Uznemiren vazduh počeo je *u vrućem jutru* svoje čudesne pokrete (Pol. 19072, 4). —

8.14 Lokativne konstrukcije u vremenskoj upotrebi, koje su se dosad razmatrale imale su značenje koje se formalno utvrđivalo uvođenjem predložkih izraza *za vrijeme/u toku*, to jest u pitanju je bila istovremenost sa pojmom u lokativu. Sada se može navesti drukčije značenje konstrukcija *po + l* kada su u toj poziciji leksički eksponenti glagolske imenice ili imena praznika, tj. značenje da se glagolska radnja dešava poslije akcije odnosno nekog praznika obilježenog lokativom.²⁸ U tom smislu redovno je moguća zamjena *po + l* ovog tipa sa *poslije + g*, a u slučaju glagolskih imenica i rekonstrukcija odgovarajuće vremenske klauze. Kad se radi o glagolskim imenicama postalim od imperfektivnih glagola, obično je u lokativu prisutan trpni pridjev glagola kao što je, na primjer, *svršiti (završiti, izvršiti)*, koji se u vremenskoj klauzi transformira u finitni glagolski oblik uz koji lokativna forma prelazi u akuzativ objekta (odnosno subjekt u pasivnim rečeničkim strukturama), up.: ... *predviđen je obavezan staž ... kao i da stažer tek po završetku obaveznog staža stiže ...* (Pol. 19072, 8) → ... *kao i da stažer tek pošto završi obavezni staž stiže ...* Up.:

Idući nedelje *po Bogojavljenju* sastali su se na toj istoj kapiji (Andr., 218). — *Po očevoj smrti*, on i stariji brat radili su i živeli zajednički (Isto, 222). — ... pri čemu *me* obeležava akumulaciju, $v^1 + m^1$ viškove u sredstvima za proizvodnju *po odbitku* zamene u prvom odeljku (Ekon., 202). — *Po svršenim studijama* fra Nikola je bio meštar u novicijatu (Andr., 149). — Prolaznost i mjere *po izvršenom radu* (Šeg., 28). —

8.15 U nastavku prikaza lokativnih konstrukcija u vremenskom značenju — a sad je do kraja ponovo riječ o značenju istovremenosti pojma u lokativu i glagolske radnje kojoj je taj pojam vremenska pozadina, mogu se izdvojiti po nekim svojim specifičnostima dvije podgrupe konstrukcija sa predlogom *u*.

(a) Leksički eksponenti u ovoj podgrupi imaju značenje nekih vremenskih perioda za koje bi se moglo reći da važe, odnosno da se pretpostavlja da važe za sve ljude (ili možda neke njihove grupacije). To su, na primjer, godišnja doba ili mjeseci²⁹, odnosno aktivnosti vezane za određene vremenske periode kao *jematva*. Može se reći da ove lekseme u vidu *u + l* mogu redovno formirati minimalne iskaze uz glagol *biti* samo kad je subjekt lična zamjenica u prvom licu množine (koja može biti neiskazana, odnosno sadržana u glagolskom obliku), up. *u januaru smo* (takođe *januar*

²⁸ Ova upotreba *po + l* prikazana je u M. Ivić 1951—2, 192—3. Primjeri koji su se našli samo potvrđuju između ostalog i zaključke o njenoj sadašnjoj ograničenosti uglavnom na jezik stručno-naučne literature i dnevne štampe, dok su Andrić i Šegedin predstavnici starije generacije savremenih pisaca.

²⁹ Ovdje bi svakako spadale i godine u svom rednom broju, up. *u 1970*, pošto tu oblik *godini* ne mora biti obavezno prisutan, baš kao što se uz lokativ imena mjeseci može uvrstiti oblik *mjesecu*. V. 8. 16 o lokativu vremenskih perioda određenog trajanja.

je, *sad je januar*), ali *u januaru sam. (Istina, treba se ograditi, možda je u izvjesnoj situaciji moguća rečenica *Ti si u siječnju, ja sam u januaru*, odnosno *Tebi je siječanj, meni januar*, što na svaki način ne predstavlja redovan kontekst.) Up.:

Da, bio si prošle godine *u prosincu*, a sada je već konac listopada (Šeg., 14). — Ona očekuje da će se situacija popraviti *u decembru* (Pol. 19072, 3). — I bi mi opet kao i nekada *u jematvi*, kada sam svojom usnom dodirnuo rumenu put bedra njene majke (Šeg., 79). —

(b) Mali niz leksema u značenju s jedne strane raznih perioda u čovjekovom uzrastu, životu (up. *starost* i sama imenica *život*), s druge strane u značenju glavnih vremenskih odsjeka u koje čovjek locira sve događaje, tj. *prošlost*, *sadašnjost* i *budućnost* izdvaja se na osnovu činjenice da ovdje ne postoji mogućnost formiranja minimalnih struktura tipa *sjednica je*, up. *djetinjstvo je, *sadašnjost je. Razlog da se prvom nizu leksema pripisuje vremensko značenje svakako je mogućnost uvođenja predložkih izraza *u toku/za vrijeme*, kao i činjenica da postoje alternativne vremenske klauze sa glagolom *biti* u kojima se umjesto lokativa može javiti bilo nominativni oblik srodne imenice koja sad označuje ljudsko biće tog određenog uzrasta, bilo pridjev odgovarajućeg značenja. Tako se u primjeru *Već u djetinjstvu razumjela je govor ptica* (Krl., 876) mogu rekonstruirati vremenske klauze *kad je bila u djetinjstvu* i *kad je bila dijete* (uz mogućnost zamjene *u djetinjstvu* sa *kao dijete*), a rečenica *Međutim, krupni dugajlija, koji i u mladosti . . . mora da je bio lijn . . .* (Lal., 27) pored . . . *koji i kad je bio u mladosti/kad je bio mlad* ima i alternativni oblik *koji i mlad mora da je bio lijn*. Za leksemu *život* vremenski aspekt značenja najbolje se uočava uvrštavanjem poznatih predložkih izraza, up. *Kajmekam, koji je u životu video mnogo žena, i bez velikog izbora, osetio je odmah da je ovo nešto drugo* (Andr., 246) → *kajmekam, koji je u toku života . . .* (pored „*koji je otkad je u životu/otkad živi/otkad je živ . . .*“ pošto se *u životu*, kao što se vidi, povezuje sa lokativom „*radnje*“, „*starja*“ . . . , tj. grupom III, str. 50). Up.:

Bulićev nadimak nije došao po običnom kokotu, nego po jednom koji je pripadao njegovoj babi a on ga, davno *u djetinjstvu*, ukrao (Lal., 25). — Nestvarno i djetinjasto, kao *u djetinjstvu* don Kuzmina priča o Samsonu (Marin., 23). — *U mladosti* je bio hajduk i to nije krio (Andr., 205). — I sedeći tako na sanduku . . . sa licem u dlanovima zaplaka po prvi put *u životu* (Isto, 255). —

U pogledu vremenskog lokativa kad leksički eksponenti imaju značenje izvjesnih vremenskih odsjeka, treba primijetiti da je ova upotreba bliska priloškoj. Ovim se misli reći da se često može izvršiti zamjena sa odgovarajućim prilogom za vrijeme uz čuvanje značenja, tj. *u budućnosti* — *ubuduće*, *u sadašnjosti* — *sada* i *u prošlosti* — *nekad*, *ranije*. Up.: . . . *da li (cena) odgovara takvoj strukturi potrošnje koju društveni razum smatra u budućnosti poželjnom* (Ekon., 265) → *koju društveni razum smatra ubuduće poželjnom; . . . jer je narodno i individualno stvaralaštvo danas intenzivnije i šire nego ikad u našoj prošlosti* (Jonke, 179) → . . . *nego ikad ranije*. Bliskost

priloškim izrazima uslovljava i ograničenost izbora pridjevskih determinatora u nekim situacijama (osobito u rečeničkim okvirima kad je *u sadašnjosti* u pitanju). Up.:

Ovdje počinje i završava sve *u sadašnjosti* (Šeg., 61). — . . . da li je neka cena koja je normalna sa stanovišta ravnoteže između ponude i tražnje *u sadašnjosti* . . . normalna i sa stanovišta potreba proizvodne politike (Ekon., 265). — S druge strane, . . . još postoje izvesni hijerarhijski odnosi, stvoreni *u prošlosti* (Pol. 19072, 6). — . . . ali ipak se tako činilo *u nedalekoj prošlosti* našega književnog jezika (Jonke, 183). — Bilo je *u prošlosti* našega pravopisa dosta presedana za obeležavanje ovakvih glasovnih fakata (P. Iv., 30). —

8.16 Daljnje izlaganje vremenskog lokativa obuhvata s jedne strane konstrukcije koje se redovno javljaju jedino uz obavezno prisustvo nekog determinatora (up. *Kad se u 19. stoljeću formirao naš književni jezik* . . . (Jonke, 183), . . . *da obezbede minimum moralnosti koji je nužan za razvoj društvenog života u određenom istorijskom momentu* (Pravo, 6)) pri čemu se po tipu samih pridjevsko-zamjeničkih determinativnih riječi razdvaja adverbijalna upotreba od priloških izraza; s druge strane u pitanju je vremenski lokativ čiji se priloški karakter pokazuje u nemogućnosti javljanja nekog determinatora pomenutog tipa (up. *Još u početku Anika se jednom našalila s njime* (Andr., 233)).

I U prvoj grupaciji jasno se izdvajaju dvije vrste slučajeva:

(a) U pitanju su leksički eksponenti u značenju vremenskih perioda određenog trajanja i neprekidnog slijeda tako da je svrha informacije na determinatoru (up. neprihvatljivost gornjeg primjera bez determinatora: **Kad se u . . . stoljeću formirao naš književni jezik*).

(b) Neophodnu i obavezno prisutnu informaciju sadrži determinator i kad su u pitanju pojmovi sa značenjem neodređenog kraćeg (npr. *tremetak*) ili duljeg (npr. *razdoblje*) trajanja u vremenu za koje se pretpostavlja da uvijek teče tako da je iskaz **uslijedio je period* nemoguć zbog nepostojanja neke konkretne informacije (up. *uslijedilo je inflacioni period*).³⁰

II Leksički eksponenti uz koje su isključeni determinatori u vidu pridjeva³¹, zamjenica i sl. i po čemu se oni takode jasno izdvajaju od gornjih tipova imaju i neke druge svoje posebne karakteristike. U prvom redu ovdje se radi o priloškoj, a zatim i predložkoj funkciji, dok prva dva tipa obuhvataju i adverbijalnu. Potrebno je napomenuti da je u pitanju ograničeni niz leksema (*početak*, *kraj*, *sredina* itd.) koje zato imaju visoku čestotu javljanja u savremenom jeziku. O priloškoj upotrebi radi se u primjeru: . . . *da ikavština nije onoliko raširena koliko je on u početku pretpostavljao* (P. Iv., 51) gdje je uglavnom uz čuvanje značenja moguća supstitucija nekog priloga za vrijeme, up. . . . *da ikavština nije onoliko raširena koliko je on ranije pret-*

³⁰ Lokativne konstrukcije ovog tipa, tj. *u vremenu*, *u razdoblju*, *u periodu*, *u momentu*, *u času* i *u trenutku* Lj. Popović iznosi kao predložke izraze vremenskog značenja. V. Popović 1966, 199.

³¹ Iznimku predstavlja pridjev *sam*, v. dalje 8.21.

postavlja. Predložka je upotreba u rečenici: *Sada, na početku posla, čini se da je najvažnija opća problematika* (D. Brozović, *Slavia* XXXIV, sv. 3, 444) gdje se — a to je zanimljiva i česta karakteristika ove upotrebe, dozvoljava brisanje genitiva, up. *Sada, na početku, čini se da je najvažnija opća problematika*.

8.17 Razgraničenje lokativnih konstrukcija u funkciji vremenskih adverbijala s jedne strane i priloških izraza s druge, može se u našem jeziku vršiti upravo na osnovu vrste samih determinatora. Na taj se način pretpostavlja da su u pitanju priloški izrazi u slučajevima kad se u poziciji determinatora nalaze demonstrativi i tako postoji baza za supstituciju odgovarajućih vremenskih priloga, tj. *u ovom trenutku (času, momentu) — sada, u tom trenutku (momentu, času) — tada* i sl. Kao što će pokazati primjeri ne može se u svakom pojedinom slučaju tvrditi da li se radi o ustaljenom priloškom izrazu, odnosno pravoj sinonimičnosti sa određenim priložima.

8.18 Predložka funkcija uz genitiv uključuje lekseme u značenju trenutačnog ili duljeg, u oba slučaja neodređenog trajanja u vremenu (v. 8.15, I (b)). Istovremenost sa pojmom u genitivu kad je u pitanju predložki lokativ tipa *u trenutku* ili *u periodu* pokazuje mogućnost supstitucije izraza *u toku/za vrijeme*: *Baš u trenutku nesreće nalazio sam se u svojoj bašti* (Pol., 18. III 1968, 7) → *baš za vrijeme nesreće . . .*; *Treba imati u vidu da je let „Apola 8“ preduzet u periodu visoke sunčeve aktivnosti* (Pol., 24. XII 1968, 2) → *. . . da je let preduzet za vrijeme visoke sunčeve aktivnosti*. Supstitucijom se u prvom slučaju gubi značenje trenutačnosti, u drugom periodičnosti pojma u genitivu.

U slučaju predložke funkcije lokativa tipa *na početku* u pitanju je istovremenost samo sa odsjekom pojma u genitivu, up. . . *na svršetku godine 1805. i u početku 1806. on se potpisivao zapovjednik nahije valjevske* (Vuk, 13).

I (a) Pri iznošenju primjera u značenju vremenskih perioda određenog trajanja (godina, vijek i sl.) vidjet će se da pored redovne mogućnosti uvođenja izraza *za vrijeme/u toku* u slučajevima kada poziciju D_0 zauzimlju redni brojevi, neki pridjevi (npr. *svaki, idući*) odnosno pokazne zamjenice postoji i mogućnost preobraćanja *u + I* u genitiv, up.: . . . *smatraju da povećana sredstva za obrazovanje u idućoj godini treba, u prvom redu, upotrebiti . . .* (Pol. 19072, 5) → *. . . da . . . sredstva za obrazovanje iduće godine, u prvom redu, treba upotrebiti . . .* Primjeri tipa (a), up.:

U popodnevnim časovima sve je izgledalo pusto (Lal., 13—4). — U Crnoj Gori će se izdvojiti . . . sredstva veća za 23 odsto nego *u ovoj godini* (Pol. 19072, 5). — . . . računajući pri tom da će druge, takođe prioritetne, potrebe u obrazovanju biti rešavane *u narednim godinama* (Isto, 5). — Industrijska proizvodnja beleži u 1965. godini povećanje od 8 odsto (Aktuelni problemi, 36). — To se desilo *u petoj godini* udovačkog života pop Vujadinova (Andr., 208). — *U protekloj kragujevačkoj kulturnoj nedelji* tri događaja su privukla pažnju (Pol. 19072, 11). — . . . brzi razvoj našeg društva donosio — i još uvek donosi — *u svakoj deceniji* hiljade novih pojmova i s njima hiljade

novih reči (P. Iv., 25). — Druga slika u *devetom deceniju* trećeg stoljeća naše ere (Krl., 873). — U *XIX veku* uopšte nije bilo uslova da se srpska kultura neposredno nasloni na rusku ... (P. Iv., 21). —

U poziciji obaveznog determinatora mogu se nalaziti i relativne klauze, up.:

Interesuje me da li svedocima mogu da dokažem držanje radnje u *godinama* za koje nemam zvanične dokaze (Pol. 19072, 8). — U *veku* u kom se rodio i u svetu u kome je živeo on će ostati kao nerazumljiv izuzetak i čudo (Andr., 41). —

Treba naglasiti kako je neophodno uvijek uzimati u obzir rečeničku strukturu u kojoj se neki određeni oblik javlja. Tako se u primjerima: ... *a planine su s hukom slale svoje potoke koji žive samo po jedan dan u godini* (Andr., 45) i *Po jednom u nedelji, uoči petka, dolazili su u Sinanovu tekiju učeni ljudi* (Isto, 43), u *godini* i u *nedelji* javljaju bez D_0 , s tim što je u pitanju priloško značenje *jednom godišnje* odnosno *nedeljno* (pored *jednom u toku godine/nedelje*), a na svaki način distributivno po uz *jednom* dozvoljava takvu upotrebu. Slično tome, sa značenjem *u toku jedne sekunde* (upravo kao *gore* „u toku (jedne) godine/nedelje“) javlja se vremenski lokativ bez determinatora u primjerima:

Kod sineangiokardiografije treba napraviti 16—60 snimaka u *sekundi* (Radiol., 168). — ... omogućava mnogo preciznije praćenje cirkulacije kontrasta ... zbog velikog broja snimaka koji se može napraviti u *sekundi* (Isto, 168). —

(b) Na početku se iznose primjeri u kojima se pretpostavlja da lek-seme u značenju neodređenog vremenskog trajanja imaju adverbijalnu upotrebu, pošto pridjevi u poziciji D_0 ne dozvoljavaju zamjenu sa nekim vremenskim prilogom ili priloškim izrazom bez gubitka u informaciji. Up.:

Očigledno je da su i K. i Radnički savet, ... u *ovom delikatnom momentu* ispoljili političku neosetljivost (Pol. 19072, 10). — Napisan bar delimično u vreme kad je štampanje knjige bilo već uveliko poodmaklo, dakle u *poslednjem trenutku*, Vukov predgovor nije celovit tekst ... (P. Iv., 49). — Iz veličine zaliha u *datom trenutku* ne može se zaključiti ... (Ekon., 262). — To je ono: u toj mehanici, ili bolje: u *mehaničkom trenutku* smjestio se čovjek (Šeg., 48). — Napetost raste i u *jednom momentu* dolazi do neočekivano jake reakcije (Nov., 22). — ... mlada Ruža Pospiš — verovatno naše najveće operско otkriće u *ovom posleratnom razdoblju* (Pol. 19072, 11). — U *našem prošlom inflacionom razdoblju* takvo stanje bilo je tipično (Ekon., 264). — ... na osnovu kojih saznajemo je li u *jednom posmatranom periodu* dovoljno ili nedovoljno investirano (Isto, 202). — ... broj bankrotstava u *Japanu u proteklom jednomesečnom periodu* dostigao je najviši nivo (Pol. 19072, 2). — ... da takav režim paralizuje tržišne snage koje bi u *dužem vremenu* same usmerile razvoj ... (Ekon., 264). — ... koja bi u *doglednom vremenu* rešila probleme ... (Nin, 30. I 1966). — ... i da u *takvom vremenu* i položaju ne mogu učiniti ništa ljepše ... (Lal., 11).

Može se reći da je u gornjim primjerima u principu moguće uvođenje izraza *u toku/za vrijeme* iako to kratkotrajnost vremenskog značenja leksema tipa *trenutak* na favorizira. Kad su u pitanju lekseme u značenju duljeg trajanja u vremenu, to je redovno moguće (up. . . . *da je jezik živ organizam koji se razvija . . . i mijenja u toku većeg ili manje vremenskog razdoblja* (Jonke, 188).

U adverbijalnu upotrebu ovog tipa vremenskog lokativa svakako spadaju i slučajevi gdje se isti leksički eksponenti nalaze uz genitiv, tako da bi se moglo zaključiti da je tu u pitanju predložka upotreba kad se u samoj lokativnoj konstrukciji ne bi nalazio i neki determinator. Činjenica, međutim, da se, na primjer, inače vrlo frekventan predložki izraz *u toku* redovno ne javlja sa pridjevskim ili zamjeničkim determinatorima (up. ipak *u brzom toku razvoja*) imala bi za posljedicu njihovo ispuštanje u slučaju uvrštavanja istog izraza: *kako je u čitavom periodu našeg prošlog i poluprošlog razvoja bilo široko prihvaćeno* (Ekon., 258) → *kako je u toku našeg prošlog i poluprošlog razvoja . . .* Na taj način, ako se želi sačuvati determinator, izraz *u toku* uvodi se uz čuvanje, tačnije prelaz pojma u lokativu u genitiv, up. *kako je u toku čitavog perioda našeg prošlog i poluprošlog razvoja . . .* Osim toga i pluralni oblik nekih eksponenata ne govori u prilog obične predložke upotrebe. Up.:

U nekoliko mahova poslije toga, *u teškim trenucima* poraza . . . Ančić je ovako tješio sebe (Lal., 21). — . . . predstavljaju prve korake naše nauke na putu upoznavanja sa vizuelnom slikom naše pisane cirilice na izmaku XVIII veka, *u tom periodu* završetka prelaza od tradicionalnog brzopisa ka modernim rukopisnim slovima (P. Iv., ZbFL X, 212). — U donjim epohama može se govoriti samo o izolovanim rezidualnim elementima — i o izvesnoj renesansi koju je unelo Vukovo posrbljavanje ruskoslovenskih formi *u poznijem razdoblju* njegove delatnosti (Isto, 215). — Ali *u onim vremenima* uznemirenih nacionalnih strasti Hrvati su odbacili mrsku novotariju . . . (P. Iv., 32).—

Funkciju obavezne determinacije može imati i predložka konstrukcija: *U periodu pre Vuka srpski književni jezik bio je tesno vezan za ruski* (P. Iv., 21), a čest je slučaj da lekseme u pitanju imaju uz sebe vremenske odnosno relativne klauze u svojstvu D_0 , up.:

Upravo *u trenutku* kad je pristupao radu na jeziku, on se sprijateljio . . . (P. Iv., 32) — Možda niko drugi nije bio dobar prema meni *u trenutku* kad sam vas sreća (Bih., 128). — *U času* kad je Mihailo zastao na pragu . . . Andr., 223). — Kažemo da je čovjek postao čovjekom *u času* kad je počeo raditi (Nov., 13). — . . . ona želja za drugim muškarcem ili drugom ženom *u samom času* dok se grli lepota ili lepota koji se grle (Dav., 259). — . . . i to *u periodu* kada se još vjerovalo u ljekovitost ljudskog mesa (Krl., 899). — Zbog toga, kako se čulo na pomenutoj sednici, *u momentima* kad se oseća „val stihije“ . . . ne može se očekivati da . . . (Pol. 19072, 7). — . . . a upravo u prvoj polovini XIX v., *u eposi* kad se počinjala formirati hrvatska nacija,

Zagreb se zainteresovao za katolike jekavce ... (P. Iv., 23). — Ovo je bilo preko potrebno jer je *u epohama* koje su sledile brzi razvoj našeg društva donosio — i još uvek donosi ... hiljade novih pojmova ... (Isto, 25). —

I lekseme *faza* i *stadijum* česte su u adverbijalnoj upotrebi, s tim da se najčešće javljaju uz genitiv i u prisustvu neke pridjevske riječi u svojstvu determinatora, up.:

Ljubišin jezik je upravo *u početnoj fazi* narušavanja ove arhaične sisteme (M. Iv., 219). — ... ostaci starog sistema koji je *u određenoj fazi* društvenog razvitka bio opravdan (Aktuelni problemi, 31). — Integrisanje privrede je raznovrsno ... a naročito po intenzitetu *u pojedinim fazama* razvoja privrede i društvene strukture (Isto, 43—4). — Smatram da je veoma važno to da i *u fazi* decentralizacije ... ispitujemo položaj ... (Pol. 19072, 6). — ... da bar *u sadašnjoj fazi* diskutuje niti cena proizvodnje niti dohodna cena ... nisu kategorija ... (Ekon., 261). — Važno je da ekspozicije počnu *u određenoj fazi* injiciranja kontrasta (Radiol., 166). — ... nema nikakvog značaja činjenica da su *u izjesnim stadijima* parnice one imale uspeha (Pol. 19072, 8). — To se može protumačiti suviše brzim i nedovoljno kontroliranim pokretima *u stadijima* prevelikog elana (Nov., 32). — ... može se doći do zaključka da su za pomenuti jezik *na relativno ranijim stadijumima* njegovog razvitka bile karakteristične neke posebne fonološke jedinice ... (V. K. Žuravlev, ZbFL VIII, 31). —

8.19 Ranije je rečeno (8.16) da lokativ u priloškoj vremenskoj upotrebi predstavljaju slučajevi u kojima su leksički eksponenti uglavnom isti kao u prethodnoj grupi, dok se u poziciji D_0 nalaze determinativne lekseme takvog tipa da dozvoljavaju supstituciju u odgovarajuće vremenske priloge uz čuvanje informacije. Kada se kaže „uz čuvanje informacije“ nema se toliko u vidu neka potpuna sinonimičnost već treba uzeti u obzir i jedan drugi momenat, a to je uobičajenost samih izraza.³²

Primjeri sa demonstrativnim zamjenicama u funkciji obaveznog determinatora:

Da li će moje reči moći da zadrže događaje *u ovom času?* (Bih., 104). — ... *da u ovom trenu* obaraju Klaudijine kipove u hramu (Krl., 895). — I ništa na svetu *u ovom trenutku* ne može da mi pomuti svečanost u duši (Mih., 58). — *U tom momentu* on ne misli na neku svrhu (Nov., 16). — *U tom trenutku* Lašićevci su zaista bili jedina četnička grupa (Lal., 11). — ... to znači da je prosečna cena *u tom razdoblju* bila preniska (Ekon., 263). — *U tom smislu* je cena koja je *u tom vremenu* preovladivala bila normalna cena (Isto, 262). —

Moglo bi se reći da zamjena konstrukcija *u + l*, u kojima demonstrativ *ovaj* ima funkciju D_0 sa prilogom *sad*, odnosno onih u kojima demonstrativ *taj* ima istu funkciju sa *tada*, uglavnom čuva značenje, npr.:

³² Tako *sada* može odgovarati bilo izrazu *u ovom trenutku*, bilo *u ovom razdoblju*, pa je vjerovatno potreba za diferenciranjem i dovela do upotrebe izraza koji se analiziraju.

... da *sada* obaraju Klaudijine kipove u hramu. — U tom smislu je cena koja je *tada* preovlađivala bila normalna cena. — *Tada* su Lašićevci zaista bili jedina četnička grupa. —

U primjerima sa pridjevom *svaki* u funkciji D₀:

Vaš život i život vaših najbližih ugrožava, *u svakom trenutku* ne samo bolest ... (Bih., 58), — ... ima jedan lijek svakoj mucu i svakom zlu, a to je: da *u svakom minutu*³³ u životu čovjeka postoji mogućnost da čovjek pogriješi (Andr., 93) — mogu se supstituirati prilozi *uvijek* i *neprestano*, npr.:

... ima jedan lijek svakoj mucu ... da *neprestano* u životu čovjeka postoji mogućnost da čovjek pogriješi. —

I na koncu u primjerima:

... tim pre što UAR ... izgleda da *u sadašnjem trenutku* ne želi vojno sukobljavanje sa Izraelom (Pol. 19072, 2), — ... neće žaliti napore da se UNESCO *u narednom periodu* mnogo više afirmiše (Isto, 4), — Pratio sam ih iznenađen ... *u jednom trenutku* oduševljen, *u drugom* uplašen, zbog lude misli o zatvorenosti (Selim., 22) — mogla bi se izvršiti supstitucija *u sadašnjem trenutku* — *sada, u narednom periodu* — *ubuduće*, dok bi se u trećoj rečenici moglo uvrstiti *čas ... čas: Pratio sam ih iznenađen ... čas oduševljen, čas uplašen, zbog lude misli o zatvorenosti*.

Sada bi se trebalo ponovo osvrnuti na primjedbu učinjenu kada su bile u pitanju lekseme u značenju vremenskih jedinica određenog trajanja (v. I (a)) to jest da i ovdje mogu postojati rečenički okviri u kojima se ovog puta pojmovi u značenju neodređenog vremenskog trajanja mogu naći u lokativu bez determinatora, s tim da je moguće uvrštavanje lokativnog oblika *jednom* u svojstvu atributske riječi:

Sve se to desilo *u trenutku* (Student, 8. VI 1968, 5). — ... i kao stenografisano ugledam *u magnovenju* pegavo lice onog što je ... izrekao to iskustvo (Dav., 239), — Ali osetim *u magnovenju* onaj bol od rane (Isto, 246). —

8.20 Poznato je da predložka funkcija koja uključuje lekseme neodređenog vremenskog trajanja ima značenje istovremenosti sa pojmom u genitivu (8.17, v. također napomenu kod I (b)) s tim da se ta istovremenost može potvrditi supstitucijom poznatih predložkih izraza *u toku/za vrijeme*. Up.:

Fratri su *neprestano* šaputali večernje oficije i molitve koje se govore *u času* opasnosti (Andr., 179). — *U trenutku* eksplozije bolesnik treba da zadrži disanje (Radiol., 163). — Naprotiv, na razmnožavanje stimulatивно utiče toplota koja se stvara *u času* eksplozije (Pol. 19072, 9). — Instrumentalom ... otkriva se ono što jeste dati pojam *u trenutku* vršenja glagolske radnje (M. Iv., 259). —

³³ Može se reći da *minut* ovdje znači *trenutak* a ne određeno trajanje od 60 sekundi.

8.21 Na koncu prikaza ovog tipa vremenskog lokativa u adverbijalnoj odnosno priloško-predložkoj upotrebi svakako se treba zadržati na predložkom izrazu koji je u cijelom prikazu uz konstrukciju *za vrijeme* služio za formalno utvrđivanje vremenskog značenja istovremenosti raznih tipova lokativnih konstrukcija, to jest izrazu *u toku*. Za razliku od ostalih lokativa u funkciji predložkih izraza vremenskog značenja, *u toku* se ne javlja ni u adverbijalnoj ni u priloškoj funkciji, a rijetki su slučajevi u kojima bi se javljao sa determinatorom pridjevskog ili zamjeničkog tipa, i onda se pretpostavlja da se radi o imenici u njenom pravom značenju. Tako se može iznijeti slijedeći primjer da bi se vidjelo kako se zbog prisustva atributa u ovom slučaju ne radi o predložkoj funkciji: *Iz njene sudbine može da se pročita ono što u promenljivom toku bitisanja ostaje stalno* (Bih., 80). Up.:

Partizani će po svoj prilici još *u toku* noći napasti grad (Bož., 49). — Sve se to sad okupilo . . . željno . . . i povoda za priču koja će već *u toku* dana narasti do takvih razmjera . . . (Lal., 26). — Ova tačka *u toku* pulsacije miruje (Radiol., 161). — Bolesnik i ekran moraju biti nepokretni *u toku* pregleda (Isto, 161). — *U toku* radioskopije srca treba pratiti pulsacije srčane senke (Isto, 160). — *U toku* kimoigrafije bolesnik se nalazi u stojećem stavu i P—A položaju (Isto, 164). — Dalje, mogu se uočiti promene položaja srca *u toku* respiratornih pokreta dijafragme (Isto, 158). — . . . onda treba odrediti sledeći program: 3 snimka u sekundi *u toku* 9 sekundi (Isto, 167). — Prosečni periodi *u toku* kojih se kolebanja tržišnih cena uzajamno potiru različiti su (Ekon., 260). —

Već ranije je spomenuto (8,6) da nekad postoji mogućnost supstitucije *u toku* + *g* — *u* + *l*, up. *Ukoliko se u toku sprovođenja reforme pokaže . . .* (Aktuelni problemi, 40) → *Ukoliko se u sprovođenju reforme pokaže . . .*

Upotreba ovog predložkog izraza ima još jednu osobinu, a to je da se naizmjenično javlja sa predložkim instrumentalom *tokom*:

. . . pa činjenica da je značenje uzroka *u toku* razvitka srpsko-hrvatskog jezika sa instrumentala prebačeno na genitiv (M. Iv., JF XXII, 150). — „Predložki“ instrumental se od svih „predložkih“ padaža najmanje izmenio *tokom* istorijskog razvoja srpskohrvatskog jezika (Isto, 151). — Ovaj izveštaj tiče se uglavnom podataka prikupljenih *u toku* proučavanja akcenata reči (P. Iv., I. Lehiste, ZbFL VI, 31). — Tehnika primenjena u ovom ispitivanju bila je u velikoj meri razrađena i proverena *tokom* toga ranijeg ispitivanja (Isto, 33). —

I predložki izraz *u jeku*, iako daleko manje čest zbog svog specifičnog značenja naglašene aktivnosti u slijedećim primjerima označuje istovremenost (pri supstituciji izraza *u toku* gubi se pomenuta naglašenost a ostaje aspekt trajanja):³⁴

³⁴ Kao i izraz *u toku*, *u jeku* se javlja uz glagol *biti*: *sezona je u jeku* (*u jeku* sezone). Uz subjekt imenicu za živo našao se samo primjer u Andrićevom tekstu: . . . *kad je Tijana bila u punom jeku i već dodijala . . .* (Andr., 238) koji vjerovatno treba dovesti u vezu sa lokativom „*radnje*“, „*stanja*“ ili „*osobine*“ (str. 47).

U jeku borbe za dalji razvoj samoupravljanja u svim oblastima društvenog života sindikati imaju vrlo odgovorne zadatke i ulogu (Pol., 21. III 1968, 2). — Zbratimljeni u svojoj socijalističkoj zajednici slobodnih naroda . . . *u jeku* svestranih napora za sprovođenje do kraja ekonomske reforme . . . oni . . . saosećaju s radnim ljudima Čehoslovačke (Pol., 22. VIII 1968, 2). —

II Priloški karakter izvjesnog tipa lokativnih konstrukcija manifestira se (v. 8.15) u nemogućnosti javljanja sa nekim determinatorom. Niz leksičkih eksponenata obuhvaćenih ovom upotrebom ima značenje dijelova raznih pojmova, na primjer akcija shvaćenih u njihovom trajanju, odnosno nekih vremenskih perioda. Već je rečeno (8. 16, II) da postoji paralelna predložka upotreba za koju je karakteristično da dozvoljava brisanje pojma u genitivu uz koji se javlja uz čuvanje gramatičnosti iskaza. S druge strane treba primijetiti da u priloškoj upotrebi može postojati mogućnost uvođenja genitivnog oblika neke lekseme u značenju akcije čiji je početak, kraj i sl. vremenska pozadina glagolske radnje, i da ukoliko nije jasno koja je akcija u pitanju, supstitucija priloga za vrijeme kao npr. *najzad* ili *ranije* i sl. uglavnom čuva značenje. U ovoj se upotrebi javlja, iako rjeđe od *u* i *na*, u savremenom jeziku i predlog *pri*. Up.:

. . . silazni ton je *pri završetku* relativno niži nego *u početku* (P. Iv., 30). — . . . a suđenje ima suočenja i svjedočenja, neću ih mi-moići, i moći ću *na kraju* da donesem presudu sam sebi (Selim., 12—3). — Netko se sjetio da *na kraju* savni tih pet revizija (Nov., 24). — Čekaj, čekaj, dat će ti otac! . . . razvezivao je sada ženski glas, pa *pri koncu* počeo i psovati (Šeg., 8). — U pismu iz „Žitokombinata“, koje je *na početku* citirano, predsednik je obećao . . . (Pol. 19072, 10). — . . . da je prava pobuda bila ona koju je on sam pomenuo *u početku* (P. Iv., 22). —

U prvom primjeru u pitanju je akcija izgovaranja, odnosno njen završetak, i supstitucija, na primjer, predloga *najzad* ne dolazi u obzir. U ostalim slučajevima, iako u principu moguća, zamjena *na kraju/pri koncu* sa *najzad*, odnosno *na/u početku* sa *ranije*, ipak je unekoliko, osobito u posljednjem slučaju manje precizna u vremenskom određivanju. Tako se i u slijedeća četiri primjera upotrebe izraza *u početku*, koji se u ovim slučajevima odnosi na istu situaciju i dozvoljava uvrštavanje genitivnog oblika lekseme *razgovor*, to jest akcije pozadine, tim uvrštavanjem precizira značenje (osobito pošto se promatraju kao izolirane rečenice), dok se supstitucijom priloga *ranije* odnosno *najprije* (u prvoj rečenici) gubi preciznost značenja početka:

U početku sam s pažnjom pratio njen namjerno tihi glas (Selim., 19). — . . . nisam ih primjećivao same, ni *u početku* dok sam najviše u njih gledao (Isto, 23). — . . . gledajući je s pažnjom koju sam joj *u početku* ostao dužan (Isto, 26). — Nismo ono što smo bili *u početku* (Isto, 27). —

I u slijedećim primjerima u pitanju je kraj neke situacije poznate iz konteksta, tako da je potrebno naglasiti — ovi priloški lokativni izrazi ne mogu se redovno javljati (odnosno ne nalaze se) na početku nekog teksta. Up.:

I *na koncu* — „Prvi hrvatski zavod za sjajne pogrebe“ uz najveće poštovanje slobodan je da . . . (Marin., 9). — Sve se *na koncu* i pretvori u smijeh (Šeg., 10). — *Na kraju*, misao o bekstvu ili ma kakvom drugom načinu spasavanja izgubi se . . . (Andr., 263). — *Na kraju*, malo je bilo mladih ljudi u kasabi koji nisu bili kod Anike (Isto, 234). — . . . a *na kraju* poče svet da se potsmeva onima koji ne idu (Isto, 234). — Drugo, da će se *na kraju* svaka stvar nekako rasplesti i rešiti jer ništa na svetu ne traje (Isto, 244). — Vidio je, *na kraju*, ćutalice i povučene (Lal., 22). — . . . i da će se *na kraju* ostvariti proročanstvo talijanskog oficira (Isto, 16). —

Može se reći da se u rečenicama:

A *na koncu* te društveno popravljaju (Ivan., 36), — Hm . . . reći ćeš, *na koncu*, ne zbiva se to samo s tobom (Šeg., 18) — vremensko značenje (osobito u drugoj) slabije osjeća (up. izraze *na koncu konca*, *na kraju krajeva*).

I lokativ *u međuvremenu* predstavlja priloški izraz koji ima sa prethodnima zajedničko to što se ne može javljati na početku, van konteksta koji je naveo neku raniju akciju iza koje slijedi radnja kojoj je ovaj lokativ vremenska pozadina. Up.:

U međuvremenu povećava se broj javnih zahtjeva za oslobađanje četiri zatvorenika (Vjesnik, 6. III 1968, 2). — *U međuvremenu*, jedan funkcioner Pentagona izjavio je da ti zračni napadi „ne narušavaju odredbe predsjednika Johnsona . . .“ (Vjesnik, 3. IV 1968, 3). — Osim toga bilo je i slova načinjenih, u svoje vreme opravdano, da obeleže pojedine slovenske glasove, ali koja¹ su u međuvremenu izgubila svoj smisao (P. Iv., 27—8). — Od slovenskih književnih jezika koji su se formirali *u međuvremenu*, beloruski i ukrajinski prihvatili su . . . (Isto, 29). —

8.22 U pogledu predloških izraza koji označavaju istovremenost sa odsjekom pojma u genitivu uz koji se javljaju³⁵, osim poznate mogućnosti brisanja genitivnog oblika treba spomenuti i javljanje pridjeva *sam*:

Na samom početku ove knjige ukazuje se na različita shvatanja ciljeva i zadataka fonetike i fonologije (A. Peco, ZbFL VI, 18). — . . . mislim da nam priroda ovih glasova govori da se to spuštanje vrši *u samom početku* njihove artikulacije (Isto, 188). — Tu je snimljen izgovor 458 reči . . . koje je za ovo odabrao, *u samom početku* ispitivanja jedan od autora (P. Iv., I. Lehiste, ZbFL VI, 33). — *Na samom početku* mladosti potsečen i potresen u sebi . . . (Andr., 229). — *Na samom početku* novoga književnog jezika Vuk je i te kako birao . . . (Jonke, 339). —

³⁵ Lj. Popović daje u ovoj upotrebi instrumentalne oblike *početkom*, *sredinom*, *polovinom* i *krajem* (Popović 1966, 200).

U prvom primjeru zapaža se genitivni oblik lekseme *knjiga* za koju se ne bi moglo reći da sadrži neko vremensko značenje, ukoliko se nema u vidu *izlaganje* koje kao glagolska imenica svakako ima u sebi aspekt nekog trajanja. Međutim, treba napomenuti da neki od ovih predložkih izraza dolaze i u mjesnom značenju, tj. to značenje imaju pojmovi u genitivu uz koje se javljaju (v. dalje, 8. 25). Up.:

... a s druge strane mislim da *na početku* svakog rada treba dati prednost generalnoj problematici (D. Brozović, *Slavia* XXXIV, 1965, sv. 3, 444). — Svaka rečenica ima svoju rečeničnu melodiju koja *na kraju* rečenice zamire (Bel. 1, 259). — *Na kraju* zaključaka se zamera delu dnevne štampe ... (Pol., 5. VI 1968, 7). — Nismo *na kraju* istorije, kaže Marks, već *na kraju* građanskog sveta (Student, 18. II 1969, 13). — *Na kraju* rezolucije izražava se poverenje ... (Pol., 5. VI 1968, 7). — *Na kraju* jugoslovenskog dokumenta se kaže (Pol., 11. IV 1968, 2). — *Na kraju* saopštenja se kaže ... (Pol., 19072, 2). — *Na kraju* razgovora sa novinarima predsjednik je rekao ... (Vjesnik, 3. IV 1968, 1). — Predsednik SIV uputio je *na završetku* petodnevnog službenog posjeta Turskoj brzojav ... (Vjesnik, 3. IV 1968, 1). — *Na završetku* svečane sednice upućeno je pozdravno pismo (Pol. 19072, 5). — *Na završetku* ovoga pregleda teško je oteti se jednom utisku ... (P. Iv., 32). —

Moglo bi se primijetiti da je paralelno javljanje nekih od leksema o kojima je riječ sa predložkim instrumentalnim oblicima vjerovatno ograničeno na slučajeve kada je pojam u genitivu leksema sa izrazitijim vremenskim značenjem³⁶, up.:

Ovaj test izvršen je u Haskins Laboratoriji u New Yorku *krajem* proleća 1961 (P. Iv., I. Lehiste, ZbFL VI, 35). — Snimanje je izvršeno početkom 1961. god. (Isto, 35). —

Posebnu podvrstu lokativa u predložkoj vremenskoj upotrebi predstavljaju oblici *na sredini*, *na izmaku* i *u polovici* (polovini). Zajedničko svojstvo sa prethodnim predložkim izrazima predstavlja značenje istovremenosti sa odsjekom pojma u genitivu uz koji se javljaju, a izdvajaju se od njih po tome što nemaju i prilošku upotrebu. Osim toga ovi se predložki izrazi i međusobno razlikuju: *na sredini* i *na izmaku* ne mogu se javljati uz neki determinator (pridjev *sam* eventualno dolazi u obzir kao i u prethodnoj podvrsti), dok *u polovici* u nađenim primjerima bez iznimke mora sadržati D₀. Supstitucija instrumentalnog oblika koja je moguća u slučaju izraza *na sredini* dovodi do promjene u značenju zbog poznatog aspekta dinamičnosti koji vremenski instrumental sadrži u sebi³⁷, up. *Sneg, sitan i gust, zasipa tišinu na sredini noći* (Ćosić, 37) → *Sneg ... zasipa tišinu sredinom noći*. *Na izmaku* je blisko po značenju oblicima *krajem*, *pri kraju*:

³⁶ Lj. Popović navodi slijedeće primjere instrumentala u predložkoj vremenskoj upotrebi: početkom 1943. godine, sredinom veljače, polovinom iduće godine, krajem srpnja. Osim toga može se napomenuti da odgovarajući instrumentalni oblici ne dolaze u priloškoj upotrebi: *Dogodilo se *početkom*.

³⁷ M. Ivić 1954, 128.

Ali *na izmaku* zime, desi se da Jakša dođe nekim poslom u Višegrad (Andr., 240). — ... predstavljaju prve korake naše nauke na putu upoznavanja sa vizuelnom slikom naše pisane ćirilice *na izmaku* XVIII veka, u tom periodu završetka prelaza od tradicionalnog brzopisa ... (P. Iv., ZbFL X, 212). —

Kao što je gore spomenuto, uslov javljanja oblika *u polovini* u predložkoj funkciji u nadenim primjerima predstavlja prisustvo neke atributske riječi u svojstvu D_0 :

U drugoj polovini 1968. godine pristupilo se sprovođenju petogodišnjeg programa ... (Beograd pred izbore, Bgd. 1968, 50). — Kad se ... Vuk Stefanović Karadžić *u prvoj polovici* 19. stoljeća borio za ostvarivanje te misli ... (Jonke, 187). — Ako još k tome dodamo da se *u drugoj polovici* 19. stoleća i u 20. stoljeću stručna i naučna terminologija zasebno rješavala ... (Isto, 190). — ... i *u prvoj polovini* marta meseca izide riba u velikoj množini niz Rzav (Andr., 240). — *U narednoj polovini* decenije Indija će voditi veliku poljoprivrednu ofanzivu ... (Pol. 19072, 3). —

Ukoliko bi se ispustio determinator u obzir bi došao instrumentalni oblik uz razumljivu promjenu u značenju, up. *Polovinom 1968. godine pristupilo se ...*, *Kad se ... Vuk ... polovinom 19. stoljeća borio ...* Značenje se jedino čuva uvođenjem izraza *u toku*, up. *U toku druge polovine 1968. godine ...*, ... *u toku druge polovine 19. stoljeća ...*

LOKATIV „MJESTA U PRENESENOM SMISLU“

8.23 Poznato je da predlozi *u* i *na* pored konkretnog, materijalnog i lokalnog, mogu imati i nematerijalno apstraktno značenje, odnosno da mogu značiti mjesto u prenesenom smislu³⁸ kada se javljaju u konstrukciji sa leksemama apstraktne semantike.³⁹ Pri analizi lokativa u funkciji mjesnih glagolskih dopuna (2.8, str. 21) spomenuto je da je česta i njegoova upotreba kada se osnovno materijalno mjesno značenje shvata u nekom apstraktnom smislu, iako se sama sintaksička shema iskaza podudara sa shemom u kojoj se radi o konkretnoj predmetnoj leksici. Nekoliko primjera koji će se iznijeti da bi se ilustrirala ta upotreba ima karakterističnu osobinu da se javlja uz genitiv kojim je obilježena neka apstraktna ili apstraktno shvaćena leksema. Što se tiče samih konstrukcija *u + l*, ukoliko pojmovi koje obilježavaju nisu striktno uzetvi apstraktni, oni na svaki način u spoju sa pomenu-tim leksemama u genitivu dobijaju takozvano preneseno značenje. Na taj način, na primjer, leksema *tišina* odnosno *dim* i sl. koje svakako imaju svoje primarno materijalno značenje⁴⁰ (iz čega proizlazi mogućnost smještanja

³⁸ BHŽ 1952, 211, 213; Jakobson 1966, 95.

³⁹ Isti je slučaj kad su u pitanju izrazi kao *nosi glavu u torbi*, *ima to u malom prstu* gdje se značenje imeničkih leksema shvata u prenesenom smislu.

⁴⁰ Jakobson u tom smislu kaže za ruski predlog *v*: „U saglasnosti sa ovim pomeranjem četvrta stanca ide prema stvarnom značenju ovog predloga (В тишине: есть в мире)“; Jakobson 1966, 95—6.

u njima u konkretnom smislu) u spoju sa genitivom nekog apstraktnog pojma i same poprimaju apstraktnost. U slučaju kada se nalaze uz genitiv nekih pojmova u konkretnom predmetnom značenju može se reći da je u pitanju smještenost u običnom smislu (up. *živjeti u blatu seoskih ulica, nestati u dimu paljevine*). Možda bi se moglo postaviti pitanje da li u primjeru: *Smrt je ružnost u neizbježnosti prelaska u drugi svijet* (Selim., 15) postoji uzročnost, to jest značenje: *pošto je prelazak u drugi svijet neizbježan, smrt je ružnost*⁴¹, odnosno načinsko značenje u slučaju: *Maitre d'hotel je nestao s izgovaranjem najbanalnijih fraza, u dimu outrirane učtivosti i poklona* (Krl., 932), što bi ovdje značilo da se može odgovoriti na pitanje *kako je nestao*: (izgovarajući najbanalnije fraze) klanjajući se uvrijeđeno učtiv.⁴²

Primjeri *u + l* u značenju mjesta u prenesenom smislu:

Živiš u blatu promiskuiteta, a ova vaša vestalinka . . . (Krl., 937). — *U muku prigušenog življenja, u nečujnosti koraka što umiru u prostirci i tihih razgovora što se vode šapatom rasprskavalo se staro drvo* (Selim., 15). — . . . ostavljajući mi slobodu da *u tami* razmišljanja što se ne vidi, budem kakav hoću (Selim., 14). — Danas slavimo dan rođenja Majke Kristove . . . jer dok mi još lutamo *u mraku* praskozorja ona gleda sunce (Krl., 909). — . . . on se još ne snalazi *u bunilu* ovog našeg sna (Isto, 906). —

8.24 Poznato je da u savremenom jeziku postoji niz lokativnih konstrukcija sa predlozima *u* i *na* koje u svojstvu predložkih izraza uz genitiv obilježavaju vrlo često lociranje u apstraktnom smislu.⁴³ Leksički eksponenti u tim izrazima u spoju sa pojmom apstraktnog značenja u genitivu gube svoje primarno, konkretno značenje. Veća preciznost u izražavanju koju omogućavaju ti izrazi takođe potiče iz plana konkretnog mjesnog značenja, to jest primjer: *Na području Beograda rade 74 naučne ustanove* (Beograd pred izbore, Bgd. 1967—8, 31) ima preciznije značenje od iskaza *u Beogradu rade 74 naučne ustanove* (Beograd i područje Beograda ne moraju isto značiti). Moglo bi se pokazati kako se u slučajevima kad su u lokativu izvjesni leksički eksponenti apstraktne semantike u nekim rečeničkim okvirima značenje najbolje čuva uvrštavanjem pojedinih pomenutih predložkih izraza, na primjer, *u okviru* (uz prelaz pojma u lokativu u genitivni oblik). Da je i ovog puta primarno bilo u pitanju konkretno mjesno značenje može se vidjeti u primjeru: *Legenda svete Ancile sačuvana nam je u medijevalnim fragmentima, koji su u okvirima pojedinih basreljefnih polja citirani u originalu u latinskom tekstu* (Krl., 903). Slijedeći primjeri mogu pokazati kako

⁴¹ O motivaciji glagolske radnje sadržanoj u lokativu „stanja“ . . . v. str. 52 (grupa IV).

⁴² Odgovor na pitanje *kako se vrši glagolska radnja* svakako je tek početni stadij za utvrđivanje značenja načina nekim formalnim putem.

⁴³ Lj. Popović iznosi dvanaest lokativnih konstrukcija u funkciji predložkih izraza u značenju apstraktno shvaćenog mjesta (*na polju, na području, na terenu, u oblasti, u sferi u domenu, na planu, u okviru, u granicama, u sastavu, u sklopu i na nivou*). V. Popović 1966, 200.

se upotreba ovog izraza, vrlo česta u savremenom jeziku, javlja uz imeničke lekseme raznog značenja, up.: Danas se *u okviru* priloške kategorije nalaze mnogobrojni oblici koji su poreklom instrumentalni vremenskog značenja (M. Iv., 259), ... lični liječnik ... ovdje je provodio svoje ljeto, sve dok nije nestao *u okviru* historijski poznate dvorske zavjere⁴⁴ protiv Ilirika (Krl., 899). Osim toga glagolske lekseme u oba slučaja u svojoj semantici sadrže pojam prostornosti, na ovom mjestu, doduše, apstraktno shvaćene, tako da predložki izraz *u okviru* uz genitiv ima zapravo funkciju glagolske dopune. (To, međutim, nije ovdje od značaja pošto je u prvom redu važno prikazati da kad lokativ u konstrukciji sa predlogom *u* obilježava izvjestan niz imeničkih leksema najbolji način da se sačuva pa i bolje ilustrira značenje predstavlja uvođenje pomenutog izraza.) Primjeri koji se navode uzeti su gotovo isključivo iz lingvističkih tekstova.⁴⁵ Up.:

Koje ćemo pak riječi, koji govor i koju terminologiju upotrebljavati *u književnom jeziku*, to već pripada u samu bit i sadržaj jezika (Jonke, 193). — Sasvim je jasno da će *u poslovnom i naučnom jeziku* prevladati aspekt logike, a *u jeziku* književnosti, poezije, pa i pripočavanja aspekt afekta (Isto, 185). — Čak i danas *u istočnoj varijanti* pretežu po podrijetlu strane riječi (Isto, 191). — Ali ni sve ono što se pojavljuje *u tim štokavskim govorima* nije još književno (Isto, 182). — Ima čak i visokoškolovalanih ljudi koji se bune protiv toga što *u književnom jeziku* smatramo barbarizmima riječi *š n i c l . . .* (Isto, 181). — Naš pravopis ignoriše celokupno područje prozodijskih glasovnih fenomena, iako *u našem jeziku* i oni spadaju u red pojava sposobnih da obeleže razliku u značenju (P. Iv., 29). — Mislim da nije posle ovoga teško shvatiti koliki je značaj glagola *u rečenici* (Bel., 1, 55). — ... reći da se padežnim oblikom naziva oblik samostalne reči upotrebljen u naročitoj funkciji bilo *u rečenici* ili izvan nje (Isto, 108). — ... razvio je priloško značenje i to poglavito *u sintagmatskim izrazima* (M. Iv., 24). — Mi, međutim, ipak nailazimo *u pasivnim konstrukcijama* indoevropskih jezika na jedan instrumental kojim je ... obeležen vršilac glagolske radnje (Isto, 55). — ... kad se pokretalo pitanje funkcije koju dobija instrumental *u pasivnoj konstrukciji* ... (Isto, 55). —

Ako se sprovede supstitucija *u + l — u okviru + g* gornji iskazi glasiti će, npr.:

Koje ćemo pak riječi ... upotrebljavati *u okviru* književnog jezika ... — *U okviru* zapadne varijante pojavljuju se mnoge riječi

⁴⁴ Pošto semantika lekseme *zavjera* uključuje i vremenski momenat moguća je zamjena sa izrazom *u toku* (ta se zamjenljivost spominjala i ranije, 5,7, str. 59), pored toga što se ovdje može sprovesti i supstitucija *u okviru* ... *zavjere — u zavjeri*.

⁴⁵ Može se iznijeti primjer sa ovim predloškim izrazom koji dozvoljava zamjenu sa predlogom *u* (uz prelaz genitiva u lokativ) s tim što izražavanje u izvjesnom smislu gubi u plastičnosti: Bibliografija ... ukazuje na ceo niz radova ... u kojima je osvetljavana problematika ovog padeža, bilo *u okvirima* pojedinačnih slovenačkih jezika, bilo u komparativnoj perspektivi (M. Iv., ZbFL X, 197).

istočne varijante. — ... celokupno područje prozodijskih fenomena, iako u okviru našeg jezika i oni spadaju u red pojava sposobnih da obeleže razliku u značenju. — Mislim da nije posle ovoga teško shvatiti koliki je značaj glagola u okviru rečenice. — ... kad se pokretalo pitanje funkcije koju dobija instrumental u okviru pasivne konstrukcije.

Pošto je izraz u okviru samo jedan iz niza lokativnih konstrukcija u ovoj funkciji može se u tom smislu iznijeti nekoliko primjera u kojima uvođenje srodnog izraza na području odnosno u oblasti ima istu funkciju, up.:

... u hrvatskoj i srpskoj književnosti izredale su se mnoge generacije književnika i učenjaka (Jonke, 187). — ... da piše svojim materinim hercegovačkim narječjem i od srca je želeo da se ono učvrsti i u književnosti (P. Iv., 22). — ... te poslove obavljaju ... u rečnom i pomorskom saobraćaju odgovarajuće uprave tih grana saobraćaja (Pol. 19072, 10). —

Može se reći da uvođenje pomenutih izraza potpuno čuva značenje, up.:

Na području hrvatske i srpske književnosti izredale su se mnoge generacije književnika i učenjaka; — ... te poslove obavljaju ... u oblasti rečnog i pomorskog saobraćaja odgovarajuće uprave ... —

MJESNI LOKATIV U PRILOŠKO-PREDLOŠKOJ FUNKCIJI

8.25 Pri razmatranju vremenskog lokativa u priloškoj funkciji mogla su se zapaziti dva osnovna tipa upotrebe koji se izdvajaju po slijedećem osobenostima: u jednom slučaju to je prisustvo atributskih riječi u svojstvu neophodne dopune D_0 u okviru konstrukcije (up. u tom času), u drugom slučaju to je nemogućnost javljanja determinativnih riječi u istoj poziciji (up. na početku), dok je predložka funkcija uz genitiv zajedničko svojstvo oba tipa (up. u času poraza, na početku rada).⁴⁶ Da se u prvom tipu u predložkoj upotrebi radi o značenju istovremenosti sa pojmom u genitivu, dok je u drugom u pitanju istovremenost sa odsjekom tog pojma napominje se samo zato jer će se sada prikazati izvjesna paralelnost mjesnog lokativa.

8.26 Jedan mali niz leksema u priloško-predložkoj funkciji koje se javljaju obilježene lokativom sa predlogom *u*, *na* i nekad *pri*, imaju značenje dijelova raznih pojmova⁴⁷ (u slučaju npr. riječi *dno*, *vrh* i *sredina* to se može formalno pokazati njihovim stavljanjem u poziciju objekta uz glagol *imati* uz koji imenice u značenju pojmova čije dijelove obilježavaju dolaze u subjektu: *cijev ima dno (dno cijevi)*). Predložka upotreba ovog tipa poznata

⁴⁶ Ovdje se ne povlači paralela sa adverbijalnom funkcijom vremenskog lokativa, pošto se odgovarajuća upotreba mjesnog lokativa razmatrala ranije (v. str. 25, *na/u + l*, 33, *po + l*).

⁴⁷ O ovom nizu leksičkih eksponenata bilo je govora i ranije kada je u pitanju bila upotreba tipa *peć se zažarila pri dnu* (v. 7.5) tj. kada se radilo o slučajevima gdje svojevrsna istovjetnost pojma u poziciji subjekta s jedne strane, i lokativa za vrijeme trajanja glagolske radnje s druge, dozvoljava transformaciju lokativa u nominativ subjekta, dok subjekt izvorne rečenice prelazi u genitiv: *zažarilo se dno peći*.

je od ranije⁴⁸, sada se mogu samo pokušati navesti neka formalna obilježja i paralelna priloška upotreba. Kao i u slučaju vremenskog predloškog lokativa u kojem leksički eksponenti obilježavaju dio (onda vremenski shvaćen) pojma u genitivu, usporednu funkciju u svojstvu priloških izraza karakterizira najčešće nemogućnost javljanja atributivskih riječi u okviru konstrukcije, odnosno ograničenost na vrlo uzak izbor, dok je i u ovom slučaju redovno moguće prisustvo pridjeva *sam* (up. *sjedjela je u sredini/u samoj sredini*).⁴⁹ Zanimljivo je kako nekoliko leksičkih eksponenata u okviru ovog tipa upotrebe ima kao zajedničku osobinu javljanje u konkretnom mjesnom značenju, a da se nisu našli dokazi i o paralelnom javljanju na apstraktnom planu, što je inače redovno slučaj. To, naravno, proizlazi iz njihovog značenja — *dno* i *vrh* obično imaju samo pojmovi u konkretnom predmetnom značenju. Osim toga treba obratiti pažnju i na postojanje dubleta: *na vrhu brda* ali *na vrhuncu slave*, *u sredini sobe* i *u središtu/centru pažnje*. Može se primjetiti — iako to nije usamljen slučaj — ove su lekseme sasvim sačuvale svoje leksičko značenje.⁵⁰ Sada bi se moglo napomenuti da mogućnost javljanja u svojstvu priloškog izraza, tj. bez popratnog genitivnog oblika postoji kako u slučajevima tipa poput ovog u slijedećem primjeru, gdje je jasno o kojem se vrhu radi: Zid u pročelju prema vratima je bio vas žut i vlažan: *pri vrhu* su bile dvije rupe, kao da su čerpiči izvađeni (Andr., 106) tako i u slučaju rečenice „*Na samom vrhu . . . je izgrađen kružni put*“ (Pol. 19072, 5) koja je ostala gramatički prihvatljiva (bez obzira na količinu informacije) uz brisanje pojma u genitivu (Gučeva).

Primjeri se izdvajaju po značenju (1) mjesta u pravom i (2) prenesenom smislu.⁵¹

- (1) Prva, nazvana tačka D, nalazi se *na vrhu* useka koji deli luk (Radiol., 161). — . . . kad *u vrhu* ulice ugleda neki beo lik (Andr., 48). — Krov je bio kamenit, sveden, a visoko *pri vrhu* bili su mali okrugli

⁴⁸ U tom smislu govori Belić: „... tako su ti vremenski prilozil postali predlozi. Slično je kod imenica *čelo*, *vrh*, *dno*, *kraj*. Sve te imenice mogu imati superlativno značenje: *čelo* — „kraj donji“ ili „gornji“ . . . *vrh* — „najviše mesto“, *dno* — „najniže mesto“ ili sl. Belić 1958, 69.

⁴⁹ Može se spomenuti kako u slučaju mjesnog značenja lokativ *u sredini* ima i prilošku upotrebu, za razliku od vremenskog kada se javlja samo kao predloški izraz uz genitiv. Osim toga polisemička priroda ove lekseme ispoljava se u obaveznom prisustvu pridjevskog ili zamjeničkog determinatora u slučajevima kad ima značenje kao u primjerima: . . . da smo imali sreće da vas pozdravimo *u našoj sredini* (Krl., 925). — Uostalom *u srpskoj sredini* i potreba za reformom azbuke bila je izrazitija (P. Iv., 28).

⁵⁰ Popović 1966, 209. To se može vidjeti i po prisustvu posesiva u primjeru: U mjesecetoj svjetlosti ono se nekako i odredi tačnije: izvire tu, iz mjestanca, a izvor je dolje gotovo *pri samom njegovom dnu* (Šeg., 9).

⁵¹ Pored niza lokativnih konstrukcija u funkciji predloških izraza sa značenjem mjesta u prenesenom smislu koje iznosi Lj. Popović (v. napomenu kod 8.24) i lokativi *u krugu*, *u centru*, *na liniji*, *na platformi*, *na strani*, *u redovima*, *na repu*, *na putu* itd. dolaze i u pravom i u prenesenom mjesnom značenju. *U unutrašnjosti* i *u blizini* dolaze u pravom mjesnom značenju s tim što *u blizini* ima redovno i prilošku upotrebu. *U unutrašnjosti* je višeznačno (up. *u provinciji*) kao i pojedine lekseme u navedenim predloškim izrazima (npr. *živi na strani* — *u inostranstvu*).

otvori (Isto, 145). — Pisar koji je sjedio podvijenih nogu *u dnu* sobe, sagnu se od straha (Isto, 104—5). — Ispod luka se vidjelo, *u dnu* vidika, parče modre Drine (Isto, 36). — Pretovarenom kelneru rekнем da mi donese kafu kad *u dnu* tog hangara nađem prazno mesto (Dav., 239). — Sećanje i vaške *na dnu* topovske cevi bunara u kući neproverenog seljaka (Isto, 245). — ... a barijum koji je ostao *na dnu* čaše daje se bolesniku kašikom (Radiol., 169). — Ona (tuberkuloza) leži *u dnu* plitkih i dubokih zdela, u čašici subotnje rakije ... (D. Maksimović, Kako oni žive, Bgd. 1935, 90).⁵² *U kraju* duge sale sedela je sama Anđelka (Nin, 30. I. 1966). — ... sa Jakšom koji je stajao jednako prignut, i Anikom koja kao nepomična slika sedi *u sredini* (Andr., 252—3). — *Na sredini* je nizak šedrvan (Isto, 443). — ... srčana senka nalazi se tačno *u sredini* toraksa (Radiol., 159). — *U centru* peristila dva čuvara uređuju grob (Krl., 874). — Ali nije bilo živa čovjeka *u blizini* (Šeg., 56). — Američki remorker ... javio je danas da tone *u blizini* Južne obale Norveške (Pol. 19072, 2). — *U blizini* američke baze Ke San i laoske granice džinovski bombarderi ... su ... tukli utvrđenja ... (Pol., 27. III 1968, 3). — Hodam i mislim tako, pa se i iznenadih, kada sam se već našao *u blizini* mjestanca (Šeg., 6).⁵³ ... spomenik poginulim ratnicima ... čija se imena nalaze upisana *u unutrašnjosti* crkve (Pol. 19072, 8). — Aretej, *na repu* turističke grupe, sluša s prikrajka što cicerone govori (Krl., 903). — Juče je *u krugu* Studentskog doma ... otkrivena bista ... (Pol. 1902, 6). —

- (2) *U centru* marksističkog gledanja na svet nalazi se čovek, to već samo po sebi nije tako malo (Nin, 22. XII 1968, 19). — ... ali je jasno osjećao ... da je njegova misao bila *na putu* dostignuća nekih novih otkrića (Šeg., 55). — I čak više od toga: oni se nalaze *u krugu* samih inicijatora (predstavnici zajednice) (Prilozi 1, „Povodom ovog početka“, 2). — On je ... *na repu* onih koji mi ne daju spavati (Ivan., 31). — ... dodajem da Markovićeva istupanja *na strani* Mihaila Obrenovića ili crnogorskog kneza Nikole ... ne označavaju njegovu opredeljenost za jednu ili drugu dinastiju (A. Radenić, Ujedinjena omladina srpska 1968, 107). — Za njih je bilo svejedno da li je ona *na liniji* priznatih ili nepriznatih lidera, naučnog ili utopističkog socijalizma (Isto, 115). — S obzirom da se ova tačka odnosi na prosperitet pojedinaca i naroda koji se obećava i *u redovima* građanskih liberala, većina je prihvata (Isto, 115). — Postaje očigledno da se ... odnosi u redovima socijalista razvijaju na novoj osnovi, *na platformi* diferenciranja antimarksista i marksista (A. Radenić, Bibliotekar br. 4, 1969, 505). —

⁵² Ovdje bi se mogla postaviti primjedba da apstraktnost lekseme u poziciji subjekta ne bi dozvolila brisanje pojma u genitivu bez krnjenja gramatičnosti iskaza. Sličan se problem pokazao, na primjer, u odnosu na mogućnost brisanja lokativa u svojstvu glagolske dopune, v. str. 24.

⁵³ Mogućnost brisanja pojma u genitivu i ovdje je uslovljena rečeničkim okvirom. Tako iskaz *Američki remorker javio je danas da tone u blizini* vjerovatno nije prihvatljiv za razliku od rečenice *U blizini bombarderi su tukli utvrđenja*.

LOKATIV „MATERIJE“

8.27 Jedan mali broj lokativnih konstrukcija sa predlogom *u*, u izvjesnim slučajevima uz obavezno prisustvo nekog atributskog determinatora u svojstvu D_0 u okviru konstrukcije, može uz glagolske lekseme određene semantike označavati materiju koja je iskorišćena u realizaciji date radnje: *Vitezović je u mladosti volio pjesništvo i mnogo toga ispjevao u hrvatskom i latinskom jeziku* (M. Kombol, Povijest hrvatske književnosti, Zgb. 1945, 268). Primjeri koji se navode mogu se dovesti u vezu sa odredbenim instrumentalom tipa: *Da kažem običnijem našijem riječima* (Prav. sovjet, 78).⁶⁴ I *u + l* nekih gradivnih imenica uz određene glagole, a prisustvo pridjevskog determinatora u okviru same konstrukcije sada nije potrebno, npr. *isklesati u kamenu, izrezbariti u drvu* moglo bi se reći da pripada kategoriji *loc. materiae* — kako Toporov nazivlje upotrebu lokativa u ruskom jeziku u primjeru: *a delati ih v vetljanom dreve*.⁶⁵ Up.:

U književnom jeziku izrečena su najveća misaona i osjećajna ostvarenja svakog naroda (Jonke, 179). — Pravopis je priručnik koji nam daje savjete kako ćemo pisati pojedine riječi i čitave rečenice *u književnom jeziku* (Isto, 195). —

U drugom primjeru lokativna konstrukcija uz glagol *pisati* mogla bi se zamijeniti sa prilogom izvedenim od pridjevskog determinatora u lokativu, tj. *pisati u književnom jeziku* → *pisati književno*, što bi značilo da je ovdje u pitanju značenje načinskog određivanja glagolske radnje⁶⁶ sa kojim je ovaj lokativ u vezi.

U + l „NAČINA“

8.28 U našim se gramatikama navodi da lokativ u konstrukciji sa predlozima *u*, *na* i *po*⁶⁷ može označavati i način vršenja glagolske radnje. Pri tom se vjerovatno u prvom redu misli da konstrukcije o kojima je riječ odgovaraju na pitanje *kako se vrši neka akcija* (up. primjere u napomeni br. 57: *kako skaču?*, — *kako da se sastanemo?* itd.).⁶⁸ Iako se ovdje u načelu polazi

⁶⁴ M. Ivić 1954, 239—40.

⁶⁵ Toporov 1961, 73.

⁶⁶ Up.: „... *kazati običnim našim rečima* jednako je *kazati obično, na običan način*“. M. Ivić 1954, 240. Up. takođe primjer sa istom glagolskom leksemom: *Ako neko ima izvanredno ustrajnu motivaciju, kažemo u običnom govoru da ima jaku volju* (Nov., 19), gdje je moguća zamjena *kažemo običnim riječima*.

⁶⁷ Maretić 1963, 592: „— *N a č i n* je u primjerima s prijedlozima *na*, *u*: *skaču na jednoj nozi*, govori se *u šali*, da se *u zdravlju* opet *sastanemo*“. BHŽ 1962, 211—2: „Prijedlog *na* kazuje: . . . 5. način, kako što biva: *Na jednom se volu slabo ore. Treba biti na oprezu. Prijedlog po* pokazuje: . . . 4. način: *Nemoj, sine, govoriti krivo, ni po babu ni po stričevima. Pokupi mi triest Cetinjana po izboru dobrih konjanika*.“ Op. cit., 213: „Prijedlog *u* kazuje: . . . 3. način: *Želimo živjeti sa susjedima u prijateljstvu. Izdajice radile su sve u dogovoru s neprijateljima*“. Stevanović 1957, 375: „Priedlozi *na* i *u* upotrebljavaju se i s drugim značenjima. Oni još označavaju: . . . b) način: *Pomoću štule on je i na jednoj nozi dosta dobro išao*. — *Slavni borci su nam na bajonetima doneli slobodu*. — *On je to u šali kazao*. — *Ceo dan smo proveli u prijatnom razgovoru*. — *Želim ti da u sreći i zadovoljstvu provedeš svoj život*.

⁶⁸ Maretić 1963, 592.

sa stanovišta da se radi o adverbijalnoj upotrebi lokativa, čime se između ostalog podrazumijeva da njegovo brisanje ne oštećuje gramatičnost iskaza, potrebno je napomenuti da uz neke glagole „načinski“ lokativ ima svojstvo neophodne dopune i da njegovo ispuštanje može dovesti bilo do promjene u značenju (up. *Želimo živjeti sa susjedima u prijateljstvu*⁶⁰ → *Želimo živjeti sa susjedima*) bilo do neprihvatljivosti iskaza (up. *Ceo dan smo proveli u prijatnom razgovoru*⁶⁰ → **Ceo dan smo proveli*).

8.29 Upotreba ovog tipa lokativa⁶¹ mogla bi se razvrstati u nekoliko potklasa. U prvom redu u svojstvu adverbijalnih načinskih determinatora glagolske radnje dolaze leksički eksponenti koji u principu mogu alternirati sa odgovarajućim načinskim priložima (up. *izvršiti nešto u potaji* → *potajno*). Determinacija glagolske radnje može se nekad odnositi na oblik u kojem se ona ostvaruje — *napisati proglas u stihovima*. O obliku, vidu u kojemu se ostvaruje glagolska radnja može se raditi i kad je u pitanju niz lokativnih konstrukcija u funkciji priloških ili predložkih izraza — *prikazati događaj u smirenom tonu*, *pisati nešto u obliku rasprave*.

I Niz imeničkih leksema koje se javljaju u alternaciji sa odgovarajućim priložima vjerovatno je nevelik. Osim toga potrebno je naglasiti da je sam tip upotrebe, odnosno mogućnost spomenutog alterniranja, nekad u direktnoj vezi sa određenim glagolskim leksemama. To na primjer, važi za lokativ tipa *u ruskom (jeziku)* koji ima prema sebi načinski prilog *ruski*⁶² samo uz neke glagole u izvjesnim rečeničkim okvirima. Tako u primjeru: . . . *cela rečenica je primila na sebe značenje koje se ruski izražava prefiksacijom* (I. Grickat, JF XXII, 120) postoji mogućnost supstitucije *ruski* — *u ruskom (jeziku)*, up.: . . . *koje se u ruskom (jeziku) izražava prefiksacijom*, dok je u slučaju iste lokativne konstrukcije u drugom okviru u pitanju druga upotreba, up.: *Nešto dosta slično aoristu imamo i u srpskohrvatskom* (Isto, 125) tako da izostaje mogućnost supstitucije odgovarajućeg priloga. I konstrukcije tipa *u bijedi*, *u povjerenju* vjerovatno su vezane za određeni niz glagolskih leksema, up. *živjeti u bijedi* — *živjeti bijedno*⁶³, *saopćiti u povjerenju* — *povjerljivo*.

Mora se spomenuti kako ovaj tip lokativa ima neke karakteristike paralelne sa osobinama određene vrste instrumentala u funkciji odredbe. To je, na primjer, činjenica da: „ . . . ukoliko sama imenica ne daje ništa

⁶⁰ BHŽ 1952, 213.

⁶¹ Stevanović 1957, 375. Pošto je u pitanju glagolska imenica postoji mogućnost transformacije lokativa u glagolski prilog sadašnji, tj. *provesti dan u prijatnom razgovoru* → *provesti dan prijatno razgovarajući*.

⁶² Svakako je potrebno spomenuti zašto se ne uzimaju u obzir konstrukcije sa predlogom *na* (za *po + l* u značenju načina v. od 8.30 nadalje). Međutim, primjeri za načinsko značenje konstrukcije *na + l* koji se navode u našim gramatikama (v. 8.28, napomena 57) bilo su u ovom radu drukčije klasificirani (up. *treba biti na oprezu*, BHŽ 1953, 212), bilo uz izuzetak tipa *skakati na jednoj nozi* netipični za savremenu upotrebu.

⁶³ O porijeklu ovog tipa priloga, atributskih riječi u obliku instrumentala, v. M. Ivić 1954, 241.

⁶⁴ Ovdje takođe postoji mogućnost javljanja uz glagol *biti*, odnosno alterniranja sa pridjevom: *biti u bijedi/bijedan*. V. 4.3, str. 47-8. Može se spomenuti da uz glagol *živjeti* i lokativi tipa *u zadovoljstvu*, *veselju* mogu alternirati sa odgovarajućim priložima *zadovoljno*, *veselo*.

novo značenskom pojmu glagolske upravne reči — atribut koji uz nju stoji, iako po formalnoj strani odnosa stupa samo posredno u vezu s upravnim glagolom, u stvari, baš zbog prirode značenja imenice koju stoji, uspostavlja s njim direktno odnos.⁶⁴ Na ovaj način u slučaju glagola *govoriti* podrazumijeva se da sama radnja ima oblik rečenica, odnosno da oblikovanje rečenica sačinjava akciju, pa iz toga proizlazi nemogućnost javljanja **govoriti u rečenicama* (zato *govoriti u isprekidanim rečenicama* → *govoriti isprekidano*) za razliku od *govoriti u pričama/stihu* i sl. gdje determinator nije potreban pošto pojam u lokativu izražava samo potencijalni a ne obavezni vid u kojemu se ostvaruje glagolska radnja. S druge strane kada je u pitanju npr. glagol *pjevati* i lokativ *u ritmu* determinator nije neophodan: *pjeva/ne pjeva u ritmu*⁶⁵, a kada se javlja može alternirati sa odgovarajućim prilogom: *svirati u neujednačenom ritmu* — *svirati neujednačeno*. Osim toga ovdje bi se mogla iznijeti i mogućnost transformacije lokativa u genitiv: Ipak nije mogao da ne čuje svadbene zurne i bubnjeve, gotovo *u istom ritmu* kao i damari u njegovim sljepoočnicama (Andr., 117) → ... zurne i bubnjeve, gotovo istog ritma kao i damari ... (Iz poznatih razloga transformacija je moguća samo zbog prisustva determinatora *isti*, odnosno *kao i damari*.)

Primjeri se mogu izdvojiti u slučajeve (a) kada je obavezan neki determinator u okviru lokativne konstrukcije i (b) kada takav determinator nije nužan. Up.:

- (a) ... da je *u srpskohrvatskom*⁶⁶ bilo rečeno „pojedoše“, to bi se prevelo sa „s'eli“; a da je ruski rečeno „posle togo“ ... (I. Grickat JF XXII, 125). — Tako se *u nemačkom* nominativ jednine Rad „točak“ i Rat „savetnik“ izgovaraju jednako (P. Iv., 31). — ... malobrojne su nepreciznosti u detaljima kao ono o *w* kod Poljaka ... ili o tome da se „*u Slavenskom*“ gospod ... izgovara ... (Isto, 49). — Stanem, i počnem promatrati: *u kratkim potezima* krene jedna pa stane (Šeg., 66). — ... jedna mala brza šivača mašina štepovala je beli čaršav *u jednom sve strmijem smeru* (Dav., 252). — ...
- (b) ... izjasni se Cviker ponosno, zatim doda *u povjerenju* ... (Marin., 20). — Neki glasovi *u proseku* imaju malu frekvencu u tekstu (govoru) i znatno bolje prolaze u statistikama zasnovanim na rečniku (J. Jerković, Prilozi 1, 61). — A dvije prednje nožice zečeve su se jednako njihale i doticale tla *u neujednačenom ritmu* (Šeg., 46). — Glavu čurkinu je momak bacio *u luku* od sebe (Dav., 250). — Stojimo pred sarkofagom svete Ancile čiju smo rezidenciju malo prije prikazali *u detaljima* (Krl., 209). — Zašto im govoriti *u pričama* (V. Karadžić, Novi Zavjet). — ... čovek saopštava svetu i prenosi pokoljenjima *u legendama*

⁶⁴ M. Ivić 1954, 240.

⁶⁵ Moglo bi se postaviti pitanje da li semantika glagola *pjevati* nužno uključuje i pojam ritma. Na svaki način u slučaju *pjevati u ritmu* može se reći da se „podrazumijeva“ neki atribut „pravilnom“, „ujednačenom“ itd. koji se može rekonstruirati. S druge strane *u ritmu* može imati i značenje *ritmički*, up. primjer: Zatim uze ponavljati šapatom i u ritmu (Šeg., 36) u kojemu je zanimljivo javljanje u koordinaciji sa određenim instrumentalom.

⁶⁶ Ovdje bi se moglo reći da je u pitanju elipsa lokativnog oblika lekseme *jezik*, koji se u svakom slučaju može rekonstruirati.

(Pol. 19072, 4). — I veoma pametno sastavila, . . . u stihu, . . . da se bolje pamti, pri tom u narodnom, vulgarnom stihu, da deluje na mase (Mih., 60). — Čudo kako naši plemići mogu da sastavljaju stihove samo u trinaestercu (Isto, 60). —

II Niz lokativnih konstrukcija koji će se sad prikazati izdvaja se po jednoj svojoj specifičnoj osobini, a to je činjenica da se s jedne strane javlja u svojstvu priloških izraza uz obavezno prisustvo nekog zamjeničkog ili pridjevskog determinatora, s druge u vidu predložkih izraza koji se slažu s genitivom.⁶⁷

1. Priloški izrazi ovog tipa u nekim slučajevima imaju karakteristike o kojima je bilo govora u prethodnoj grupi (govoriti u isprekidanim rečenicama → isprekidano, predavati na srpskohrvatskom jeziku → srpskohrvatski), tj. mogućnost alternacije sa prilogom izvedenim od obaveznog determinatora atributivnog tipa: „Guardijan“ u nešto smirenijem tonu rezimira posledice čehoslovačkih događaja → „Guardijan“ nešto smirenije rezimira posledice . . . ; Reforma . . . postavlja pitanje odgovornosti u mnogo konkretnijem vidu (Aktuelni problemi, 50) → . . . postavlja pitanje odgovornosti mnogo konkretnije. Prisustvo zamjenice u svojstvu obaveznog determinatora omogućava alternativno javljanje odgovarajućeg zamjeničkog priloga, up. *Isuse — odgovori — ako nastavimo u ovom tonu*⁶⁸ *ispašće još da sam ja kriv* (Jež, 6. I 1968, 12) → . . . *ako nastavimo ovako ispašće još da sam ja kriv*. Treba napomenuti da se svi ovi priloški izrazi javljaju, na primjer, sa demonstrativima, ali po svojoj frekvenciji upotrebe zaostaju za odgovarajućim predložkim izrazima uz genitiv.

2. Predložki izrazi koji će se sada analizirati javljaju se, iako ne i podjednako često, u svojstvu neophodne dopune D₀ uz glagol *biti*.⁶⁹ Pored toga neki od njih imaju i karakteristično svojstvo da se u slučajevima kad se u poziciji glagola u predikatu mjesto *biti* nalazi *imati* javljaju u funkciji objekta.⁷⁰ Funkcija ovih izraza sastoji se u determinaciji subjekta za vrijeme trajanja glagolske radnje, tj. oni kazuju da subjekt ima (odnosno može imati i sl.) vid, svojstvo, oblik itd. pojma u genitivu uz koji se javljaju ovi izrazi. Ta se osobina u slučaju nekih od izraza u pitanju očituje u mogućnosti njihove zamjene sa veznikom *kao* uz prelaz pojma u genitivu u nominativ (odnosno akuzativ itd., već prema upravnom glagolu), up. *Svetica spasava svoga supruga . . . od vječitog prokletstva, u obliku plamene ptice koja ga uzdiže na nebo* (Krl., 903) → . . . *spasava svoga supruga . . . kao plamena ptica koja ga uzdiže na nebo*. Pored toga moguće je uvrštavanje glagolskog priloga

⁶⁷ Ovdje će se razmatrati predložki izrazi u obliku, u vidu, u svojstvu, u stilu, u tonu, u duhu i u znaku. Oni predstavljaju samo dio predložkih izraza u načinom značenju koje iznosi Lj. Popović. V. Popović 1966, 201.

⁶⁸ Up. takođe mogućnost javljanja instrumentala . . . *ako nastavimo ovim tonom*.

⁶⁹ V. 7.12, str. 108.

⁷⁰ Taj se problem razmatrao ranije (7.12) upravo u vezi sa tim transformacionim mogućnostima lokativa uz glagol *biti*. Pored konstrukcije u obliku razmatrao se i lokativ u funkciji službi koji Lj. Popović također prikazuje kao predložki izraz sa značenjem načina. V. Popović 1966, 201.

sadašnjeg *imajući*⁷¹ uz prelaz lokativa u akuzativ objekta, up. ... *spasava svoga supruga ... imajući oblik plamene ptice*. Te su mogućnosti, naravno, uslovljene čitavim rečeničkim okvirom. Tako u slučaju primjera *Tehnički je izvodljivo da se bomba od jedne kilo-tone proizvede u vidu obične patrone* (Pol. 19072, 9) uvrštavanje izraza *kao* moglo bi značiti da je sama akcija proizvođenja bombe jednaka akciji proizvođenja patrone, up. ... *da se bomba ... proizvede kao obična patrona*.

Na osnovu mogućnosti o kojima je bila riječ ovi se predložki izrazi mogu izdvojiti u dvije podgrupe. Prvu (a) podgrupu sačinavali bi izrazi *u obliku, u vidu, u svojstvu i u tomu*⁷² (kod kojih, u principu postoji mogućnost uvrštavanja *kao* uz nominativ odnosno oblika *imajući*), drugu (b) podgrupu izrazi *u stilu, u znaku i u duhu*. U slučaju posljednjih odvojeno će se prikazati primjeri u kojima se javljaju sa glagolom *biti*. Up.:

(a) ... skandira svoju isповijest, što je majstor u stilu vremena prikazao *u obliku* vrhunaravne serpentine, koja vijuga iz usta mučenice kao telegrafaska traka (Krl., 902). — Mora li se filozofija uvijek pisati samo *u obliku* rasprave ... Nije li se filozofija već javljala i *u obliku* epskih spjevova, romana ... *u obliku* stihova u prozi ...? Nije li se pokazalo da se filozofija može uspješno izraziti i *u obliku* teza ...? Ne bi li trebalo pokušati da se nešto kaže i *u obliku* pitanja? (Student, 4. III 1969, 1). — ... pa se sa njom povuče paralela, koja *u vidu* tangente dodiruje srčanu senku (Radiol., 161). — ... nego struja visokog napona dolazi u cev *u vidu* pulsacije (Isto, 203). — Sistem direktnih opozicija onih padežnih kategorija kojima se određuje mesto manifestuje se, dakle, *u vidu* specijalnog trougaonog odnosa — u shemi ... (M. Ivić, JF XXII, 160). — Lokativom se obeležava i pojam obuhvaćen do maksimalnih granica vršenjem neke psihološke, odnosno psihofiziološke akcije *u svojstvu* njene materijalne sadržine (Isto, 156). — Smatram da je, *u svojstvu* poslanika, imao pravo dati izjavu kao lično objašnjenje na osnovu člana 364. stav 3 (Pol., 17. I 1969, 6). — Nekoliko meseci iza toga već se pojavljuje zajednička brošura napisana *u tomu* manifesta (N. Dobrović, Savremena arhitektura II, Bgd. 1963, 212). —

(b) Uz glagol *biti*:

... to je *u stilu* vaše „klinike“, stara beno (Krl., 938). — Teško je oteći se utisku da je protekli period bio *u znaku* ofanzive i zavere primitivizma i dominacije mediokritetstva (Student, 17. XII 1968, 8). — Izgradnja aluminijskog kombinata je *u duhu* plana i reforme i naša je dužnost da je omogućimo (Vjesnik, 10. IV 1968, 2). — *U duhu* takva pretjerivanja bio je i pokušaj iz najnovijeg vremena (Jonke, 184). — ... što je upravo *u duhu* tendencije za sužavanjem opsega celokupne upotrebe instrumentala (M. Iv., 298). —

⁷¹ V. na str. 111.

⁷² Ovdje se ne iznose neke druge lokativne konstrukcije koje su sigurno manje frekventne od navedenih, iako dijele sa njima pojedine osobine sintaksičkog ponašanja, up. *u rangu, u ulozi*: *Otputovao je u rangu ambasadora* (tj. *imajući rang ambasadora, kao ambasador*), *Pojavljuje se u ulozi Lize* (tj. *imajući ulogu Lize, kao Liza*).

Uz ostale glagole:

... i patetično skandira sudbonosnu svoju ispovijest, što je ma-
stor *u stilu* vremena prikazao u obliku ... serpentine (Krl., 902). —
Ljubavnog pjesništva ima u njega malo, tek nekoliko pjesama, a i te
su latinske osim jedne, pisane sasvim ... *u stilu* našeg primorskog
pjesništva (M. Kombol, Povijest hrvatske književnosti, Zgb. 1945,
268). — Ovaj vaš „klinički slučaj“ vlada se, vidim po svemu, *u stilu*
vaših egzaktno-naučnih direktiva (Krl., 938). — ... da jedna sezona
protekle *u znaku* pune afirmacije glumačkih ostvarenja (Telegram, X
1968, 4). — On je time delovao *u duhu* solidarnosti naprednih ljudi
(A. Radenić, Istorijski časopis VII, 1957, 162). — (opšteindoevropska
konstrukcija) Ona je, u stvari, izgrađena *u duhu* sprovodničkih kon-
strukcija (M. Iv., 253). —

LOKATIVNE KONSTRUKCIJE SA PREDLOZIMA „PO“ I „PREMA“
U ZNAČENJU „KRITERIJA“, „NAČINA“ ITD. I NEKI SRODNI
PREDLOŠKI IZRAZI

8.30 Upotreba predloga *po* ovog tipa iscrpno je prikazana u nauci⁷³,
a poznato je i da postoji slična upotreba predloga *prema*⁷⁴ kao i niza pred-
loških izraza⁷⁵ koji u zavisnosti od izvjesnih elemenata rečenice u čijem se
okviru javljaju mogu nekad sa njima alternirati.

8.31 Lokativne konstrukcije o kojima je riječ u većini slučajeva dolaze
u adverbijalnoj funkciji. Ima, međutim, jedan mali niz glagola za koje bi
se moglo reći da po svojoj semantici zahtijevaju dopunu upravo u vidu kon-
strukcija sa predlozima *po* ili *prema* ovog tipa, odnosno odgovarajućeg pred-
loškog izraza. Takvi su, na primjer, glagoli *suditi* (*prosudivati*), *određivati*,
ravnati se. Brisanje lokativa u primjeru *Odatle dakako slijedi da svaki knji-
ževni jezik treba suditi po normi njegova vremena* (Jonke, 189), → ... *da
svaki književni jezik treba suditi kao što se vidi dovodi do neprihvatljivosti
iskaza. Može se reći da je slična situacija i u primjerima:

Sudeći *po svemu* don Kuzma je tu dobra stalna mušterija (Ma-
rin., 24). — Stoga dakle i jezik književnosti prosuđujemo *prema uspje-
šnosti* vršenja njegova zadatka (Jonke, 186). — Količina kontrasta ...
kod dece ona se određuje *prema težini* tela (Radiol., 167). — Prema
tome ovaj se ima odrediti *na osnovu* opšteg shvatanja oružane pobune
(Pravo, 19). — Celo to veliko skladno telo ... bez želje i potrebe da
se ravna⁷⁶ *prema drugima* ... (Andr., 247). —

⁷³ M. Ivić 1951—2, 181—5, 191.

⁷⁴ Stevanović 1934, 276.

⁷⁵ Popović 1966, 201, 211—2, 218.

⁷⁶ Razumljivo je da postoje i rečenički obrasci u kojima se glagoli u gornjim pri-
mjerima mogu javljati i bez dopuna u vidu ovog tipa lokativa, up. *Obavijestite ga da bi se znao*
ravnati. Moguće su, naravno, i razne druge dopune, up.: *To će se odrediti na sastanku* itd.
Ovdje se samo želi istaknuti da postoje i glagolske lekseme za koje je primarnije, na pri-
mjer, od lociranja u prostoru ili vremenu određivanje načina odnosno „kriterija“ po ko-
jemu se vrši radnja.

Pored toga postoji i niz glagola, većinom prelaznih, uz koje je ovaj lokativ vrlo često prisutan u svojstvu ispuštive glagolske dopune. Takvi su glagoli *poznavati*, *pamtiti*, *ocjenjivati* i sl., up.:

U svima je poznavao nju, *po strahu* koji ostaje iza njih, *po neodoljivoj želji* da se beži (Andr., 261). — Kako vi prepoznajete ljude, *po glasu?* (Bož., 38). — Gospodinovu ženu prepoznavao je upravo *po tim psima* (Šeg., 31). — Neko vrijeme fra Marko je pamtio neku naročitu godinu *po njenoj plodnosti* ili *nerodici* (Andr., 114). — Nemoj ih *po zlu* ni *po dobru* spominjati (Ivan., 31). — Još od prvih dana kad se Anika *po zlu* pročula, Lale je prestao da dolazi kući (Andr., 258). — . . . a drugo je kako danas ocjenjivati ljude *po tome* što danas rade (Pol. 19072, 7). —

8.32 Priloški karakter nekih lokativnih konstrukcija sa predlogom *po* u svojstvu načinskih determinatora glagolske radnje, kada je u pitanju izvještavanje sa odgovarajućim priložima: *po zasluži* — *zasluženo*, *po zakonu* — *zakonito*, *po sporazumu* — *sporazumno*, *po dogovoru* — *dogovorno*, *po planu* — *planski* itd. Može se odmah napomenuti da je zamjenljivost moguća, pa prema tome i da se radi o načinskim priloškim izrazima samo ukoliko se u okviru konstrukcije ne javlja neka pridjevska ili zamjenička determinativna riječ, pošto je u slučaju prisustva ovih posljednjih u pitanju adverbijalna upotreba sa načinskim značenjem. Na taj način *postupiti po zakonu* isto je što *postupiti zakonito*, dok supstitucija te vrste ne dolazi u obzir u slučaju primjera . . . *a ovako kad je On tako odredio onda treba da se svak moli Bogu po svom zakonu* (Andr., 15), *Sve se zaboravilo kao po mučkom dogovoru* (Isto, 271).

Primjeri u kojima *po + l* ima karakter priloških izraza, up.:

A tko sumnja da stvar neće biti svršena *po planu* (Krl., 887). — On ga tamo, da kažemo, *po sporazumu* utješi sa nekoliko grama (Marin., 26). — . . . a njegove, Hedine, ruke i oči slabe su da to pohvataju, razmrse i *po zasluži* kazne (Andr., 244). — Ali se i za nju nađe ruka i tako se i ona skruši *po zasluži* (Isto, 253).

8.33 Determinativnost koja ujedno znači pripadanje nenuklearnim rečeničkim elementima može biti osnova na kojoj počiva struktura/značenje rečenice. Na taj način kad je u pitanju neko uzročno značenje, bez obzira na morfološko-sintaksički vid u kojem se javlja u određenom rečeničkom okviru ono u izvjesnom smislu prethodi akciji koju motivira. Uzročno značenje konstrukcija *po + l* poznato je od ranije⁷⁷ i ovdje se samo može ukazati na neke karakteristike upotrebe u savremenom jeziku. U primjeru *Sad ćemo još i slike skidati po volji ovog manijaka* (Krl., 924) moguća je transformacija predložke konstrukcije u zavisnu uzročnu klauzu *jer to hoće ovaj manijak*, isto kao i u slučaju *To se dešavalo ne radi njega i po potrebi nego stoga što je on bio prosto neka vrsta kusura u zamršenim računima . . .* (Andr., 162) → . . . *To se dešavalo ne radi njega i zato što je postojala potreba, nego*

⁷⁷ M. Ivić 1951—2, 183—5.

stoga . . . Ista konstrukcija kao u posljednjem primjeru *po potrebi* ima, međutim, u slijedećoj rečenici drugo značenje i drukčije transformacione mogućnosti: *Borba protiv svih pokušaja da se omete sprovođenje reforme mora se voditi . . . po potrebi i administrativnom intervencijom* (Aktuelni problemi, 45) → . . . mora se voditi . . . u slučaju potrebe/ako bude potrebno . . . , tj. rečenički okvir nametnuo je značenje uslovljenosti.

Lokativ *po svojoj volji* može imati prema sebi odgovarajući prilog *svojevoljno* kao i genitivnu konstrukciju sa predlogom *od* — *od svoje volje*.⁷⁸ U pogledu primjera tipa *učinio je to po tvojoj želji* može se reći da postoji značenje dinamike, impetusa, dok semantika lekseme *naredba* : *učinio je to po tvojoj naredbi* unosi značenje nametnutosti. Pored toga još jedan neveliki niz leksema apstraktnog značenja u konstrukciji sa predlogom *po* može se dovesti u vezu sa značenjem uzroka, odnosno motiva vršenja glagolske radnje, npr. *navika, nagon, običaj, dužnost, odnosno nagovor i naredba*.⁷⁹ Up.:

. . . da je sve to on sam i lično uradio *po svojoj volji* (Dav., 264). — *Po svojoj volji* je živela kod mene (Isto, 241). — . . . dok su mu se usne micale samo *po navici* (Andr., 95). — Čurka je to činila sa sve manje snage . . . sve ravnodušnije, kao *po dužnosti*, iz navike⁸⁰ koje se oslobađa (Dav., 257). — . . . koje Ančić ne zna, ali osjeća i *po dužnosti* mora da bilježi i dostavlja (Lal., 22). — *Po neodoljivom nagonu*, on je vrebao devojčine osmejke i pokrete (Andr., 224). — . . . da se . . . potkrijepe rakijom koju su, *po ustaljenom običaju* plaćali naftom (Lal., 10). — Deca, *po nagovoru* starijih godinama . . . vode sa mnom jednu te istu zadevku (Ćos., 19). — Ciganka je izjavila da je otišla *po Anikinjoj naredbi* do Lala (Andr., 269). —

Značenje uzroka može se reći da je prisutno i u slijedećim rečenicama sa predložkim izrazom *na osnovu* uz genitiv, kad je pored zamjene *na osnovu* + genitiv sa *po* + *l* u značenju „kriterija“ moguća i supstitucija konstrukcije *zbog* + genitiv, up.

Treba, međutim, napomenuti da ima izvesnih situacija gde se baš *na osnovu* vremenske povezanosti uspostavlja upotreba socijativne konstrukcije (M. Iv., 181). — . . . iako sam hteo da kažem da se *na osnovu* nekoherentnosti biografskih podataka u raznim mojim još uvek odbijanim napisima o Baksu ne sme zaključiti da nisam još uvek mislio na jednog istog . . . (Dav., 243). —

Može se razmisliti: . . . gde se baš *po vremenskoj povezanosti* uspostavlja upotreba . . . , odnosno . . . gde se baš *zbog vremenske povezanosti* uspostavlja upotreba . . .

⁷⁸ O uzročnom značenju konstrukcije *od svoje volje* u Vukovom jeziku v. Gortan 1964, 441.

⁷⁹ Poznata je srodnost ovog tipa lokativnih konstrukcija sa instrumentalom „uzroka“ (M. Ivić, op. cit., 183—5), dok se lokativ u primjeru: *Jok, vojvodo, nemamo mi na što da se žalimo, niti se mi u te stvari miješamo; mi po našim poslovima* (Andr., 184) može dovesti u vezu sa instrumentalom „cilja“ tipa *ići poslom*. V. M. Ivić op. cit., 92—3.

⁸⁰ Up. lokativ *po navici* u prethodnom primjeru gdje je moguća supstitucija *po navici* — *iz navike*.

8.34 Poznata sličnost u značenju predloga *po* i *prema* koja se ogleda u često mogućoj uzajamnoj zamjenljivosti (v. dalje 8.35), ne dolazi u obzir u slučaju kad *prema* ima poredbeno značenje, odnosno kad postoji mogućnost zamjene *prema* + *l* sa predložkim izrazom *u poređenju sa* + *instrumental*. Ovaj će se predložki izraz (postojanje leksičkih dubleta *u upoređenju* i *u poredbi* ovdje nema značaja) zbog svoje jednoznačnosti s jedne strane, a višeznačnosti predloga *prema*⁸¹ s druge, vjerovatno sve više širiti na štetu ovog posljednjeg. Tako su u savremenom jeziku mnogo češći primjeri sa predložkim izrazom *u poređenju sa* uz *instrumental* koji se zamjenjuje sa konstrukcijom *prema* + *l* uz čuvanje značenja, dok je poredbeni lokativ sa predlogom *prema* mnogo rjeđi. Sam rečenički okvir u kojemu se javljaju ove poredbene konstrukcije često ima tipičan obrazac bilo da se nalazi imenica, bilo pridjev kao imenski dio predikata uz glagol *biti*, up.: Tijana je bila svetica *prema ovoj* (Andr., 259), Gospodin je on čovjek samo *u upoređenju sa šegrtom* (Dav., 218), ... da li je neka cena normalna ... tj. visoka odnosno niska *u poređenju s normalnom cenom* (Ekon., 262). Pored toga mogući su i drugi rečenički obrasci, up. Znači, *u poređenju sa prethodnim jednomesečnim periodom*, broj bankrotstava japanskih firmi povećao se ... (Pol. 19072, 2).

Primjeri sa predložkim izrazom *u poređenju sa* u kojima zamjena sa konstrukcijom *prema* + *l* čuva značenje, up.:

Šta predstavljaju raspela na Golgoti *u poređenju sa mučenštvom* naših dana (Bih., 75). — Međutim, u Vukovom slučaju žrtva je bila gotovo nezatna *u poređenju sa dobitkom* (P. Iv., 20). — Štaviše, u okolnostima onog istorijskog trenutka, svi drugi tipovi jezičkih solucija bili su odsudno inferiorni *u poređenju s onim* koje je izneo Vuk (Isto, 20). — Cena kojom je plaćeno ovo džinovsko uprošćavanje sitna je *u poređenju sa dobitkom* (Isto, 20). —

Moglo bi se još spomenuti da je zbog činjenice što je *poređenje* (odnosno dubleti *poredba* i *upoređenje*)⁸² glagolska imenica moguća i transformacija u klauzu sa veznicama *kad* ili *ako* uz finitni glagolski oblik. Up. transforme gornjih primjera: Što predstavljaju raspela na Golgoti *kad se uporede* ... , Međutim, žrtva je bila gotovo nezatna *ako se upoređi sa dobitkom*.

8.35 U ovom prikazu upotrebe konstrukcija sa predlozima *po* i *prema* dosada se pokazalo da poznata mogućnost uzajamne zamjenljivosti ova dva predloga može postojati u slučajevima kad se uz mali niz glagola javljaju u svojstvu obavezne dopune (8.30). U pogledu konstrukcija sa predlogom *po* u upotrebi priloškog karaktera (up. *po sporazumu* — *sporazumno*), gdje je u pitanju neveliki niz leksičkih eksponenata, iako u principu ne bi bilo isključeno i javljanje predloga *prema*, ipak bi se na osnovu podataka moglo reći da se radi o uobičajenoj upotrebi predloga *po* (8.31). I kada je u pitanju

⁸¹ O specijalizovanosti predložkih izraza koji se većinom javljaju samo u jednom značenju v. Popović 1966, 218. I o višeznačnosti predloga *prema* koja se ogleda u tome što postoji „čitav niz konstrukcija koje su češće ili rjeđe sinonimne“ sa njim v. op. cit. 218, odnosno *predložkih izraza postalih od priloga* sa sličnom osobinom, op. cit., 211.

⁸² Lj. Popović ih navodi kao predložke izraze u značenju *ocjene*, v. op. cit., 207.

značenje „uzroka“ određeni niz imeničkih leksema javlja se samo u konstrukciji sa predlogom *po* (u sličnom značenju u široj upotrebi javlja se predložki izraz *na osnovu* uz genitiv, v. 8.32), dok poredbene konstrukcije sa predlogom *prema* isključuju javljanje *po* (8.33).

U nastavku prikaza upotrebe lokativa sa predlozima *po* i *prema*, koji se javljaju u značenju „kriterija“ odnosno načina u širem smislu, pokušat će se izvršiti grupiranje primjera na osnovu toga da li postoji mogućnost njihove uzajamne zamjenljivosti i/ili uvođenja nekih lokativnih predložkih izraza.⁸³ Treba odmah naglasiti da je podjela sasvim tentativna i da se u svim slučajevima potvrda o mogućnostima izvjesne zamjene na nalazi u samom materijalu. Tako su nekad u pitanju stilski momenti — poznato je, na primjer, da su predložki izrazi razmjerno rijetki u belestristici.

(1) *po* + *l* Za slijedeće primjere pretpostavlja se da supstitucija predlogom *prema* ili nekog predložkog izraza ne bi odgovarala. Up.:

... i onda sin Božji Ilirik iz Rima ne bi vladao *po svojoj palatinskoj logici*, koja je nesumljivo glupa i krvava (Krl., 922). — Ona neće, logično, umrijeti *po palatinskom protokolu* i za taj „zločin“ morat će neko odgovarati (Isto, 883). — *Po svemu* se osjećalo kako se slavi onaj naročiti praznik koji se otkriva tišinom (Šeg., 32). — I Preradović je sasvim *po normi* svoga vremena pjevao ... (Jonke, 189). — ... nikako nisam mogao objasniti sebi što bi to moglo biti, a ni *po riječima*, koje su dopirale do mene, ništa nisam mogao odgonetnuti (Šeg., 101). — ... svi njegovi doglavnici sljedovali su tom zaraznom primjeru *po majmunskom zakonu* koji je neobično jak kod nižih ljudskih priroda (Lal., 28). —

(2) *prema* + *l* Iako je u primjerima koji će se iznijeti zamjena sa predlogom *po* vjerovatno prihvatljiva, karakteristično je da se u raznim izvorima uz glagolske lekseme slične semantike — *udešavati*, *podesiti* i *preudesiti* javlja *prema* za koje se može reći da nekad ima značenje ugledanja. Up.:

On je u toku godina, u stalnom dodiru sa ljudskim zlom ... stekao svoje naročito iskustvo, *prema kome* je i nesvesno udešavao svoje postupke (Andr., 244). (Ni latinica ni ćirilica) ... obe su one adaptacije grčkog alfabeta, podešene *prema potrebama* latinskog odn. staroslovenskog jezika (P. Iv., 27). — Ima toliko stvari o kojima se ne može pisati s izražajnim fondom podešenim *prema svakidašnjici* pastira i težaka (Isto, 24). — ... išao tako daleko da je odobravao kao književne riječi apateka ... koje je narod predudesio *prema izvorom* apoteka (Jonke, 183). —

(3) *po* + *l* — *prema* + *l* Ovdje se iznose slučajevi za koje se smatra da je podjednako moguće javljanje oba predloga, uz napomenu da iako u principu vjerovatno nema razloga zbog kojega zamjena *po* sa *prema* i obr-

⁸³ Lokativne konstrukcije, predložke izraze u pitanju — *u skladu sa*, *na osnovu* i *u zavisnosti sa* Lj. Popović navodi pod značenjem načina. Op. cit., 201.

nuto ne bi bila moguća, stilski ili neki drugi momenat u rečeničkom okviru pa i širem kontekstu može favorizirati upotrebu jednog od njih. (Tako je možda i u slučaju dva prva primjera sa istom glagolskom leksemom u predikatu — *raditi*.) Up.:

Razapinjan stalno između dve stvarnosti, činio je natčovečne napore da ne izgubi iz vida onu koju vide zdravi ljudi, da radi *po njenim zahtevima* a ne *po zahtevima* svoje unutrašnjosti (Andr., 208). — ... radio je veliki fonetski riječnik našeg jezika „*prema najnovijim tekovinama lingvističko-fonetske nauke*“ (Šeg., 28). — Mnogi politički forumi, međutim, kvalifikovanost cene *prema sposobnostima* obavljanja određene funkcije (Pol. 19072, 7). — *Prema nekim simptomima*, desna polovina tela Desanke Veneve je paralizovana (Pol. 19072, 7). — Ubizgavanje kontrasta vrši se *prema opisanim metodama* (Radiol., 168). — ... pa se tako štokavski dijalekt dijeli na ijekavski, ekavski ili ikavski govor *prema zamjeni* starog glasa jata (Jonke, 189—90). — Tako se hrvatskosrpski jezik dijeli na tri dijalekta ... *prema upitnoj zamjenici* što, kaj ili ča (Isto, 189). — Navedeno *prema izdanju* N. Kostrenčića, Rad 227 ... (M. Iv., 37). — ... onda izbija u prvi plan druga, *po već opisanom redosledu* (Nov., 17). — ... jer se ne može pretpostaviti da bi on bio tako naivan, pak da misli, da vrhunaravna viša sila stvara majmune *po svom modelu* (Krl., 915). — Ja citiram *po literaturi*, ja ne lažem (Isto, 904). — ... ali uskoro, više *po njihovim znacima* nego *po riječima*, shvati da oni ništa ne traže (Lal., 17). —

(4) *po + l* — *na osnovu + g* Glagolske lekseme *potvrditi, poricati, oboriti* i *odrediti* u slijedećim primjerima, gdje se pretpostavlja da su predlog *po* i predložki izraz *na osnovu* međusobno zamjenljivi, mogle bi se dovesti u vezu sa glagolima koji po svojoj semantici zahtijevaju dopunu u vidu lokativa „kriterija“ (v. 8.30). Up.:

U stvari, *po onome* što pokazuje srpskohrvatski materijal, nije moguće sa sigurnošću ni potvrditi ni oboriti postojeća mišljenja (M. Iv., 259). — Širina aorte može se odrediti i *na osnovu sledeće jednačine* (Radiol., 162). — Šta ti zanovijetaš, *na temelju*⁶⁴ *kakve logike* (Krl., 389). — *Na temelju čega* vi poričete galenski citat kao neoriginalan? (Isto, 915). —

Razlog zbog kojeg se smatra da supstitucija *prema* ne bi odgovarala u gornjem primjeru sa glagolom *odrediti* (iako *Količina ... se određuje prema težini tela*, v. primjer pod 8.30) u ovom je slučaju priroda leksičkog eksponenta zbog koje samo zamjena sa konstrukcijom *po + l* čuva značenje. S druge strane leksema *logika* spada u imenice apstraktnog značenja koje u konstrukciji sa predlogom *po* mogu imati značenje uzroka odnosno motiva vršenja glagolske radnje (v. 8.32), iz čega proizlazi mogućnost supstitucije *na temelju kakve logike* — *po kakvoj logici*.

⁶⁴ Predložki izraz *na temelju* sa značenjem načina pored izraza leksičkih dubleta odnosno sinonima *na osnovu, na osnovi, na osnovici* i *na bazi* navodi Popović 1966, 201 i 210.

(5) (a) *prema + l — u skladu sa + i — zavisno od + g* Poznata sinonimičnost predloga *prema* u lokativnoj konstrukciji sa nizom predloških izraza (koji se sa svoje strane slažu sa nekoliko raznih padeža) mogla bi se ilustrirati primjerima u kojima se smatra da bi supstitucija navedenih predloških izraza čuvala značenje. Up.:

Riječi žive svojim životom, nameću se i pobjeđuju *prema svojoj vitalnosti i prema forsiranju* (Jonke, 192). — ... te da *prema svojim mogućnostima*, koje često nisu male, u njemu i stvaramo (Isto, 179). — ... književni jezik poprima ponešto različite izgleda *prema funkcijama* koje vrši (Isto, 184). — *Prema zadatku* koji izvršuje književni jezik ili priopćuje ... (Isto, 185). — ... ali se pišu različito *u skladu s razlikom* u izgovoru (P. Iv., 31). — ... a pričao mi je istinit čovjek da se kod vas i plata dobija *prema lupeštvu* (Lal., 24). —

(b) *prema + l — u skladu sa + i* U primjerima koji se iznose vjerovatno je pored zamjenjivosti *prema + l* i navedenog predloškog izraza moguće uvođenje i ponekog drugog predloškog izraza (up. niže *prema ... uslovima, u skladu sa ... uslovima i saglasno ... uslovima*). Up.:

... *prema odgovarajućim uslovima* historijskog razvoja društva pravo i pravni poredak ne mogu se ograničiti ... (Pravo, 4—5). — ... cenu po kojoj su proizvođači spremni da tu količinu *u skladu sa svojim uslovima* proizvodnje proizvedu (Ekon., 259). — I uloga federacija ... biće rešena *saglasno novim uslovima ... a u skladu s principima* reforme traži se odgovor ... (Aktuelni problemi, 40—1). — *U skladu s konceptom* privrednog razvoja — njegova značajna ... osnova je analiza uporednih vrednosti (Ekon., 265). — ... odlučile su da polazeći od principa ... prijateljstva i saradnje *u skladu s postojećim ugovornim obavezama*, izidu u susret ... (Pol., 21. VIII 1968, 1). — Građanin ... dužan je: ... koristiti stambene prostorije i zajedničke uređaje s pažnjom dobrog domaćina *prema njihovoj nameni* (Pravo st., 6). —

(6) *po + l — prema + l — na osnovu + g* Pored zamjenljivosti *po + l* i *na osnovu + g* (v. tačku (4)) i *prema + l* može se naći u sličnim rečeničkim okvirima, pa se na taj način pretpostavlja da se u slijedećim primjerima uz čuvanje značenja može izvršiti supstitucija izvorne konstrukcije, odnosno predloškog izraza, u preostale dvije mogućnosti. Up.:

... jer se kućni savet, koji *po tač. 8, čl. 70* zaključuje ugovor o korišćenju stana, ne može izabrati ... (Pravo st., 7). — Ali već *po dosadašnjim našim razmatranjima* o književnom jeziku može se zaključiti ... (Jonke, 186—7). — ... oči i usta daju najviše informacija *prema kojima* zaključujemo o čuvstvima (Nov., 27). — *Prema čl. 15* Zakona o svojini na delovima zgrada, sopstvenik stana učestvuje u upravljanju ... (Pravo st., 7). — Tako recimo *po svom značenju* agensa instrumental zakoračuje u semantičku oblast nominativa, *po značenju* objekta — u oblast akuzativa, *po upotrebi* uz glagole psihološkog tipa — u oblast dativa (M. Iv., 264). — Stanovi se daju ... a na os-

novu rešenja davaoca stana na korišćenje, kad se takvo rešenje *po ovom zakonu* donosi (Pravo st., 8). — Građanin koji se uselio u stan *na osnovu ugovora* o korišćenju stana ili drugog akta . . . stiče pravo... (Isto, 6). — Stanovi se daju na korišćenje putem ugovora o korišćenju stana, a *na osnovu rešenja* davaoca stana na korišćenje (Isto, 8). — Bliskost funkcije pojma — zastupnika . . . osetio je unekoliko i Brugman, sudeći *po onome* što kaže u vezi sa pitanjem upotrebe instrumentala uz sve neprelazne glagole kretanja (M. Iv., 106—7). — Gdje to piše, *po kome paragrafu* i *propisu* . . . moraju baš svi komunisti da se poubijaju u Kolašinu (Lal., 18). —

Ovakvo sumarno razvrstavanje po grupama naravno samo ilustrira mogućnosti koje su sigurno mnogo složenije. Tako u primjeru: Količina kontrasta određuje se *prema telesnoj težini* bolesnika (Radiol., 165) postoji mogućnost supstitucije *prema* — *po*, kao i *na osnovu* + *g*, *u skladu* + *sa* + *i* i *srazmjerno* + *d*. U rečenici sa istom glagolskom leksemom u predikatu, međutim, značenje leksičkog eksponenta (predstavljenog u genitivu relativne zamjenice) up.: . . . treba uraditi *probni snimak*, *na osnovu koga* se određuju doze (Radiol., 166) dozvoljava samo zamjenu sa konstrukcijom *po* + *l*. Dok se u primjerima:

Tako je veliki realista Vuk otvorio put bogaćenju našeg književnog jezika . . . preuzimanjem iz drugih jezika i u ograničenoj meri, stvaranjem neologizama *po obrascima* već prisutnim u jeziku (P. Iv., 24—5); — . . . omladina . . . da u pravo vrijeme preuzme od starijih svu brigu, sav trud i čitavo breme upravljanja . . . , *po prirodnim zakonima* koji su razumljivi (Jonke, 179) —

može izvršiti supstitucija *po* + *l* — *prema* + *l/na osnovu* + *g/u skladu* + *sa* + *i* uz čuvanje značenja, u sljedećem primjeru riječ *sasvim* uz predložki izraz *u skladu sa* + *i* ne favorizira uvrštavanje predloga *po/prema* koje bi inače bilo obično uz leksički eksponent u pitanju, up.: Svakako, sav taj proces treba da se odvija polagano i postepeno, *s a s v i m u skladu s propisima* elastične stabilnosti (Jonke, 192).

8.36 Činjenica da glagolske imenice obilježene lokativom predstavljaju transforme verbalnih struktura poznata je od ranije (v. 3.1, str. 36, 5.1, str. 54), a odnosi se i na neveliki niz leksema te vrste koje su vrlo frekventne u konstrukciji sa predlozima *po* i *prema*. U pitanju je adverbijalna upotreba, tj. brisanjem lokativa gubi se samo informacija čije je mišljenje, izjava i sl., odnosno po čijem kriteriju nešto važi. Načinski karakter same konstrukcije ogleda se u tome što je redovno moguće umetnuti načinski prilog *kako* (odnosno *tako*) uz finitni glagolski oblik, up.: I on daje za to, *po mom mišljenju*, sasvim tačno objašnjenje (Bel. 1, 263) → I on daje za to, *kako ja mislim (tako ja mislim)* sasvim tačno objašnjenje; Danas se, *prema izjavi* dežurnog sinoptičara, očekuje prestanak padavina (Pol. 19072, 10) → Danas se, *kako izjavljuje* dežurni sinoptičar, očekuje . . . Moguć je i transform sa finitnim glagolskim oblikom bez načinske oznake⁸⁵: I kako da čovek . . . ne bude sve

⁸⁵ To se naravno, ne odnosi na sve slučajeve. Na taj način u primjeru: Ako je sve išlo *prema predviđanjima*, onda je takav aktivista dobijao komplimente (Pol. 19072, 7), prilog *kako* je obavezan, up. Ako je sve išlo *kako je bilo predviđeno* . . .

i svašta u ovoj Srbiji što se, *po pričanju* zlopamtila, triput praznila starim narodom i novim punila (Čos., 21) → ... što se, *pričaju* zlopamtila, triput praznila starim narodom ... Osim toga postoji i mogućnost da se lokativna konstrukcija ovog tipa transformira u glavnu rečenicu čiji finitni glagol govorenja, mišljenja i sl. ima kao dopunu izričnu rečenicu sa veznikom *da* (izvornu glavnu rečenicu) up. *Prema pisanju* provincijske štampe, bivši borci nisu pružili očekivanu podršku. (Pol. 19072, 3) → *Provincijska štampa piše da* bivši borci ... (odnosno: bivši borci nisu pružili očekivanu podršku, *piše ... štampa*).

Može se napomenuti da nekoliko uobičajenih leksičkih ekspanenata ovog tipa dolazi podjednako u konstrukciji sa predlozima *po* i *prema*: mišljenje, shvatanje, saopćenje i tvrđenje.

Posebne transformacione mogućnosti ima lokativ tipa *po mom uvjerenju*, tj. *uvjeren sam, kako sam uvjeren*, up. ... on se, *po mom najdubljem uvjerenju*, još manje može razumeti (Bel. 2, 4) → ... on se, *najdublje sam uveren*, još manje može razumeti.⁸⁶

I kada je u konstrukciji sa predlogom *po* neka lična zamjenica ili ime živog bića može se smatrati da se u osnovi nalazi verbalna struktura sa finitnim glagolom tipa misliti⁸⁷ i sl. koja se može na odgovarajući način rekonstruirati, up. „To nam je *po njemu*, dakle, prošlost“ (Dav., 216) → To nam je *kako on misli/smatra*⁸⁸, dakle, prošlost.

U + L UZROKA — „U NEDOSTATKU“

8.37 Visoka frekvencija javljanja lokativa sa predlogom *u* u direktnoj vezi s jedne strane sa činjenicom da se u toj konstrukciji kao leksički ekspanenti javljaju lekseme raznovrsne semantike, a s druge — što ujedno proizilazi iz prve — da je specifično leksičko značenje⁸⁹ ovog predloga u nekom smislu neodređeno, to jest ovisno u izvjesnoj mjeri od pojma s kojim se nalazi u konstrukciji ili i od nekog drugog elementa u relevantnom rečeničkom okruženju.

Značenje uzroka već se spominjalo u vezi sa konstrukcijom *u + l*.⁹⁰ Razlog za posebno iznošenje lokativa *u nedostatku* — obavezno uz genitiv

⁸⁶ Rekonstrukcija verbalne strukture može biti otežana u slučaju ako vršilac radnje nije određen kao u gornjem primjeru, tj. kad se atributski determinator odnosi na neodređenog čovjeka odnosno grupu ljudi, up.: *Po jednom mišljenju* neosporan je i nužan odnos između krivičnog prava i morala (Pravo, 6) → *Kako jedni misle* neosporan je ... (odnosno *Jedni misle da* je neosporan ...). Prema prirodi determinativne riječi mogu postojati i druge mogućnosti, up. (On? Glavni?) *Prema vlastitom priznanju* (Bož., 8) → *Sam priznaje*.

⁸⁷ V. M. Ivić, 1951—2, 181—2.

⁸⁸ Poznato je da u zavisnosti od konteksta lokativ tipa *po meni* ima i drugo značenje, v. op. cit., 181—2. Na taj način tumači se, na primjer, lokativ u rečenici (A Saveta?) *Po Saveti* bi ova varoš mirno spavala (Andr., 259) → ... *što se tiče Savete* ...

⁸⁹ Ovdje se misli na činjenicu da kategorije koje pripadaju (relativno) zatvorenom jezičkom inventaru općenito govoreći imaju nisko leksičko značenje. Ovome se može pridodati i problem suprostavljanja u smislu kako ga iznosi Guiraud. V. Guiraud 1967, 20.

⁹⁰ Može se navesti, na primjer, slučaj koji RJA iznosi za predlog *u* u značenju uzroka: sirotinja cvili u nevolji. Specifičnost lokativa *u nedostatku* svakako je redovno javljanje uz genitiv. Izraz je čest u savremenom jeziku, frekventniji od istoznačnih *zbog/ uslijed nedostatka*.

— predstavlja redovno prisutna mogućnost supstitucije predloga striktno uzročnog značenja *zbog* (odnosno *uslijed*) kao i preobraćanja lokativa u uzročnu rečenicu sa odgovarajućim finitnim oblikom glagola *nedostajati* (ili *nema*, *nije bilo*) up.: oslobođen je *u nedostatku dokaza* jer su *nedostajali dokazi*.

u nedostatku (nestašici)

U nedostatku takvih morfološki jasnih dokaza služili smo se dokazima iz konteksta različite vrste (I. Grickat, JF XXII, 65). — Svatko, razumije se, prema svojim mogućnostima; *u nedostatku* mudrosti, ja ulažem glupost (Marin., 262). — Slabija se djela propuštaju . . . često se i hvale zbog njihove relativne potrebe *u nestašici* boljih (Matoš, 72). — *U tadašnjem nedostatku* geografskih karata i imenika mesta na našem jeziku, Vuk je morao biti u nedoumici . . . (P. Iv., 52—3). —

zbog/uslijed nedostatka

Govorni jezik neće biti analiziran *zbog nedostatka* primera sa cele teritorije koja ulazi u osnovu našeg književnog jezika (D. Gortan, NJ XII, 3—4, 1962, 130). — Obustavljen je *usled nedostatka* finansijskih sredstava (A. Radenić, Bibliotekar 1969, br. 4, 498). —

LOKATIVNE KONSTRUKCIJE „U CILJU“ I „U SLUČAJU“

8.38 Specifičnosti značenja i sintaksičkog ponašanja brojnih lokativnih konstrukcija u funkciji priloških i predloških izraza ne bi se mogle ovdje obuhvatiti, ali bi se moglo pokušati da se opiše upotreba pojedinih konstrukcija koje pored visoke frekvencije javljanja u savremenom jeziku imaju i neke posebne karakteristike. Takve su, na primjer, konstrukcije *u cilju* i *u slučaju*⁹¹ čija upotreba ima sličnosti samo u grubim crtama, to jest oba ova lokativa javljaju se u prvom redu u svojstvu predloških izraza uz genitiv, zatim kao priloški izrazi sa obaveznim atributskim determinatorom, a uz neke veznike i kao dijelovi složenih veznika.

u cilju

Sam leksički eksponent jasno govori o značenju cilja ili namjere koje je ovdje u pitanju i koje se zbog javljanja ovog izraza⁹² uz genitiv isključivo glagolskih imenica može potvrditi transformacijom u namjernu klauzu sa veznikom *da* i odgovarajućim finitnim glagolskim oblikom, dok zadržavanje samog izraza *u cilju* nije uvijek neophodno: Amnestija se daje *u cilju uspostavljanja mira* → (*u cilju*) *da se uspostavi mir*. Amnestija se daje *da bi se uspostavio mir* — uz pogodbeni glagolski oblik *u cilju* otpada. Up.:

⁹¹ Lokativ *u cilju* Lj. Popović iznosi kao predloški izraz u značenju motivisanosti, *u slučaju* sa značenjem uslovljenosti. Popović 1966, 206 i 205.

⁹² Za razliku od nekih drugih lokativnih konstrukcija u svojstvu priloško-predloških izraza, priloško *u cilju* javlja se samo sa ograničenim brojem determinatora atributskog tipa. To je najčešće demonstrativ *taj* — *u tom cilju*: *U tom cilju* fond može organizovati pretplatu na stan (Pravo st., 4).

Pobuna je akcija . . . *u cilju* nasilnog obaranja državnog i društvenog uređenja (Pravo, 19). — . . . činio sam kao pisac kome ljudska sudbina na ovom tlu nije samo književna tema i siže za roman nego i neophodnost poistovećenja sa njom, kako zbog njenog saznanja tako i *u cilju* njene izmene (D. Čosić, Student, 19. XI 1968, 6). —

U pogledu veznice funkcije uz *da* može se reći (a to se gore vidjelo pri rekonstrukciji namjerne klauze) da sam izraz *u cilju* nije neophodan, njegovim brisanjem gubi se samo naglašavanje ciljnosti:

. . . da se raspoloživi fond . . . što racionalnije podeli *u cilju* da proizvodnja u datim uslovima . . . što potpunije zadovolji (Ekon., 259). —

u slučaju

Još frekventniji od prethodnog izraza, *u slučaju* nije ograničen na isključivo javljanje uz genitiv glagolskih imenica: RJA je, doduše, oprezan u procenjivanju vida ovog glagola, kao što je i *u slučaju* glagola „sjesti“ (I. Gricat, JF XXII, 96), *U slučaju* jake motivacije čuvstva mogu podići nivo aktivnosti organizma (Nov., 26). Rekonstrukcija odgovarajuće klauze u oba primjera dozvoljava bilo brisanje, bilo zadržavanje samog izraza *u slučaju*: . . . kao što je i (*u slučaju*) kad procenjuje glagol „sjesti“; (*U slučaju*) kad je motivacija jaka čuvstva mogu . . . Javljanje ovog izraza uz genitiv glagolske imenice takođe dozvoljava pri rekonstrukciji klauze sa odgovarajućim finitnim oblikom glagola bilo njegovo brisanje, bilo zadržavanje uz veznike *kad*, *da* ili *ako*:

Na taj način *u slučaju* stihijskog nastajanja oružane pobune, kolovode su lica . . . (Pravo, 53). — Da li bi *u slučaju* njegove smrti imao pravo da se proširim (Pol. 19072, 8). —

Gornje rečenice mogu glasiti: Na taj način (*u slučaju*) *da/ako/kad* stihijski nastane oružana pobuna . . . i Da li bi (*u slučaju*) *da/ako* on umre imao pravo da se proširim. Treba napomenuti da veznik *kad* u prvom primjeru u izvjesnoj mjeri naglašava vjerovatnoću akcije i da značenju pretpostavke koje je implicitno bolje odgovaraju *da* ili *ako*. Sličan je slučaj u drugoj rečenici gdje *kad* i nije prihvatljivo.

Neobaveznost prisustva izraza *u slučaju* u svojstvu složenog veznika jasno se pokazuje u slijedećem primjeru:

„Menjati“ je imperfektivno *u slučaju kad* je glagol manje određene suštine, manje vidljivog cilja, dok je dvovidsko *kad* znači zamenu nečeg jednoga za drugo (I. Gricat, JF XXII, 107). —

U pitanju je očigledno stilska disimilacija pošto je *u slučaju* uz prvi veznik *kad* ispustiv, odnosno isti se izraz može umetnuti pred drugo *kad*: „Menjati“ je imperfektivno *kad* je glagol manje određene suštine . . . dok je dvovidsko *u slučaju kad* znači . . .

Pluralski oblik *u slučajevima* dozvoljava zamjenu sa singularom ili ispuštanje u primjeru: Laza Lazarević, koji inače pravilno upotrebljava

predlog *s*, ponekad *ga*, retko *doduše*, izostavlja i to upravo *u slučajevima* kada se radi o instrumentalu „karakteristične pojedičnosti“ (M. Iv., 219). —

Slijedeći primjeri u kojima ovaj lokativ dolazi kao dio složenog veznika uz *ako*, *kad* i *da* mogu se navesti da bi se vidjelo kako u svakom pojedinom slučaju supstitucija druga dva veznika ne mijenja bitno značenje:

Popodnevni odmor nije obavezan, *sem u slučaju ako* lekar to prepíše (Pol., 10. VII 1966, 6). — *U slučaju kada* postoje kalcifikacije u anatomskim elementima srca mora se primeniti . . . (Radiol., 164). — Da li bi, *u slučaju da* radna organizacija prodaje svoj deo stana, imao pravo preče kupovine? (Pol. 19072, 8). —

Na primjer: . . . *sem u slučaju da/kad* lekar to prepíše; *U slučaju do/ako* postoje kalcifikacije . . . mora se primeniti . . .

O NEKIM OSOBINAMA LOKATIVNIH KONSTRUKCIJA U FUNKCIJI PRILOŠKIH I PREDLOŠKIH IZRAZA

8.39 Promatranjem lokativnih konstrukcija u funkciji priloških i predloških izraza mogu se uočiti i neke njihove specifične osobine. Tako, na primjer, ima slučajeva kad se određeni priloški izraz sa determinatorom atributskog tipa javlja u alternaciji sa prilogom izvedenim od istog atributa (*u estetskom pogledu — estetski*) i/ili kao predloški izraz uz odgovarajući pojam u genitivu (*u političkom smislu — politički — u smislu političkog uređenja; na ovom istraživačkom i izdavačkom području — na području ove istraživačke i izdavačke djelatnosti i sl.*).

8.40 Alternativno javljanje odgovarajućih priloških odnosno predloških izraza može nekad biti uslovljeno gramatičkim oblikom obaveznog determinatora u okviru konstrukcije, po utvrđenim zakonima o javljanju posesivnog pridjeva odnosno genitivnog oblika. Na taj način ako se u primjerima: . . . jer je bog tada još bio *na Hafizovoj strani* (Andr., 133); Međutim, *u Vukovom slučaju* žrtva je bila gotovo neznatna u poređenju sa dobitkom (P. Iv., 21) umjesto samog imena hoće izreći i nadimak ili prezime dobija se *na strani Vatrenog Hafiza, u slučaju Vuka Karadžića*. Ovakvo alternativno javljanje pridjevskih i odgovarajućih genitivnih oblika zapaža se u priloško-predloškim izrazima sa značenjem mjesta u prenesenom smislu. Up.:

Savez komunista je pozvan da se izbori pre svega *u sopstvenim redovima*, da se shvati dalekosežnost . . . (Aktuelni problemi, 32). — . . . iako su im dela *u stručnim krugovima* već davno procenjena kao bezvredna (A. Radenić, Istorijski glasnik br. 3—4, 1970, 145). — Pošto su programi hitne pomoći *u oblasti* prosvete i kulture imali dobre rezultate . . . (Pol. 19072, 4). — U tu svrhu opština ima pravo i dužnost donositi, *u okviru* zakona, propise (Pravo st., 5). — Međutim, kada smo *na terenu* ekonomske politike . . . tehnički progres treba smatrati . . . (Ekon., 203). — . . . dakle ocjena koja pokazuje da li je *u području* jezika ostvarena umjetnička kreacija (Jonke, 186). — . . . on

je predložio da se ... pokrenu slične inicijative *na području nauke* (Pol. 19072,4). — Upravo ovaj raskid ... daje Vukovom ostvarenju i *u oblasti* azbuke karakter revolucije, a ne samo reforme (P. Iv.,29). — ... i da je mesto eksploatisanih *u redovima*⁹⁸ socijalista a ne radikala (A. Radenić, Bibliotekar br. 4, 1969, 504). —

U prva dva primjera uvođenjem genitivnih oblika dobija se npr.: Savez komunista je pozvan da se izbori pre svega *u redovima svojih članova* ..., ... iako su im dela *u krugovima stručnjaka* već davno procenjena. U ostalim slučajevima uobičajeno je javljanje priloških izraza sa odgovarajućim pridjevima, npr. *u prosvjetno-kulturnoj oblasti, u zakonskom okviru, na ekonomsko-političkom terenu* itd., iako to nipošto ne znači i da se zamjena može izvršiti u svakom pojedinom slučaju.

8.41 Pri analizi načinskog lokativa u konstrukciji sa predlogom *u* pokazalo se da u nekim slučajevima priloški izraz može alternirati sa prilogom izvedenim od pridjeva u atributskoj poziciji (npr. *u konkretnijem vidu — konkretnije, u neujednačenom ritmu — neujednačeno*, 8.29, str. 161). Ta je alternacija uslovljena kako prirodom eksponenta u lokativu, tako i tipom same pridjevske riječi. Up.:

U replici ... Stanojević ponavlja, iako *u blažoj formi*, svoje nepoverenje prema pravim socijalistima (A. Radenić, Istarski glasnik 3—4, 1969, 151). — Politički događaji ... o kojima se mahom govori *u čisto informativnom tonu* ... (A. Radenić, „Počeci štampe jugoslovenskih naroda“, Bgd. 1969, 64). — Znači, konstatacija izvesnih istraživača ... tačna je samo *u formalnom pogledu* (Isto, 62). — On se upotrebljavao u slučajevima kada je trebalo označiti da se vršenje radnje *u vremenskom pogledu* lokalizuje u okviru datog vremenskog pojma ... (M. Ivić, JF XXI, 196—7). —

Mjesto priloškog izraza mogu se uvrstiti odgovarajući prilozi, npr.:

Stanojević ponavlja, iako *blaže*, svoje nepoverenje ... — ... događaji o kojima se mahom govori čisto *informativno* ... — Znači, konstatacija ... tačna je samo *formalno*. — ... da se vršenje radnje *vremenski* lokalizuje u okviru datog vremenskog pojma ... —

8.42 Poslije ovog tipa priloškog lokativa treba prikazati i slučajeve kada pored alternacije sa odgovarajućim priložima postoji i mogućnost alternativnog javljanja predloškog izraza, s tim što je sada potrebna i rekonstrukcija pojma u genitivu za koji bi se moglo reći da se u neku ruku podrazumijeva u izvornom priloškom izrazu. Up.:

Pridevska obrazovanja izvedena od glagolskih i imeničkih osnova nisu identična *u semantičkom pogledu* (J. Šakić, Prilozi 1,83). — Kao što je odlično poznato, *u fonetskom pogledu* Vukov jezik odstupa od jezika kojim se danas govori i piše na teritoriji NR Srbije (M. Ivić,

⁹⁸ Predložki izrazi *u redovima* i *u krugovima* uz genitiv mogu se obično zamijeniti pravim predlogom *među* uz instrumental.

ZbFL 1, 1957, 117). — ... različna funkcija traži u izvjesnom smislu različan izraz, osobito u *sintaktičkom i stilističkom pogledu* (Jonke, 185). — Život u krajevima „preko Save i Dunava“ razlikovao se u znatnoj meri od onog u ustaničkoj Srbiji ne samo u *ekonomskom* već i u *društvenom pogledu* (J. Kašić, GFFNS X, 1967, 204). — Uslovi za deficitarno finansiranje ... su i u *ekonomskom* i u *društvenom pogledu* prevaziđeni (Aktuelni problemi, 39). — Južna Amerika više nije bila u *političkom i ekonomskom smislu* stabilna (Pol., 6. I 1969, 13). —

Mogli bi se samo navesti alternativni oblici za koje se pretpostavlja da su mogući, npr.: u semantičkom pogledu — semantički — u pogledu semantičke vrijednosti; u fonetskom pogledu — fonetski — u pogledu fonetske strukture; u ekonomskom i u društvenom pogledu — ekonomski i društveno — u pogledu ekonomske strukture i društvenog uređenja; u sintaktičkom i stilističkom pogledu — sintaktički i stilistički — u pogledu sintaktičke strukture i stilističkog izraza; u političkom i ekonomskom smislu — politički i ekonomski — u smislu političkog uređenja i ekonomske strukture.

Prirodno je da se može postaviti pitanje koji izraz bolje odgovara u nekom datom slučaju. Tako, na primjer, u slijedećim rečenicama, iako se u principu ne može isključiti mogućnost supstitucije odgovarajućih priloga, možda bolje odgovara uvođenje određenog pojma u genitivu uz predložki lokativ:

... cigla ne zida, tj. ne izvodi zidanje u *sprovodničkom smislu* (M. Iv., 22). — ... to je razumljivo da je najlakše protumačiti njegovu funkciju prvenstveno u *zastupničkom smislu* (Isto, 107). — ... iznose se ... zahtevi da se stvari menjaju ne samo u *političkom* nego i u *administrativnom i personalnom pogledu* (Pol., 27. III 1968, 1).

Na primjer: ... ne izvodi zidanje u *smislu pojma sprovodnika*; protumačiti njegovu funkciju u *smislu zastupnika vršenja*; ... da se stvari menjaju ne samo u *pogledu političkog uređenja* nego i u *pogledu administrativne organizacije i personalnog sastava*.

8.43 Sada se još mogu iznijeti primjeri sa predložkim izrazima uz genitiv koji se može preobratiti u odgovarajući pridjev u okviru priloškog izraza, up.:

Film na zanimljiv i uvjerljiv način detaljno prikazuje život jedne komune u *uvjetima* rata (Vjesnik, 5. IX 1958, 4). — I zaista, u *uslovima* inflacije⁹⁴ izgledalo je kao da praksa potvrđuje predrasudu (Ekon., 258). — U *pogledu* klasifikacije primjera obično najviše teškoća stvaraju instrumentali uz glagole u refleksivnom obliku (M. Iv., 96). — Dok je u *pogledu* jezika optimalno rešenje ležalo u demokratizaciji, u pravopisu je trebalo primeniti fonološki princip (P. Iv., 26). —

⁹⁴ Up. primjer sa priloškim izrazom: ... proizvodnja robe ... da su čak u *inflationim uslovima* njene zalihe rasle (Ekon., 258). Ali zato uz pridjev u genitivu samo: u *uslovima stalne i veće inflacije* (Isto, 258).

U slučaju primjera *U pogledu klasifikacije primjera* . . . dolazi do ispuštanja genitivnog oblika *primera* što međutim ne utiče na značenje: U klasifikacijom pogledu obično najviše teškoća stvaraju . . .

I na koncu još se može obratiti pažnja na slučajeve kad prema priloškom izrazu stoji predložki sa genitivom:

Inače, odnos prema jugoslovenskom novinaru bio je korektan, ljubazan, ne samo *u kurtoaznom smislu* (Nin, 5. X 1969, 5). — Po Markovićevom rezonovanju, ako bi se list u Novom Sadu redigovao čak i *u radikalnom duhu* . . . (A. Radenić, Ujedinjena omladina srpska, Matica srpska 1968, 120). —

Može se reći da izrazi . . . *u smislu kurtoaznog ophođenja* i *u duhu radikalizma* ne samo čuvaju već u izvjesnom smislu i punije izražavaju značenje izvornih priloških izraza.

Iako leksikom vezana pored političkih najvećim dijelom na stručno-naučne tekstove, upotreba ovih priloško-predloških izraza svakako je u savremenom jeziku vrlo proširena i ovim iznošenjem želi se u prvom redu dati neke osnove za daljnja ispitivanja. Može se samo spomenuti da je javljanje priloškog lokativa (u pitanju su eksponenti koji jednako dolaze u funkciji predloških izraza) vrlo često ne samo uz demonstrative u poziciji D_0 , već i uz razne pridjeve, nekad uz poznatu mogućnost alterniranja sa prilogom izvedenim od odgovarajućeg pridjeva ili pak nekog priloga sa kojim su u većoj ili manjoj mjeri sinonimični.⁹⁵

LOKATIV U FUNKCIJI PRILOŠKIH IZRAZA

8.44 Izdvajanje izvjesnog niza lokativnih konstrukcija u svojstvu priloških izraza vrši se na osnovu njihovog morfološko-sintaksičkog ponašanja koje se ispoljava u dva pravca (v. 8.2., str. 133), tj. na jednoj su strani u vrlo čestoj upotrebi lekseme apstraktne semantike obilježene lokativom najčešće u konstrukciji sa predlogom *u* u čijem je okviru nemoguće javljanje nekog determinatora (up. *u suštini*), na drugoj eksponenti takođe apstraktnog značenja, ali obavezno sa nekim determinatorom kao sastavnim dijelom konstrukcije (up. *u znatnoj mjeri*). Posebno iznošenje izraza o kojima je riječ ima za razlog njihovo razlikovanje od načinskih priloških izraza tipa *u povjerenju* odnosno *u konkretnom vidu* (v. 8.28, str. 160 i d.) kao i od priloške upotrebe tipa *po zakonu* (v. 8.32, str. 166). Ta se razlika sastoji u tome što s jedne strane ovdje obično nema mogućnosti adverbijalne upotrebe koja u principu postoji za konstrukcije tipa *u povjerenju* i *po zakonu*, s druge što nema ni paralelne upotrebe u svojstvu predloškog izraza kao u slučaju tipa

⁹⁵ Vjerovatno se može reći da sam spisak priloških izraza i sinonimičnih priloga spada u domen leksikografije, svakako ostaje činjenica da neki pridjevi kao D_0 u okviru izraza dozvoljavaju alternativno javljanje priloga, za neke postoje sinonimi, dok nekad nema mogućnosti zamjene (npr. *u prethodnom slučaju* — *prethodno*, *u iznimnom slučaju* — *iznimno*, dok se za *u određenom slučaju* obično teže nalazi zamjena).

u konkretnom vidu — u vidu pulsacije. Zajedničku osobinu, međutim, sa pomenutim načinskim lokativom predstavlja u načelu mogućnost javljanja u alternaciji sa odgovarajućim prilozima, up. *u načelu — načelno, u pretežnoj mjeri — pretežno, u glavnim crtama — uglavnom, u prvom redu — prvenstveno.*

Upotreba se prema navedenim karakteristikama dijeli na dvije podgrupe, tj. u podgrupu (a) spadaju lokativne konstrukcije koje se redovno javljaju bez determinatora, u podgrupu (b) konstrukcije sa obavezno prisutnim determinatorom D_0 .

(a) Treba naglasiti da postojanje odgovarajućih priloga kad su u pitanju lokativni priloški izrazi *u načelu (u principu), u potpunosti, u suštini, u teoriji i u praksi* (tj. *načelno, sasvim/potpuno, suštinski, teoretski i praktički*) ne znači da je u svakom pojedinom slučaju moguća i njihova supstitucija, osobito kad se ima u vidu da se u savremenom jeziku ovi izrazi šire na štetu priloga. Up.:

U načelu je i ovde moguće i potrebno prelaziti na režim slobodnog formiranja cena (Ekon., 264—5). — ... a nagađanja na temu „šta bi bilo da je ...“ *u načelu* nisu najsrećniji način da se shvati istorija (P. Iv., 24) ... proces jonizacije ne ostavlja nikakve posledice, premda je *u principu* isti kao u živom tkivu (Radiol., 202). — *U teoriji* dosta je sporno kakav je odnos između krivičnog prava i morala (Pravo, 6). — *U teoriji* postupa se dvojako kod određivanja zadatka krivičnog prava (Isto, 4). — ... otpore onih koji su za samoupravljanje na rečima, a *u praksi* kočje njegov razvitak (Aktuelni problemi, 34). — ... način provere da li i kako *u praksi* ostvaruje svoju vodeću ulogu (Aktuelni problemi, 51). — ... kada konstatuje da nije *u potpunosti* sprovedena u život preporuka Savezne skupštine (Pol. 19072, 10). — U jeziku postoje mnogi čvrsti zakoni koji se izvršavaju uvijek i *u potpunosti* (Jonke, 188). — Vukova azbuka *u potpunosti* odgovara „duhu“ (što znači fonološkoj strukturi) srpskohrvatskog jezika (P. Iv., 29). — ... ali su praktični razlozi sprečili da se to sprovede *u potpunosti* (Isto, 24). — ... bez čijeg rešenja se ne mogu *u celini* sagledati mogućnosti (Pravo, 7). — Jer današnji se naš književni jezik ne poklapa više *u cjelini* ni s jednim našim narodnim govorom (Jonke, 187). — Mere koje su preduzete ... znače *u suštini* radikalnije oslobađanje društveno-ekonomskog sistema ... (Aktuelni problemi, 32). — Evo šta je *u osnovi* taj zanos od mesec dana (Andr., 224). — Slovenski narodi koji pišu ćirilicom *u osnovi* su srećno rešili probleme svojih azbuka (P. Iv., 29). — Književni jezik s kojim je Vuk izašao u Rječniku odgovarao je *u osnovi* tadašnjem tršićkom govoru (Isto, 24). — To proizlazi iz teorije cene ... koju su *u osnovi* razvili još klasični ekonomisti (Ekon., 263). — ... diskusije ... omogućile su da se *u osnovi* jedinstveno prihvati reforma (Aktuelni problemi, 54). —

Posljednji priloški izraz *u osnovi* nema svog odgovarajućeg priloga, a kao i lokativ *u suštini* mogao bi se dovesti u vezu sa problemom koji se ranije

razmatrao, to jest moglo bi se reći da razni pojmovi, obično apstraktno shvaćeni, imaju svoju osnovu ili suštinu (v. 7,5, str. 88).⁹⁶

Ovdje bi se mogao prikazati i izraz *po pravilu* koji po svojoj očiglednoj vezi sa kategorijom kriterija tj. *na osnovu pravila, kao što je pravilo* odudara od ostalih, iako se nekad u sličnoj situaciji nalazi i *u pravilu*. Up.:

Po pravilu radioskopija srca se vrši u stojećem stavu bolesnika ili sedećem (Radiol., 158). — Nasuprot ovome, kontrasti između segmentalnih fonema imaju *po pravilu* apsolutan karakter (P. Iv., 30). — . . . samo se ta prodaja morala izvršiti tajno i hitno, *po pravilu* prije nego se pravi vlasnik dosjeti (Lal., 10). — Istom ovih dana i, *po starom pravilu*: najkasnije dozna onaj, koga se najviše tiče (Ivan., 45—6). — Treba obratiti pažnju na poslednji primjer sa pridjevom u svojstvu atributa po kojemu ova konstrukcija izlazi iz okvira ovih izraza.

(b) Obavezno prisustvo determinatora u priloškim izrazima ove podgrupe, već prema njegovoj prirodi i preostalim rečeničkim elementima, dozvoljava u nekim slučajevima supstituciju odgovarajućeg priloga. Na taj način *u velikoj mjeri* može alternirati sa *uvelike* u rečenici: Srce . . . *u velikoj mjeri* apsorbira rendgenske zrake . . . (Radiol., 158) — Srce *uvelike* apsorbira rendgenske zrake, dok *u znatnoj mjeri* ne dozvoljava zamjenu sa *znatno* u rečenici: Tako je *u znatnoj mjeri* i radio zagrebački terminološki krug (Jonke, 183). Neke druge atributske riječi vrlo česte u okviru ovog visoko frekventnog izraza: *u toj/tolikoj mjeri, u većoj mjeri, u pretežnoj mjeri* dozvoljavaju alternativno javljanje odgovarajućih priloga *toliko, više, pretežno*. Osim toga *u — mjeri* se često javlja i sa determinatorom u vidu klauze, up.: Ali, s uverenjem da u Srbiji još nema klasno izdiferenciranih slojeva *u mjeri koja bi omogućila i opravdala klasnu borbu u ime radnika i sledstveno tome stvaranje...*, oni se zalažu . . . (A. Radenić, Bibliotekar 1969, br. 4, 505), kad je takode moguća zamjena — naravno uz gubitak u informaciji ali strukturno zadovoljavajuća — sa prilogom, u ovom slučaju *dovoljno*: . . . s uverenjem da u Srbiji još nema *dovoljno* klasno izdiferenciranih slojeva, oni se zalažu . . . Up.:

Kod nekih odraslih ljudi taj motiv može ostati dominantan *u toj mjeri* da prekrije sve ostale (Nov., 14). — Takvi nastupi kidali su i udvajali njegovu ličnost *u tolikoj mjeri* da mu je sve teže bivalo da živi i radi (Andr., 207). — Negdje se čuvstveni ispadi toleriraju *u većoj mjeri* (Nov., 28). — . . . pa to treba ne samo pozdraviti i poželjeti da se razvije *u još većoj mjeri* (Jonke, 192). — . . . da tu praktičnu mudrost koja je nekoć vrijedila *u potpunoj mjeri*, treba danas već malo revidirati (Isto, 187). — Kopitar se čak *u velikoj mjeri* može smatrati

⁹⁶ Na ovom mjestu ne bi imalo smisla dulje zadržavanje na ovim izrazima, tj. razmatranje u kojoj se mjeri u pojedinim slučajevima u gornjim primjerima lokativi *u suštini* odnosno *u osnovi* mogu dovesti u vezu sa nuklearnim rečeničkim elementima, up. To proizlazi iz teorije cene koju su *u osnovi* razvili . . . → to proizlazi iz teorije cene čiju su osnovu razvili . . ., Mere koje su preduzete znače *u suštini* radikalnije oslobađanje . . . → *suština preduzetih mera* znači radikalnije oslobađanje . . . Temeljitiye zalaženje u bit ovakvih priloških izraza zahtijevalo bi zamašnije proučavanje kao i nastojanje da se otkrije njihova pozicija u dubinskoj strukturi. V. Chomsky 1965, 218—9.

koautorom dela . . . (P. Iv., 33). — . . . ali bi tršički seljak njegovog vremena razumeo tek mali deo teksta (što, uostalom, u *bitnoj meri* važi i danas za zaostali deo seoskog stanovništva) (Isto, 25). — A gdje direktivnost dolazi u *pretežnoj mjeri*, ondje su nam vrlo potrebne riječi . . . (Jonke, 189). — . . . već i stoga što on nije bio ni u *minimalno potrebnoj meri* aktivan u tom pokretu (A. Radenić, Istorijski glasnik 1960, 159). — Vukov jezik . . . njega je prosečni Srbin znao, u *glavnim crtama*, samim tim što je znao svoj maternji govor (P. Iv., 20). — Značenje ovih dveju reči koje se u *najopštijim crtama* vidi iz konteksta u kojem su upotrebljene . . . (Isto, 52). — Svaka je varijanta u *prvom redu*⁹⁷ namijenjena i pristupačna svojem području (Jonke, 190). —

8.45 Po visokoj frekvenciji javljanja u savremenom jeziku i priloški izrazi *pri tome* i *prema tome* svakako zaslužuju da se posebno spomenu. Uz zajedničku karakteristiku upotrebe koja se sastoji u mogućnosti njihovog brisanja bez oštećenja iskaza u čijim se okvirima javljaju, kao i anaforske prirode demonstrativa *tome*, ovi izrazi imaju svaki svoja specifična značenja već prema značenjima svojstvenim predlozima u pitanju.

pri tome

Značenje istovremenosti koje predlog *pri* ima u konstrukciji sa glagolskim imenicama (v. 5.4—7, str. 56-9), odnosno u vremenskoj upotrebi (v. 8.21, str. 150) i ovdje je prisutno. *Pri tom* ima funkciju isticanja istovremenosti glagolskih radnja čija se paralelnost vršenja može dokazati — u slučaju kad se nalaze u okviru iste rečenice — transformiranjem finitnih glagolskih oblika u glagolski prilog sadašnji. To se preobraćanje može u pravilu sprovesti bilo u odnosu na glagolski oblik koji prethodi, bilo u odnosu na onaj koji slijedi iza samog izraza u rečenicama sa obrascem tipa: Zatim se barijumu postepeno dodaje mlaka voda i *pri tome* se kašikom stalno meša (Radiol., 169), tj. „Zatim se postepeno *dodajući* barijumu mlaku vodu stalno *pri tome* meša kašikom“, odnosno „Zatim se barijumu postepeno dodaje mlaka voda stalno *mešajući* *pri tome* kašikom“. Treba napomenuti da je *pri* transformaciji finitnih glagolskih oblika u glagolski prilog sadašnji obavezno brisanje veznika sastavnog ili suprotnog tipa. Up.:

. . . ističu značaj realnih činilaca, *pri tome* ne potcenjuju ni ulogu . . . (Ekon., 203). — . . . odobravaju ili pobijaju pojedine teze i navode *pri tom* svoje razloge za neko mišljenje ili protiv njega (Jonke, 192). — Sad to sitno i bradato ništavilo, . . . zvjera na sve strane, štreca, vrpolti se i *pri tom* gazi s jedne strane Palačka a s druge Raja. (Lal., 25). —

Istu funkciju odnosno značenje ima izraz *pri čemu*. Izbor nije slobodan: izostavljanje veznika pomenutog tipa uslovljava javljanje posljednjeg izraza: up.: Komunisti ističu u telegramu da . . . podržavaju one zahteve studenata koji su na liniji programa SKJ *pri čemu* osuđuju način koji su studenti pri-

⁹⁷ Ovim se, naravno, ne iscrpljuje niz lokativnih konstrukcija tipa u *krajnjoj liniji*, po *svoj prilici* (vjerovatno), po *prilici* (otprilike) i sl. koje predstavljaju ustaljene priloške izraze.

menili (Pol., 9. VI 1968, 8). Uvođenje veznika *ali* omogućava supstituciju *pri tome*, up. „... da podržavaju ... zahteve na liniji programa *ali pri tome* osuđuju ...“ (odnosno „Komunisti *ističući* ... da podržavaju zahteve ... osuđuju način“ — i „Komunisti *ističu* ... podržavaju ... osuđujući način ...“).

Upotreba izraza *pri tome* česta je i kad se on javlja pri početku neke rečenice označavajući da je njena radnja istovremena sa nekom radnjom u predrečeničkom kontekstu, up.:

Nije *pri tom* računao s principom dulje usvojenosti neke riječi (Jonke, 183). — *Pri tom* se dakako ne smije prejerivati ni u kojem pravcu (Jonke, 183). — Vuk je *pri tom* jezičko pitanje rešio temeljnije nego što bi iko drugi na njegovom mestu (P. Iv., 22). — *Pri tom* Miloš, tanje pameti, nasrće grudački (Mih., 62).

Izraz *pri tom* može imati i značenje *uz to* (*uza sve to*), up.:

Pri tom je ta proklamacija u ovoj kući i napisana (Mih., 60). — Važna je *pri svemu tome* spoznaja da su obje varijante punopravne (Jonke, 191). —

prema tome

Izraz *prema tome*, vrlo čest u stručno-naučnim tekstovima i to osobito na početku rečenice, ukazuje da njeno značenje u neku ruku proizlazi iz predrečeničkog konteksta, ističe njenu povezanost sa njim. Odnos uzrok — posljedica, za koji bi se u izvjesnoj mjeri moglo reći da postoji između njih, zamjenom, u principu mogućom, sa predlogom *zbog* uz genitiv ipak se unekoliko osjeća kao promjena u značenju koje više ima vid zaključivanja, proizlaženja iz prethodnog konteksta nego uzroka. Up.:

Prema tome, glagolska reč se razlikovala od pridevske reči (Bel. 1, 47). — *Prema tome* svaka riječ može imati dvije vrijednosti (Jonke, 185). — *Prema tome* ugrožavanje teritorijalne celine države predstavlja takođe osnovno krivično delo (Pravo, 17). — Država se *prema tome* pojavljivala kao čuvar bezbednosti (Pravo, 4). — Ovi fonološki kontrasti imaju, *prema tome*, na saznanjnom planu sasvim drukčije mesto (P. Iv., 30). —

Supstitucijom izraza „iz toga proizlazi (da)“ možda bi se najbolje čuvalo značenje u gornjim slučajevima kao i u slijedećim primjerima gdje ovaj izraz ukazuje da u jednoj složenoj predikaciji koordinirani predikat zapravo proizlazi, uslijeduje iz postojanja prvog, up.:

On ima srazmerno malu atomsku težinu (27), *prema tome* i slabiju apsorpcionu sposobnost (Radiol., 203). — Barijum je element visoke atomske težine, i *prema tome*, jako apsorbuje rendgenske zrake (Isto, 169). — ... mjerilo koje je bar približno objektivno i *prema tome* bar toliko mjerodavno da nam može poslužiti ... (Jonke, 181). —

LOKATIV U ADNOMINALNOJ FUNKCIJI

9.1 Posebno promatranje adnominalnog lokativa ima za cilj da pokaže na koji se način formalno može potvrditi povezanost lokativnih konstrukcija sa imeničkim i pridjevskim riječima da bi se zatim uspostavili tipovi upotrebe i vidjelo da li su, odnosno u kojoj mjeri su slični sa ranije opisanim tipovima, a u čemu se sastoji njihova specifičnost.

9.2 I ovog puta polazi se od slučajeva kad i leksički eksponenti u lokativu i imeničke lekseme koje oni determiniraju imaju najčešće konkretno predmetno značenje, tj. u pitanju je značenje smještenosti¹ u pojmu obilježenom lokativom, s tim da najprije treba pokazati na osnovu čega se dolazi do zaključka da se radi o vezi lokativne konstrukcije sa određenom imeničkom riječi a ne nekim drugim rečeničkim elementom, odnosno rečenicom u cjelini.

Na ovom mjestu treba uzeti u obzir poznatu činjenicu da predložke konstrukcije u determinativnoj funkciji (kao što to dokazuju funkcionalni ekvivalenti) impliciraju glagolsku vezu.² U ovom slučaju to je mogućnost umetanja relativne klauze uz pojam za koji se pretpostavlja da ga lokativne konstrukcije o kojima je riječ determiniraju, i to klauze u kojoj relativna zamjenica ima obavezno nominativni oblik³, dok lokativ dolazi u svojstvu neop-

¹ U našim gramatikama ne daje se mjesno značenje za lokativ u adnominalnoj upotrebi. Tako Maretić navodi: „Za dopune imenicama služe prijedlozi *na*, *po*, *prema* i *u*: mili bože, *na* svemu ti hvala, moj *po* bogu biate, rod *po* krvi . . . , u njegovu je srcu malo ljubavi *prema* narodu, da okušaju sreću *u doratu* . . .“ Za predlog *u* navodi i funkciju „dopune pridjevima“, Maretić 1963, 593. Gramatika BHŽ 1952. primjere istog tipa iznosi kao „dodatak imenicama i pridjevima“ (za predlog *na*, str. 212), „čime se pobliže označuju imenice i pridjevi“ (za predlog *po*, str. 212), „čime se dopunjavaju imenice i pridjevi“ (za predlog *prema*, str. 213) i „čime pobliže označujemo pridjeve i imenice“ (za predlog *u*, str. 213). Primjeri za predlog *prema* u obje gramatike, treba napomenuti, očevidno spadaju u okvir dativa. M. Stevanović daje primjer „On je *po* rodu Dalmatinac“ za upotrebiu *po* + *l* u svojstvu „člana dopusne sintagme“ (str. 374), primjere tipa *jak na peru*, *siguran u matematici*, *bleđa u licu* za predloge *na* i *u* u istoj upotrebi (str. 375). Stevanović 1957.

² Bally 1965, 124.

³ O nepotpunoj kongruenciji relativne zamjenice sa njenim antecedentom u ruskom jeziku v. Kručinina 1968, 82.

hodne dopune uz odgovarajuće oblike glagola *biti* (*nalaziti se*). To je tip klauze kakvu imamo u rečenici *Sat koji se nalazi na tornju crkve . . . ne radi* (Pol. 19072, 8). Ispuštanjem relativne zamjenice i glagolskog oblika preostaje lokativ u funkciji adnominalnog mjesnog determinatora *Sat na tornju crkve ne radi*. Prije nego što se nastavi sa daljnjim izlaganjem potrebno je navesti činjenicu do koje se došlo promatranjem jezičkog materijala za koji bi se moglo reći da je reprezentativan, a to je da lokativ u adnominalnoj funkciji redovno neposredno slijedi iza riječi koju determinira.

9.3 Pri analizi mjesnog lokativa u adverbijalnoj upotrebi uz neprelazne glagole (2.10, od strane 25 dalje) vidjelo se da se lociranje u pojmu obilježenom lokativom po pravilu odnosi na vršioca glagolske radnje. To se navodi pošto i ovdje ima slučajeva u izvjesnim rečeničkim strukturama kad se može reći da je irelevantno da li je u pitanju adverbijalna ili adnominalna funkcija. Up.:

Samo što su oni gore *na divanani* veseli i grlati, a ovi dole *u dvorištu* čutljivi i utučeni (Andr., 176). — . . . kad bi zatreptao zlatom obuhvaćeni smaragd *na čelu* (Sel., 23). — . . . a ja sam daščica *na olujnom moru* (Ivan., 27). — . . . kao da je taj *u kamionu* glavom Stevo Malević (Lal., 20). — Lice mu je mršavo i sivo, bore *na njemu* oštre i duboke (Isto, 12). — Sve je *na njoj* bilo skladno i nerazdvojivo (Selim., 23). — Na plašljivoj i prljivoj svetlosti lampe stvari *u sobi* liče na strašila (Ćos., 36). — Šef . . . sjedio je tada u kancelariji smještenoj do stražarske sobe *u prizemnoj zgradi* (Lal., 27). — Dan je lijep . . . a mitraljesci *na krovovima* kabina . . . ipak zebu i cvokoću (Isto, 9). —

Razmatranje primjera pokazuje da se značenje redovno čuva rekonstruiranjem relativne klauze neposredno iza imeničke riječi koju lokativ determinira, npr. Samo što su oni *koji se nalaze gore na divanani* veseli . . ., Sve što je (*bilo*) *na njoj* bilo je skladno i nerazdvojivo. U nekim slučajevima može se izmijeniti mjesto lokativa: *U sobi*, na plašljivoj i prljivoj svetlosti lampe stvari liče na strašila; . . . kad bi *na čelu* zatreptao zlatom obuhvaćeni smaragd; Dan je lijep . . . a *na krovovima* kabina mitraljesci ipak zebu . . ., odnosno: Dan je lijep . . . a mitraljesci ipak zebu *na krovovima* kabina. Kao rezultat te promjene pozicije (pored implikacija koje bi se uslovno mogle nazvati stilskim) može se reći da lokativ dobija adverbijalnu funkciju, tj. da se odnosi na iskaz u cjelini.

9.4 I u mnogim drugim slučajevima ne samo što je uvođenje relativne klauze redovno moguće jedino neposredno uz determiniranu imenicu, već se — a u tome je razlika sa prethodnim tipom upotrebe — sama glagolska radnja ne vrši u okvirima pojma obilježenog lokativom. Up.:

Čeka se samo zapovijed oficira *na bijelom konju* (Marin., 23). — Izgovara on tu veliku misao . . . dok se ne ukaže smiješnom, lažnom, pa je tada počinje zamjenjivati slika žene *u krčmici* (Šeg., 58). —

Rekonstruirana relativna klauza najčešće se prirodno uklapa u rečeničku strukturu. Takav je slučaj u primjeru: . . . svega se boji, i kada se sjeti toga

svog sna, krčmice, magle i *u magli* lovca . . . (Šeg., 57—8) u kojem se ujedno lokativ (a to je jedini takav slučaj na koji se naišlo i vjerovatno da je u pitanju stilski obrat) nalazi pred imenicom o čijem se smještanju u pojmu obilježenom lokativom na svaki način jedino radi. I u rečenici „Podsjećate me na jednog preprodavača ribe u mome mjestu“ (Marin., 100) relativna klauza sa glagolom *živjeti* svakako bi bila prihvatljiva . . . *preprodavača ribe koji živi u mome mjestu*.

Na koncu se još mogu prikazati primjeri ovog tipa upotrebe u kojima glagolska rekcija isključuje neposredno javljanje lokativa, s tim što je rekonstrukcija relativne klauze sasvim prihvatljiva. Up.:

Odlazi slijepome kolegi onamo *na uglu* (Marin., 26). — Vuku se bolesne žrtve nečistoće prema kotlu *na vatri* (Isto, 8). — . . . gledajući kako dječak prilazi tamnoj brvnjači *na brežuljku* (Lal., 15).⁴

9.5 Upotreba adnominalnog lokativa koja se dosad razmatrala obuhvata konstrukcije sa predlogom *u* i *na*. Moglo bi se reći da u nekim slučajevima i lokativ sa predlogom *po*, kada leksički eksponenti imaju konkretno predmetno značenje, dolazi u adnominalnoj upotrebi. Same lekseme uz koje se javlja *po* + *l* kao determinator jasno se izdvajaju u dva tipa. U jednom slučaju to su imenice u direktnoj vezi sa glagolima „dodira“, koji zahtijevaju mjesni lokativ sa predlogom *po* u funkciji dopune (2.22—3, str. 30-1), u drugom su takođe najčešće u pitanju glagolske imenice, samo što ovog puta postoji paralela sa adverbijalnom upotrebom (2.26—8, str. 33-4) uz obavezno prisutan poznati aspekt razmještenosti. Up.:

(1) Upuštao se u bezumna kolektivna ćuškanja *po razredima* (Marin., 12). — Činilo se da je sa slašću podnosio udarce *po rukama* (Šeg., 20). — Pas mu leže među noge poslušno trpeći milovanje *po vratu* (Ćos., 39). —

(2) . . . nije mogao izbeći razgovore *po dućanima*, iz kojih je saznavao sve što Anika radi (Andr., 259). — A ja se sve manje vidim u dimu kazanica, odžaklija i dugih čekanja *po vodenicama* (Ćos., 19). — Vrlo su im bliski po osobinama i mlađi ikavski govori *po zapadnoj Hercegovini, po istočnoj Dalmaciji, Lici i Krbavi* (Jonke, 182). — . . . izuzetak čini jedno njegovo putovanje *po jugozapadnim krajevima* (P. Iv., 50). —

U pogledu formalne potvrde adnominalne funkcije moglo bi se reći da je to obavezna pozicija neposredno poslije imenice koju ovaj lokativ determinira. Ta se pozicija uglavnom jedino osjeća kao prirodna, iako se u prvom primjeru prve grupe i prvom primjeru druge grupe može izmijeniti red riječi: „Po razredima se upuštao u bezumna kolektivna ćuškanja“ i „. . . po

⁴ U pogledu primjera tipa: Izlazeći, pogleda još jednom krvav nož u pepelu (Andr., 268), . . . invalid pogleda nepovjerljivo na novine u Melkioroj ruci (Marin., 25) svakako da rekonstrukcija bazičnih struktura uspostavlja *nož je u pepelu, novine su u ruci, dok izrazi nož koji je bio u pepelu, novine koje su se nalazile u Melkiorovoj ruci na svaki način predstavljaju transforme u kojima se čuva originalno značenje*.

dućanima nije mogao izbjeći razgovore . . .“, što ne znači i da se potpuno čuva značenje izvornih rečenica.

9.6 Poznata je činjenica da je upotreba lokativa sa predlogom *pri* u mjesnom značenju ograničena danas uglavnom na određeni niz leksema (v. 2.1 napomena 5 i 8 i 2.10, str. 25), ali se zato u vezi sa tim značenjem⁵, a u apstraktnom smislu koje uslovljavaju leksički eksponenti u pitanju, javlja u savremenom jeziku upotreba koja je izgleda češće adnominalne nego adverbijalne prirode.⁶ Riječ je o pojmovima u lokativu sa značenjem raznih institucija (primjeri pokazuju da najčešće i imenica, osim kad se radi o životnom stvoru, koju ovaj lokativ determinira, ima takvo značenje, doduše u odnosu prema pojmu u lokativu kao manja jedinica prema većoj) a značenje se redovno čuva supstitucijom predložskog izraza u *djelokrugu*:

Za direktora . . . naimenovan je J. V., dosadašnji zamenik direktora Odbora za informacije *pri Ministarstvu* kulture i informacija (Pol., 31. VII 1968, 2).⁷

9.7 Lokativne konstrukcije sa predlozima *u* i *na* često se javljaju, osobito u literarnim tekstovima, u adnominalnoj upotrebi uz instrumental sa predlogom *s*. Ova upotreba u direktnoj je vezi sa kategorijom instrumentalta „karakteristične pojedinosti“⁸, a po nekim osobinama može se izdvojiti u dva tipa. Prvi tip ilustrira primjer: Doći će mi tvoj sin, hairlija, sa cijelim subotnjim pazarom u rukama (Andr., 235), drugi: Ide Kondor katedri s rukom na uhu (Marin., 13). U oba primjera moguće je uvođenje glagolskog priloga sadašnjeg *imajući*, što znači da se determinativnost odnosi na vrijeme trajanja glagolske radnje⁹ i da je u pitanju instrumental u određenoj funkciji privremenog tipa.¹⁰ Drugim riječima u oba slučaja moguća je rekonstrukcija strukture tipa: Doći će mi tvoj sin imajući cijeli subotnji pazar

⁵ Za razliku od mjesnog lokativa sa predlozima *u*, *na* i *po* koji imaju intralokalno značenje (Tesnière 1966, 75), odnosno značenje lociranja u granicama pojma u lokativu (M. Ivić 1957—8, 155) *pri* + *l* označava smještenost van granica samog pojma obilježenog lokativom. Treba napomenuti da ni ovdje ne dolazi u obzir translokalnost, pa se na osnovu toga vidi veza predloga *pri* sa spomenutim predlozima. Osim toga i ovdje je irelevantan pojam dinamičnosti (taj aspekt ili značenje „na raznim mjestima“ obavezno je prisutan samo u slučaju predloga *po*), odnosno statičnosti glagolske radnje, up. *šetati/ležati pri moru*. Daničić daje za mjesnu upotrebu *pri* značenje predloga *kod*, *kraj* ili *pored* (Daničić 1958, 634), RJA kaže da znači „više ili manje što i drugi neki prijedlozi: blizu, kod, uz, pokraj, pored.“

⁶ Zanimljivo je primijetiti da primjer koji Maretić i Gramatika BHŽ navode za mjesno značenje predloga *pri*: *Meso pri kosti, a zemlja pri kršu valja* (Maretić 1963, 592, BHŽ 1952, 213) u stvari predstavlja adnominalnu upotrebu: *Meso koje se nalazi pri kosti, a zemlja koja se nalazi pri kršu valja*.

⁷ Može se samo navesti niz konstrukcija *pri* + *l* ovog tipa iz novinskih stupaca: studentske organizacije *pri fakultetima*, kožno-venerična služba *pri Studentskoj poliklinici*, Seizmološka opservatorija *pri Skopskom univerzitetu*, Odeljenje za lečenje steriliteta *pri Ginekološkoj klinici* u Beogradu, Institut za naučnu teatrologiju *pri Bečkom sveučilištu*, austrijski ambasador *pri Ujedinjenim narodima*.

⁸ M. Ivić 1954, 200—210.

⁹ Op. cit., 201, 203.

¹⁰ Op. cit., 200.

(u rukama — *subotnji pazar je u rukama* itd.), s tim što se ova dva primjera međusobno razlikuju u bitnom pogledu — u prvom lokativ ima svojstvo ispuštive mjesne odredbe, u drugom svojstvo obaveznog determinatora (D_0). To proističe iz činjenice da pojam u instrumentalu u drugom primjeru predstavlja organ koji je integralni dio pojma vršioča radnje i neka odredba, a to je često mjesni lokativ, vrši onda funkciju semantičkog deblokiranja.¹¹ Up.:

(a) Ležala je ceo dan tako presamićena, prosute kose, sa velikom crnom ranom na *ječermi* od plave svile (Andr., 238). — ... mladi Ristić je pijan i napola nošen društvom otišao Aniki, sa subotnjim pazarom u *dubokom džepu* od čakšira (Isto, 235—6). — ... nanoseći katkad teške uvrede odredima plaćenika sa znakom smrti na *zastavi* (Lal., 13). — Gledala je u mene čudeći se i s tragovima straha u *očima* (Šeg., 74). — ... ali jedan željezničar s malom debelom kožnom torbom na *trbuhu* ... prođe (Dav., 242). — Sa školjkom na *uvu* čekao sam (Isto, 238). — ... izide izbrijan i napuderisan oficir s kožnom tašnom u *ruci* (Lal., 17). — Začas se ukaže lovac sa puškom u *ruci* (Šeg., 53). — ... nešto stariji čovjek okrenut mu ledima, pognut, u prilično olinjalu kaputu, s kapom na *glavi* (Isto, 35). —

(b) S rukom na *skrivenom nožu*, stegnutih zuba, svladavajući drhtanje, Mihailo je prolazio ulicama ... (Andr., 226). — Čašćavao je i pio povazan sedeći nepomično na jednom mestu, sa ogromnom pesnicom na *stolu* ... (Isto, 245). — I sedeći tako na sanduku, presa-mičen kao siročče, sa licem u *dlanovima*, zaplaka po prvi put u životu (Isto, 255). — S rukama u *krilu* sedeo je (Isto, 255). — ... ili prosto lunjaju sokakom s rukama u *džepovima* (Isto, 232). — ... isp. u svakodnevnom razgovornom jeziku: spava s glavom na *jastuku* (M. Iv., 201).

9.8 I za upotrebu koja će se dalje razmatrati može se reći da je u prvom redu još uvijek u pitanju smještenost determinirane nominalne riječi u pojmu obilježenom lokativom. Činjenica, međutim, da kako prema prirodi determinirane riječi,¹² tako i prema tipu lokativnog determinatora, posljednji ima razne mogućnosti alternativnog javljanja navodi na to da se i razvrstavanje izvrši upravo prema tim alternativnim formama.

9.9 Adnominalne lokativne konstrukcije u kolima su eksponenti geografska imena često mogu alternirati sa pridjevima izvedenim od tih imena.¹² I ovog puta ima slučajeva kad premještanje lokativa ne utiče bitno na značenje. U tom smislu u primjerima: Ovih dana počinje izgradnja rafinerije u Novom Sadu (Pol. 19072,5), Pored vesti da se u jednom gradu u Nemačkoj rodio đavo (Andr., 215) u kojima se značenje čuva transformacijom

¹¹ M. Ivić 1967.

¹² U pogledu predloga koji se javljaju u lokativu ovog tipa, koji je čest osobito u jeziku dnevne štampe, iako primjeri sadrže samo predlog *u* treba napomenuti da je isto tako moguć i *na*: *nalazišta nafte u Banatu/na Islandu* = *banatska/islandska nalazišta nafte*. Na taj način izvorna struktura sa pridjevom: *U riječkoj zajednici visokoškolskih ustanova s mnogo se pažnje raspravlja ...* (Vjesnik, 6. III 1968, 4) može glasiti *U zajednici visokoškolskih ustanova na Rijeci ...*

lokativa u odgovarajući pridjev: *izgradnja novosadske rafinerije, da se u jednom nemačkom gradu rodio davo*, može se takođe izvršiti premještanje lokativa iz postpozicije tako da se dobiva: *u Novom Sadu počinje izgradnja rafinerije, ... vesti da se u Nemačkoj u jednom gradu rodio davo*.

Mogućnost rekonstrukcije odgovarajućih relativnih klauza i ovdje je redovno prisutna, dok priroda determinirane imeničke riječi uslovljava izbor glagola. U slijedećim primjerima to je glagol *nalaziti se* (*koji se nalazi u + l*), up.:

... da će novosadskoj rafineriji biti prodavana nafta sa nekih nalazišta *u Banatu* (Pol. 19072, 5). — Povodom napada koji su američki avioni iz baza *u Južnom Vijetnamu* i *Tajlandu* izvršili 4. novembra ... (Isto, 2). — Kad bi svi Kinezi produžili košulje samo za jedan centimetar sve tvornice *u Evropi* morale bi da rade punom parom (Bož., 26). — Sva ta imena odnose se na predele *u Dalmaciji* (P. Iv., 52). —

Drukčija je situacija u rečenicama:

Ubrzo će se navršiti trideset i jedna godina otkako je sveštenik *u Dobrunu* (Andr., 255). — Ali za one koji su pre četiri godine prisustvovali istom kongresu u Moskvi, sastanak *u Tokiju* bio je napredak ... (Pol. 19072, 4). — Agencija prenosi pisanje listova *u Džakarti* prema kojima se broj političkih zatočenika smanjio (Isto, 3). — ... da se približnije ocene rezerve i sačini dugogodišnji plan eksploatacije nafte *u Vojvodini* (Isto, 5). —

U prvom primjeru u pitanju je vršenje profesije, „dobrunski sveštenik“ popuje u Dobrunu, fizičko prisustvo sada nije primarno (zato **sveštenik koji se nalazi u Dobrunu*). U daljnim primjerima relativni bi mogli glasiti: *sastanak koji je održan u Tokiju, listove koji izlaze u Džakarti, nafte koja izvire u Vojvodini*.

Ovaj tip lokativa javlja se često uz imenicu determiniranu pridjevom u superlativu i u tom slučaju takođe može alternirati sa odgovarajućim pridjevom:

Budimpeštanska fabrika autobusa „Ikarus“ postaće ... najveće postrojenje ove vrste *u Evropi* (Pol. 19072, 2). — Banovići su najveći rudnik mrkog uglja *u Jugoslaviji* (Isto, 5). —

Npr. *najveće evropsko postrojenje ove vrste, najveći jugoslovenski rudnik mrkog uglja*.

Na kraju se može iznijeti upotreba uz nominalne riječi u značenju živog stvora, kada postoje i posebne mogućnosti alternativnih oblika:

... i svi mi *u Castelcaprinu* smatramo je takoreći simpatičnom našom starom tetkom ... (Krl., 876). — Kao urednik „Cicibana“ — lista za najmlađe *u Sloveniji* — Ribičić je razvio delatnost ... (Pol. 19072, 11). —

„Svi mi (*koji živimo*) u Castelcaprinu“ može alternirati na primjer sa „Svi mi stanovnici Castelcaprina“, „list za najmlađe u Sloveniji“ sa „list za najmlađe Slovence“.

9.10 Determinativni karakter lokativa u adnominalnoj poziciji, još uvijek uglavnom na području leksike u konkretnom predmetnom značenju tako da je mjesni odnos očigledan, može se ispoljavati i u mogućnosti alternativnog javljanja sa odgovarajućim pridjevima odnosno genitivnim oblicima.¹³ U pitanju je upotreba tipa kao u sljedećim primjerima:

... maloletnici — pračkaši polomili su sva stakla *na prozorima* (Pol. 19072, 8). — (Sat) I onaj *u kuhinji* treba popraviti (Ivan., 7). — Prozori *na kuli* bili su samo na dve strane (Andr., 194). —

Pored toga što se smještenost determinirane riječi pokazuje rečenicama *stakla su na prozorima, prozori su na kuli* itd., nekad je moguće i uspostavljanje sheme u kojoj uz preobraćanje lokativa u nominativ subjekta glagol *imati* dobija kao objekt determiniranu imeničku riječ: *prozori imaju stakla, kula ima prozore*. Uspostavljanje pridjeva moguće u prva dva primjera, tj. *prozorska stakla* i *kuhinjski sat* ne dolazi u obzir u trećem kada je mjesto toga alternativna forma bilo sam genitiv, bilo genitiv u konstrukciji sa predlogom od: *prozori od kule*. U primjeru *Vrata na mnogim kućama su otvorena i crna kao da isteruju mrak* (Andr., 267) može se reći da su alternativne mogućnosti *vrata mnogih kuća, vrata od mnogih kuća* i (*mno*) *kućna vrata*. Up.:

Stražari sa oboih vrata *na kuli* povukli su se (Andr., 202). — Pritište drvenu bravu *na kapiji* (Isto, 266). — Pjege *na suncu* izazivaju modifikacije ozona u Zemljinoj atmosferi (Vjesnik, 6. III 1968, 5). — Bele se ... kosturi kamila pored karavanskih puteva *u pustinjama* (Pol. 19072, 9). — Kad neki doktor tamo u Kaliforniji bude mrmlijao kako su naslovi *u novinama* dosadni (Marin., 21). — Stalne prijetnje koje izazivaju strah dovode do naticanja sluznica *u nosu* (Nov., 28). — Stručne i upravne poslove koji se odnose na bezbednost saobraćaja *na putevima*, vrše organi unutrašnjih poslova (Pol. 19072, 10). — ... s obzirom na velik broj oboljenja *na kostima i zglobovima* (Vjesnik, 10. IV 1968, 2). —

U svim slučajevima u principu je moguća rekonstrukcija spomenutog tipa: *kapija ima bravu (brava od kapije), sunce ima pjege (sunčane pjege)*. Daljnji pridjevski oblici izvedeni od lokativa: *pustinjski, novinski, nosni; saobraćaj na putevima je drumski saobraćaj, koštana oboljenja (ali oboljenja zglobova)*.

U ovu vrstu upotrebe spadaju i primjeri u kojima se lokativ transformira u genitivni oblik uz čuvanje značenja:

¹³ U vidu se imaju poznati uslovi javljanja pridjevskog odnosno genitivnog oblika iako ih se ovdje može uzeti samo u principu, jer nije redovno u pitanju odnos po pripadaju, a radi se o neživim predmetima.

Ipak nas antropolozi uvjeravaju da su ljudi *u potpuno različitim društvenim sredinama* mnogo sličniji jedni drugima (Nov., 18). — Opština je posebno dužna starati se o upravljanju stambenim zgradama *na svom području* (Pravo st., 5). — ... američka artiljerija i avijacija žestoko su bombardovale ... naseljena mesta *u severovijetnamskoj provinciji* Benče (Pol. 190672, 2). —

I u primjerima slijedećeg tipa genitiv predstavlja alternativnu i uobičajenu formu: Za nama ostade ... i onaj osmeh *na ljudskom licu* koji sam tog jutra nazvao Mongolija (Pol. 19072, 4). — I on nastavi da piše sa onim istim smešnim i zabrinutim izrazom *na licu* (Andr., 248). — ... svak je očima ispitivao izraz *na licu* svoga susjeda¹⁴ (Isto, 200). —

9.11 Lokativne konstrukcije nalaze se u determinativnoj funkciji i uz imeničke lekseme u značenju ljudskih bića — njihovih profesija ili uzrasta. Fizička prisutnost u pojmu obilježenom lokativom ima sada sekundarni značaj i može biti povremena. Rekonstruirane relativne klauze mogu sadržati razne glagolske lekseme, kad su u pitanju radni odnosi to su glagoli koji odgovaraju dotičnoj profesiji. Up.:

I sami službenici *na šalterima* ove banke priznaju da ... (Pol. 19072, 8). — Novu vrstu popusta predviđaju i ugostitelji *u benzinskoj stanici* (Isto, 8). — U govoru koji je održao tom prilikom francuski ambasador *u NR Kini* izrazio je ... (Isto, 2). — Kako je ovaj grčki šarlatan uopće mogao igrati ulogu najvećeg medicinskog arbitra *na dvoru?* (Krl., 879). — Eto, sada je već ugledan gospodin, poznati profesor *na najboljoj gimnaziji* (Šeg., 30). — Po svršenim studijama fra Nikola je bio meštar *u novicijatu* (Andr., 149). — Aretej, arhijatar *na palatinskom dvoru* (Krl., 873). — Alfonso, degenerik, sluga *u farmaciji*, dosegao je i zamuckuje (Isto, 917). — Kad se jednom, malo pripit, Tola Dačić, prvi nadničar *u kući*, pokušao grubo ... da šali sa mnom, bez reči trgao sam ... (Ćos., 19). — Vidiš, deseto je, pretposljednje dete *u toj čudnoj kući* (Mih., 26). —

U prvim primjerima glagol u relativnoj klauzi je *raditi: službenici koji rade na šalterima*. Druge su mogućnosti „Profesor koji predaje u gimnaziji“ i „ambasador koji predstavlja svoju zemlju u Kini.“ Pored toga transformiranje lokativa u genitiv također je često moguće: „profesor najbolje gimnazije“, „arhijatar palatinskog dvora“ odnosno „dvorski arbitar“ (*arbitar*, naravno, ne predstavlja profesiju). Posao nadničar obično ne obavlja u gazdinskoj kući, a „*pretposljednje dete u toj čudnoj kući*“ odnosi se na odraslu osobu koja je odavno tu kuću napustila tako da je u pitanju samo odnos po porijeklu ili pripadanju.

9.12 U slučajevima kad lokativ vrši determinativnu funkciju uz imeničke lekseme u apstraktnom značenju¹⁵ moguće je uvođenje izraza *u okviru* ili *na području/u oblasti*. Up.:

¹⁴ Moglo bi se spomenuti da uz leksemu *izraz* lokativ *na licu* (odnosno genitiv: *izraz lica*) nije uvijek neophodan — „I on nastavi da piše sa onim istim smešnim i zabrinutim izrazom“.

¹⁵ V. 8.24, str. 155.

... trebalo je da bude isključivo obezbeđenje postojanja ... osnovnih i neophodnih uslova života *u zajednici* (Pravo, 4). — ... komunisti su podvrgli kritičkoj analizi svoju aktivnost *u organima samoupravljanja* (Pol. 19072, 6). — ... da postojeći devizni režim usprkos ... rezultatima *u razmeni* sa inostranstvom, ne obezbeđuje ... (Aktuelni problemi, 38). — Naprotiv, pravilno je prosuđivati i s gledišta jedinstvenog narodnog jezika i s gledišta književne usvojenosti *u dotičnoj varijanti* (Jonke, 190—1). — ... i stvore novi uvjeti za nesmetan dalji razvoj naučne misli i praktičnih ostvarenja *u humanoj medicini* (Vjesnik, 6. III 1968, 5). — ... za perfektivni vid prema preteritalnim vremenima *u glavnoj rečenici* (Bel. 1, 224). — Predstavnički organi *u opštinama, republikama i federacij* sve više učestvuju u ... (Aktuelni problemi, 36). —

Rekonstrukcija relativnih klauza zahtijevala bi uvođenje raznih glagolskih leksema, npr. *aktivnosti koje vrši u okviru organa samoupravljanja, rezultati koji su postignuti u okviru razmene sa inostranstvom* i sl.

9.13 Lokativne konstrukcije sa eksponentima raznog značenja, ali redovno van područja konkretnog leksičkog fonda javljaju se kao adnominalni determinatori i uz glagolske imenice. Zapaženo je da istu poziciju imaju i genitivni padežni oblici, ali je alternativno javljanje lokativa i genitiva u pitanju samo u nekim slučajevima, dok se u drugima osjeća kao promjena u značenju. U nizu primjera koji će se iznijeti ta dva padežna oblika imaju iste pozicije, a moglo bi se reći i da im se značenje u suštini ne razlikuje tako da je moguća i njihova međusobna zamjena. Up.:

Činjenica da se u nekim glagolima bez promene *njihovog oblika* pomera vid mora da bude priznata ... (I. Grickat, JF XXII, 118—9). — ... ako se samo kaže da on nastupa zbog promena *u realnom značenju glagola* (Isto, 119). — ... ne treba snimati srce u apneji posle dubokih inspirijuma, jer tada nastaju promene *veličine srčane senke* (Radiol., 163). — Osnovni nedostatak ... je netačan odnos između registrovanih pokreta i stvarnih promena *u volumenu srca* (Isto, 164). — Za ubrzanje razvitka *nedovoljno razvijenih pokrajina* (Vjesnik, 20. III 1968, 3). — Poremećaje u izvozu izaziva i brz tehnološki napredak *u razvijenim industrijskim zemljama* (Ekon., 204). — Godišnje fluktuacije *poljoprivredne proizvodnje*, tako česte u nerazvijenim zemljama, prenose se lančano (Isto, 204). — ... on smatra da ... ubuduće ne može biti većih oscilacija *u poljoprivrednoj proizvodnji* (Pol. 19072, 4). — Interesovanje *javnosti* ... je veliko (Pol., 25. IV 1968, 2). — ... jer će se o tome govoriti na sastancima *u kolektivima* (Pol. 19072, 6). —

U većini primjera sama priroda determinirane riječi dozvoljava njeno preobraćanje u lični glagolski oblik, dok u poziciju nominativa subjekta prelazi genitiv odnosno lokativ. Mogao bi se zamisliti takav odnos uz zanemarivanje ostalih rečeničkih elemenata, na primjer:

... a da se ne promeni njihov oblik. — ... da on nastupa zbog toga što se menja realno značenje glagola. — ... pokrajine se razvi-

jaju, industrijske zemlje napreduju, . . . proizvodnja fluktuira, javnost se interesuje, kolektiv se sastaje i sl. —

Iz primjera se vidi da su odgovarajući glagoli neprelaznog tipa. Treba primijetiti da ovakvo alternativno javljanje genitiva i lokativa, očividno uslovljeno značenjem i determinirane riječi i determinatora, često nije moguće. Razlika između javljanja lokativa odnosno genitiva, na primjer, u nizu slučajeva u kojima je determinacija leksema *promjena* i *izmjena* u pitanju, može biti nekad u tome da prvi znači samo djelimičnu, dok bi drugi značio potpunu promjenu pojma koji obilježava. Up.:

. . . da stvara takve viškove proizvodnje koji omogućavaju . . . odgovarajuće promene u strukturi i funkcijama tražnje (Ekon., 201). — . . . snaga na tržištu koja bi stimulisala bilo kakvu promenu u proizvodnji ili potrošnji (Isto, 262). — Sadašnje izmene u ekonomskom sistemu i u politici razvitka vode snažnom jačanju . . . (Aktuelni problemi, 34). — Međutim, ni ovakva preraspodela u republičkom budetu neće obezbediti uspešno rešavanje . . . (Pol. 19072, 5). —

S druge strane *proizvodi u nekoj oblasti* predstavljaju *proizvode te oblasti, glasovi u nekom jeziku su glasovi tog jezika (jezik ima glasove, oblast ima proizvode*, odnosno slabosti u dosadašnjem radu su slabosti dosadašnjeg rada, itd.), tako da u takvim slučajevima izostaje kontrast i postoji mogućnost uzajamne zamjene. Pretpostavlja se da je takva situacija u primjerima:

. . . onda je vrednost njenog proizvoda . . . manja od vrednosti proizvoda u oblastima s niskim organskim sastavom (Ekon., 260). — . . . data je tvorba glasova srpskohrvatskog jezika (A. Peco, ZbFL VI, 187). — . . . rezultat su dosadašnjeg razvitka . . . i sagledavanja slabosti u dosadašnjem radu (Aktuelni problemi, 31). —

Naizmjenično javljanje lokativnih i genitivnih oblika zahtijevalo bi posebnu analizu. Za sada bi se moglo reći da je ono moguće u slučaju odsustva kontrasta, ali da je ujedno uslovljeno i preostalim rečeničkim elementima. Tako se u novinskim stupcima nalaze u istom kontekstu adnominalni lokativ i genitiv: *Iako se problem jedinstva u rukovodstvu javljao i ranije . . .* (Pol., 21. III 1968, 1) i *Problem jedinstva rukovodstva . . . pokrenut je . . .* (Isto, dalje), zatim *direktor Zavoda za stručno obrazovanje i podsekretar u Hrvatskom stenografskom društvu. I . . . važni događaj hrvatske kulturne povijesti* (Telegram, 20. X 1967, 5) može biti *događaj u hrvatskoj kulturnoj povijesti*.¹⁶

9.14 Adnominalni lokativ može se nalaziti i u direktnoj vezi sa upotrebom uz glagol *biti* (*nalaziti se*) koja se ranije razmatrala (7.12, od str. 108 dalje). Spomenuto je da mogućnost zamjene glagola *biti* sa *imati*, uz prelaz

¹⁶ Naporedna upotreba *o + l* i genitiva također je nekad bez kontrasta, up.: Prema tome sasvim je logično što u značenjskom potencijalu glagolske reči pored *predstave organa* — *sprovodnika . . .* može da leži i *predstava o oružju* kao *sprovodniku vršenja glagolske radnje* (M. Iv., 11—2). Tako isto nema razlike u slučaju *ovisiti o nekome* ili *od nekoga*, ali zato *saznati nešto o nekome* ili *od nekoga* uz razliku u značenju.

lokativa u akuzativ, u slučaju adnominalne upotrebe znači mogućnost ume-
tanja relativne klauze (up. *pojam koji je u funkciji zavisnog člana* → *pojam*
koji ima funkciju zavisnog člana i *pojam u funkciji zavisnog člana*, str. 110).
Sada se mogu iznijeti primjeri takve upotrebe uz napomenu da je i ovdje
u principu uslov prisustvo obaveznog determinatora u okviru konstrukcije.
Up.:

... a ipak ispustiti ona ogromna preimućstva koja pruža knji-
ževni jezik *na narodnoj osnovici* (P. Iv., 22). — Takvi su i prilozi kao
npr. potom, pritom, i sl. u kojima je anaforska zamenica u *samostalnoj*
upotrebi zadržavala značenje ... (Bel. 2, 131). — Stupci su pretežno is-
punjeni vestima u *obliku* kratkih saopštenja (A. Radenić, „Počeci
štampe jugoslovenskih naroda“, Bgd. 1969, 64). —

„Književni jezik na narodnoj osnovici“ jest jezik koji ima narodnu
osnovicu, „zamenica u samostalnoj upotrebi“ ima samostalnu upotrebu
(pored *samostalno upotrebjena zamenica*)¹⁷ „Vijesti u obliku kratkih saopš-
tenja“ su vijesti koje imaju oblik kratkih saopštenja.¹⁸

9.15 Kada se promatrao lokativ sa glagolom *biti* u rečeničkim she-
mama koje dozvoljavaju supstituciju *biti* — *imati* uz prelaz lokativa u aku-
zativni oblik (7.11, str. 107), poseban tip upotrebe po svojim transforma-
cionim mogućnostima predstavljali su slučajevi u kojima su leksički ekspon-
enti imali značenje odjeće i obuće. Sada se može samo navesti nekoliko
primjera kada se isti tip lokativnih konstrukcija javlja u adnominalnim pozi-
cijama. Karakteristične transformacione mogućnosti i ovdje su prisutne,
s tim što se sad uvodi relativna zamjenica. Na taj način primjeri:

... i okrenu profil prema bosonogom kuhinjskom momku u
prljavoj kockastoj košulji i zavrnutim suknenim čakširama (Dav., 243);
— *Živeo!* reče onaj u *bereu* (Isto, 243) —

mogu glasiti npr.: ... kuhinjskom momku *koji je bio u ... košulji/koji je imao*
na sebi ... košulju/na kojemu je bila ... košulja. Ovaj tip lokativa svakako
treba dovesti u vezu sa instrumentalom koji obilježava „karakteristične po-
jedinosti“ i može imati funkciju stalne ili privremene odredbe (eno onoga
s kapuljačom).¹⁹

9.16 Izvjestan niz leksičkih ekspanenata u adnominalnoj upotrebi
s jedne strane dozvoljava uvođenje relativnih klauza sa glagolom *biti* koji
se može zamijeniti sa *imati* uz prelaz lokativa u akuzativ (v. 9.14), a s druge
ima i mogućnost prelaza u genitivni oblik, up.:

¹⁷ Lokativ u adnominalnoj upotrebi može biti i u alternaciji sa subjekatskom pozi-
cijom, up.: „... govorio je s gorkim osmijehom, ponosan što shvaća doseg strahota u tim
naslovima“ (Marin., 21), tj. doseg strahota koje sadrže ti naslovi (v. 7.9, str. 103).

¹⁸ Iz ovog se vidi da je ova upotreba u direktnoj vezi i sa lokativom koji se posma-
trao u 8.29, tj. sa predložkim izrazima tipa 2 (a) (str. 164). S druge strane genitiv u pri-
mjeru Starome su uhapsili čitav institut i prijete mu difamantnim procesom *velikog stila*
(Krl., 927) može se dovesti u vezu sa priloškom upotrebom (v. 8.29, grupa II, 1, str. 163),
tj. *procesom u velikom stilu*.

¹⁹ M. Ivić 1954, 203—4.

... i osvjetljava jasno zlatan medaljon *u veličini cekina* (Andr., 111). — Tako su na bijelim miševima uspjeli proizvesti pravilna ciklička ponašanja *u određenom trajanju* (Nov., 31). —

Može se iznijeti primjer sa genitivom koji prelazi u lokativ: Radiologija srca vrši se na filmu *veličine*²⁰ 35 × 35 (Radiol., 163). Slična je mogućnost u rečenicama:

... projicira razne slike *u živim bojama* (Krl., 905). — Sve to signirano slovima i brojkama *u različitim bojama* (Šeg., 29). —

Prelaz u genitiv moguć je samo zbog prisustva determinatora, tj. poznatog uslova za javljanje kvalitativnog genitiva, dok u ovom posebnom slučaju to nije i uslov za lokativ: *slike u bojama* znači *raznobojne (raznih boja)*.

Uz ovu funkciju lokativnih konstrukcija mogao bi se prikazati i lokativ koji se nalazi u direktnoj vezi sa pridjevima: *čovjek širok u ramenima* → *čovjek koji je širok u ramenima* → *čovjek koji ima široka ramena* i *čovjek širokih ramena* (tanak u pasu, pogrbljen u ledima, blijed u licu):

Pripit, crven *u licu*, čuje jasno svoju ženu kako ga zove (Šeg., 7). — Možda malo (ruke) čvornovate *u zglobovima* i ne baš sasvim čiste (Mih., 45—6). — Fra Petar je ležao, uzet ali rumen i veseo *u licu* (Andr., 148). — Ova druga žena, Anda, bila je mnogo mlađa od njega, mršava, pognuta *u pasu*, izmučena i smirena izraza (Isto, 217). — Celu to veliko skladno telo ... sporo *u pokretima* kao da je zamišljeno samo o sebi ... (Isto, 247). —

Preobraćanje u kvalitativni genitiv i ovdje je moguće samo zbog prisustva pridjeva: (ruke) *malo čvornovatih zglobova* ali **ruke zglobova*, itd.

9.17 Determinativna upotreba adnominalnog lokativa svakako se ogleda u mogućnosti njegovog javljanja u alternaciji sa raznim odgovarajućim pridjevima. Ta se osobina lokativnih konstrukcija razmatrala i ranije (v. 4.3, grupa III, str. 47) u vezi sa javljanjem uz glagol *biti*. Ovdje se neće vršiti razvrstavanje na razne tipove jer bi to zahtijevalo posebnu analizu, ali se ipak može iznijeti jedan niz primjera uz neke napomene o mogućim alternativnim oblicima.

Lokativ u primjeru: On nije želio ismijati *suze u don Kuzminim očima* (Marin., 15) može preći u posesiv: → *don Kuzmine suze* („don Kuzma ima suze u očima“), isto kao i u rečenici: Ovu prvu omladinsku prugu *u našoj zemlji* omladina je izgradila ... (Pol. 19072, 5) → *ovu našu prvu omladinsku prugu*.

Proizvodnja nafte *u svetu* (dostigla je rekordnu cifru) (Pol. 19072, 8) može glasiti *svetska proizvodnja nafte*, *mir u svijetu* je *svjetski mir*, dok u slučaju: *Nikakva sila na ovome svijetu* ne može meni ništa (Krl., 937) moguća alternacija je *sila ovoga svijeta*, kao i slijedećim primjerima (pošto „svjetski jezik“ ima posebno značenje):

²⁰ Lokativne konstrukcije *u veličini* i *u trajanju* Lj. Popović navodi kao predloške izraze u značenju mjere. Popović 1966, 208.

Prvo, u osnovici svih jezika *na svetu* nalaze se iste jezičke konstante (Bel. I, 318). Bez obzira na to kakav bio koji jezik *sveta* po poreklu svom . . . (Isto, 302).

Odlikovanja za *zasluge u ratu* su odlikovanja za *ratne zasluge* (ali držanje u ratu — *ratno držanje). *Djelatnost u društvu* je *društvena djelatnost*, u *životu* prelazi u *životne* u primjeru . . . kao da ga to sjeti na bezbrojne zgođe u *životu* (Andr., 81), neki sastav može biti u *prozi* ili *prozni*. *Čovjek u najljepšim godinama* je *najljepših godina* (ali u godinama = postariji, „podrazumijeva se“ pridjev „poodmaklim“).

9.18 Poznato je da se uz razne tipove glagola lokativ javlja u funkciji glagolskih dopuna odnosno predložkog objekta²¹, a isto tako i imenice, a nekad i pridjevi istog osnovnog značenja mogu imati uz sebe lokativ u svojstvu padežno-predložke dopune. Prema tipovima imenica, kao i postojanju odgovarajućih pridjevskih oblika ova se upotreba može podijeliti na nekoliko podgrupa.

(a) U prvom redu to su glagolske imenice prema glagolima tipa *raditi* koje se vrlo često javljaju sa dopunom u vidu lokativa:

Upravo u trenutku kad je pristupao radu *na jeziku*, on se sprijateljio sa Savom Mrkaljem . . . (P. Iv., 32). — Insistiranje *na odnosu* Saveza komunista prema kulturi . . . (Pol. 19483, 2). — . . . Ribičić je razvio vrlo plodnu delatnost *na literarnom vaspitanju* mladih (Pol. 19072, 11). —

(b) Glagoli tipa *pomagati* imaju prema sebi ne samo imenice u značenju akcije, već i u značenju aktora (*pomoć* i *pomoćnik*):

Učestvovanje *u oružanoj pobuni* znači aktivno sudelovanje *u pobuni* (Pravo, 20). — Sve što je nekako izbjeglo teškoj dužnosti nošenja oružja i učešća *u borbi*, nakitilo se . . . (Lal., 28). — . . . za dokaz šalje glavu starog hajduka . . . i glavu njegovog druga i pomoćnika *u zlim i nevaljalim djelima* (Andr., 203). — Učesnici²² *u razgovoru* konstatovali su . . . (Pol., 27. III 1968, 6). —

(c) Niz glagola tipa *oskudijevati* ili *obilovati* ima prema sebi odgovarajuće imenice i pridjeve uz koje također dolazi lokativ u svojstvu predložkog objekta.²³ Ovdje se mogu ubrojiti i *siromaštvo* i *siromašan* koji se dovode u

²¹ Ta se funkcija razmatra u trećem poglavlju, a ovdje se neće osvrtni na uspostavljene tipove te upotrebe pošto se razvrstavanje sada vrši prema vrsti imenica uz koje se ovaj lokativ javlja.

²² Treba primjetiti da se leksema *učesnik* vrlo često upotrebljava uz genitiv mjesto lokativa, up.: To je bio govor predsjednika Narodne skupštine i učesnika moskovskih razgovora Smrkovskog . . . (Pol., 3. IX 1968, 1). S druge strane do alternativne upotrebe ne dolazi kad je u pitanju eksponent u značenju akcije, pošto u tom slučaju postoji razlika u značenju, up . . . da se veća sredstva mogu dobiti jedino kroz veću produktivnost rada i veće učešće privrede (Pol. ,27. III 1968, 7). *Učešće privrede* u vezi je sa značenjem *privreda učestvuje*, *učešće u privredi* znači neko *učestvuje u privredi*.

²³ U nekim slučajevima ovaj se lokativ nalazi u paralelnoj upotrebi sa adnominalnim instrumentalom. „ . . . uz *bogat*, *obilan* i sl. instrumentalom je obeleženo ono u čemu se ogleda obilnost, bogatstvo, ono sa čim je u vezi pojava obilnosti, bogatstva.“ M. Ivić 1954, 249—51. Ovdje je potrebno bar spomenuti činjenicu da se (pored ostalih sluča-

vezu sa glagolom *oskudijevati*, up.: Srpskohrvatski jezik nije siromašan u *prefiksanim značenjima* (I. Grickat, JF XXII, 115) tj. srpskohrvatski jezik ne oskudijeva u prefiksanim značenjima. Up.:

... srpskohrvatski jezik je razvio neobično za slovensku glagolsku sistemu bogatstvo u *dvovidskim glagolima* (I. Grickat, JF XXII, 65). — ... ondašnji jezik, sa svojim relativnim siromaštvom u *apstraktnim značenjima* prefiksa, a i sa drugim osobenostima (Isto, 111 —2). — (nova generacija) ... ona je, razumljivo, siromašna u *znanju, iskustvu, negaciji, romantična u viziji!* (D. Čosić, Student, 19, XI 1968, 8). — ... da pomognem razvijati zdravu kritičnost i pouzdano snalaženje u *jezičnoj problematici* (Jonke, 181). — Potpuno sam u svemu²⁴ saglasan sa vama (Student, 18. VI 1968, 1). —

9.19 Naše gramatike iznose upotrebu lokativa u svojstvu dopune pridjevima u obrascima tipa *u ovome poslu vješt čovjek*²⁵ kad se osoba koju izražava pridjevska riječ pripisuje subjektu upravo pri vršenju radnje koju izražava leksički eksponent u lokativu. Činjenica da je ovdje primarno determiniranje samog vršioca radnje s kojim pridjev kongruira u rodu i broju ne znači da nije u pitanju, iako posredno, i determinacija same radnje. Može se također iznijeti i javljanje nekih imenica sa značenjem aktora uz dopune u vidu lokativa, tj. prema *vješt u ovom poslu* i *vještak u ovom poslu*:

... on je velemaistor u *smicalicama* (Marin., 462). — On je bio maistor u *tim stvarima* i zato mu je ostao od mladosti nadimak Tufegdžija (Andr., 127). —

Kada se kaže da je neki čovjek „uporan u svom radu na nekom problemu“ onda se svakako misli da on *uporno radi* (na tom problemu), iako je jasno da je tu u pitanju prvenstveno kvalifikacija samog aktora u odnosu na vršenje radnje, a ne direktna kvalifikacija same akcije. Težište na determiniranju samog vršioca glagolske radnje naglašeno je u primjeru: Taj nesrećni mladić ... sudio je jutros sebi i drugima i bio je ... u *svom sudu* prav i nepogrešan (Andr., 226), ali se ipak može reći da je i sama akcija izvršena na prav i nepogrešan način, tj. pravo i nepogrešivo. Drugim riječima smatra se da rečenica tipa *bio je pravedan u presudi* ima kao svoj transform *pravedno je presudio*. Up.:

U govoru je bio nevješt, svaki čas mu je nedostajala riječ (Andr., 9). — ... jer je zaista bio nevješt u *kretanju* onako nadudučen i težak (Lal., 27). — Ali nijesam znao da ste toliko brzi i izdržljivi u *trčanju*

jeva koji se sada ne mogu posebno razmatrati) i lokativne konstrukcije poznate kao priloško-predložki izrazi (npr. u 8.39—43, 176-8) javljaju u ovakvoj upotrebi: “Predložki” instrumental je, u stvari, siromašan u *pogledu* značenja koja može obeležiti ... (M. Ivić, JF XXII, 149), ... prema tome, vidsku razliku nosi deo konstrukcije „bio sam“, koji je ovde, povinujući se zahtevima smisla, takoreći „elastičan“ u *pogledu* aspekta (I. Grickat, JF XXII, 69).

²⁴ Glagoli tipa *saglasiti se* (*saglasnost, saglasan*), *slagati se* (*sloga, složan*) razmatraju se u 3.9, str. 41.

²⁵ Maretić 1963, 593.

(Isto, 21). — RJA je, doduše, oprezan u procjenjivanju vida ovog glagola (I. Grickat, JF XXII, 96). — . . . jer je stara azbuka bila naročito nepodesna upravo u primeni na glasove našeg jezika (P. Iv., 28). — On nije bio pod svaku cenu dosledan u ostvarivanju principa, baš zato što je bio dosledan u mudrosti (Isto, 26). — Komunisti treba da budu efikasni u sprečavanju svih pokušaja reakcionarnih elemenata (Pol., 9. VI 1968, 9). — Da bude uporan . . . u borbi za ostvarivanje ciljeva reforme (Aktuelni problemi, 33). —

U svim gornjim primjerima²⁶ redovno je prisutan predlog *u* dok se konstrukcije sa predlogom *na* javljaju u nešto različitoj situaciji, to jest u slučajevima kad leksički eksponenti u lokativu ne obilježavaju direktno neku akciju već, na primjer, predmet (organ) kojim ili pomoću kojeg se ona vrši, javlja se predlog *na*. Tako se kaže *brz* ili *oštar na jeziku*, što znači da se brzo ili oštro izražava, a *kakav je na kartama* ima svoj puni izraz u vidu iskaza *kako igra karte*. Up.:

Zamoren svim što se toga dana dešavalo, težak *na riječi* i odsutan mišlju, fratar nije mogao više da se prepire (Andr., 120). — *Na maču* i nema boljeg od njega (Mih., 64). — Ako ste tako vješti *na kistu* kao *na jeziku* mogao bi vam odlično uspjeti barem autoportret (A. Cesarec, Bjugunac).

9.20 Lokativne konstrukcije u kojima su leksički eksponenti glagolske imenice (a najčešće je ponovo u pitanju predlog *u*) mogu imati funkciju predložkih dopuna uz imenice, s tim da je moguće uspostavljanje determinativnih klausa sa relativnom zamjenicom u poziciji subjekta, dok lokativ prelazi u predikatski finitni oblik odgovarajućeg glagola, up. . . . da budete samo virtouz *u improviziranju* po volji naredbodavaca i ukusu potrošača (H. Klajn, Književne novine, juni 1965), . . . virtuoz *koji improvizira* po volji naredbodavaca. Uspostavljena relativna kluza ujedno potvrđuje adnominalnu upotrebu lokativa glagolske imenice.²⁷ Up.:

. . . a dugmeta . . . svetlucala su bela, po tri u redu . . . i potsećala na strelce *u maršu* (Dav., 290). — . . . jer se radi o krštenju čovjeku *na samrti*, i to o javnom i velikom grešniku (Andr., 90). — . . . sav predan onim neobičnim pokretima . . . koje deci nameću zahtevi njihovog tela *u rastenju* i mašte koja se budi (Isto, 45). — Francuska

²⁶ Može se iznijeti nekoliko primjera iz starijeg jezika: „U hvali je kratak, u pogrdi krepak“ tj. kratko hvali, krepko grdi; „Svi su oni snishodljivi u ponašanju“ — svi se oni snishodljivo ponašaju. I imenice u značenju nekih osobina mogu imati dopunu u vidu lokativa ovog tipa: brzina, sporost i sl. Up.: . . . koja traže od vozača pravu virtouznost *u manevriranju* s ovakvim kolima (B. Filipović, Antologija filozofskih tekstova, Bgd. 1954, 58). (Uspjeh u izvršavanju zadataka, dosljednost u provođenju raspodjele prema radu, efikasnost u provođenju odluka itd.).

²⁷ Mogućnost rekonstrukcije glagolskih oblika kad su eksponenti u lokativu glagolske imenice uspostavila se ranije pri razmatranju nekih tipova lokativa u funkciji glagolskih dopuna, (v. npr. 3.2, str. 36), lokativa „radnje“ (4.2, grupa I, str. 47) ili lokativa glagolskih imenica u adverbijalnoj funkciji (5.1, str. 54), a sada samo ima svoj specifični vid.

TV-drama „Tvrđava“ u izvodenju ljubljanskog studija zbunjuje iznad svega . . . (Pol. 19072, 11). — Svečanost je završena pesmom „Jugoslavija“ u interpretaciji hora „Branko Krsmanović“ (Isto, 6). — . . . uspela pozorišna premijera . . . komedije „Škola za žene“ u režiji Minje Dedića (Isto, 11). — . . . da su dugi vokali u brzom govoru često apsolutno kraći od kratkih u laganom izgovoru . . . (P. Iv., 30). — Ovo je epilog poznatog spora između preduzeća „Naftagas“ i jednog od pogona ovog preduzeća — rafinerije u izgradnji u Pančevu (Pol. 19072, 5). —

Vjerovatno se može reći da su iskazi tipa *ko režira tu dramu* i *u čijoj je režiji ta drama* uobičajene alternativne forme, iako to ne mora važiti za sve slučajeve. Treba napomenuti da su u primjerima sa neprelaznim glagolima u pitanju relativne klauze subjekatskog tipa: čovjek na samrti → čovjek koji je na samrti → čovjek koji umire²⁸, u onima sa prelaznim glagolima objekatske: komedija u režiji M. D. → komedija koju režira M. D., dok u trećem slučaju relativ ima karakteristike subjekta pasivnih struktura: dugi vokali u brzom govoru → dugi vokali koji se brzo izgovaraju.²⁹

9.21 Upotreba lokativa u konstrukciji sa predlogom *po* uz imenice i pridjeve u direktnoj je vezi sa kategorijom kriterija i najčešće se može potvrditi uvođenjem predložkog izraza *na osnovu*. Takav je slučaj u primjerima: . . . u svakoj sintagmi imamo ili jedinstvo *po značenju* ili jedinstvo *po funkciji* (Bel. 1, 148). . . ali je originalan *po svojim antipleromatičnim receptima* (Krl., 905). Možda bi se u drugom primjeru moglo reći da je prisutno i značenje uzroka tj. *originalan je zbog svojih . . . receptata*, ali se obično češće može utvrditi značenje kriterija (tj. uvesti izraz *na osnovu*).³⁰ Takva je situacija u primjerima u kojima se *po + l* javlja uz imenice:

Uostalom ima dosta imenica koje su *po poreklu* pridevi (Bel. 2, 125). — Rečju Petrov obeležava se odnos *po pripadanju* predmeta štap (Isto, 35). — Otvori im . . . vitak mladić rumena lica, žandar *po struci i profesiji* (Lal., 17). — Plata *po sporazumu*, a danas je levi half (Dav., 244). — . . . da veruješ na reč meni koji sam uvek bio kuvavica *po ubedenju* (Mih., 69). —

Ako se sada razmotre primjeri: . . . da opštinski komitet obično broji 30—40 ljudi koji su *po svom interesovanju, obrazovanju, idejnom nivou i drugim osobinama* veoma različiti (Pol. 19072, 6), Bezvučni konsonanti koji su *po izgovoru* prostiji od svojih zvučnih parnjaka, znatno su češći (J. Jerković, Prilozi 1, 61), U starije doba, . . . dijalekti su i govori imali kompaktne teritorije koji nisu bili *po jezičnim osobinama* ovako ispremiješani kao danas (Jonke, 190) vidimo da je moguće uspostavljanje rečenica za koje se može reći da se nalaze u osnovi izvornih iskaza, tj.: . . . interesovanje, obrazovanje

²⁸ V. 4.2, grupa I, str. 47.

²⁹ V. 4.2, grupa II, str. 49.

³⁰ V. 8.35, str. 168.

... ljudi je različito, izgovor ... konsonanata prostiji je (od izgovora ...), jezične osobine ... teritorija su ispremiježane, odnosno ... ljudi imaju različito interesovanje ... , konsonanti imaju prostiji izgovor, teritoriji imaju ispremiježane osobine. Time se ta upotreba dovodi u vezu sa tipom za koji se pretpostavlja da se nalazi u korelaciji sa pozicijom nominativa subjekta (tj. uz glagole *razlikovati se, slagati se* itd., v. 7.8, str. 98). Isto se tako u rečenici: Još je manje jasna po poreklu ... indoevropska rečenica (Bel. 2, 83) pretpostavlja tvrdnja *još je manje jasno poreklo indoevropske rečenice*, odnosno *još manje jasno poreklo ima indoevropska rečenica*, dok lokativna forma daje svoje specifično značenje.³¹

9.22 Posebno iznošenje upotrebe lokativa uz glagolske pridjeve trpne, za koju se svakako može reći da je u vezi sa raznim tipovima upotrebe uz finitne oblike odgovarajućih glagola, ne bi imala nekog značaja da ne postoje i neke specifične osobine vezane prvenstveno za redovno prisutnu postpoziciju lokativa. Ovdje se može napomenuti da i uz ovaj glagolski oblik, kada on potiče od glagola nepotpunog značenja, lokativ ima svojstvo neophodne dopune.³² Takav je slučaj u primjerima: Posle razornog udara koji je turska vladavina nanela srpskoj pismenosti zasnovanoj na *srednjevekovnim crkvenoslovenskim tradicijama*, došla je migracija centra (P. Iv., 28), ... on se drži odnosa oličenog u *primerima* doći ću, ali biću (Isto, 69). I u slijedećim rečenicama može se reći da bi ispuštanje lokativa dovelo do neprihvatljivosti: ... donese na zadržalom nekom tanjuru bijeli sir sav namočen u *ulju* (Seg., 72), ... (književni jezik) ... te postiže domet kakav mu može dati današnja generacija napregnuta u *stvaralačkoj spoznajnoj i umjetničkoj djelatnosti* (Jonke, 179). Ako se, međutim, u primjeru: Da će formulacija usvojena u Sirenu poslužiti kao polazna tačka u diskusiji (Pol. 19072, 2) ispusti lokativ: ... *da će formulacija usvojena poslužiti kao polazna tačka* dobiva se red riječi za koji se može reći da nije u savremenom jeziku prihvatljiv (bez nekog npr. odvajanja zarezima), dok se premještanjem lokativa u poziciju ispred imenice dobija normalan iskaz: *da će usvojena formulacija poslužiti* ... Takav je slučaj u primjerima iz novinskog teksta (bez obzira na sam tip lokativa): zbrinjavanje porodica rudara poginulih *na poslu*, bilten o stanju putnika povrijeđenih u *nesreći*, nedavni prijateljski susret održan u *Sovjetskom Savezu*. Brisanje lokativa može se sprovesti samo uz premještanje glagolskog pridjeva, up.: porodica poginulih rudara, o stanju povrijeđenih putnika.³³

Mogla bi se iznijeti i upotreba lokativa uz glagolski pridjev trpni kada se može reći da je posljednji ispustiv, dok je u okviru same lokativne kon-

³¹ Upotreba *po + l* uz pridjeve česta je, na primjer, u lingvističkim tekstovima. Neki su pridjevi u vezi sa glagolima uz koje se *po + l* razmatra u 7.8, str. 98: jednak, isti, istovjetan, paralelan, blizak, različit, (srodan, tipičan, ograničen) itd.

³² V. 6.2, str. 63, odnosno grupu I, str. 65.

³³ Obavezno prisustvo neke dopune uz glagolski pridjev trpni u ovakvim pozicijama uz imenicu nije rijedak slučaj. Tako u rečenici *Roden u Pančevu* ... J. S. je studirao muziku ... (Pol. 19072, 6) nije moguće ispuštanje lokativa, up. *roden, J. S. je studirao ... Premještanje glagolskog pridjeva u poziciju ispred determinirane imenice, ukoliko se ispusti lokativna dopuna, ne pomaže ni u primjeru „I ta mržnja je rasla u njemu podjednako sa svakim danom provedenim u *samoći*“ (Andr., 208).

strukcije obavezno prisustvo atributskog pridjeva. Takav je slučaj u primjeru: I nekim djelima jugoslavenskih autora, pisanim *na stranim jezicima* (Ž. Muljačić, ZbFL VI, 175) → *i nekim djelima jugoslavenskih autora na stranim jezicima*. Mogućnost ispuštanja glagolskog pridjeva potvrđuje se u primjerima u kojima se on ne javlja ali se može uvrstiti: U tadašnjem nedostatku geografskih karata i imenika mesta *na našem jeziku*, Vuk je morao biti u nedoumici . . . (P. Iv., 52—3), Stanojevićeva knjiga *na francuskom jeziku*, štampana u Parizu, pojavila se već prvih dana 1870. godine (A. Radenić, Istorijski časopis VII, Bgd. 1957, 152).³⁴

9.23 Gramatika BHŽ navodi kao primjere za predložki atribut sintagmatske izraze *učenik u privredi*, *sopele od gvožđa*, *rogovi od željeza*.³⁵ Dok se za posljednje atributska funkcija objašnjava značenjem *gvozdene sopele* i *željezni rogovi*, za prvi se ne daje objašnjenje. Pokušaj da se u lokativ u *privredi* unese neka atributska riječ pokazuje da je ovdje u pitanju leksički spoj tipa *kiselo mlijeko*³⁶, koji se nazivlje i „blokirana sintagma“. U savremenom jeziku formiraju se spojevi takvog tipa, a potvrda da je u pitanju „blokirana sintagma“ svakako je i nemogućnost umetanja atributskih riječi. Dok se u slučaju *pukovnik u penziji* (penzionisani pukovnik) može umetnuti relativ: *pukovnik koji je u penziji* / *koji je davno u penziji* u slučaju *učenik u privredi* to nije moguće.³⁷

9.24 Adnominalni lokativ sa leksičkim eksponentima tipa koji je prikazan kao vremenski lokativ nije naročito proširen, ali se ipak može iznijeti nekoliko slučajeva upotrebe kada se vremenska oznaka ne odnosi na rečenicu u cjelini već samo na determiniranu imenicu. Up.:

Uz to su ove osobine uvećavale rastojanje prema srpskom književnom jeziku *u prošlosti* (P. Iv., 26). — Zasedanje je završeno potpi-

³⁴ Može se primijetiti da je ovdje moguće i ispuštanje same imenice: *knjiga na francuskom*. Ova je upotreba u vezi sa lokativom „načina“ (v. 8.29, str. 161), dok slična upotreba instrumentala zahtijeva prisustvo glagolskog pridjeva: Ovaj instrumental nalazimo u našim starim spomenicima pisanim baš dobrim narodnim jezikom (M. Ivić, 37). Ovdje bi se mogao samo navesti i primjer iz građe Instituta za srpskohrvatski jezik: . . . te su slobode zadobivene *na pušci* i *jataganu* (Zvono, 1910) za koji bi se moglo reći da ima značenje *slobode zadobivene pomoću puške i jatagana*. Posljednji slučaj svakako predstavlja usamljen tip upotrebe na kojemu se nema smisla zadržavati dok i uobičajeni slučajevi ostaju nedovoljno objašnjeni. Takav neuobičajeni tip upotrebe predstavlja i primjer iz Čopićevog teksta: „Kad je već mogao sam, *o štapu*, da izide napolje“ . . . koji se također može dovesti u vezu sa značenjem sredstva, tj. isti je kao i primjer koji RJA navodi za predlog *o* uz lokativ: „D) sredstvo. Potvrda se našla samo za svezu *o štapu*. *O štapu* hodaše“. U tekstu na kome se zasniva analiza ostaje usamljen i primjer, . . . Tola, nadničar, što je u njegovoj kući odrastao, *na njegovom hlebu* decu hrani“ (Čos., 30) koji se može dovesti u vezu sa instrumentalom: „Hraniti nekoga *nečim* je pravilna konstrukcija sa sprovedničkim instrumentalom“. M. Ivić 1954, 97.

³⁵ BHŽ 1952, 168.

³⁶ M. Ivić 1961, 182.

³⁷ Može se postaviti pitanje da li spojevi kao „sastanak na vrhu“, „zemlje u razvoju“ (*zemlje koje se razvijaju*) predstavljaju takve blokirane sintagme. Pošto su u pitanju izrazi koji su podložni promjeni (*zemlje u razvoju* bile su do nedavno *nedovoljno razvijene zemlje*) i nemaju korijena u jeziku, neki zaključak mogao bi biti preuranjen. Posljednjih godina česta je i adnominalna upotreba, inače usamljena, predloga „prema“ u značenju kriterija: *raspodjela prema radu* odnosno *prema rezultatima rada*.

sivanjem protokola o naučno-tehničkoj saradnji SSSR i Kine u drugoj polovini ove i prvoj polovini 1967. godine (Pol. 19072, 4). — ... kako već desecima godina plovim vremenom ... da bih našao nju, onu nad mladim mastom u jematvi i, eto, našao sam je (Šeg., 78). —

I ovdje je u prvom redu uočljiva pozicija iza determinirane imenice kao i činjenica da bi promjena položaja dovela do promjene u značenju. Moguće je i uspostavljanje klausa determinativnog tipa uz čuvanje značenja, tako da se dobija: ... rastojanje prema srpskom jeziku kakav je bio u prošlosti, ... saradnji koja će se odvijati u drugoj polovini ..., ... da bih našao nju, onu koja je bila nad mladim mastom u jematvi (za vrijeme jematve).

9.25 Lokativ relativnih zamjenica u sastavu adnominalnih determinativnih klausa vrlo je frekventan i obuhvata konstrukcije sa svim predlozima, međutim, zbog nekih specifičnosti upotrebe, posebnu pažnju zahtijevaju i u ovom slučaju najrasprostranjenije konstrukcije sa predlogom *u*.

Konkretno predmetno značenje antecedenta od koga mnogo ne odstupa ni leksema u poziciji subjekta relativne klauze može dozvoliti zamjenu relativa sa zamjeničkim prilogom *gdje*:

Nedaleko od Krnojelčeve pekarnice ... stajala je gazda Nikolina kuća *u kojoj* je živio Mihailo (Andr., 259). — ... zaštićen mirom mojih dviju soba *u kojima* mogu da budem sam kad se odmaram od ljudi (Selim., 13). — ... vuku se bolesne žrtve nečistoće prema kotlu na vatri *u kome* nestrpljivo kipi gusta bijela pjena (Marin., 8). — ... a Ančić je u glavi vodio jednu posebnu kartoteku *u kojoj* je ... upisivao veliki broj ljudi (Lal., 22). — Iza vodopada prostiralo se ... jezero *u čijoj* se *nemirnoj vodi* ogledala šuma (Pol. 19072, 4). — ... dva niza brda ... zatvarajući tako uvalu *na čijem uskom žalu* ležim (Šeg., 60). —

Tako se dobija ... *kuća gde je živio Mihailo, ... prema kotlu na vatri gdje nestrpljivo kipi ... , ... zatvarajući tako uvalu gdje na uskom žalu ležim*. Drukčije značenje leksema *tišina* ne dozvoljava istu supstituciju: I opet nastaje *tišina u kojoj* fra Petar sav napregnut ide za svojom misli (Andr., 178).

Pored supstitucije priloga *gdje*, može se reći da je u slučajevima tipa kao u slijedećim primjerima moguće ispuštanje i relativa u lokativu i oblika glagola *nalaziti se*, dok subjekt klauze prelazi u *s + i*:⁸⁸

Izvuče iz nje košaricu *u kojoj* se nalazio kruh (Šeg., 69). — Oni su razbili krov, a potom i tavanicu, tačno iznad ormana *u kome* se nalazilo oružje i municija (Pol. 19072, 9). — Kada smo se već približili raskršću *na kojem* se nalazio veliki kameni križ, on šapne ... (Šeg., 22). —

Na primjer: ... košaricu s kruhom, ... ormana s oružjem, ... raskršću s velikim kamenim križem.

⁸⁸ U pitanju je instrumental odredbenog karaktera tipa *sanduk s novcima*. V. M. Ivić 1954, 206.

Na kraju bi se još trebalo zadržati³⁹ na *u + l* relativnih zamjenica kada su u poziciji antecedenta lekserne tipa *situacija*, a sama relativna klauza ima funkciju obaveznog determinatora D_0 koje ovaj tip imenica zahtijeva kada se nalazi u poziciji lokativa (v. 7.12, 108). Ovog puta samo se želi ukazati na činjenicu da iskaz *Ivanova situacija je teška* ima svoj alternativni oblik *Situacija u kojoj se Ivan nalazi je teška*,⁴⁰ odnosno primjer . . . uticale na pogoršanje položaja mladih ljudi (Student, 18. VI 1968, 3) svoj alternativni oblik „ . . . uticale na pogoršanje položaja *u kome* se nalaze mladi ljudi“. U tom se smislu relativna klauza zamjenjuje sa odgovarajućim posesivnim oblikom u slijedećim primjerima:

. . . i ne ume da proceni položaj *u kome* se nalazi (Andr., 177). — . . . ali raspoloženje *u kome* sam se u tom trenutku nalazio bilo je . . . (Dav., 220). — I uzbuđenje *u kom* sam se nalazio naglo se stiša (Isto, 220). — U situaciji *u kojoj* smo mi, mogao bi nam lako zatrebati jedan izdajnik (Mih., 62). — No, baš on, u konkretnim okolnostima, *u kojima* se nalazio, nije mogao biti uz nas (Ivan., 17). — To su glasovi ili kompleksi glasova za još nedovoljno raščlanjena duševna stanja *u kojima* se nalaze oni koji ih upotrebljavaju (Bel., 179). — Nalazimo se u situaciji *u kojoj* interesi društva zahtevaju . . . (Aktuelni problemi, 32). —

Na taj način mogu se dobiti slijedeće forme, npr.: . . . i ne ume da proceni svoj položaj, — . . . ali moje raspoloženje u tom trenutku bilo je, — U našoj situaciji mogao bi nam lako zatrebati, — . . . glasova za još nedovoljno raščlanjena duševna stanja onih koji ih upotrebljavaju, — U našoj situaciji interesi društva zahtevaju. —

S druge strane u rečenicama tipa „Rekli su da će i o drugima s liste odgovornih za loše stanje *u kolektivu*, svoju reč kazati“ (Pol. 19072, 10) moguće je uvrštavanje relativne klauze *u kome se nalazi*: . . . odgovornih za loše stanje *u kome* se nalazi kolektiv. Up.:

. . . situacija je i *u srpskoj* i *u hrvatskoj književnosti* bila sasvim drugačija nego danas (Jonke, 187). — Uzimajući u obzir stanje *u više različitih slovenskih jezika*, prema tome i slovensko stanje uopšte . . . (I. Grickat, JF XXII, 100). — . . . u oba slučaja situacija *u našem jeziku* slična je slovenačkoj, ali nije identična, a Vukove konstatacije precizno odgovaraju srpskohrvatskom stanju (P. Iv., 62—3). —

Može se zamisliti, na primjer: . . . situacija u kojoj se nalazila srpska i hrvatska književnost bila je . . ., *slovensko stanje* u ovom kontekstu znači stanje *u kome* se nalaze slovenski jezici, itd.

³⁹ U jednoj podrobnijoj analizi relativnih klauza svakako bi se našle razne specifičnosti njihove upotrebe. Tako, na primjer, antecedent u značenju nekog vremenskog pojma može dopuštati alternativno javljanje *u + l* relativne zamjenice sa prilogom *kad*: . . . a najviše je krivo vrijeme *u kojemu* si živela (Ivan., 41), dok se u drugim slučajevima može uvrstiti izraz *u toku* uz relativnu zamjenicu: Upravo te diskusije *u kojima* je prirodno bilo i različitih shvatanja . . . (Aktuelni problemi, 34).

⁴⁰ Javljanje posesiva u skladu je sa pravilima koja se spominju u 7.8, str. 98.

ZAKLJUČAK

1.1 Ispitivanju lokativa, čija se identifikacija kao posebne padežne odnosno obličke kategorije sprovodi uglavnom na temelju morfoloških obilježja, tj. spoja poznatog niza predloga i imeničkih riječi sa određenim nastavcima prišlo se sa ciljem da se dosadašnja analiza u tradicionalnim gramatikama, leksikografiji i pojedinim radovima proširi i dopuni. Da bi se to sprovelo kao baza ispitivanja uzete su znatnije količine raznovrsnih tekstova i može se napomenuti da je upravo raznovrsnost jezičkog materijala omogućila da se ispitaju neki vidovi upotrebe koji bi uobičajenim ograničavanjem na literarnu prozu ostali slabo obuhvaćeni, iako su prisutni u raznim drugim područjima jezičkog izraza.

1.2 U pokušaju da se sintaksička analiza lokativa, tj. analiza oblika istovjetnih u morfološko-sintaksičkom pogledu postavi na neku formalnu osnovu, poslužili su već utvrđeni postupci u savremenoj lingvistici, ali se pri tome nije gubilo iz vida da je u sadašnjoj fazi ispitivanja, ne samo našeg, već i jezika koji su znatno više ispitivani, potrebno i katalogiziranje, klasificiranje, makar rudimentarno, jezičkih pojava koje su u nekom vidu svog sintaksičkog ponašanja istovjetne ili slične da bi se stvorila neka osnova za daljnje sistematsko svrstavanje.

2.1 Ispitivanje je pokazalo da se poznata kategorija mjesnog lokativa može najbolje prikazati uspostavljanjem bazičnih (minimalnih) struktura u kojima se u vidu neophodne dopune uz glagol *biti* u lokativu nalaze imeničke lekseme u konkretnom predmetnom značenju. Utvrđeno je takode da se lokativ ovog tipa javlja kao obavezno prisutna jedinica uz izvjestan niz glagola, pa se na taj način izvršilo diferenciranje same njegove funkcije. Pokazalo se da uz neke glagole mjesni lokativ ima funkciju obavezne dopune i da njegovo ispuštanje dovodi do većeg ili manjeg oštećenja iskaza. Ovim se nešto proširio krug glagola za koje se zna da se ne mogu javljati bez prisustva neke dopune.

2.2 Mjesni lokativ u funkciji adverbijala odnosi se na rečenicu u cjelini u neprelaznim rečeničkim strukturama, dok u prelaznim označava nekad smještenost subjekta i objekta radnje, nekad samo jednog od njih u pojmu

obilježenom lokativom. U slučaju nekih prelaznih glagola vidjelo se da je prisustvo mjesnog lokativa uslovljeno prisustvom direktnog objekta.

2.3 Obim ispitanog materijala dozvoljava da se sa izvjesnom sigurnošću zaključi da se, kada je u pitanju mjesni lokativ, obično najčešće radi o predlogu *u*, a zatim *na* i *po*. *Pri* je sveden na upotrebu uz određeni manji niz leksema, a vrlo su rijetke i konstrukcije sa predlogom *o*. Intralokalno značenje zajedničko je za sva tri najčešća mjesna predloga, s tim što javljanje predloga *po* zahtijeva posebne uslove u rečeničkom okviru — dinamičnost u značenju glagolske lekseme ili samog pojma u lokativu (*hoda po snijegu, psi laju po njegovom tragu*), razmještenost omogućenu pluralitetom subjekta ili objekta uz glagole statičkog značenja (*čekaju po prozorima*).

3.1 Poznata upotreba lokativa u svojstvu glagolskih dopuna analizira se u slučaju kada su leksički eksponenti glagolske imenice u konstrukciji sa predlogom *u* i *na* uspostavljanjem primarnih glagolskih struktura (*ona ga prekida u radu* → *on radi*, itd.), ili rekonstrukcijom glagolskog priloga sadašnjeg nekog odgovarajućeg glagola (*gubi na kartama* → *gubi igrajući karte*). U svojstvu dopune uz neke intransitivne glagolske oblike lokativ može biti u korelaciji sa akuzativom objekta uz odgovarajuće tranzitivne glagole (*utvrdio se u vlasti* → *utvrdio je vlast*), dok se uz razne glagole javlja u svojstvu predložkog objekta na kojemu je usredsređena glagolska radnja.

3.2 Javljanje lokativa u konstrukciji sa predlogom *o* u svojstvu dopune uz niz glagola određenog tipa ilustrira se spiskom tih glagola nadenih u savremenim tekstovima i dosta širim spiskom imenica koje se takođe redovno javljaju uz dopune u vidu ovog lokativa.

4.1 I značenje „radnje“, „stanja“ ili „osobine“ nije novo kada su u pitanju lokativne konstrukcije (predlog u pitanju najčešće je *u*, zatim *na*). Uspostavljanje verbalnih struktura omogućava potpuniju analizu i daje formalnu osnovu za utvrđivanje spomenutih značenja. U pitanju su bilo odgovarajuće aktivne strukture (*on je u dvoumici* → *dvoumi se*), bilo pasivne (*on je na liječenju* → *liječi se* → *neko ga liječi*). Minimalne rečeničke strukture sa glagolom biti i lokativom ovog tipa mogu alternirati i sa pridjevima — običnim ili glagolskim pridjevima trpnim (*u životu je* → *živ je, na okupu su* → *okupljeni su*, odnosno *živi, okupili su se*). I razna duševna stanja u kojima se nalazi vršilac neke radnje za vrijeme njenog vršenja mogu se označavati pojmom u lokativu, a klasifikacija je i ovdje sprovedena prema postojanju alternativnih glagolskih ili pridjevskih oblika (*govori u zanosu/osjećajući zanos/zanesen*).

5.1 Lokativ glagolskih imenica u funkciji adverbijala (ponovo je najčešće zastupljen predlog *u*, pored *pri* i rjeđe *na*) potiče od verbalnih struktura a ima mogućnost transformacije u glagolski prilog sadašnjeg odgovarajućeg glagola ukoliko rečenička shema zadovoljava uslove koje taj glagolski oblik postavlja svom okruženju, tj. ukoliko je isti vršilac radnje finitnog glagolskog oblika i akcije obilježene lokativom. Aspekt trajanja u vremenu svojstven glagolskim riječima u nekim slučajevima dozvoljava uvođenje izraza *u toku/za vrijeme* (*u razgovoru spominju mladost* → *razgovorajući/kad*

razgovaraju, u toku razgovora). Izvjesni leksički eksponenti dozvoljavaju i uvođenje izraza u okviru (*u sprovođenju reforme pokazalo se . . . (u toku) u okviru sprovođenja reforme . . .*). Zamjenljivost predloga *u* sa *pri* i obrnuto nekad je moguća, nekad neprihvatljiva (*u/pri analizi*, ali samo *u govoru, prepiru se pri podjeli*). Poseban slučaj predstavljaju lekseme u značenju duševnih preživljavanja, koje pored transformacije u glagolski prilog sadašnji odgovarajućeg glagola dozvoljavaju i uvođenje glagolskog priloga sadašnjeg imajući (uz prelaz lokativa u akuzativ), a nalaze se u alternaciji i sa instrumentalom uz predlog *s* (*trčao je u namjeri da ga stigne* → *namjeravajući . . . / imajući namjeru . . . /s namjerom . . .*).

6.1 Lokativne konstrukcije koje se u pasivnim rečeničkim strukturama nalaze u svojstvu neophodne dopune uz jedan niz glagola mogu u odgovarajućim aktivnim strukturama zauzimati poziciju nominativa subjekta (*sol se rastvara u vodi* → *voda rastvara sol*).

6.2 Lokativ je stvojestven i bezličnom izražavanju pa je kao takav u direktnoj vezi ne samo sa pasivnim glagolskim strukturama već i sa upotrebom trećeg lica množine (obično bez izraženog subjekta). Ovog puta u svojstvu ispuštivog mjesnog determinatora on u odgovarajućim aktivnim strukturama ponovo prelazi u poziciju subjekta u nominativu (*u poduzeću se formira uprava/u poduzeću formiraju upravu* → *poduzeće formira upravu*). Alternativno javljanje lokativa u pasivnim strukturama sa nominativom subjekta aktivnih struktura jednako je i kada su u pitanju glagoli sa dopunama u vidu predložkog objekta ili zavisnih klauza, koje se ne mijenjaju pri transformaciji pasiv — aktiv (*u izvještaju se ukazuje na propuste/ističe da su postignuti uspjesi* → *izvještaj ukazuje na propuste/ističe da su postignuti uspjesi*).

6.3 Lokativ se može nalaziti u korelaciji sa subjekatskom pozicijom i kada to nije direktno uslovljeno odnosom pasivne prema aktivnoj rečeničkoj strukturi. Njegovo transformiranje u nominativni oblik zahtijeva u tom slučaju uvođenje novih glagolskih jedinica u predikatu (*on u tome vidi uspjeh* → *za njega je to uspjeh*).

7.1 Korelaciju lokativa sa nuklearnim rečeničkim elementima, tj. subjektom i direktnim objektom, u prvom redu može uslovljavati izvjesna identičnost pojma u lokativu sa pojmom u poziciji subjekta odnosno objekta. U pitanju može biti vid, sastav, dio itd. pojma u subjektu odnosno objektu glagolske radnje za vrijeme njenog vršenja, s tim što taj vid itd. ima i svoje alternativne mogućnosti (*traži se svjedodžba u originalu/prepisu* → *traži se original/prepis svjedodžbe, drama je razvučena na početku/kraju* → *razvučen je početak/kraj drame*). U slučaju kad pojam u lokativu predstavlja pojavu, osobinu, koja je u izvjesnom smislu uključena, ovog puta bez alternativnih mogućnosti, u semantičkoj strukturi determinirane riječi, tako da sama po sebi nema neku informativnu funkciju (pored toga što su u pitanju lekseme sa minimalnim mogućnostima javljanja u bilo kojoj poziciji bez determinatora), u okviru lokativne konstrukcije obavezno je prisustvo nekog determinatora (*čitao je riječi u ikavskom obliku* → *čitao je ikavski oblik riječi*, ali **čitao je riječi u obliku, *čitao je oblik riječi*).

7.2 I lokativne konstrukcije koje se nalaze u svojstvu obaveznih dopuna uz glagole tipa *biti* u izvjesnim slučajevima prelaze u poziciju subjekta uz supstituciju *biti* — *imati* (*na licu mu je tužan osmijeh* → *lice mu ima tužan osmijeh*).

Pojava ima raznih specifičnosti i daljnje promatranje samo će još proširiti korelaciju i njene uslove koji su u osnovi izneseni.

7.3 Zamjena glagola *biti* sa *imati* u izvjesnim rečeničkim obrascima može prouzrokovati transformaciju lokativa u akuzativ objekta. Ponovo su često u⁷ pitanju imeničke lekseme koje označavaju neki pojam prisutan u semantičkom potencijalu subjekta tako da je i u ovom slučaju potrebno prisustvo nekog determinatora da bi se izvršilo semantičko deblokiranje (*agens je u obliku dativa* → *agens ima oblik dativa*, **agens je u obliku* → **agens ima oblik*). Raznom leksikalizacijom ovog osnovnog tipa uspostavljaju se razne podgrupe koje imaju svoje specifične uslove javljanja i alternativne transformacije mogućnosti. Osim toga pozicija uz glagol *biti* ili *imati* predstavlja u izvjesnom smislu osnovnu strukturu koja može imati razne druge vidove upotrebe, tj. može biti adnominalnog ili priloško-predložkog karaktera ali se uvijek može svesti na svoj osnovni vid.

7.4 Zamjena glagola *biti* sa *imati* vrši se i kada lokativ zadržava svoju poziciju dok se u rečeničkom okviru mogu javljati karakteristične promjene (*on ima knjigu na koljenu* → *knjiga je na njegovom koljenu*, *on ima kuću na brdu* → *njegova kuća je na brdu*).

7.5 Transformacione mogućnosti za prelaz lokativnih konstrukcija u nuklearne rečeničke elemente postoje u raznim rečeničkim obrascima, između ostalog i u slučajevima kad lokativni oblik demonstrativa sa predlogom *u* — *u tome* u spoju sa veznicima *da* ili *što* vrši ulogu sintaksičkog signala za nominalizaciju klauze koju uvodi (*teškoća je bila u tome što je postojala oskudica*) a koja se, pored ostalih mogućnosti, nekad može asimilirati u odgovarajući lokativni oblik (*teškoća je bila u oskudici*).

8.1 Paralelno promatranje lokativnih konstrukcija u funkciji adverbijala, odnosno priloških ili predložkih izraza podrazumijeva i razgraničavanje u smislu tih funkcija. Adverbijalna upotreba dozvoljava slobodniji izbor determinativnih riječi (koje s druge strane ne moraju biti obavezno prisutne) i supstitucija nekog priloga ne može se sprovesti bez gubitka u značenju. Priloški izrazi češće obavezno zahtijevaju prisustvo nekog determinatora atributskog tipa u okviru konstrukcije, ili je pak (a to je rjeđi slučaj), umetanje takvog determinatora nemoguće (*u* — *smislu* prema *u početku* i *u potpunosti*). Osim toga postoje i paralelni priloški i predložki izrazi (*u tom slučaju* — *u slučaju nesreće*).

8.2 Razvrstavanje po nekim poznatim značenjskim tipovima, postavljeno ukoliko je to bilo moguće na neku formalnu osnovu pokazalo je i ovdje da je obavezni determinator u okviru konstrukcije uslovljen nedostatkom neke informacije u njegovom odsustvu (**u trenutku smo*, **nalazi se u oblasti* prema *na dnu smo* i *na početku smo*).

Razgraničenje gramatičkog od leksikografskog područja dobija u savremenom ispitivanju nove vidove i zadržavanje na mogućnostima supstitucije nekih izraza zamjenljivih u izvjesnim rečeničkim okvirima, a manje uzajamno zamjenljivih do nemogućnosti sprovođenja supstitucije u drugim (*po, prema, na osnovu* itd.) imalo je za cilj da pokaže važnost korelacije gramatičkih odnosa i konkretne leksike u kojoj se ti odnosi ostvaruju.

L I T E R A T U R A

- Apresjan 1962 — J. Д. Апресян, „К вопросу о структурной лексикологии“, *Вопросы языкознания* 3, 1962, 38—46.
- Apresjan 1968 — J. Д. Апресян, „Об экспериментальном толковом словаре русского языка“, *Вопросы языкознания* 5, 1968, 34—49.
- Apresjan 1969 — J. Д. Апресян, „Синонимия и синонимы“, *Вопросы языкознания* 4, 1969, 75—91.
- Bally 1965 — Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*. Bern 1965.
- Batistić 1967—T. Batistić, „Uloga konstrukcije u + lokativ u konstituisanju izvjesnih tipova srpskohrvatskih rečenica.“ *Prilozi proučavanju jezika* 3, Novi Sad 1967, 29—42.
- Bazell 1949 — C. E. Bazell, „On the Neutralization of Syntactic Oppositions“ (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague 5 (1949). *Readings in Linguistics* 2. The University of Chicago Press, Chicago and London 1966, 208—15.
- Bazell 1952 — C. E. Bazell, „The Correspondence Fallacy in Structural Linguistics“, (Istanbul University 3, 1952), *Readings in Linguistics* 2. The University of Chicago Press, Chicago and London 1966, 271—298.
- Belić 1958 — Aleksandar Belić, *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, I knjiga. Nolit, Beograd 1958.
- Belić 1959 — Aleksandar Belić, *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, knjiga II. Naučno delo, Beograd 1959.
- Belić 1957 — Aleksandar Belić, „Падежная система и происхождение предлогов“, *Južnoslovenski filolog* XXII, 1957—1958, 1—17.
- Benveniste 1964 — Emile Benveniste, „Les niveaux de l'analyse linguistique“. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*. Ed. by Horace G. Lunt. The Hague 1964, 266—275.
- BHŽ 1952 — I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Školska knjiga, Zagreb 1952.
- Bloch 1942 — Bernard Bloch and George L. Trager, *Outline of Linguistic Analysis*. Baltimore 1942.
- Bloomfield 1965 — Leonard Bloomfield, *Language*. New York 1965.
- Buysens 1964 — Eric Buysens, „Les niveaux de l'analyse linguistique“ — diskusija. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*. Ed. Horace G. Lunt. The Hague 1964, 275—7.
- Catford 1967 — I. C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press, London 1967.
- Chomsky 1957 — Noam Chomsky, *Syntactic Structures*. Mouton and Co., The Hague 1957.
- Chomsky 1961 — Noam Chomsky, „Some Methodological Remarks on Generative Grammar“, *Word* 17 (1961), „Degree of Grammaticalness“, *The Structure of Language*. Englewood Cliffs, New Jersey 1964, 384—9.
- Chomsky 1964 — Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts 1964.

- Daničić 1858 — Đura Daničić, *Srbska sintaksa*. Beograd 1858.
- Daničić 1863 — Đ. Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*. Beograd 1863.
- Daničić 1913 — Đ. Daničić, *Srpski akcenti*. Zemun 1913.
- Enkvist 1965 — Nils Eric Enkvist, „On Defining Style“, *Linguistics and Style*. Oxford University Press, London 1965, 1—56.
- Fries 1940 — Charles Carpenter Fries, *American English Grammar*. Appleton — Century — Crofts, New York 1940.
- Fries 1952 — Ch. C. Fries, *The Structure of English*. Harcourt, Brace and Co., New York 1952.
- Gleason 1956 — H. A. Gleason, Jr., *An Introduction to Descriptive Linguistics*. Henry Holt and Co., New York 1956.
- Gortan Premk 1964 — D. Gortan Premk, „Padežne i predložko-padežne uzročne konstrukcije kod Vuka.“ *Južnoslovenski filolog XXVI*, 1964, 437—57.
- Gramatika 1960 — *Грамматика русского языка*, том II, Академия Наук СССР. Москва 1960.
- Grickat 1957—8 — Irena Grickat, „Nekoliko zapažanja o glagolskom vidu“, *Pitanja književnosti i jezika*, knjiga IV. Sarajevo 1957—8, 29—41.
- Grickat 1962 — Irena Grickat, „O jednoj osobenosti priloga i priloških sintagmi u srpsko-hrvatskom jeziku“. *Naš jezik XII*, sv. 3—6, 1962, 78—89.
- Guiraud 1954 — P. Guiraud, *La stylistique*. Presses universitaires de France. Paris 1954.
- Guiraud 1966 — P. Guiraud, *La sémantique*. Presses universitaires de France. Paris 1966.
- Guiraud 1967 — P. Guiraud, *La syntaxe du français*. Presses Universitaires de France, Paris 1967.
- Halliday 1961 — M. A. K. Halliday, „Categories of the Theory of Grammar“. *Word*, Vol. 17, No 3, 1961, 241—292.
- Harris 1946 — Z. S. Harris, „From Morpheme to Utterance“, (*Language*, Vol. 22, 1946). *Readings in Linguistics 1*, Edited by M. Joos. Chicago and London 1966, 142—153.
- Harris 1952 — Zellig S. Harris, „Discourse Analysis“, (*Language*, Vol. 28, No 1, 1952). *The Structure of Language*. Prentice — Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1964, 355—83.
- Harris 1957 — Z. S. Harris, „Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure“, (*Language*, Vol. 33, No 3, 1957), *The structure of Language*. Prentice — Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1964, 155—210.
- Haugen 1951 — Einar Haugen, „Directions in Modern Linguistics“, (*Language*, Vol. 27, No 3, 1951), *Readings in Linguistics 1*, Edited by M. Joos. Chicago and London 1966, 357—363.
- Hill 1958 — Archibald A. Hill, *Introduction to Linguistic Structures*. New York 1958.
- Hockett 1954 — Charles F. Hockett, „Two Models of Grammatical Description“, (*Word* 10, 1954), *Readings in Linguistics 1*. Ed. by M. Joos. Chicago and London 1966, 386—99.
- Hockett 1967 — Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*. The Macmillan Company, New York 1967.
- Hraste 1954 — Mate Hraste, „O upotrebi prijedloga na umjesto u uz geografske imena“. *Jezik 1954/5*, br. 3, 70—2.
- Isačenko 1965 — A. B. Исаченко, „К вопросу о специфике структурного изучения грамматического строя славянских языков“, *Slavia* 34, sv. 3. Prag 1965, 403—6.
- Ivančikova 1965 — A. E. Иванчикова, „О структурной факультативности и структурной обязательности в синтаксисе“, *Вопросы языкознания* 5, 1965, 84—94.
- Iveković i Broz 1901 — F. Iveković i Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb 1901.
- M. Ivić 1951—2 — Milka Ivić, „O predlogu po u srpskohrvatskom jeziku“, *Južnoslovenski filolog XIX*, 173—212.
- M. Ivić 1954 — M. Ivić, *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj*. Naučna knjiga, Bgd. 1954.
- M. Ivić 1955—6 — M. Ivić, „Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija“, *Južnoslovenski filolog XXI*, 165—214.
- M. Ivić 1957 — M. Ivić, „Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika — sistem mesnih padeža“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu II*, 145—158.
- M. Ivić 1957—8 — M. Ivić, „Sistem predložkih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku“, *Južnoslovenski filolog XXII*, 141—166.

- M. Ivić 1961 — M. Ivić, „On the Structural Characteristics of the Serbo-Croatian Case System“, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* IV, 1961, 38—47.
- M. Ivić 1961a — M. Ivić, „O pojavama sintaksičke obaveznosti“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* VI, 180—190.
- M. Ivić 1961—2 — M. Ivić, „Jedan problem slovenske sintagmatike osvetljen transformacionim me.odom“, *Južnoslovenski filolog* XXV, 137—151.
- M. Ivić 1962—3 — M. Ivić, „Kategorija „man — Sätze“ u slovenskim jezicima“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* VII, 93—98.
- M. Ivić 1963 — M. Ivić, „Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice“, *Književnost i jezik* 1, Bgd. 1963, 18—24.
- M. Ivić 1964 — M. Ivić, „Non — omissible Determiners in Slavic Languages“, *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*. Ed. by Horace G. Lunt. The Hague 1964, 476—9.
- M. Ivić 1966 — M. Ivić, „O (minimalnim) rečeničnim konstrukcijama s glagolskom kopolom“, *Materijali pro syntaktičké symposium*, Filozofická fakulta University J. E. Purkině, Brno 1966, 211—14.
- M. Ivić 1967 — M. Ivić, „Les causes sémantiques du phénomène syntaxique nommé „déterminant obligatoire.““, *Xème Congrès International des Linguistes*, Resumés des communications, Bucarest 1967.
- M. Ivić 1967a — M. Ivić, „Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća obrazovanja sufiksom -ov, -in u odnosu kombinatoričnih varijanata“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* X, 257—62.
- Ivić P. 1949—50 — Pavle Ivić, „O govornima Banata“, *Južnoslovenski filolog* XVIII, 141—56.
- Ivić P. 1957 — Pavle Ivić, *O govoru Galipoljskih Srba*. Naučno delo, Bgd. 1957.
- Jakobson 1936 — Roman Jakobson, „Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre“. (*Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 6, 1936), *Readings in Linguistics II*. Chicago and London 1966, 51—89.
- Jakobson 1966 — R. Jakobson, *Linguistika i poetika*. Nolit, Bgd. 1966.
- Jespersen 1963 — Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*. London 1963.
- Jonke 1965 — Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*. Znanje, Zagreb 1965.
- Joos 1964 — Martin Joos, *The English Verb*. Madison and Milwaukee 1964.
- Katz and Fodor 1963 — J. J. Katz and J. A. Fodor, „The Structure of a Semantic Theory.“ (*Language*, Vol. 39, 1963), *The Structure of Language*. Englewood Cliffs, New Jersey 1964, 479—518.
- Katz and Postal 1965 — J. J. Katz and P. M. Postal, *An Integrated. Theory of Linguistic Description*. Cambridge, Massachusetts 1965.
- Kaufman 1961 — С. И. Кауфман, „Об именном характере технического стиля“, *Вопросы языкознания* 5, 1961, 103—8.
- Кручинина 1968 — И. Н. Кручинина, „Конструкции с местоимением „который“ в современном русском языке“, *Вопросы языкознания* 2, 1968, 82—8.
- Kuryłowicz 1936 — Jerzy Kuryłowicz, „Dérivation lexicale et dérivation syntaxique“. (*Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 37, 1936), *Readings in Linguistics II*. Chicago and London 1966, 43—50.
- Kuryłowicz 1966 — Jerzy Kuryłowicz, „On the Methods of Internal Reconstruction“. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*. Ed. by Horace G. Lunt. The Hague 1964, 9—31.
- Lees 1963 — Robert B. Lees, *The Grammar of English Nominalizations*. Mouton & Co. The Hague 1963.
- Maretić 1963 — Toma Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Matice hrvatska, Zagreb 1963.
- Martinet 1960 — André Martinet, „Elements of a Functional Syntax“. *Word*, Vol. 16, No 1, 1960, 1—10.
- Martinet 1966 — A. Martinet, „Eléments de linguistique générale“. Armand Colin, Paris 1966.
- Miller 1951 — George A. Miller, *Language and Communication*. New York 1951.
- Peco 1963 — Asim Peco, „Upotreba izraza „radi se o“ u književnom jeziku“. *Naš jezik* XIII, sv. 3—5, 1963, 225—232.

- Pete 1964 — Ištvan Pete, „Zametki ob upotreblenii russkih predlogov „v“ i „na“ v prostanstvennom značenii“. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 8. The Hague 1964, 67—76.
- Popović 1966 — Lj. Popović, „Predložki izrazi u savremenom srpskohrvatskom jeziku“. *Naš jezik* XV, sv. 3—4, 1966, 195—220.
- Reichenbach 1966 — Hans Reichenbach, *Elements of Symbolic Logic*. New York 1966.
- RJA — Rječnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Rječnik 1960 — J. Dayre, M. Deanović, R. Maixner, *Hrvatskosrpskofrancuski rječnik*. Zagreb 1960.
- Rječnik Matica 1967 — *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Matica hrvatska — Matica srpska. Knjiga prva i druga. Zagreb — Novi Sad 1967.
- Robins 1961 — R. H. Robins, „Syntactic Analysis“. (*Archivum Linguisticum* 13, 1961), *Readings in Linguistics II*. Chicago and London 1966, 386—95.
- Ružička 1966 — Rudolf Ružička, *Studien zur Theorie der russischen Syntax*. Berlin 1966.
- Stevanović 1934 — Mihailo Stevanović, „Upotreba predloga prema“, *Naš jezik* 1934, 273—6.
- Stevanović 1957 — M. Stevanović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika*, Nolit, Bgd. 1957.
- Stevanović 1961 — M. Stevanović, „Dativske sintagme s predložima prema i ka“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* IV—V, 1961, 319—322.
- Stevanović 1969 — M. Stevanović, „Savremeni srpskohrvatski jezik“ II. Naučna knjiga, Bgd. 1969.
- Sweet 1966 — Henry Sweet, *A New English Grammar*, Part II — Syntax. Oxford University Press. London 1966.
- Šaumjan 1962 — С. Шаумян, „Теоретические основы трансформационной грамматики“, *Новое в лингвистике* 2, Москва 1962, 391—412.
- Šaumjan 1964 — S. Šaumjan, „Concerning the Logical Basis of Linguistic Theory.“ *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*. Ed. by H. Lunt. The Hague 1964, 155—160.
- Švedova 1968 — H. J. Шведова, „Существуют ли все-таки детерминанты как самостоятельные распространители предложения“. *Вопросы языкознания* 2, 1968, 39—50.
- Tesnière 1966 — Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*. Paris 1966.
- Toporov 1966 — В. Н. Топоров, *Локация в славянских языках*. Москва 1961.
- Vuković 1954 — J. Vuković, „Prilozi za proučavanje upotrebe padeža s predložima“. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knjiga 2, 1954, 132—49.
- Wells 1947 — Rulon S. Wells, „Immediate Constituents“, (*Language* 23, 1947), *Readings in Linguistics I*. Chicago and London 1966, 186—207.
- Wells 1968 — R. S. Wells, „Nominal and Verbal Style“. *Style in Language*. Ed. by Th. A. Sebeok. Cambridge, Massachusetts 1968, 213—20.
- Worth 1958 — D. S. Worth, „Transform Analysis of Russian Instrumental Constructions“. *Word*, Vol. 14, No 2—3, 1958, 247—290.
- Ziff 1964 — Paul Ziff, „On Understanding 'Understanding Utterances'“. *The Structure of Language*. Englewood Cliffs, New Jersey 1964, 390—99.

